

ISSN Print 2708-0366
ISSN Online 2708-0374

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Таврійський науковий вісник

Серія: Економіка

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

УДК 63(05)

*Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
(протокол № 6 від 22 січня 2020 року)*

Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 1. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 300 с.

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23211-13051 Р,
видане Міністерством юстиції України 22.03.2018 р.

Журнал включено до міжнародних каталогів
наукових видань і наукометричних баз:
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
CrossRef, Index Copernicus.

Редакційна колегія:

Кирилов Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, ректор ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (головний редактор).

Бойко Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Вольська Олена Михайлівна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Грановська Вікторія Григорівна – доктор економічних наук, доцент, декан економічного факультету ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Жосан Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Крикунова Вікторія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Круковська Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Мармуль Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Потравка Лариса Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Пристемський Олександр Станіславович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Яценко Вікторія Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет».

Stanley R. Thompson – Ph.D., Professor, The Ohio State University (Columbus, USA).

ЗМІСТ

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ****Круковська О.В.**ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ РАТИФІКУВАННЯ
УГОДИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 9**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Вольська О.М.**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ..... 17**Галат Л.М.**ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКІВ..... 26**Кирилов Ю.Є.**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО
МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ..36**Морозов Р.В.**

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ РИСУ 46

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Аверчева Н.О.**НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ 54**Адвокатова Н.О., Повод Т.М.**УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ
ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ВИТРАТ 67**Алещенко Л.О.**МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМ
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА СЕЛІ 72**Бойко В.О.**ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА 78**Бойко Л.О.**ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ:
ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 87**Боліла С.Ю., Кириченко Н.В., Осадчук І.В.**ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ
АГРАРНИМИ ФОРМУВАННЯМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 96**Боровік Л.В.**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 103

Кацемир Я.В.

ПОЛЕЗНОСТЬ УСЛУГ КАК ОДНА
ИЗ КЛЮЧЕВЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ
ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРОДУКТА 110

Кириченко Н.В., Осадчук І.В., Боліла С.Ю.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРИМУЮЧИХ ФАКТОРІВ
ТА ШЛЯХІВ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІННОВАЦІЙ АГРОФОРМУВАННЯМИ 117

Ковтун В.А.

НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 124

Осадчук І.В., Боліла С.Ю., Кириченко Н.В.

МОТИВУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРОФОРМУВАНЬ 131

Петренко В.С., Карнаушенко А.С.

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ 139

Петрова О.О.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ
НІШЕВИХ БОБОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ 148

Сакун А.Ж., Пантюк І.П.

ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ-ВИРОБНИКАХ ПЛОДОЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ 154

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА****Ковальов Д.В.**

СТАН РИНКУ ПРАЦІ: ЗАГРОЗИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ 162

Морозова О.С.

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 169

Потравка Л.О.

ЗАСТОСУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ
ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 177

**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА****Карташова О.Г.**

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ 185

Нікітенко С.В.

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НАЛАГОДЖЕННІ
ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ ТА ПІДГОТОВКИ
СПОРТСМЕНІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ 194

Самайчук С.І.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ 201

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**Нікітенко К.С.**

ПІДХОДИ ДО ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ..208

Повод Т.М., Адвокатова Н.О.

ФІНАНСОВИЙ ІНЖИНІРИНГ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ214

Пристемський О.С.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА . 221

Танклевська Н.С.ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ
ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ 226**Yarmolenko Vitalina**

FEATURES OF AGRO INSURANCE IN UKRAINE232

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ**Коваль С.В.**ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДИКА 240**Скрипник С.В.**ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК БАЗОВІ
ПОЛОЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ПІДПРИЄМСТВА 245**Шепель І.В.**ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ
ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ 252**Яценко В.Ф.**ЕВОЛЮЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ
І КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ 259**МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ****Димова Г.О.**ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІЧНИХ РІВНЯНЬ
МІЖГАЛУЗЕВОГО БАЛАНСУ МЕТОДОМ ТЕОРІЇ ЗБУРЕНЬ 266**Кавун Г.М.**ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗРАХУНКУ
ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 272**Ларченко О.В.**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ
В УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ 278**Лобода О.М.**МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ
АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА З ФІКСОВАНОЇ КІЛЬКІСТЮ ЗЕМЛІ..... 285**Степаненко Н.В.**ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ГАЛУЗІ ПТАХІВНИЦТВА
ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ..... 290

CONTENTS

**WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS****Krukovska Olena**

POSITIVE AND NEGATIVE CONSEQUENCES OF RATIFICATION
OF THE FREE TRADE ZONE AGREEMENT FOR UKRAINE'S
AGRICULTURE IN THE EUROPEAN INTEGRATION..... 9

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY**Volska Olena**

CURRENT PROBLEMS OF REGULATION
OF AGRARIAN SECTOR OF THE STATE ECONOMY..... 17

Galat Larisa

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF VEGETABLE PRODUCTS
IN THE MARKET OF GLOBALIZATION..... 26

Kyrylov Yuri

FORMATION OF EFFECTIVE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC
MECHANISM OF INVESTMENT AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE..... 36

Morozov Roman

METHODOLOGICAL BASIS OF PRICE FORMATION IN THE RICE MARKET ... 46

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT**Avercheva Natalia**

DIRECTIONS OF IMPROVING THE EFFICIENCY
OF LAND RESOURCES USE..... 54

Advokatova Nadiia, Povod Tetyana

MANAGEMENT DECISIONS ON THE OPTIMIZATION
OF COST STRUCTURE..... 67

Aleschenko Liudmila

SMALL ENTREPRENEURSHIP AS AN EFFECTIVE DIRECTION
OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT..... 72

Boiko Viktoriia

WHOLESALE MARKETS OF AGRICULTURAL PRODUCTS AS A PROMISING
TREND IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP..... 78

Boiko Liudmyla

ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE:
A PROMISING TREND IN SUSTAINABLE AGRICULTURE 87

Bolila Svitlana, Kyrychenko Natalia, Osadchuk Iryna

INNOVATIVE COMPONENT OF AGRICULTURAL FORMATION
MANAGEMENT IN GLOBALIZATION CONDITIONS..... 96

Borovik Lyubov

FORMATION OF THE ECOLOGICAL INVESTMENT POTENTIAL
OF AGRICULTURE..... 103

Katsemir Yana

USEFULNESS OF SERVICES AS ONE OF THE KEY COMPONENTS
OF THE ATTRACTIVENESS OF A TOURIST PRODUCT..... 110

Kirichenko Natalia, Osadchuk Irina, Bolila Svitlana DETERMINATION OF CONTROLLING FACTORS AND WAYS TO ENCOURAGE AGRICULTURAL INNOVATION IMPLEMENTATION.....	117
Kovtun Valentyna AREAS OF INNOVATION AND FINANCIAL STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	124
Osadchuk Irina, Bolila Svitlana, Kirichenko Natalya MOTIVATION OF DOMESTIC AGRICULTURAL WORKERS.....	131
Petrenko Viktoria, Karnaushenko Alla ACTIVATION OF UKRAINE'S TRADE INDUSTRY DEVELOPMENT	139
Petrova Olha CONDITIONS AND PROSPECTS OF GROWING BEAUTY CULTURES IN UKRAINE.....	148
Sakun Alina, Pantiuk Igor IMPLEMENTATION OF MARKETING ACTIVITIES AT ENTERPRISES FOR PRODUCING FRUIT AND BERRIES	154
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Kovalyov Dmitro STATE OF LABOUR MARKET: THREATS FOR REGIONAL DEVELOPMENT	162
Morozova Olena DEVELOPMENT OF PUBLIC MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A REGIONAL ASPECT	169
Potravka Larisa APPLICATION OF SYNERGETIC PRINCIPLES TO PUBLIC ADMINISTRATION	177
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Kartashova Olga GENDER ASPECTS OF RURAL DEVELOPMENT	185
Nikitenko Sergiy ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE CREATION OF PHYSICAL CULTURE MASS WORK AND TRAINING OF ATHLETES OF HIGHEST QUALIFICATION	194
Samaichuk Svetlana FEATURES OF FORMATION AND AND REPRODUCTION OF LABOR RESOURCES IN THE AGRARIAN ECONOMY SECTOR.....	201
MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Nikitenko Kateryna APPROACHES TO FINANCING ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN UKRAINE	208

Povod Tetyana, Advokatova Nadiia

FINANCIAL ENGINEERING:
WORLD TRENDS AND DOMESTIC REALITIES214

Prystemskiy Oleksandr

FINANCIAL PROVISION FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT221

Tanklevska Nataliya

THE THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION
OF THE FINANCIAL POLICY OF THE REGION'S ECONOMIC GROWTH226

Yarmolenko Vitalina

FEATURES OF AGRO INSURANCE IN UKRAINE232

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**Koval' Svetlana**

ACCOUNTING FOR CALCULATIONS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES
THEIR ORGANIZATION AND METHODOLOGY240

Skrypnyk Svitlana

PRINCIPLES OF ACCOUNTING ACCOUNTING AS THE BASIC PROVISIONS
OF THE ENTERPRISE INFORMATION DATABASE245

Shepel Inesa

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND CONTROL
OF AGRICULTURAL COMMODITY AND MATERIAL VALUES252

Yatsenko Viktoria

EVOLUTION OF COST ACCOUNTING SYSTEM
AND CALCULATION OF PRODUCT COST259

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY****Dymova Hanna**

RESEARCH OF DYNAMIC EQUATIONS OF INTERBRANCH BALANCE
USING THE METHOD OF PERTURBATION THEORY266

Kavun Halyna

IMPLEMENTATION OF THE ECONOMIC AND MATHEMATICAL
MODEL FOR CALCULATING THE OPTIMAL DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES272

Larchenko Oksana

EFFICIENT IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEMS
IN ENTERPRISE MANAGEMENT278

Loboda Olena

METHODOLOGY CONSTRUCTING OF THE PRODUCTION FUNCTION
FOR ANALYSIS THE PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
WITH A FIXED LAND'S A MOUNT285

Stepanenko Natalia

IMPROVING THE PROFITABILITY OF THE POULTRY INDUSTRY
USING MATHEMATICAL METHODS AND MODELS290

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

I МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 65.051

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.1>

Круковська О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Krukovska Olena

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ РАТИФІКУВАННЯ УГОДИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

POSITIVE AND NEGATIVE CONSEQUENCES OF RATIFICATION OF THE FREE TRADE ZONE AGREEMENT FOR UKRAINE'S AGRICULTURE IN THE EUROPEAN INTEGRATION

У статті розглянуто сучасний стан сільського господарства України та існуючий в Європейському Союзі. Досліджено процес ратифікації угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Узагальнено позитивні та негативні наслідки впровадження зони вільної торгівлі для сільського господарства України окремо для держави, для сільськогосподарських виробників орієнтованих на зовнішній та внутрішній ринок. Визначено види української сільськогосподарської продукції, яка експортується до Євросоюзу та імпорт продукції. Розглянуто види сільськогосподарської продукції, які можуть зрости в експорті та запровадження ставок мита до них. У зв'язку з цим особлива увага приділяється оцінці відповідності якості української сільськогосподарської продукції, відповідності національного законодавства технічним регламентам Європейського Союзу та системам стандартизації.

Ключові слова: сільське господарство, зона вільної торгівлі, сільськогосподарська продукція, конкурентоспроможність, потенціал, експорт, імпорт, ратифікація, стандартизація, євроінтеграція.

В статье рассмотрено современное состояние сельского хозяйства Украины и существующий в Европейском Союзе. Исследован процесс ратификации соглашения о создании зоны свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом. Обзор положительных и отрицательных последствия внедрения зоны свободной торговли для сельского хозяйства Украины отдельно для государства, для сельскохозяйственных производителей ориентированных на внешний и внутренний рынок. Определены виды украинской сельскохозяйственной продукции, экспортируемой в Евросоюз и импорт. Рассмотрены виды сельскохозяйственной продукции, которые могут вырасти в экспорте и внедрение ставок пошлин к ним. В связи с этим особое внимание уделяется оценке соответствия качества украинской сельскохозяйственной продукции, соответствия национального законодательства техническим регламентам Европейского Союза и системам стандартизации.

Ключевые слова: сельское хозяйство, зона свободной торговли, сельскохозяйственная продукция, конкурентоспособность, потенциал, экспорт, импорт, ратификация, стандартизация, евроинтеграция.

The article reviews the current state of agriculture in Ukraine and the European Union. The process of ratification of a free trade zone between Ukraine and the European Union. Overview positive and negative effects of a free trade area for agricultural Ukraine separately for the state, for agricultural producers focused on foreign and domestic market. The types of Ukrainian agricultural products exported to EU and imports. Considered agricultural products, which could increase in export duty rates and introducing to them. In this regard, special attention is paid to the conformity assessment quality of Ukrainian agricultural products, compliance of national legislation with technical regulations and the EU standardization system. Grounded short and long term, increase competitiveness of national agricultural production and consolidate the position of domestic products in the domestic market and increasing exports to the world food markets that contribute to the development of agriculture Ukraine in terms of European integration. Adapting to the new trade standards and rules, which inevitably has to do with deepening relations with the EU within the Free Trade Area, will require Ukrainian farmers to increase costs in the short term. The negative factors that will be most felt during the adaptation period are the risks of timely implementation of the legislative adaptation measures. Another negative factor for FTA is the liberalization of trade between Ukraine and the EU, which is not happening at the best time for the European Union. The slow exit from the crisis of a number of EU countries is forcing them to pursue austerity policies. This reduces the demand for goods, including for Ukrainian goods. In addition, world prices for Ukraine's major export commodities remain low. It is this fact that caused the fall of Ukrainian exports to the EU in 2015. Another problem limiting access to European markets for Ukrainian goods is the inconsistency of product standards, differences in the customs system and procedures for assessing the quality of agricultural products. However, all these difficulties do not diminish the opportunities that have opened up for Ukraine.

Key words: agriculture, free trade zone, agricultural products, competitiveness, capacity, export, import, ratification, standardization and European integration.

Постановка проблеми. Високий рівень підтримки сільськогосподарської галузі, який існує в Європейському Союзі, та технологічна відсталість у поєднанні з низьким рівнем державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні зумовлюють підвищені ризики передусім для сільського господарства України. Досвід перебування України в СОТ показав не готовність вітчизняних сільськогосподарських виробників змагатися з більш конкурентоспроможними імпортерами, які отримують державні субсидії на виробництво сільськогосподарської продукції на більш високому рівні.

Український Парламент паралельно із Європарламентом 16 вересня 2014 року ратифікували Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (ЄС) з іншої сторони, а з січня 2016 р. Україна та ЄС офіційно розпочали вільну торгівлю. Угода про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) для сільського господарства України з одного боку, розширює доступ сільськогосподарської продукції на ринок ЄС, а з іншого створює додаткову конкуренцію вітчизняним товаровиробникам. Отже, виникає необхідність проведення оцінки впливу підписання угоди, що дозволить визначити позитивні та негативні наслідки та ризики, які матимуть для сільського господарства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна – ЄС, питанню розвитку сільського господарства в умовах глобалізаційних процесів та аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі і з особливостями розвитку галузі сільського господарства зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як В. Копійка, Н. Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О. Краєвська, Ю. Губені, В. Вардовський, П. Гайдуцький, П. Саблук, О. Шубравська, Г. Черевко, В. Юрчишин. Отримані ними результати дозволяють сформувати систему знань на євроінтеграційну перспективу вітчизняного аграрного сектора економіки. Разом з тим, автори в недостатній мірі розкривають питання впливу трансформацій процесів зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в нових умовах зовнішньоекономічної політики держави.

Постановка завдання. Мета дослідження статті полягає у вивченні ратифікації угоди зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, визначенні пози-

тивних та негативних наслідків як для сільського господарства України так і окремо для держави, для сільськогосподарських виробників орієнтованих на зовнішній та внутрішній ринок, а також обґрунтування перспектив підвищення сільськогосподарської продукції на світових продовольчих ринках в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Угода про ЗВТ для України та Європейського Союзу відкриває перед українськими парламентарями можливість домагатися додаткових переглядів окремих норм ЗВТ, наприклад – збільшення квот на безмитне ввезення української сільськогосподарської продукції. Режим вільної торгівлі між Україною та ЄС це:

- лібералізація торгівлі між сторонами на більше ніж 97,0% товарної номенклатури;
- реальна можливість відміни Євросоюзом антидемпінгових заходів, що діють по відношенню до товарів, що походять з України;
- запровадження спеціальних захисних механізмів по чутливих для українських виробників товарах;
- здешевлення витрат на митне оформлення товару (отримання сертифікату переміщення (походження) товару фірми «EUR.1» відбуватиметься на безоплатній основі);
- додатковий прибуток експортерів від скасування увізних мит ЄС;
- додаткові можливості для торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- поступове відкриття для українських компаній ринків державних закупівель держав-членів ЄС;
- доступ до більш якісного імпорту;
- скасування Євросоюзом експортних субсидій на сільськогосподарську продукцію;
- зниження цін на українському ринку на імпортовану продукцію, походженням з держав-членів Європейського Союзу.

ЄС на сьогодні є другим торговельним партнером України після СНД. Починаючи від початку 2000-х років, торгівля України з ЄС поступово зростала, і вже сьогодні ми маємо невеликі «плюси» торговельного сальдо. Якщо говорити не про ринок у цілому, а винятково про сільськогосподарську продукцію, то торік у цьому сегменті було досягнуто плюсового балансу торгівлі на суму 1,4 млрд. євро. Щодо продукції, то тут торговельні потоки між Україною та ЄС суттєво відрізняються: українці більше експортують сільськогосподарську сировину, а натомість імпортують машини та устаткування, здебільшого з Німеччини. Географія сільськогосподарської торгівлі України з ЄС поширюється на такі країни, як Іспанія, Польща, Італія, Німеччина, Нідерланди, Бельгія та Франція [4].

Вітчизняна сільськогосподарська продукція становлять третину від усього українського експорту до Євросоюзу. Україна постачає до ЄС переважно зерно, насіння соняшнику, олію, корми для тварин та добрива. З ЄС надходять м'ясо, кава, чай, спеції та готові продукти. Як прогнозують економісти, завдяки скасуванню мит Україна щороку матимемо можливість експортувати на Захід на 11,0–12,0% більше сільськогосподарської продукції, а ніж за відсутності лібералізації, а імпорт зросте на 1,5–2,0%. Нині Україна має дозволи на експорт курятини, риби, яєць та яєчних продуктів і взагалі не потребує дозволів на експорт продуктів рослинного походження (тобто українському виробникові не потрібні додаткові документи, окрім українських сертифікатів якості та супроводжувальних документів). Розпочато роботу щодо такої продукції, як свинина, яловичина, молочні вироби. Окрім того, кожен український виробник може отримати персональний дозвіл на експорт своєї продукції до ЄС [5].

Укладання угоди ЗВТ між Україною та Євросоюзом передбачає скасування мита для сільськогосподарської продукції на 35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% – Євросоюзом. До решти товарів Україна запроваджує перехідні періоди тривалістю від 1 до 7 років, на 9,8% – часткову лібералізацію та на 3% – безмитні тарифні квоти [5]. Це означає, що сільське господарство України є одним із важливих мотиваторів для ЄС щодо поглиблення ЗВТ між Україною та Євросоюзом. Угода розрахована на

довгострокову перспективу і для вітчизняних товаровиробників створює чинники для прискореної модернізації сільськогосподарського виробництва, зокрема:

- сприяє вдосконаленню структури українського сільського господарства та харчової промисловості;
- створює умови для підвищення інвестиційної привабливості українського агробізнесу;
- створює стимули для реформування регуляторного середовища в країні;
- сприяє диверсифікації збуту вітчизняними товаровиробниками виробленої продукції;
- підвищує культуру землеробства та якість сільськогосподарської продукції [6].

Проте, необхідно врахувати і мінус, який призведе до зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження ввізного мита на сільськогосподарську продукцію, і як наслідок, українським виробникам доведеться шукати додаткові кошти на модернізацію.

Для вітчизняного сільськогосподарського виробництва запровадження ЗВТ має здебільшого позитивні наслідки, і тільки в короткостроковій перспективі – негативні. На рис. 1, наведено наслідки впровадження ЗВТ між Україною та ЄС для сільського господарства України.

Отже, ключовою статтею українського експорту стала сільськогосподарська продукція, що є позитивним моментом. При цьому Угода також дає підстави розраховувати на відновлення припливу інвестицій у розвиток економіки у т.ч. у сільське господарство. Але головною передумовою для освоєння експортного потенціалу України є адаптація стандартів якості виробництва під стандарти ЄС. Це означає, що в середньостроковій перспективі Україна може отримати нові статті українського експорту сільськогосподарської продукції. Також, до позитивних можна віднести такі фактори:

- 1) досить добрі умови до поступової та послідовної лібералізації торгівлі з ЄС;
- 2) величезний позитив для вітчизняних товаровиробників має те, що ЄС відмовляється від експортних субсидій на ті товари, які поставлятиме Україна;
- 3) це отримання суттєвих обсягів квот на українську сільськогосподарську продукцію.

Отже, Україна отримає один із найбільших ринків світу, який є і передбачуваний, хоча і вибагливим, але також стабільним.

Негативні чинники, які найбільше будуть відчутні протягом адаптаційного періоду – це ризики щодо вчасного виконання заходів з адаптації законодавства. Іншим негативним чинником для ЗВТ є лібералізація торгівлі України та ЄС, яка відбувається не в найкращий період для Євросоюзу. Повільний вихід з кризи низки країн ЄС змушує їх продовжити політику бюджетної економії. Це знижує можливості попиту, в тому числі – й на українські товари. До того ж залишаються низькими і світові ціни на основні експортні товари України. Саме цей факт і забезпечив падіння в 2015 році українського експорту в ЄС. Іншою проблемою, яка обмежує доступ до європейських ринків українським товарам є невідповідність стандартів продукції, відмінність митної системи та процедур оцінки відповідності якості сільськогосподарської продукції. Проте, усі ці складності аніскільки не применшують можливості, що відкрилися для України.

Для вирішення проблем оцінки відповідності якості сільськогосподарської продукції Україна поступово має забезпечити відповідність національного законодавства технічним регламентам ЄС та системам стандартизації, роботам з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС. Виконання зазначених зобов'язань прописані в Законі України «Про технічне регулювання і оцінку відповідності» [1], який набирає чинності 10 лютого 2016 року. Закон поєднує в собі декілька нормативних актів (втрачають чинність Закони України «Про підтвердження відповідності» та «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності») та встановлює єдині принципи розробки,

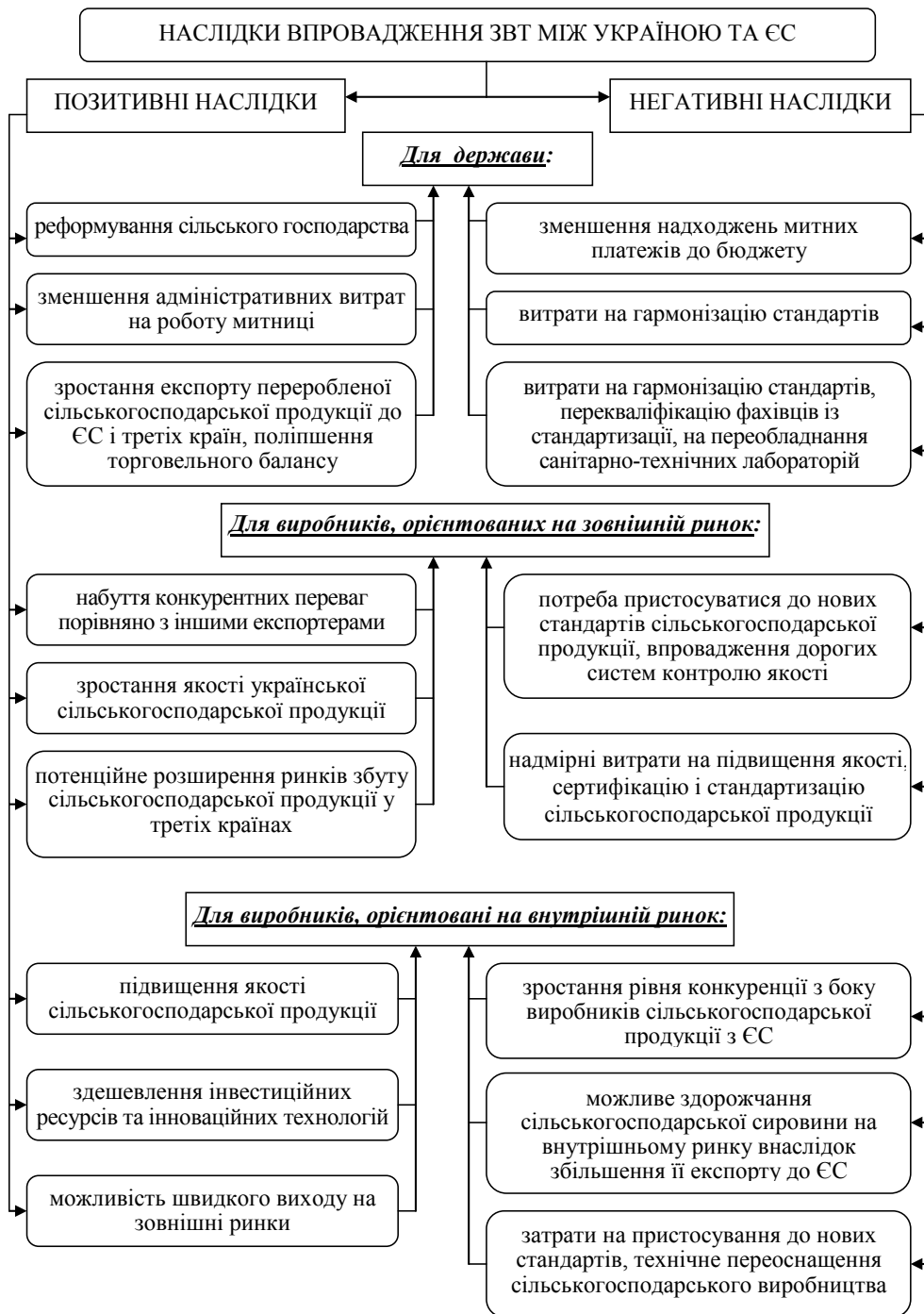

Рис. 1. Наслідки впровадження ЗВТ між Україною та ЄС для сільського господарства України

прийняття та застосування технічних регламентів та оцінки відповідності продукції, здійснення оцінки відповідності.

Законі України «Про технічне регулювання і оцінку відповідності» [1] для проведення оцінки відповідності сільськогосподарської продукції вимогам технічних регламентів ЄС та системам стандартизації можуть або повинні бути залучені такі органи з оцінки відповідності: призначені органи – органи з сертифікації, інспектування, випробувальні лабораторії; визнані незалежні організації; акредитовані випробувальні лабораторії виробників, а також інші нововведення, які наведені на рис. 2.

Законом [1] уточнено, що під поняттям «технічний регламент» слід розуміти будь-який нормативно-правовий акт, що має визначені Законом ознаки технічного регламенту. Тобто фактично технічним регламентом є будь-який документ, що встановлює обов'язкові вимоги, незалежно від того, як він називається та яким органом він прийнятий.

Передбачається, що проведення оцінки відповідності може бути як добровільним, так і обов'язковим. Добровільна оцінка відповідності здійснюється в будь-яких формах, включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам.

Рис. 2. Оцінка відповідності сільськогосподарської продукції вимогам технічних регламентів ЄС та системам стандартизації

Щодо торговельної політики України в аграрній сфері, то одним з першочергових заходів є збільшення витрат із Державного бюджету на гармонізацію національної системи стандартів харчових продуктів до вимог ЄС [2]. Зазначені витрати можна частково компенсувати фінансовою та технічною допомогою ЄС. Це надасть можливість посилити як експортний потенціал вітчизняних сільськогосподарських виробників на європейські ринки так і конкурентні позиції національних виробників, орієнтованих на внутрішній ринок, що означатиме пропозицію продукції вищої якості українським споживачам.

Пристосування до нових стандартів і правил торгівлі, що неодмінно пов'язано з поглибленням відносин із ЄС в рамках зони вільної торгівлі, потребуватиме від українських сільськогосподарських виробників збільшення витрат у короткостроковій перспективі. Однак у довгостроковій перспективі це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної агропродовольчої продукції і, як наслідок, закріпленню своїх позицій на внутрішньому ринку та збільшенню експорту на світові продовольчі ринки [3]. Отже, українські споживачі будуть мати доступ до більш якісних і дешевих продовольчих товарів, а іноземні компанії зможуть посилити довіру до української економіки, що буде сприяти припливу іноземних інвестицій в Україну, в тому числі і в сільське господарство.

Таким чином, розпочатий режим вільної торгівлі між Україною та ЄС повинен враховувати всі можливі проблеми, які виникнуть у різних секторах української економіки і в суспільстві з урахуванням затрат на їх вирішення як на рівні держави, так і на рівні кожного окремого сільськогосподарського виробника. Угода про Асоціацію з ЄС – це інструмент, який є шансом для України щодо її подальшого розвитку не лише в контексті отримання доступу до ринків ЄС, а й в контексті стати значним геополітичним гравцем. Тільки за таких умов створення зони вільної торгівлі з ЄС не завдасть українській економіці значної шкоди, а сукупні вигоди від її впровадження істотно поліпшать соціально-економічну ситуацію в нашій державі.

Висновки. Ратифікація угоди про зону вільної торгівлі для України та Європейського Союзу є достатньо перспективним для України, оскільки її потенціал вказує як на зростання внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, стабільні та високі темпи економічного розвитку, так і зацікавленість Європейського Союзу у поглибленні стосунків, де сільське господарство України є одним із важливих мотиваторів. Угода про зону вільної торгівлі має як позитивні так і негативні наслідки для держави, виробників сільськогосподарської продукції орієнтовані на зовнішній та внутрішній ринок. Для розвитку сільського господарства України актуальними залишаються питання відповідності стандартів безпеки та якості сільськогосподарської продукції вимогам СОТ та їх гармонізація згідно законодавства Європейського Союзу. У цьому напрямі в українському законодавстві набули зміни у законодавстві в частині прийняття відповідних законів. Україна, і зокрема, сільське господарство, отримає нові можливості для розвитку торгівлі та посилення ролі нашої країни як глобального гравця на міжнародних сільськогосподарських ринках. При цьому, Україні необхідно створити надійні, стабільні рамкові умови для учасників ринку, без зайвих державних втручань у ринок і з передбачуваним управлінням ризиками, що сприятиме адаптації аграрної політики.

Отже, укладання угоди про зону вільної торгівлі для сільського господарства України відкриє нові можливості доступу до ринків та до фінансування Європейського Союзу Програм підтримки сільського господарства, а також забезпечить приплив іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19/page>

2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки від 2 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / А.Г. Бабенко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 85–88.
4. Тимошенко Т. Зона вільної торгівлі з ЄС: які вигоди і ризики? / Т. Тимошенко // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekspertna-dumka/1930-zona-vilnoii-torgivli-z-ies-iaki-vygody-i-ryzyky.html>
5. Марищенко Л. Угода про асоціацію: і шанс на успіх, і випробування на міцність / Л. Марищенко // Віче – Журнал – ВЛАДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4763/>
6. Рекомендації учасників Другого засідання Робочої групи: «Україна–ЄС на шляху до розширеної зони вільної торгівлі» на тему: Потенціал Зони вільної торгівлі між ЄС та Україною для розвитку аграрного сектору економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0609_rekom.pdf

References:

1. Pro tekhnichni rehlymenty ta otsinku vidpovidnosti: Zakoni Ukrainy 15.01.2015 number 124-VIII / Supreme Council (BD) // [Electronic resource]. – Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19/page>
2. Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava: Prohrama ekonomichnykh reform for 2010-2014 on June 2, 2010 [Retrieved from]. – Access: <http://www.rada.gov.ua>
3. Babenko A.H. Derzhavne rehulyuvannya ta pidvyshchennya konkurentospromozh-nosti ahrarnoho sektoru / A.H. Babenko // Economy AIC. – 2008. – № 5. – P. 85-88.
4. Tymoshenko T. Zona vil'noyi torhivli z YES: yaki vyhody i ryzyky? / T. Tymoshenko // Ahrobiznes s'ohodni // Agribusiness today [Retrieved from]. – Access mode: <http://www.agro-business.com.ua/ekspertna-dumka/1930-zona-vilnoii-torgivli-z-ies-iaki-vygody-i-ryzyky.html>
5. Maryshchenko L. Uhoda pro asotsiatsiyu: i shans na uspih, i vyprobuvannya na mitsnist' / L. Maryshchenko // Viche – Zhurnal – VLADA – Magazine – POWER [Retrieved from]. – Access: <http://www.viche.info/journal/4763/>
6. Rekomendatsiyi uchasnykiv Druhoho zasidannya Robochoyi hrupy: «Ukrayina–YES na shlyakhu do rozshyrenoyi zony vil'noyi torhivli» na temu: Potentsial Zony vil'noyi torhivli mizh YES ta Ukrainoyu dlya rozvytku ahrarnoho sektoruekonomiky [Retrieved from]. Available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0609_rekom.pdf

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 351.823.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.2>

Вольська О.М.

доктор наук з державного управління, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5047-4579>

Volkska Olena

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ CURRENT PROBLEMS OF REGULATION OF AGRARIAN SECTOR OF THE STATE ECONOMY

В статті вирішується важливіша проблема сьогодення, яка пов'язана з визначенням місця сучасної держави у процесах регулювання складових економічної системи, до яких належить аграрний сектор. В сучасній науковій літературі висвітлення цього питання можна побачити у працях відомих вчених, але ця проблема поки ще не знайшла свого остаточного вирішення. За допомогою наукових методів пізнання, в роботі приводяться докази необхідності державного регулювання аграрного сектора шляхом застосування механізмів: політико-правового, організаційного та економічного. Політико-правовий механізм відповідає за реалізацію програм та нормативно-правових актів, за його допомогою можна визначити тип державного регулювання аграрного сектору. Реалізація організаційного механізму державного регулювання здійснюється на основі визначення цілей державного регулювання: підвищення рівню продовольчої безпеки аграрного сектору регіону; забезпечення платоспроможності та ліквідності підприємств; ефективний соціально-економічний розвиток сільських територій; відтворення і підвищення ефективності використання ресурсів; підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції регіону; забезпечення агропродовольчого ринку державною фінансовою підтримкою. Ефективне функціонування економічного механізму забезпечується його складовими: планування, організація, мотивація, контроль. Ці складові містяться у Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. В роботі підсумовується гіпотеза про те, що чим кращі умови зростання економіки, що створені державними органами влади, тим менше потрібно державі втручатися в економічні процеси і навпаки, коли держава створює перешкоди, що заважають повноцінному стабільному економічному розвитку тоді державне регулювання перетворюється на управління з економічними та адміністративними методами впливу. В результаті чого економіка втрачає ринкові важелі, що приведе до зниження рівня життя населення.

Ключові слова: державне регулювання економіки, аграрний сектор, механізми, нормативно-правовий механізм, організаційний механізм, економічний механізм.

В статье предложен вариант решения проблемы, связанной с определением современного государства в процессах регулирования составляющих экономической системы, к которым относится аграрный сектор. В современной научной литературе освещение этого вопроса можно увидеть в работах известных ученых, но эта проблема пока еще не нашла

своего окончательного решения. С помощью научных методов познания, в работе приводятся доказательства необходимости государственного регулирования аграрного сектора путем применения механизмов: политико-правового, организационного и экономического. Политико-правовой механизм отвечает за реализацию программ и нормативно-правовых актов, с его помощью можно определить тип государственного регулирования аграрного сектора. Реализация организационного механизма государственного регулирования осуществляется на основе определения целей государственного регулирования: повышение уровня продовольственной безопасности аграрного сектора региона; обеспечение платежеспособности и ликвидности предприятий; эффективный социально-экономическое развитие сельских территорий; воспроизводство и повышение эффективности использования ресурсов; повышение уровня конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции региона; обеспечения агропродовольственного рынка государственной финансовой поддержкой. Эффективное функционирование экономического механизма обеспечивается его составляющими: планирование, организация, мотивация, контроль. Эти составляющие содержатся в Концепции Государственной целевой программы развития аграрного сектора экономики на период до 2020 года. В работе суммируется гипотеза о том, что чем лучше условия роста экономики, созданные государственными органами власти, тем меньше нужно государству вмешиваться в экономические процессы и наоборот, когда государство создает препятствия, мешающие полноценному стабильному экономическому развитию тогда государственным регулированием превращается в управление по экономическим и административным методам воздействия. В результате чего экономика теряет рыночные рычаги, приведет к снижению уровня жизни населения.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, аграрный сектор, механизмы, нормативно-правовой механизм, организационный механизм, экономический механизм.

The article addresses the more important problem of the present, which is connected with determining the place of the modern state in the processes of regulation of the components of the economic system to which the agricultural sector belongs. In the current scientific literature, the coverage of this issue can be seen in the writings of famous scientists, but this problem has not yet found its final solution. Using scientific methods of cognition, the paper presents the evidence of the need for state regulation of the agricultural sector through mechanisms: political, legal, organizational and economic. Emphasis is placed on assessing the effectiveness of state regulation of the agricultural sector based on the implementation of state mechanisms. The political and legal mechanism is responsible for the implementation of programs and regulations, with the help of which it is possible to determine the type of state regulation of the agricultural sector. The implementation of the organizational mechanism of state regulation is carried out on the basis of defining the goals of state regulation: improving the level of food security of the agricultural sector of the region; ensuring the solvency and liquidity of enterprises; effective socio-economic development of rural areas; playback and increase resource efficiency; increasing the level of competitiveness of agricultural products in the region; provision of the agri-food market with state financial support. The effective functioning of the economic mechanism is ensured by its components: planning, organization, motivation, control. These components are contained in the Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Economy until 2020, which is proved by the necessary analysis. The paper concludes that the better conditions created by state authorities in which the economy grows, the less the state has to interfere with economic processes and vice versa, when the state creates obstacles, the economy loses stability and state regulation becomes management with economic and administrative ones. methods of influence. As a result, the economy will lose market weights, which will reduce the standard of living of the population.

Key words: state regulation of the economy, agricultural sector, mechanisms, regulatory and legal mechanism, organizational mechanism, economic mechanism.

Постановка задачі. Державне регулювання дуже складний та усебічний процес, якій розглядається як головний при спрямуванні на економічні процеси у державі, тому що роль державних органів влади є головною при створенні сприятливих умов для розвитку виробничих галузей економіки національного господарства, до таких безумовно належить аграрний сектор.

Державне регулювання завжди було ключовим фактором розвитку аграрного сектору, адже від дій держави всередині країни і формування міжнародних відносин

багато в чому залежить вектор розвитку цього важливішого сектору економіки. Він об'єднує різні галузі національного господарства. Саме цей комплекс визначає рівень життя населення, соціально-економічний розвиток країни, національну продовольчу безпеку, забезпечення продуктами харчування, а переробну промисловість – сільсько-господарською сировиною. Переважно в аграрному секторі здійснюється вирішення продовольчої проблеми. Таким чином, він є основним елементом економіки і повинен мати першорядний розвиток.

Під державним регулюванням аграрного сектору мається на увазі вплив органів державної влади на темпи виробництва і реалізації шляхом видання відповідних законодавчих норм і правил. Основними завданнями державного регулювання аграрного сектору є позитивна динаміка розвитку сільського господарства і супутніх галузей, екологічна та санітарно-епідеміологічна безпека продукції та виробництва, а також підтримання позитивного економічного балансу при взаємодії з іншими галузями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз висвітлення державного регулювання аграрного сектору України у вітчизняній науковій думці (праці А. Бабенка, В. Бойка, Н. Білецької, М. Булата, М. Латиніна, А. Лісового, Ю. Кирилова, А. Ужви, М. Стегня та ін.) надав змогу оцінити ступінь розробки проблеми, сконцентрувати увагу на найбільш дискусійних питаннях, уточненні концептуальних засад, які слугують методологічною основою для практичного застосування інструментів, технологій, процесу державного регулювання аграрного сектору країни.

Відокремлення не вирішення раніше загальної проблеми. Незважаючи на широке коло ґрунтовних наукових розробок, комплексного дослідження державного регулювання аграрного сектору країни, яке торкалось би всіх питань цього процесу ще не здійснено. Це потребує продовження теоретичних досліджень та осмислення практичних аспектів необхідності пошуку ефективності державного регулювання аграрного сектору України в контексті сьогодення, що і зумовило актуальність обраної теми.

Мета дослідження. За допомогою методів наукового пізнання довести застосування терміну «регулювання» при державному впливі не економічні процеси аграрного сектору.

Методи дослідження. Використання методу експертних оцінок, історичного методу, системного методу дав змогу здійснити теоретико-методологічне узагальнення наукових концепцій, розробок вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених державному регулюванню аграрного сектора; за допомогою методу типологічного аналізу здійснено класифікацію механізмів державного регулювання, підходів та критеріїв оцінювання ефективності державного регулювання; методом системно-структурного аналізу доведено дієвість сучасного державного регулювання аграрного сектора.

Об'єкт дослідження. Процес державного регулювання галузями економіки.

Предмет дослідження. Механізми державного регулювання аграрного сектора, які підвищують рівень ефективності цього процесу.

Основний матеріал. У відповідності до теорії запропонованою Дж.М. Кейнсом для стабільності та економічного зростання ринкова система вимагає державного регулювання на макроекономічному рівні. Державні органи влади за допомогою механізмів (політичного, правового, організаційного та ін.) та важелів (бюджетні, грошово-кредитні та ін.) впливають на сукупний попит, сутність якого полягає у обмежуванні зростання останнього в разі зростання рівня економіки і в такий спосіб стримувати зростання цін і навпаки, сприяє його зростанню на стадії економічного спаду [1].

Теорії неоконсерватизму (монетаризм, теорія пропозиції, теорія регулювання, теорія суспільного вибору), навпаки обмежують роль держави в регулюванні економічних процесів, поширюючи при цьому сфери дії ринкових мотивацій, стимулів і регуляторів. В цих теоріях акцентується увага на підвищенні ролі творчого потенціалу

громадян через створення сприятливих умов для розвитку інноваційних процесів, що у підсумку наведуть до ефективної дії ринкового механізму на оптимальному співвідношенні централізованих і децентралізованих рішень. Цій процес забезпечить максимально можливу швидкість оновлення економічної системи [11].

За визначенням українських науковців, для ефективного функціонування, державне регулювання аграрного сектору повинне поєднувати елементи існуючих економічних теорій. З одного боку аграрний сектор має регулюватися за допомогою державних механізмів, а з іншого держава повинна створювати сприятливі умови для використання економічного потенціалу цієї виробничої галузі національного господарства [2; 3].

Ефективність державного регулювання аграрного сектору це складна категорія, яка містить в собі результативність управлінських рішень. Під поняттям «ефективність» традиційно розуміють будь-яку діяльність, включаючи управлінську, що визначається як продуктивна, результативна. В економічній науці існує поняття економічної ефективності та пропонуються відповідні критерії її оцінки. Поняття ефективності управлінської діяльності, яке зустрічається також і в сучасному менеджменті, може використовуватися при визначенні поняття ефективності державного регулювання аграрного сектору.

За визначенням інших фахівців [4], ефективність формується на основі отриманого ефекту та витрат (ресурсів) на його досягнення. Зіставлення результатів із вкладеними ресурсами й витратами визначає сучасний стан категорії ефективності.

Зарубіжні фахівці мають власну думку щодо категорії «ефективність». Так, у праці Д. Синка вона трактується як результативність і розглядається не як показник відношення результатів до затрат чи ресурсів, а як комплексний елемент системи управління, який складається з таких компонентів:

1) дієвість, яка відображає ступінь досягнення системою поставлених цілей за трьома основними критеріями: якість, кількість і своєчасність. При цьому якщо ресурси та затрати не були заплановані, то дієвість визначається як ступінь досягнення результатів роботи (тобто відсутнє звичне відношення результатів до витрат чи ресурсів економічного суб'єкта);

2) економічність, що відображає ефективність через використання ресурсів та витрат;

3) якість, підвищення якої буде сприяти росту ефективності лише в тому випадку, коли якість буде складовою системи ефективності;

4) прибутковість;

5) продуктивність;

6) якість трудового життя. Ця складова системи ефективності відображає в першу чергу соціальну ефективність щодо кожного ієрархічного рівня. Питання якості трудового життя є провідними у західних школах управління;

7) впровадження нововведень. Інновації є елементом ефективності, однак вони відіграють провідну роль у формуванні ефективності [10].

На основі цих компонентів можна дати таке визначення поняття ефективності. Ефективність – це системна категорія, яка формується під впливом багатьох факторів і розвивається в декількох напрямках. Ефективність – це не відношення, а стан соціально-економічної системи. Тобто ефективність – це стан економіки, при якому визначене співвідношення результатів діяльності та витрат на досягнення цих результатів приводить до отримання суб'єктом максимальних результатів з використанням ресурсів визначеної вартості при виробництві товарів визначеної вартості при найменших ресурсних витратах [10].

Для визначення ефективності, необхідна наявність об'єкту впливу державного регулювання, тобто про ефективність державного регулювання аграрного сектору

країни можна судити по такому ж регіональному показнику. У зв'язку з цим під ефективністю державного регулювання аграрного сектору країни можна розуміти – стан аграрного сектора регіонів, якій визначається на основі досягнення відповідних цілей, до яких відносяться: підвищення рівню продовольчої безпеки аграрного сектору регіону; забезпечення платоспроможності та ліквідності підприємств, які відносяться до аграрного сектору регіону; ефективний соціально-економічний розвиток сільських територій, що розташовані на території відповідної області; відтворення і підвищення ефективності використання фінансових, матеріальних та людських ресурсів, які використовують підприємства аграрного сектору регіону; підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції регіону; забезпечення агропродовольчого ринку державною фінансовою підтримкою.

Оцінка ефективності державного регулювання аграрного сектору можна здійснюватися на основі реалізації державних механізмів. Політико-правовий механізм відповідає за реалізацію програм та нормативно-правових актів, за його допомогою можна визначити тип державного регулювання аграрного сектору.

Залежно від застосовуваних у конкретному регіоні методів (програмно-цільовий, проектного і т. п.) державного регулювання аналізуються рішення відповідних державних органів влади, виявляються аналогічні, комплементарні і індивідуальні цілі, які вказані в даних актах у зв'язку з введенням будь-якої заходи регулювання. У разі якщо мета не вказана прямо, досліджується економічний характер механізмів, використовуваних для реалізації заходів підтримки аграрного сектору. Далі сукупність прийнятих заходів підтримки аграрного сектору відповідно до цілей підтримки співвідноситься з типами державного регулювання, до яких відносять:

консервативний (високий) тип державного регулювання визначається в тому випадку, якщо рівень державного втручання активно стримує роботу ринкових механізмів, послаблює конкуренцію, нарощує споживання продукції на регіональному ринку;

балансований (середній) тип державного регулювання передбачає, що, з одного боку, застосовувані інструменти і механізми відчутно захищають національного товаровиробника, забезпечуючи реалізацію мети продовольчої незалежності, а з іншого боку, впливають на конкурентне середовище, не допускаючи її значного спотворення, несприятливо впливає на діяльність підприємців, знижуючи безпеку і якість їх продукції;

відкритий (низький) ринковий тип державного регулювання передбачає проведення політики вільної торгівлі з опорою на міжнародний поділ праці, теорію порівняльних конкурентних переваг і забезпеченість факторами виробництва. даний тип регулювання орієнтується на розвиток експорту як основу агропромислової політики.

Реалізація організаційного механізму державного регулювання здійснюється на основі визначення цілей державного регулювання. Ступінь важливості мети визначається коефіцієнтом, значення якого визначається вагою (значимістю) цілі для реалізації даного типу державного регулювання. наприклад, вага для мети «Підвищення рівню продовольчої безпеки» в рамках консервативного (протекціоністського) типу державного регулювання, найімовірніше, буде мати значення (наприклад, 0,2), ніж в рамках відкритого ринкового типу державного регулювання (наприклад, 0,1). При цьому сума ваг всіх цілей в рамках одного типу державного регулювання дорівнює 1. Дана умова базується, по-перше, на те, що всі цілі доповнюють один одного, а по-друге, на тому, що воно в певній ступеня полегшує розрахунок показників.

Досягнення мети характеризується наступними критеріями: результативність: наскільки досягнуті цілі і виконані завдання, які основні чинники впливають на досягнення або недосягнення мети; оптимальність: наскільки оптимально були використані ресурси для досягнення результатів, чи досягнуті результати своєчасно; вплив: оцінюються позитивні і негативні зміни (аналізуються результати реалізації заходів, можливі причини, вплинули на такі результати) стійкість: тривалість позитивного ефекту

після закінчення реалізації або припинення фінансування, основні фактори, що впливають на стійкість заходи; результативність: співвідношення результату до витрат.

Наприкінці складається таблиця (табл. 1), за даними якої можна визначити, який критерій привів до зміни в політиці державного регулювання.

Таблиця 1

Критерії для визначення типу державної політики

Цілі	Тип державного регулювання		
	Високий	Середній	Низький
1. Підвищення рівню продовольчої безпеки аграрного сектору регіону	Кв1 (0,2)	Кс1 (0,2)	Кн1 (0,1)
2. Забезпечення платоспроможності та ліквідності підприємств, які відносяться до аграрного сектору регіону	Кв2 (0,1)	Кс2 (0,1)	Кн2 (0,3)
3. Ефективний соціально-економічний розвиток сільських територій, що розташовані на території відповідної області	Кв3 (0,1)	Кс3 (0,2)	Кн3 (0,1)
4. Відтворення і підвищення ефективності використання фінансових, матеріальних та людських ресурсів	Кв4 (0,1)	Кс4 (0,1)	Кн4 (0,2)
5. Підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції регіону	Кв5 (0,1)	Кс5 (0,2)	Кн5 (0,2)
6. Забезпечення агропродовольчого ринку державною фінансовою підтримкою	Кв6 (0,4)	Кс6 (0,2)	Кн6 (0,1)
Сума	1	1	1

Державне регулювання аграрного сектору економіки використовує також економічний механізм. А. Гусаров під ним розуміє частину господарського механізму, який впливає на формування відносин у сфері виробництва, обміну, розподілу, споживання й накопичення, на його думку, елементами механізму є ціни, податки, кредит, бюджет, страхування.

З цього основними цілями економічного механізму державного регулювання економіки є раціональне використання природничих, матеріальних та людських ресурсів; забезпечення населення конкурентоспроможною якісною сільськогосподарською продукцією; реалізація цілей соціальної держави, захист внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції від недоброякісної конкуренції [5].

1. Для досягнення цих цілей необхідне чітке визначення основних складових економічного механізму, які будуть сприяти підвищенню його ефективної роботи. До них варто віднести: планування, тобто встановлення основної мети; організація, тобто встановлення критеріїв, та дотримування їх; мотивація, тобто встановлення відповідних стимулів; контроль тобто аналіз відповідних критеріям. Ці складові містяться у Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (далі Концепція) [6].

Цей документ (Концепція) є прикладом ефективного функціонування економічного механізму державного регулювання аграрного сектору, що доводить необхідність втручання державних органів влади у економічні процеси через засоби регулювання.

Обговорення отриманих результатів. Розвинуті країни світу і України також використовують ринок і державу як основні елементи системи господарювання. Раціональне співвідношення цих елементів і доводять ефективність функціонування механізмів регулювання як складових економічної системи, результативність роботи якою

Таблиця 2

Наявність структурних елементів економічного механізму у Концепції [6]

Елемент механізму	Наявність у Концепції
1	2
Планування	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року». Метою Програми є створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – високоякісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, посилення міжнародних позицій України на світовому ринку
Організація	Цій документ передбачає розвиток аграрного сектору економіки за трьома типами державного регулювання, з урахуванням особливості національного економічного розвитку. Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, приватних інвестицій та інших джерел, не заборонених законодавством. Для виконання Програми необхідно близько 47,1 млрд. гривень, з них за рахунок коштів державного бюджету 35,6 млрд. гривень.
Мотивація	Система стимулів, головні з яких розроблення заходів з удосконалення системи оподаткування, запровадження нових інструментів державної підтримки; запобігання застосуванню стимулів, включаючи субсидії, що завдають шкоди біорізноманіттю, та впровадження позитивних стимулів для збереження і сталого використання біорізноманіття; удосконалення системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів; сприяння створенню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції тощо.
Контроль	В результаті виконання Програми передбачається: збільшення обсягів виробництва валової продукції аграрного сектору через удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва та її прозорість збільшення обсягу експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції аграрного сектору через створення ефективної інформаційно-маркетингової системи; зменшення рівня бідності населення у сільській місцевості.

характеризується показниками: рівень внутрішнього валового продукту та платіжного балансу, розвитком виробництва, особливостями економічного розвитку країни та ін.

Чим кращі умови, створені державними органами влади, при яких економіка зростає, тим менше потрібно державі втручатися в економічні процеси і навпаки, коли держава створює перешкоди економіка втрачає стабільність і державне регулювання перетворюється на управління з економічними та адміністративними методами впливу. Держава керує тими галузями національної економіки, з якими ринок не справляється, що приводить до активного державного втручання в економіку, вона втрачає ринкові важелі, а рівень життя населення починає знижуватися.

Висновки. 1. Отже державне регулювання економіки дуже складний та всебічний процес, ефективне використання якого приводить до економічного зростання секторів та галузей. Аграрний сектор вирішує продовольчу проблему держави, тому він повинен мати першорядний розвиток. 2. Державне регулювання аграрного сектору здійснюється через механізми: політико-правовий, організаційний та економічний. Саме останній забезпечує створення сприятливих умов для ефективного розвитку та функціонування аграрного сектору, що доказує необхідність застосування саме регулювання, а не управління в аграрному секторі.

Список використаних джерел:

1. Білоконенко О.В. Історія економічних вчень. Київ : Європ. ун-т., 2001. 92 с.
2. Білецька Н.В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання аграрного сектору економіки України. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2014. № 12. С. 26–37.
3. Бородіна О.М., Могільний О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 55–61.
4. Растворцева С.Н. Социально-экономическая эффективность регионального развития. Москва : Экон-Информ, 2011. 136 с.
5. Ужва А.М. Економічний механізм державного регулювання функціонування регіональних промислових комплексів. *Держава та регіон*. 2015. № 5. С. 42–46.
6. Верховна Рада України Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>
7. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України. *Державне управління: теорія та практика*. 2005. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-2/>
8. Бойко В.І., Козак О.А. До проблеми визначення механізму державної підтримки виробників аграрної продукції. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 37–39.
9. Кирилов Ю.Є. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 23–30.
10. Вольська О.М. Державне управління соціальним розвитком. Донецьк : ВІК, 2012. 402 с.
11. Кузьменко В.П. Теорія суспільного вибору: ретроспективний аналіз у контексті транзитивної економіки. *Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Економ. науки*. 2004. № 10. С. 3–12.
12. Малиновський В.Я. Державне управління : Навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
13. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 85–88.
14. Про державну підтримку сільського господарства: України. Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
15. Булат М.А. Напрями державної бюджетної підтримки сільського господарства. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 46–50.
16. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій. Київ : Дія, 2007. 400 с.
17. Елфимов Г.М. Понятие «нового» в теории эмергентной эволюции. *Управленческое консультирование*. 2009. № 37. С. 187–222.
18. Жук М.В. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України. Київ : Кондор, 2004. 296 с.
19. Стегней М.І. Екологічні пріоритети розвитку сільських територій. *Економіка та держава*. 2015. № 5. С. 17–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015__1_6
20. Єрмоленко В.М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій». 2010. URL: <http://elibrary.nubip.edu.ua/7490/1/10evm.pdf>

References:

1. Bilokonenko O.V. (2001) Istoryi ekonomicheskix vchen [History of economic teachings]. Kyiv: Evrop. un-t. (in Ukrainian)
2. Bilezka N. (2014) Theoretico-metodologichni aspekti derzabnogo reguluvany agrarnogo setory ekonomiki Ukraini [Theoretical and methodological aspects of the sovereign regulation of the agricultural sector of the economy of Ukraine]. *Regionalna biznes-ekonomika ta upravlenie*, no. 12, pp. 26–37.

3. Borodina, O.M., Mogylnyi, O.M. (2007) Correction of policy of state support of agriculture of Ukraine. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 55–61.
4. Sozialno-economicheskay effektivnost regionalnogo razvitiy (2011) [Socio-economic efficiency of regional development] / otv. red. S.N. Ractvorzeva. Moscow: Ekonom-Inform. (in Russian)
5. Yzva A. (2015) Ekonomicheski mexanizm derzavnogo regulyvany funkcionyvana regionalnix promislovix kompleksov [Economic mechanism of state regulation of functioning of regional industrial complexes]. *Derzava ta region*, no 5, pp. 42–46.
6. Verxovnay Rada Ukrain (2015) Rasporядzheny “Pro sxvalenny konceptzii Derzavnoi zilovoi programi rozvitky agrarnogo sektory ekonomikina period do 2022” [On approval of the Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022] [Electronic resource]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>
7. Latinin M. Teoretichni pidxodi do viznachenny mexanizmy derzavnogo regulyvanny rozvitky agrarnogo sektory ekonomiki Ukraini [Theoretical approaches to determining the mechanism of state regulation of the development of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. *Derzavne upravlinny: teoriiy ta praktika*. Available at: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-2/>
8. Boiko, V.I., Kozak, O.A. (2010) To the problem of determination of mechanism of state support of producers of agricultural products. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 37–39.
9. Kirilov U. (2016) Rozvitik agrarnogo sektory ekonomiki v ymovax globalizazii [Development of agrarian sector of economy in the conditions of globalization]. *Ekonomika APK*, no 8, pp. 23–30.
10. Volska O. Derzavne upravlinny sozialnim rozvitkom [Public administration of social development]. Donezk: VIK. (in Ukrainian)
11. Kuz'menko, V.P. (2004) Teoriia suspil'noho vyboru: retrospektyvnyj analiz u konteksti tranzytyvnoi ekonomiky [VP Theory of public choice: retrospective analysis in the context of a transitive economy]. *Naukovi zapysky. Natsional'nyj universytet «KyievoMohylians'ka Akademiia». Ekonomichni nauky*, no 10, pp. 3–12.
12. Malynovs'kyj, V.Ya. (2003) Derzhavne upravlinnia [Public Administration]. Kiyv: Atika. (in Ukrainian)
13. Babenko, A.G. (2008) State adjusting and increase of competitiveness of agrarian to the sector. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 85–88.
14. Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine “About state support of agriculture”. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
15. Bulat, M.A. (2010) Directions of state budgetary support of agriculture. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 46–50.
16. Lisovyj, A.V. (2007) Derzhavne rehuliuвання rozvytku sil's'kykh terytorij [State regulation of rural development territory]. Kyiv: Diia. (in Ukrainian)
17. Elfyimov, H.M. (2009) The concept of "new" in the theory of emergent evolution. *Upravlencheskoe konsul'tyrovanye*, vol. 1, pp. 187–222.
18. Zhuk, M.V. (2004) Rozmischennia produktyvnykh syl i ekonomika rehioniv Ukrainy [Deployment of productive forces and economy of regions of Ukraine]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
19. Stehnej, M.I. (2015) Environmental priorities for rural development. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 17–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_6
20. Yermolenko V.M. Osoblyvosti formuvannya katehorii «Štalyi rozvytok sil'skykh terytorii» [Features of formation of the category «Sustainable rural development»]. Available at: <http://elibrary.nubip.edu.ua/7490/1/10evm.pdf> (in Ukrainian)

УДК 339.137:655:339.9

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.3>**Галат Л.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0075-9730>

Galat Larisa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКІВ

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF VEGETABLE PRODUCTS IN THE MARKET OF GLOBALIZATION

В статті розглянуто проблеми конкурентоспроможності овочевої продукції, функціонування сучасного ринку овочів та оцінці стану і тенденцій розвитку галузі овочівництва, як основного постачальника цього ринку. Основну увагу приділено аргументації актуальності дослідження сучасного ринку свіжих овочів в Україні, як такого, що розвивається, та тісно поєданого зі світовим ринком продовольства і зі станом галузі овочівництва. Наголошується, що для ринку овочевої продукції характерна складність та сегментованість через велику різноманітність овочів, які відрізняються термінами та особливостями вирощування, територіальним розміщенням виробництва, способами використання і зберігання. Однією з важливих особливостей галузі овочівництва є та, що переважна більшість овочів – 85% виробляються у господарствах населення. Проаналізовано стан виробництва овочів за 18 років у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Встановлено, що в останні роки площі виробництва овочів стабілізувалися, виробництво овочевої продукції перевищує 9 млн т; урожайність овочів зростає майже в двічі, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах у 5 разів. Розглянуто особливості формування попиту на овочеву продукцію на національному ринку; фактори, що впливають на зміни попиту; тенденції у формуванні та динаміку цін на овочі; чинники їх змін у поточний період. Встановлено, що суттєві відмінності в цінах на овочі залежать від каналів реалізації, непрозорості їх функціонування, сезонної наповнюваності ринку овочевою продукцією українського походження.

Ключові слова: конкурентоспроможність овочевої продукції, ринок овочів, виробництво овочів, урожайність овочів, пропозиція овочів, ціни овочів, асортимент овочів, якість продукції.

В статье рассмотрены проблемы конкурентоспособности овощной продукции, функционирования современного рынка овощей и оценке состояния и тенденций развития отрасли овощеводства, как основного поставщика этого рынка. Основное внимание уделено аргументации актуальности исследования современного рынка свежих овощей в Украине, как развивающегося, и тесно сопряженного с мировым рынком продовольствия и с состоянием отрасли овощеводства. Отмечается, что для рынка овощной продукции характерна сложность и сегментированность через большое разнообразие овощей, которые отличаются сроками и особенностями выращивания, территориальным размещением производства, способами использования и хранения. Одной из важных особенностей отрасли овощеводства является та, что подавляющее большинство овощей – 85% производится в хозяйствах населения. Проанализировано состояние производства овощей за 18 лет в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения. Установлено, что в последние годы площади производства овощей стабилизировались, производство овощной продукции превышает 9 млн т; урожайность овощей выросла почти в два раза, в том числе в сельскохозяйственных предприятиях в 5 раз. Рассмотрены особенности формирования спроса на овощную продукцию на национальном рынке; факторы, влияющие на изменения спроса; тенденции в формировании и динамике цен на овощи; факторы их изме-

нення в текущий период. Установлено, что существенные различия в ценах на овощи зависят от каналов реализации, непрозрачности их деятельности, сезонная наполняемость рынка овощной продукцией.

Ключевые слова: конкурентоспособность овощной продукции, рынок овощей, производство овощей, урожайность овощей, предложение овощей, цены овощей, ассортимент овощей, качество овощей.

The article deals with the problems of the competitiveness of vegetable products, the functioning of the modern vegetable market and the assessment of the status and tendencies of development of the vegetable industry, as the main supplier of this market. The main attention is paid to the argumentation of the relevance of the research of the modern market of fresh vegetables in Ukraine, as a developing one, and closely connected with the world food market and the state of the vegetable industry. It is emphasized that the vegetable market is characterized by complexity and segmentation due to the large variety of vegetables, which differ in terms and features of cultivation, territorial location of production, methods of use and storage. The state of vegetable production for 18 years in agricultural enterprises and households has been analyzed. It is established that in recent years the area of vegetable production has stabilized, the production of vegetable products exceeds 9 million tons; vegetable yields have almost doubled, including in agricultural enterprises 5 times. The peculiarities of formation of demand for vegetable products on the national market are considered; factors influencing changes in demand; trends in the formation and dynamics of prices for vegetables; factors of their changes in the current period. It is established that significant differences in prices for vegetables depend on the channels of sale, the opacity of their activity, seasonal filling of the market with vegetable products by leading producers of fruit and vegetable products through the introduction of modern technologies and innovative practices of storage of vegetables, preparation of products for sale, introduction of certification and branding, the use of various types of packaging and special packaging. The peculiarities of formation of demand for vegetable products on the national market are considered; factors influencing changes in demand; trends in the formation and dynamics of prices for vegetables; factors of their changes in the current period. It is established that significant differences in prices for vegetables depend on the channels of sale, the opacity of their activity, seasonal filling of the market with vegetable products.

Key words: market of vegetables, production of vegetables, productivity of vegetables, supply of vegetables, price of vegetables, assortment of vegetables, quality of the product.

Постановка проблеми. Для аграрного сектору економіки проблема конкурентоспроможності є смною за змістом, багаторівневою, багатоаспектною, динамічною її слід розглядати у трьох основних варіантах – як конкурентоспроможність продукції агропідприємств, потенціалу самих сільськогосподарських підприємств і аграрної галузі загалом. Принципова відмінність такого підходу полягає у тому, що він охоплює як спільні критерії, так і ті, які стосуються лише певного рівня конкурентоспроможності. Стосовно продукції такими індикаторами є ціна, якість, та споживацькі переваги. Для підприємств – це випуск продукції, яка забезпечує найвищу сталу прибутковість його діяльності. Головним критерієм для галузі вважається асортимент, обсяги і питома вага в структурі експорту продукції, яка є конкурентоспроможною на глобальному ринку.

Трактуювання конкурентоспроможності для плодоовочевого сектору, овочів, продуктів їх переробки, овочевих спеціалізованих аграрних підприємств обумовлено особливостями цієї підгалузі аграрної економіки та величезним різноматтям продукції, яку вона генерує.

До овочевої продукції включають власне свіжі овочі, овочеві консерви, соління, сушіння та інше. На території України вирощується понад 100 видів овочевих культур, але найпоширеніших близько 40. Втім, з роками асортимент розширюється за рахунок культивування агровиробниками екзотичних овочів. Овочеві культури в Україні вирощуються як у відкритому, так і закритому ґрунті, а також комбіновано. Через різні терміни дозрівання та застосування інтенсивних технологій на ділянках збирають по два, три врожаї на рік підвищуючи ефективність використання землі [1, с. 146-150].

Крім того, слід відмітити, що овочі вирощуються в усіх областях України, аграрними підприємствами, фермерськими господарствами та переважна більшість у господарствах населення. За умов такого складу учасників овочевого ринку, говорити про конкурентоспроможність галузі овочівництва, або окремих підприємств говорити на цьому етапі розвитку в Україні не приходиться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ринкових умовах усі господарюючі суб'єкти вимушені підвищувати конкурентоспроможність виробленої продукції. Для сільськогосподарських товаровиробників, більшість з яких працюють в умовах конкурентних або наближених до них ринків можуть забезпечити конкурентоспроможність через переваги у цінах пропозиції, якості продукції що виробляють, або пропонувати нової продукції, чи позасезонної сільськогосподарської продукції. Ці підходи стосуються виробництва більшості видів продукції агросектору. В останні роки намагаючись створити такі переваги сільгоспвиробники розширюють виробництво овочів, ягід і інших культур у захищеному середовищі, використовують змішані технології, використовують сорти, що дають два, три врожаї на рік. З метою утримання конкурентних переваг за ціною, при інших рівних умовах, наближують таке виробництво до споживачів або до великих гуртових ринків.

На нашу думку, стосовно конкурентоспроможності овочевої продукції слушною є позиція науковця ННЦ «Інститут аграрної економіки» Кучеренко Т., який зазначає, що країни та держави, які виробляють конкурентоспроможну продукцію, на яку є зростаючий попит на світовому ринку, і яка активно торгує з іншими країнами, успішно розвиваються. Реалізація такої продукції і на внутрішніх ринках дає кращу ціну, при цьому рентабельність продукції зростає приблизно вдвічі порівняно з рентабельністю виробництва, а реалізація такої продукції на світових ринках підвищує її в три і більше рази [2, с. 71].

Аналіз публікацій з проблематики конкурентоспроможності аграрного сектору України на внутрішньому і зовнішньому ринках досліджували вітчизняні економісти-аграрники: Саблук П.Т., Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Шубровська О.П., Малік М.Й., Супіханов Б.К. та ін.

Проблемами плодоовочівництва та окремих аспектів аналізу відповідних ринків, конкурентоспроможності продукції приділяють увагу українські дослідники та економісти-аграрники: Сич З., Пасечник В., Кучеренко Т., Хареба В., Демидов О., Іващенко О., Малиновський Б., Духницький Б., Юркевич Ю. та ін.

Чимало публікацій овочівників-практиків з проблем технологій виробництва овочів, їх ефективності, збуту, овочевого бізнесу та ін.

Мета статті – дослідження проблем і перспектив розвитку плодоовочівництва та його окремих складових, підвищення його конкурентоспроможності в нових мінливих умовах глобалізованого ринку особливо в умовах, суттєвих змін після 2014 року, коли прийшлося освоювати нові ринки, змінювати структуру овочевого виробництва, змінювати пріоритети розвитку та спеціалізацію виробництва товаровиробників цієї галузі.

Зміна потреб споживачів та пошук додаткових нетрадиційних нових джерел ефективності та конкурентоспроможності потребують постійного вивчення ситуації у цьому аграрному секторі, кон'юнктури овочевого ринку, місця українських товаровиробників у глобальному продовольчому ринку.

Виклад основного матеріалу. Найвищою формою конкурентоспроможності аграрної продукції є конкурентоспроможність її на світовому ринку. Світове господарство, та й окремі ринки аграрної продукції стають більш відкритими та глобалізованими. Зростаюча кількість сільськогосподарської продукції, особливо продукти харчування долають величезні відстані у короткий термін постаючи на ринках далеких від її походження країн. Це обумовлено сутнісними зрушеннями у розвитку транспорту, зв'язку, появою і поширенню технологій зберігання та захисту продуктів, інноваційних форм

організації виробництва та збуту, розповсюдженню і прийняттю різними державами гармонізованих стандартів, які формують близькі погляди з оцінки якості товарів.

В поточний період конкурентоспроможність аграрного сектора української економіки, не дивлячись на її загальний ледве зростаючий стан, відносно висока, і постійно зростає. Продукція сільського господарства і харчової промисловості формує майже третину українського експорту.

Так, за інформацією міжнародного експерта плодоовочевого ринку Ф. Рибалки Україна експортувала у 2013 р. свіжої продукції приблизно на 100 млн. дол. і замороженої – на 45 млн. дол., а за 11 місяців 2017 р. 60 млн. дол. і 70 млн. дол. відповідно [3, с. 21].

Розглянемо тенденції в обсягах виробництва, урожайності овочів в Україні.

Таблиця 1

Динаміка виробництва овочів відкритого ґрунту в Україні

Показники	Роки										2018 р. до 2000 р. у %
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Площа, тис. га	519	464	465	500	489	459	441	441	446	440	134
Валовий збір, тис. т	5821	7292	7747	9592	9321	9156	8700	8868	9273	9440	162
Урожайність, ц / га	112	157	167	192	191	199	199	201	208	214	191

Як видно з табл. 1 виробництво овочів в Україні за роками зростало, за період практично на третину. Проте, площі під овочевими культурами скорочувалися. В той же час, врожайність з року в рік за досліджуваний період зростала. З 112 ц/га у 2000 році до 208 ц/га у 2017 р. [4]. Найбільшого обсягу виробництва овочів досягнуто у 2012 році – більше 10 млн т. У подальші роки обсяги виробництва дещо скоротилися і причинами того стали не лише несприятливі погодні умови в окремі роки, а і проблеми зі зберіганням та збутом овочевої продукції.

Наявні статистичні данні по балансу овочів в Україні вказують на те, що потреби населення задовольняються в основному за рахунок внутрішнього виробництва, яке зосереджено у господарствах населення: їх частка у загальному обсягу виробництва складала: 86,6% у 2009 р; 88,3% – у 2010-му; 84,8% – в 2011-му; 86,2% – у 2012-му; у подальші роки на рівні 86-87% [5].

У виробництві овочів є як позитивні, так і негативні тенденції. Серед позитивних – погодно-кліматичні умови, доступність землі, відносно дешева робоча сила, емний споживчий ринок, постійне зростання цін на овочеву продукцію, розширення видів овочів у виробництві. В останні роки в галузь вливаються значні інвестиції, як у виготовлення кінцевої продукції, так і у створення сировинних зон для переробних підприємств. Під їх впливом змінюються технології виробництва, збирання, зберігання, передпродажної підготовки, критерії якості.

Серед негативних – відсутність належної кількості овочесховищ, дефіцит навіть традиційних овочів, який виникає час від часу, як результат зростання імпорту та зростання цін. Сумарні втрати овочевої продукції складають 27% від валового збору, або 2,6-3 млн. т., втрати переробників і покупців – 0,5-0,7 млн. т. 22%. У 2013 році фермери вирішили залишити частину вирощеної продукції на полях у зв'язку з втратою товарного виду та поганою якістю продукції на тлі зростання витрат на збирання та зберігання.

Головною причиною такого стану речей є нестача овочесховищ. Ця проблема ставить під питання існування багатьох виробників овочів як таких, тому що через значні втрати, цей бізнес втрачає свою привабливість. За останні роки ця проблема посту-

пово вирішується за рахунок державної програми відшкодування 90% вартості кредитних ставок за короткостроковими та довгостроковими кредитами які залучалися для будівництва овочесховищ. Одночасно з нарощуванням валових обсягів виробництва продукції овочівництва проблемою залишається підвищення її якісних характеристик на всіх стадіях логістичного ланцюга – «з лану до столу». Якість овочевої продукції є одним з основних факторів підвищення її конкурентоспроможності та дає змогу визначити зв'язки між виробниками, переробниками, торгівлею, скорочувати обсяги виробництва овочів у відповідності з попитом на ринках, а також гарантувати прибутки партнерам у всіх ланках «виробництво – переробка – збут» [5].

Комплексне використання системи факторів забезпечення конкурентоспроможності плодоовочевої продукції і підприємств аграрного сектору, що її виробляють та ефективності сільськогосподарського виробництва повинне ґрунтуватися, на нашу думку, на принципах відповідності розміщення та спеціалізації певного аграрного виробництва наявним природно-кліматичним умовам та ресурсам; раціонального ресурсовикористання та енергозбереження, створення рівних економічних умов для виробників аналогічної продукції з боку держави;

Конкурентоспроможним може бути лише інтенсивне і ефективне виробництво. Таким може бути лише спеціалізоване виробництво з необхідним ресурсним потенціалом, кваліфікованими спеціалістами та працівниками, які застосовують сучасні інноваційні технології виробництва, організації праці тощо. В овочівництві товаровиробники цих підходів в основному дотримуються. Останнім часом зявилося чимало товаровиробників, як великих так і серед господарств населення, які використовують ресурсні, природні та інші переваги та спеціалізуються на виробництві лише певних видів овочевих культур. Так, мешканці села Хорохорин, що на Волині спеціалізуються на вирощування пекінської капусти скоростиглих сортів нідерландської селекції, технологію виробництва якої перейняли у поляків до яких багато років їздили на заробітки. З гектара землі збирають врожай від 800 кг до 1000 кг. Селяни кооперуються у збуті та багато з них навіть інвестували у овочесховища з холодильними установками, які дають їм можливість реалізовувати продукцію в період зими чи навесні, коли ціни найвищі. Мешканці села задіяні у до обробці, пакуванні та реалізації продукції. Таким чином, переваги у вигляді природних ресурсів, накопичений досвід виробництва, єднання громади навколо спільної справи дав можливість заробляти як окремим домогосподарствам, так і громаді села [6].

Інша модель підвищення конкурентоспроможності овочевої продукції – це співпраця великих партнерів, наприклад, переробників, овочесховища, великих виробників з середніми та дрібними виробниками овочів. Компанія «ГРИН ТИМ», що на Херсонщині, вирощує овочі переважно борщового набору, проте основним видом її діяльності є його зберігання, до обробка, пакування. Вони надають послуги іншим товаровиробникам з оренди площ овочесховища та інші.

Зокрема, в компанії «ГРИН ТИМ» вважають, що їх масштаб, уже відомий бренд відіграє важливу роль у створенні довгострокового, стабільного співробітництва як зі споживачами так і з клієнтами (торгівельними мережами), а також з постачальниками фермерами. На початковому етапі в центрі нашої уваги були вибір фермерів-партнерів, і побудова відносин з ними, вибір прийнятних сортів, які забезпечують високу якість овочевої продукції та надійність, без яких неможливо створити стабільну та успішну бізнес-модель [1, с. 75]. В такій моделі співпраці задіяно багато товаровиробників, що відіграє важливу роль у можливості формувати великі партії продукції практично протягом року, в чому зацікавлені перш за все великі торговельні мережі [7, с. 73-74].

Виробники овочів зацікавлені у нових способах підвищення конкурентоспроможності для вирощених ними овочів Це спонукає їх, власників, великих овочесховищ та власне торговельних мереж не тільки шукати шляхи покращення товарного вигляду

виросленої продукції, а й думати, як зробити процес купівлі для споживача більш приємним і зручним. За незначним винятком щойно зібрана продукція, особливо коренеплоди, бульбоплоди, містить різноманітні домішки: ґрунт, рослинні рештки, некондиційний урожай, камінці тощо, що значно знижує її вартість і конкурентоспроможність. Збільшення ринкової привабливості продукції, підвищення гатунку, а інколи й надання їй нових властивостей є основним завданням післязбиральної обробки та перед реалізаційної підготовки. Основними шляхами досягнення цього є сортування, калібрування, очищення, миття, полірування, фасування та пакування.

Сортування та калібрування забезпечують відділення домішок та некондиційної продукції від зібраного урожаю, розподіл його на фракції за масою, розміром, чи кольором. Для цього використовують стаціонарні лінії, а у випадку відносно невеликих партій продукції чи при реалізації товарного врожаю прямо з поля – пересувні сортувально-калібрувальні пункти. Проте, механізоване забезпечення цих операцій можуть дозволити собі та й економічно доцільно лише ті виробники, які вирощують значні об'єми відповідної продукції, або ті які безпосередньо закладають її на зберігання. Переважна більшість фермерів та господарств населення застосовує ручну працю для цієї операції, або її частково виконують робітники при збиранні врожаю.

Додаткове очищення овочів необхідно здійснювати в окремих випадках (шорстка шкіра коренеплодів, важкі ґрунти, волога земля при збиранні тощо) продукція навіть після сортування все одно не має належного товарного вигляду, оскільки значною мірою вкрита часточками прилипного ґрунту. Для уникнення цього необхідно використовувати її механічне очищення. Суше чищення досить якісно очищує коренеплоди та бульбоплоди від землі, а цибулю від зайвого лушпиння. Завдяки цій процедурі продукція має значно кращий товарний вигляд. Однак використовувати щіткові машини можна лише для сухої продукції з міцною добре сформованою шкіркою. Слід додати, що сучасне пакування овочів викопаних з землі у сітки, дотримання технології збирання з провітрюванням їх та підсушуванням у процесі збирання дає можливість уникати додаткового очищення на транспортері, що скорочує витрати та виключає додаткову перевалку овочів.

Переважає кількість овочів у країнах ЄС реалізується у митому вигляді, оскільки так вони мають привабливіший вигляд. Розрізняють власне миття та миття з поліруванням. Миття з одночасним поліруванням забезпечує кращі результати. При поліруванні щітками, що обертаються, знімають верхній шар епідермісу та закривають пори, через які можливе проникнення хвороботворних бактерій усередину продукції. Також при цьому знищується візуальні дефекти якості продукції [8, с. 40].

Пакування є кінцевим етапом до реалізаційної підготовки продукції. Дослідження торговельних мереж довели: покупці серед продукції однієї цінової і якісної категорії надають перевагу тій, упаковка якої є більш якісною та зручною. Основне завдання упаковки – привернути до себе увагу покупця, зберегти якість продукції протягом певного строку, забезпечити більш зручне транспортування. Виробник може зареєструвати власну торгову марку та розмістити її на упаковці. Це сприяє просуванню продукції, її впізнаваності. Крім того, на упаковку виробник наносить інформацію про своє місцезнаходження, харчову, енергетичну цінність продукції тощо.

Одним з найбільш критичних факторів запровадження того чи іншого виду упаковки є ціна. Наприклад, в США вартість упаковки в середньому становить 22% від вартості самого товару. В Україні витрати, пов'язані з пакуванням продукції, становлять близько 4% від її вартості [8, с. 41].

Найпоширенішими пакувальними матеріалами є стретч-плівка, папір/картон, сітка, поліпропілен, поліетилен, дерев'яні та пластикові ящики. Переваги вибору того чи іншого виду упаковки, або її комбінацій обумовлені особливостями окремих видів овочів. Так, стретч-плівка застосовується для пакування ніжних овочів, невеликої

кількості овочів, або зелені, бобових, або в комбінації з іншими видами упаковки. Це один з найдешевших та найпоширеніших пакувальних матеріалів. Крім покращення візуального сприйняття плівка захищає продукцію від надмірної втрати або ж проникнення вологи, пилу, забруднення.

При пакуванні свіжої плодоовочевої продукції, особливо «тендітної», що продається оптом використовується тара з гофрокартону. Цей вид упаковки порівняно недорогий, легкий і зручний у користування. Доволі м'які стінки запобігають травмуванню продукції, а тому гофрокартон чудово підходить для пакування соковитих та ніжних овочів і фруктів. Подібна упаковка має досить велику зовнішню поверхню, на яку можна нанести малюнок з торгівельною маркою виробника, його реквізити та іншу інформацію. Разом з тим, для безпечної роботи з таким пакувальним матеріалом необхідно враховувати його вади. Насамперед, гофрокартон нестійкий до вологи, а отже, в нього неможливо відразу упаковувати щойно помиту продукцію. Значною вадою для гофрокартону також є недостатня міцність та жорстокість. Тому ящики з гофрокартону легко пошкоджуються та деформуються при неправильній експлуатації. Вентиляційні отвори, як правило, замалі для нормального газообміну та дихання продукції, що може спричинити її передчасне псування при тривалому зберіганні у такій тарі. Проте, сучасні виробники тари уже пропонують пакувальні ящики з вологостійкого з додаванням полімерів гофрокартону, які є значно міцнішими при використанні та транспортуванні продукції.

Найбільш дешевим пакувальним матеріалом є різноманітні сітки та мішки. Така упаковка має як переваги так і недосконалості: вона відрізняється низькою ціною, компактністю об'єму, стійкістю до несприятливих умов зовнішнього середовища та можливістю її використання при машинному пакуванні. Однак продукція в такій упаковці абсолютно не захищена від травмування, погодних умов чи якогось іншого впливу. Упаковка в сітчасті мішки в Україні виконується переважно вручну (хіба що крім великих овочесховищ), при завантаженні і розвантаженні сіток використовуються як робочі руки вантажників так і автоматизоване завантаження. Про використання сучасних складських технологій для перевалки овочів, упакованих у таку тару поки що говорити не приходиться. Це один з напрямків удосконалення організації дообробки овочів та просування їх до споживачів.

Використання перфорованих пластикових контейнерів набуло розповсюдження для пакування «тендітних» овочів, зелені, ягід. Перевагами її є те що вона міцна, приваблива візуально і санітарно, транспортабельна, добре запобігає псуванню продукції, використовується у поєднанні з гофрокартонними ящиками.

Конкурентоспроможна продукція повинна мати не лише якісні, цінові і споживчі переваги, які зумовлюють масштаби її експорту, але й диверсифіковані канали збуту. З огляду на це серед товарів вітчизняного експорту, найбільш конкурентоспроможною на світовому ринку є зернові та олійні культури. Проте, виробники овочевої продукції, не дивлячись на те, що за характером та різноманітністю вона є більш складною товарною групою, так само активно починають просуватися на закордонні ринки, займаючи певні ніші.

В останнє десятиліття великі надії поклалися на ріст експорту в країни ЄС, однак поки що він розвивається повільно. Більшість країн вирощують і поставляють на ринок достатню кількість фруктів та овочів власного виробництва, а якщо й імпортують якусь частину плодоовочевої продукції, то вимагають високу якість і гарантію безпеки. Українські товаровиробники поки що лише використовують деякі переваги клімату та географічної близькості до європейських ринків, але надто повільно підвищують технологічну ефективність для зниження собівартості продукції й приділяють недостатньо уваги її якості та безпечності.

У 1997 р. Європейською робочою групою з питань роздрібною торгівлі харчовими продуктами була розроблена система забезпечення безпеки сільськогосподар-

ської продукції, що отримала назву Eurer GAP. Основною причиною її появи стали все частіші випадки потрапляння на полиці супермаркетів плодоовочевої продукції з перевищенням максимальних дозволених рівнів залишків діючих речовин пестицидів, нітратів та ін.

Стандарт Global GAP періодично оновлюється, зараз діє його п'ята версія, яка є обов'язковою до виконання з 1 липня 2016 р. Він являє собою перелік вимог та рекомендацій, які мають бути виконані виробником та підтверджені незалежним аудитором. Для успішного проходження підприємством сертифікації воно має підтвердити виконання 100% основних та 95% додаткових вимог. Вимоги для товаровиробників, що виробляють овочі починаються з історії земельної ділянки де їх вирощують, оцінки ризиків виробничих процесів, добрив, гігієни праці, контролю забруднення навколишнього середовища до збирання врожаю, післязбиральної обробки, умов зберігання, логістики тощо.

Впровадження системи Global GAP надає підприємству цілу низку переваг. По-перше, це можливість виходу на міжнародні ринки: сертифікати безпечності харчових продуктів Global GAP отримують підприємства у 120 країнах світу, а більшість торговельних мереж Європейського Союзу працюють виключно з сертифікованими постачальниками плодоовочевої продукції. По-друге, сертифікат Global GAP – це гарантія безпеки продукції підприємства, тож вона стає більш конкурентоспроможною на ринку, а це підвищує шанси товаровиробника на співпрацю з великими торговельними мережами та оптовиками. По-третє, впровадження системи Global GAP – це систематизація і контроль усього виробничого процесу, що сприяє ефективному управлінню підприємством [9, с. 39].

В Україні діє два іноземних представництва групи компаній SGS в Одесі та Києві (СЖС УКРАЇНА), яка є світовим лідером і новатором на ринку контролю, експертизи, випробувань та сертифікації. Компанія заснована у 1878 році, сьогодні група компаній SGS визнана еталоном якості та ділової етики. Понад 90000 співробітників працюють в мережі SGS, що нараховує більш як 2000 офісів та лабораторій по усьому світу з штаб-квартирою у Женеві [9, с. 40].

Сертифікація овочевої продукції вимагає від підприємства як додаткових організаційних, часових так і грошових витрат, які перекладаються на вартість вирощеної продукції та її здорожують. Тож очевидно, що в сучасних умовах в Україні нею можуть скористатися лише великі товаровиробники, для яких за рахунок ефекту масштабу така процедура буде не надто витратною. Для багато чисельних домогосподарств населення та фермерів можливість руху в бік сертифікації виробленої продукції лише об'єднання в кооперативи, чи інші формування, або співпраця з великими партнерами виробниками, переробниками, чи підприємствами, що займаються до обробкою, зберіганням овочів, тощо.

На шляху підвищення конкурентоспроможності багато виробників овочів намагаються зробити свою продукцію впізнаваною, як фірмове взуття, одяг, тощо. Це підштовхнуло деяких сільгоспвиробників до думки виділити власну овочеву продукцію із загальної маси за допомогою способу, який давно застосовується на ринку готових продуктів харчування – створення власної торгової марки. За оцінками спеціаліста з зовнішньоекономічної діяльності проекту «АПК– Інформ: овочі і фрукти» Є. Кузіна, впровадження торгових марок на ринку свіжих овочів – це сучасний тренд. Якщо ще декілька років тому на полицях супермаркетів частина брендovаних овочів не досягала 5%, то у 2014 р. цей показник виріс до 10-15%, зараз та у майбутньому буде зростати (наприклад, у Берліні цей показник складає 70-80%, хоча немало овочів там продається під власними торговими марками роздрібних мереж, а не товаровиробників) [7, с. 74].

Перспективи розповсюдження продукції з торговими марками в сегменті свіжих овочів в Україні пов'язана з часткою мережевих магазинів у загальному обсягу прода-

жів. На сьогоднішній день вона не велика – 15-20% в овочевий сезон, та значно більша взимку та навесні. З її зростанням, з'явиться і зацікавленість виробників овочів, кооперативів, інших постачальників розвивати торгові марки, та формувати конкурентні переваги для овочів таким способом.

Сучасні споживачі приділяють все більшу увагу здоров'ю, тому хочуть отримувати рослинну продукцію свіжою, чистою від механічного, хімічного та біологічного забруднення та відповідно упакованою. Завдяки інформаційним технологіям людям зараз доступна будь-яка інформація про харчову цінність, особливості вирощування, післязбиральну обробку, логістику овочів та фруктів. У розвинутих країнах споживач вимагає якості та безпеки продуктів, які він щоденно споживає.

Західні науковці спираючись на соціологію та психологію про покоління людей 10-20 років та їх батьків віком до 35 років формують нову модель споживання, та опосередковано, як потенційні замовники стають дизайнерами нових технологій вирощування сільськогосподарських культур та формування нових генетичних видів рослин. Такі споживачі діти емоційно і схвально реагують на будь-які харчові інновації, а відповідно батьки не шкодують нічого для розвитку своїх дітей.

У розвинутих країнах світу, куди українські виробники прагнуть експортувати свою плодоовочеву продукцію, молоді люди формують режим харчування, за якого зранку споживають «суперфрукти», до багаторазових (до 7-9) перекусів упродовж дня додають овочі і навіть на вечерю купують певний фруктовий набір. Такий споживач перше, ніж купувати, хоче знати усю історію «трьох F» – From farm to fork (від ферми до виделки). Той, хто може заплатити високу ціну, уже не хоче купувати все підряд, без гарантій безпеки на основі сертифікації виробництва і логістичного ланцюжка.

На основі цієї філософії формуються нові запити на різноманітність плодоовочевої продукції як у плані ботанічних видів та сортів, так і за способами підготовки їх до споживання. Наприклад, останнім часом росте попит на міні-овочі, що зменшить кількість овочевих відходів, яких зараз у світі накопичується близько 300 млн. т. Крім того, вони додають певної новизни в дизайн та сервірування різних блюд, наприклад помідори «чері». До того ж міні-зелень дедалі частіше починають вирощувати у вертикальних теплицях безпосередньо в місцях споживання, що забезпечує їх максимальну свіжість. Ці уподобання споживачів можуть бути використані у формуванні власної ринкової ніші розвиваючи сектор нішевих овочів.

Орієнтири на найкраще у західному суспільстві поступово формує й іншу проблему, а саме на глобальних ринках фруктів та овочів продукції другого сорту вже не існує, бо усі хочуть купувати найкраще. Тому наявність другосортної плодоовочевої продукції у логістичному ланцюгу веде потенційно до його здороження та додаткові витрати на перевезення, зберігання, сортування, обробку та утилізацію такої продукції.

В отримання високих фінансових результатів усіма учасниками плодоовочевого ланцюга важливу роль відіграє і стан плодоовочевої агрономії. Сьогодні задачею для агронома є не просто виростити найбільший врожай сільськогосподарської продукції, важливою є як правильна організація всього ланцюга технологічних елементів для насіння, розсади, продуктивної рослини, так і врахування різних природно-кліматичних, технологічних і інших впливів на якість кінцевої продукції, а також того як ця продукція буде рухатись у подальшому до споживача.

Висновки. На світових ринках посилюється конкуренція на більшість товарів, в тому числі і на овочеву продукцію, тому для вітчизняних товаровиробників необхідно враховувати наступні ризики:

- співставлення власних технологій зі світовими;
- інтенсивніше застосовувати передову сучасну техніку;
- використання переваг клімату та уникнення можливих погодних небезпек;
- врахування тенденцій щодо питомих витрат на робочу силу;

- транспортабельність вирощеної та збереженої продукції;
- набуття досвіду в експорті;
- зменшення частки транспортних витрат у собівартості;
- задоволення потреб українського ринку у співставленні зі світовим.

В галузі плодоовочівництва важливо враховувати комплексний підхід до організації вирощування, післязбиральної підготовки, зберігання, перевезень і маркетингу овочів та фруктів. Окремий фермер, а тим більше господарство населення, де вирощується більшість овочів, не зможе вирішити усі проблеми, що виникають у процесі виробництва та просування продукції з лану до столу споживача. Розв'язання різнопланових проблем цього сектору можливе за рахунок кооперації комплексної, або на окремих ланках, наприклад, підготовки до реалізації, транспортування, збуту, реклами тощо.

Позитивного досвіду кооперування в Україні уже досить багато, зокрема у сегментах ранньої капусти, тепличних овочів, суниці садової, малини, часнику тощо.

Участь в кооперативних об'єднаннях дає можливість підвищити якість продукції, завдяки обміну досвідом, збільшити партії для спільних продаж, здешевити садивний матеріал і організувати оренду техніки чи транспорту, здійснити сертифікацію продукції. Важлива перевага й у тому, що спільний вихід на ринок (як внутрішній, а особливо зовнішній) дає можливість зменшити ризики, пов'язані з коливанням цін.

На часі, на нашу думку, створення Української плодоовочевої асоціації. Вона б допомогла вирішувати такі проблеми, як:

- отримати доступ до нових світових ринків;
- збільшити споживання на внутрішньому ринку;
- сприяти розвитку плодоовочевої логістики;
- підбирати та рекомендувати до впровадження різноманітних дотичних до галузі інновацій;
- захищати економічні інтереси учасників асоціації;
- розробляти і впроваджувати галузеві стандарти;
- здійснювати пошук та залучати інвестиції.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.] за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Мель-сель-Веселяка, М.М. Федорова. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. С. 146–150.
2. Кучеренко Т. Конкурентоспроможність овочів на зовнішньому ринку. *Овощеводство*. 2013. № 8. С. 71–73.
3. Сич З. Об'єднання заради успіху: нові вимоги споживачів до овочівництва. *Овощеводство*. 2018. № 1. С. 20–25.
4. Рослинництво України. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Кучеренко Т. Отечественное овощеводство: возможности и реали. *Овощеводство*. 2013. № 12. С. 60–66.
6. Приймачук Л. Ми розбагатіли на капусті. *Експрес*. 1-8 березня 2018. С. 14.
7. Малиновський Б. Фірмові овочі. *Овочівництво*. 2014. № 7. С. 73–75.
8. Чечітко І., Ковальова Ю. Якому овочу дають справжню ціну. *Farmer*. 2009. № 1. С. 40–41.
9. Петренко В. Сертифікаційний аудит Global GAP: основні аспекти перевірки. *Овочівництво*. 2018. № 1. С. 38–40.

References:

1. Prysiazhnsuk M.V., Zubets M.V., Sabluk P.T. (2011) Agrarnyi sector ekonomiry Ukrainy (stan i perspektivy rozvytky) [Agrarian Sector of Ukrainian Economy (State and Prospects for Development)]. Kyiv: NNTs IAE, pp. 146–150.
2. Kucherenko T. (2013) Konkurentospromozhnist ovochiv na zovnishnyimu rynku [Competitiveness of vegetables on the outside]. *Ovoschevodstvo*, no. 8, pp. 71–73.

3. Sych Z. (2018) Obednannia zarady uspihku: novy vymogy spozhvachiv do ovochivnytvstva [Association for the sake of success: new requirements of consumers to the vegetable-growing]. *Ovoschevodstvo*, no. 1, pp. 20–25.

10. State Statistics Service of Ukraine (2019) [Vegetation of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Kucherenko T. (2013) Otechestvenoe ovoshevodstvo: vozmozhnosti i realii [Domestic vegetable growing: opportunities and realities]. *Ovoschevodstvo*, no. 12, pp. 60–66.

1. Prymachyk L. (2018) My rozbagatily na kapusti [We got rich on cabbage], *Express*. 8-9 March, p. 14.

2. Malynovskyi B. (2014) Firmovi ovochi [Company Vegetables]. *Ovoschevodstvo*, no. 7, pp. 73–75.

3. Chechitko I., Kovaleva U. (2009) Yakomu ovochu dayut spravzhnyu tsinu [What vegetables are given a real price]. *Farmer*, no. 1, pp. 40–41.

4. Petrenko V. (2018) Sertyfikatsiynyi audyt Global GAP: osnovni aspekty perevirky [Global GAP certification audit: main aspects of auditing]. *Ovoschevodstvo*, no. 1, pp. 38–40.

УДК 330.322:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.4>

Кирилов Ю.Є.

доктор економічних наук, професор,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Kurylov Yuri

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FORMATION OF EFFECTIVE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF INVESTMENT AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

За результатами дослідження стану та тенденції інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України обґрунтовано необхідність формування ефективного організаційно-економічного механізму інвестування його розвитку. Висвітлено основні теоретичні позиції й практично-методичні розробки щодо формування інструментів організаційно-економічного механізму інвестування аграрної галузі. Визначено чинники формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземного капіталу та інвестиційних ресурсів до аграрного сектору. Сформульовано основні завдання макроекономічного регулювання інвестиційних відносин в аграрному секторі. Виявлено і рекомендовано напрями активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств через удосконалення складових державної аграрної політики. Запровадження запропонованого організаційно-економічного механізму інвестування аграрного сектору економіки України забезпечить сприятливий інвестиційний клімат та залучення іноземних інвестицій в обсягах, необхідних для його повноцінного розвитку в умовах глобалізації.

Ключові слова: інвестиції, організаційно-економічний механізм інвестування, аграрний сектор, економіка України, інвестиційні процеси, інвестиційна політика, інвестиційна діяльність, інвестиційний клімат, інвестиційне забезпечення розвитку аграрної сфери.

По результатам исследования состояния и тенденций инвестиционной деятельности в аграрном секторе экономики Украины обоснована необходимость формирования эффективного организационно-экономического механизма инвестирования его развития. Освещены основные теоретические позиции и практически-методические разработки

по формированию инструментов организационно-экономического механизма инвестирования аграрной отрасли. Определены факторы формирования благоприятного инвестиционного климата, привлечения иностранного капитала и инвестиционных ресурсов в аграрный сектор. Сформулированы основные задачи макроэкономического регулирования инвестиционных отношений в аграрном секторе. Выявлены и рекомендованы направления активизации инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий путем совершенствования составляющих государственной аграрной политики. Внедрение предложенного организационно-экономического механизма инвестирования аграрного сектора экономики Украины обеспечит благоприятный инвестиционный климат и привлечение иностранных инвестиций в объемах, необходимых для его полноценного развития в условиях глобализации.

Ключевые слова: инвестиции, организационно-экономический механизм инвестирования, аграрный сектор, экономика Украины, инвестиционные процессы, инвестиционная политика, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, инвестиционное обеспечение развития аграрной сферы.

The study status and trends of investment in the agricultural sector Ukraine necessity of forming an effective organizational and economic mechanism of investment development. The basic theoretical positions and practical methodological development tools on the formation of organizational and economic mechanism of investment agricultural sector. Factors creating a favorable climate investytsynoho, attract foreign capital and investment resources to the agricultural sector. The basic task of macroeconomic regulation of investment relations in the agricultural sector. Identified and recommended directions stimulate investment farms by improving components of the state agricultural policy. Implementation of the proposed organizational and economic mechanism of investment agricultural sector of Ukraine will provide a favorable investment climate and attracting foreign investment to the extent necessary for its full development under globalization. The strategically important task of forming an organizational and economic mechanism for investing in agriculture is the implementation of a prudent investment policy in the industry, which should become one of the main factors for getting out of the investment and technical crisis that the agrarian sector of the economy has fallen into. At all levels of investment management in agriculture (national, regional, rayon and enterprise levels) it is necessary to develop concepts, approve plans for the development of investment activities (investment projects), audit their implementation and adjust, in accordance with the current situation of agricultural and economic development in general. An important component of the organizational and economic mechanism of investment at the level of national and regional economies is investment policy. Implementation of the latter involves the provision of government guarantees to investors and protection of investments; state support for high-efficiency projects from extrabudgetary sources; creation of an information database of the investment and investment goods market; effective search for partners, which is determined by the criteria for the evaluation and selection of investment projects, negotiations and investment contracts; risk insurance systems.

Key words: investment, organizational and economic mechanism of investment, agriculture, Ukraine's economy, investment processes, investment policy, investment, investment climate, investment provision of agricultural areas.

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації потребує масштабного й ефективного інвестиційного забезпечення. Формування дієвого економічного механізму інвестиційного розвитку аграрної сфери як рушійної сили соціально-економічного прогресу – чи не найважливіша складова загального процесу позитивного розв'язання зазначеної проблеми в умовах глобалізації світової економіки, інтеграції України до ЄС та періодичного виникнення кризових явищ в національному господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження інвестиційного процесу в умовах ринку висвітлено у працях Дж. Кейнса, І. Фішера, У. Шарпа, А. Пересади, І. Бланка та ін. Питання вирішення проблеми ефективності залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України, державного регулювання, формування інвестиційного клімату та реалізації інвестиційної політики в сільському господарстві присвячені науковій праці багатьох дослідників, зокрема, М.Я. Дем'яненка,

О.А. Бондаренка, О.П. Бондарчука, С.О. Гуткевич, О.В. Крисального, П.Т. Саблука, М.І. Кісіля, М.М. Кропивко, М.Ю. Коденської, О.М. Могильного, Г.М. Підлісецького, А.В. Чупіса, В.В. Юрчишина, О.М. Шпичака та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуально теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективного інвестиційного механізму розвитку аграрного сектору національної економіки в умовах глобалізації, визначення факторів інвестування та пошук можливих джерел інвестиційних проєктів аграрної сфери, розробка рекомендацій щодо покращення інвестиційного клімату та стимулювання надходження інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іноземні інвестиції – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [4]. Залучення іноземних інвестицій дає змогу країні-реципієнту отримати ряд вигод, основними з яких є поліпшення платіжного балансу; трансфер новітніх технологій та ноу-хау; комплексне використання ресурсів; розвиток експортного потенціалу і зниження рівня залежності від імпорту; досягнення соціально-економічного ефекту (підвищення рівня зайнятості, розбудова соціальної інфраструктури тощо). Водночас, використання іноземних інвестицій для країни є потенційним джерелом загроз, таких як експлуатація сировинних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища, підвищення рівня залежності країни від іноземного капіталу, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, трансфер капіталу за кордон.

Головною причиною низького рівня інвестиційної активності в аграрному секторі національної економіки є незавершеність законодавчого врегулювання, надмірний податковий тиск, вплив на виробництво природно-кліматичних умов, недотримання українськими партнерами договірних зобов'язань та інші чинники, що формують інвестиційний клімат держави, який в Україні має позитивні і негативні прояви. Негативними чинниками є: відсутність податкових пільг для іноземних інвесторів та дієвої системи страхування ризиків, недорозвиненість інфраструктури села (дороги, зв'язок, комунікації), мережі комерційних банків, кредитних спілок у сільській місцевості, відсутність розвинутої інфраструктури ринку та розвитку системи маркетингу для реалізації сільськогосподарської продукції, нестійкість рівня цін. До позитивних можна віднести те, що на правовому рівні практично не існує обмежень щодо обсягів інвестування, створено кращі умови для руху капіталів, підприємствам з іноземними інвестиціями дозволено використовувати метод прискореної амортизації з підвищенням діючих норм не більше, ніж у два рази [7]. Динамічна економіка, значні ринки збуту, дешева і якісна робоча сила, стратегічне розміщення, різноманіття ресурсів віднесено до причин інвестувати у розвиток економіки України в цілому та, зокрема, аграрний сектор [1].

До десятки основних країн-інвесторів економіки України, на які припадає більше 80% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови, Франція, Швеція, Швейцарія. Загалом інвестиції надходять більше ніж з 120 країн світу. Основними інвесторами іноземного капіталу в Україну є країни ЄС. В Україні простежується нераціональний розподіл іноземних інвестицій між галузями економіки. Велика увага зосереджена на інвестуванні фінансової діяльності (33,1% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну) та переробної промисловості (виробництво металевих виробів – 12,3%, харчових продуктів – 4,2%, хімічна промисловість – 2,8%, машинобудування – 2,5%, енергетика – 1,4%) [1]. У розвиток сільського господарства у 2013 р. було інвестовано менше 2% загального обсягу іноземних інвестицій.

Основними інвесторами в агропромисловий комплекс України є фірми Нідерландів, Кіпру, Великобританії, Швеції, США, Німеччини, Франції, Росії та Австрії. У даній ситуації вибір конкретної країни для здійснення інвестицій стає непростим завданням

топ-менеджерів транснаціональних корпорацій та інвестиційних фондів, які користуються рейтинговими оцінками авторитетних міжнародних інституцій як основи для обрання тієї чи іншої країни об'єктом для капіталовкладень. Потреба аграрного сектору економіки України в інвестиціях різних видів неоднакова. Найбільшу цінність мають нові технології устаткування, ноу-хау, вільно конвертована іноземна валюта. З іншого боку, можливості вкладення тих чи інших видів інвестицій часто різні в різних іноземних інвесторів у залежності від країни походження. Виходячи з такого контексту, проблему залучення іноземних капіталів в аграрну сферу доцільно розглядати диференційовано – за інвесторами з економічно розвинутих країн та з інших країн світу. Підприємці з економічно розвинутих країн Європи й Америки володіють найбільш цінними для національного аграрного сектору потенційними інвестиціями. У той же час вони вимагають вищих гарантій для вкладення своїх капіталів.

Залучення як вітчизняних, так й іноземних інвестицій залишається на сьогодні актуальним у розв'язанні першочергових завдань зростання аграрного сектору економіки і є важливою складовою його входження до світових господарських зв'язків [2]. При цьому питаннями, що потребують вирішення залишаються: високі ризики, пов'язані із специфікою сільського господарства; низька інвестиційна привабливість галузі та підприємств, нерозвинена інфраструктура; високий рівень кредитних ставок комерційних банків; неусталена політика державного втручання та регулювання, яка не додає впевненості потенційним інвесторам. Для широкомасштабного залучення іноземних інвестицій найважливіше значення мають макроекономічні важелі впливу держави на реалізацію інвестиційної привабливості економіки країни, що покликані компенсувати недоліки загальноекономічної кон'юнктури і підсилити інвестиційну привабливість аграрної галузі. Ефективна національна політика в сфері залучення іноземних інвестицій повинна включати низку стимулюючих важелів, зокрема для сільського господарства – державну (в тому числі бюджетну) підтримку. Одним із напрямів кардинального збільшення іноземних інвестицій мають бути суттєві зміни технологічної структури сільськогосподарського виробництва на основі його «екологізації». Варто відпрацювати єдині правила інвестування розвитку виробництва в аграрному секторі, яких би дотримувалися іноземні інвестори, і закріпити їх у міжнародних договорах. У зв'язку з цим необхідно переорієнтувати державну інвестиційну та податкову політику щодо вдосконалення механізму залучення екоінвестицій. Також законодавча база має створювати передумови підвищення частки довгострокових вкладень, що дозволить здійснити структурну і технологічну перебудову сільськогосподарського виробництва.

Західноєвропейські інвестори шукають місце для розміщення нового виробництва та базу для експансії на динамічні ринки Східної Європи, підприємці з країн СНД прагнуть виходу на Європейський та світовий ринок. За цих умов Україна, що межує з економічними культурами як Заходу, так і Сходу, виокремлюється привабливим самостійним середовищем для ведення бізнесу, ідеальним плацдармом для виробництва товарів та послуг, орієнтованих на обидва ринки [3].

Основним завданням макроекономічного регулювання інвестиційних відносин є трансформація порівняльних переваг щодо розширення потужностей в аграрному секторі у конкурентні переваги: низькі стартові умови організації виробництва можуть бути для інвестора позитивним свідченням, що інвестиції у поліпшення умов виробництва (зниження рівня матеріало-, енерго-, фондомісткості, підвищення продуктивності праці) забезпечать конкурентоспроможність кінцевого продукту; низький рівень цін, тарифів, заробітної плати, частки ресурсів у собівартості продукції, розглядається, як можливість підвищення ефективного виробництва, зменшення собівартості продукції; високий рівень рентабельності виробництва окремих галузей може сприяти підвищенню конкурентоспроможності активності інвестора в ній. З усіма цими

складниками економіка України має дуже привабливі умови: дешеві ресурси, можливість знижувати їх частку споживання та ефективність використання, можливість модернізувати, технічно та технологічно оновлювати виробництво, реорганізувати підприємства, підвищувати рівень інноваційності, оновлення основних фондів та ін.

Міжнародне й українське законодавство передбачає можливість використання різних механізмів залучення іноземних інвестицій. Серед основних із них: створення спільних підприємств; стратегічних альянсів та вільних економічних зон; здійснення інвестицій на основі лізингу та концесій; викуп пакетів акцій; придбання існуючих та створення нових підприємств спільно з іноземними партнерами, а також заснування власних підприємств, що повністю належать ТНК тощо. Заслугує на увагу такий спосіб залучення іноземних інвестицій як технічна допомога. В Україні реалізуються проекти міжнародної технічної допомоги АПК, основними донорами по яких були ЄС, уряди США, Канади, Нідерландів, Німеччини та Швейцарії. Загальна сума залучених коштів по цих проєктах складає більше 100 млн. дол. США. Найбільший обсяг допомоги надає Агентство США з міжнародного розвитку. Значна технічна допомога в галузь АПК надходить з боку ЄС, співробітництво з яким є одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. В рамках технічного співробітництва України з ЄС було реалізовано проєктів на загальну суму близько 20 млн. євро [3].

Одним із найбільш розповсюджених механізмів залучення прямих інвестицій в Україну є створення спільних підприємств. Прямі інвестиції, які здійснює іноземний партнер, мають переваги перед кредитами й іншими формами іноземної участі у розвитку економіки приймаючої сторони, особливо в умовах кризи, оскільки спільні підприємства: відкривають простір для реконструкції та модернізації виробничого апарату без нової заборгованості. Вони можуть стати каталізатором розвитку приватного підприємництва; забезпечують надходження додаткових коштів для вкладання капіталу в економіку України й зумовлюють позитивні тенденції економічного росту; сприяють залученню сучасних технологій, ноу-хау у сфері менеджменту та маркетингу, а також створенню нових та збереженню існуючих робочих місць; іноземний партнер залучається до економічного життя країни; він зацікавлений у якнайвищій продуктивності та рентабельності капіталовкладень; завдяки перспективним та ретроспективним зв'язкам з'являються важливі імпульси для вітчизняного виробництва; стимулюють інтеграцію в систему міжнародного поділу праці, завдяки цьому вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності й створюють для партнера з України трамплін для експорту тощо.

Але слід не забувати про можливість негативних наслідків від залучення іноземних інвестицій у формі спільного підприємства: вітчизняні учасники певною мірою втрачають контроль над підприємствами; залучають ресурси, реалізуючи цілі, які можуть не збігатися з національними; в таких ситуаціях не виключений конфлікт інтересів держави та іноземного інвестора, в основі якого лежить дискримінація національного сектора економіки; істотна частина доходів стає власністю закордонного партнера й буде виплачуватись йому постійно пропорційно його частці у статутному фонді; проникаючи на зарубіжний ринок, можуть справляти стимулюючий вплив на національне підприємництво, поглинаючи фінансові нагромадження у вітчизняній та іноземній валюті та вступаючи в угоди з діючою на місцевому ринку олігополією.

Особливу увагу в Україні починають приділяти залученню венчурного капіталу в аграрний сектор. З цією метою створюють інвестиційні венчурні фонди і компанії. Нині в роботі таких фондів і компаній в Україні існують певні обмеження, які не сприяють проведенню ризикових інвестиційних операцій. Тому необхідно вжити заходів для створення особливого режиму їх функціонування, зокрема для залучення провідних банків України, які б могли підтримати ці фонди фінансово та надати їм свою інфраструктуру. Важлива перевага інвестиційного венчурного фонду полягає не

тільки в підтримці конкретного підприємства, а й в мобілізації кредитних ресурсів без урядових гарантій [9].

На державному рівні для аграрного сектору економіки України виникає нагальна потреба чіткого визначення пріоритетних галузей виробництва, куди в першу чергу повинні залучатися іноземні інвестиції. Про такі галузі мають бути проінформовані потенційні іноземні інвестори. Одним з базових критеріїв доцільності їх вибору повинна стати можливість досягнення ланцюгової реакції господарської активності й економічного росту у всій аграрній сфері як наслідку первинної ін'єкції капіталів. З огляду на вітчизняні потреби, а також досвід країн світу (зокрема, країн Східної Європи) для умов аграрної сфери України виокремлюються наступні пріоритетні сфери-адресати іноземних інвестицій: виробництво технологічного устаткування; виробництво тари й упакування; біотехнології в галузях переробної промисловості аграрної сфери; створення об'єктів соціальної інфраструктури [6].

У залежності від нагромадження досвіду залучення іноземних інвестицій його потрібно корегувати. Що стосується пільг у відзначених сферах, то вони повинні надаватися тільки тоді, коли вироблена продукція за технічними (технологічними) характеристиками не поступається найбільш розповсюдженим аналогам на ринках країн світу. Доцільність таких дій обумовлена ще і необхідністю стимулювання випуску конкурентноздатної продукції для потреб світового ринку [7].

Організаційно-економічний механізм інвестування як категорія є сукупністю економічних інструментів і методів регулювання, що забезпечують максимальну ефективність використання капіталу за зовнішніх та внутрішніх постійно змінюваних умов інвестиційного ринку [8]. Складові організаційно-економічного механізму інвестування аграрного сектору економіки відображено на рис. 1.

Рис. 1. Складові організаційно-економічного механізму інвестування аграрного сектору [8]

Взагалі під дефініцією «механізм» прийнято розуміти систему або спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності, деяких ланок та елементів, що приводять їх у дію [12, с. 355], а також внутрішню будову, систему, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище [11]. В економічній літературі термін «механізм» часто використовується в поєднанні з означенням «економічний», «організаційний», «організаційно-економічний», «господарський», «ринковий» тощо, а в спеціальній літературі немає чіткого розмежування сфер застосування цих дефініцій.

Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності й протікання інвестиційних процесів у сільському господарстві, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК включає набір складових аграрної політики з формування інвестиційно-інноваційної спрямованості галузі, інфраструктури інвестиційного ринку, перелік суб'єктів і об'єктів інвестування, напрямів та інструментів активізації інвестиційних процесів у галузі. Важлива роль в організації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств безперечно належить державі. Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення й активізацію інвестиційних процесів чи їх гальмування. Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два типи державної інвестиційної політики: пасивну й активну. При першій – держава застосовує методи переважно правового й економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму, а при другій – усі методи і часто сама стає інвестором [13].

Організаційно-економічний механізм інвестування може набувати різних форм – від найпростіших до складно структурованих моделей. Важливою складовою організаційно-економічного механізму інвестування як на рівні національної, так і регіональних економік є інвестиційна політика. Реалізація останньої передбачає надання урядових гарантій для інвесторів та захисту інвестицій; здійснення державної підтримки високоефективних проектів із позабюджетних джерел; створення інформаційної бази даних ринку інвестицій та інвестиційних товарів; ефективного пошуку партнерів, який визначається критеріями оцінки й відбору інвестиційних проектів, переговорів та інвестиційних контрактів; системи страхування ризиків [5].

Враховуючи тенденції розвитку інвестиційних процесів у сільському господарстві, слід розглянути організаційно-економічний механізм інвестування в сільському господарстві (рис. 2).

Стратегічно важливим завданням формування організаційно-економічного механізму інвестування в сільському господарстві є здійснення виваженої інвестиційної

Рис. 2. Схема функціонування ефективного організаційно-економічного механізму інвестування в сільському господарстві

політики в галузі, яка повинна стати одним із найголовніших чинників виходу з інвестиційної й технічної кризи, в яку потрапив аграрний сектор економіки. На всіх рівнях управління інвестиційною діяльністю в сільському господарстві (загальнодержавному, обласному, районному рівнях і рівнях підприємств) необхідно розробити концепції, затвердити плани розвитку інвестиційної діяльності (інвестиційні проекти), здійснювати аудит їх виконання та корегувати, відповідно до поточної ситуації розвитку сільського господарства й економіки в цілому. Світовий досвід показує, що сучасний інвестиційний механізм повинен являти собою багатогалузеву, високотехнологічну й конкурентоспроможну систему, яка забезпечує зміцнення економічної незалежності та національної безпеки країни, гідний рівень життя народу й інтеграцію економіки у світовий ринок на рівноправних умовах [10].

Діючий механізм регулювання інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки стосується переважно переробної промисловості з орієнтирами переважно на: упровадження передових технологій, що сприяє досягненню високої і стійкої конкурентноздатності продукції агровиробників на вітчизняному і світовому ринках; створення нових технологічно оснащених робочих місць, особливо в тих галузях аграрної сфери, де виробляються засоби виробництва для сільського господарства і переробної промисловості; досягнення збалансованості державного бюджету, задоволення платоспроможного попиту, рішення соціальних, екологічних проблем. На потенційних іноземних інвесторів поряд з відзначеними вище факторами діють і інші ринкові регулятори, що примушують їх відшукувати нові сфери вкладення капіталу, це: висока конкуренція на вже освоєних ринках збуту продукції, пошук у довгостроковій перспективі нових ринків; потреба в нових джерелах прибутку, обумовлена складним фінансово-економічним становищем.

Висновки. В умовах глобалізації залучення інвестицій є найбільш вагомим чинником економічного зростання, поліпшення економічної ситуації в країні та покращення добробуту населення. В аграрному секторі економіки залучення інвестицій виступає також засобом забезпечення продовольчої безпеки держави, гарантом розвитку всіх його сфер.

Україна володіє досить потужним, однак нереалізованим, інвестиційним потенціалом, розвиток якого стримується чинниками переважно макроекономічного характеру. Це дозволяє стверджувати про необхідність обґрунтування та імплементації виваженої політики, в межах якої доцільними є підвищення прозорості інвестиційного ринку, удосконалення системи захисту іноземних інвестицій, раціоналізація галузевого розподілу іноземних інвестицій шляхом розробки та впровадження системи заходів інвестиційного та структурного спрямування, спрощення регуляторних процедур ведення бізнесу. Реалізація вищезазначених заходів сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості економіки України та її аграрного сектора на міжнародному ринку капіталу, що прискорить процес відтворення та нарощування їх потенціалу, соціально-економічний розвиток країни.

Формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземного капіталу та інвестиційних ресурсів, а також збільшення національних інвестицій поки що стримує ряд негативних чинників, найважливішими серед яких є: непослідовна і недосконала інвестиційна політика держави в аграрній сфері, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на потреби розвитку установ бюджетної сфери та на непряму підтримку проектів недержавних інвесторів; недосконалі механізми й схеми використання бюджетних коштів; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; надмірний знос основних засобів і відсутність умов не лише для розширеного, а й простого їх відтворення; несприятливі умови для розвитку малого бізнесу на селі; низька ліквідність інвестицій; нерозв'язаність проблеми іпотеки; недостатнє фінансування заходів щодо розвитку шляхової мережі на селі; недосконалий механізм економічних відносин між галузями, що призводить до низької рентабельності капіталу та інвес-

тиційної привабливості окремих галузей сільського господарства. Різноманітність аспектів міжнародного руху капіталів обумовлює створення ряду механізмів залучення іноземних фінансових ресурсів у залежності від потреб країни та особливостей формування її інвестиційного клімату. Проте особлива увага уряду повинна спрямовуватись на визначення першочерговості застосування тих механізмів, що найбільшою мірою сприятимуть розвитку галузей аграрного сектору. Використання того чи іншого механізму залучення іноземних інвестицій має відбуватись з урахуванням науково обґрунтованих внутрішніх та зовнішньоекономічних пріоритетів України.

Організаційно-економічний механізм інвестування аграрного сектору економіки України забезпечить сприятливий інвестиційний клімат та залучення іноземних інвестицій в обсягах, необхідних для його повноцінного розвитку в умовах глобалізації за умов:

- забезпечення прогнозованості, гарантованості та широкого доступу державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за бюджетними програмами;
- формування інтегрованих агропромислових підприємств і кооперативних об'єднань у сільській місцевості;
- запровадження пільгового оподаткування аграрних підприємств;
- посилення ролі держави у банківській системі, створення державного спеціалізованого банку (земельного, іпотечного, інвестиційного тощо), через який держава впливала б на кредитний ринок і кредитні відносини в галузі агропромислового виробництва;
- відновлення раціональних міжнародних господарських та науково-виробничих зв'язків, створення СП за участю іноземних інвесторів, сприяння розвитку ефективної взаємодії науки і техніки;
- надання допомоги і створення відповідних умов вітчизняним товаровиробникам, які експортують свою продукцію ікладають інвестиції в аграрне виробництво, орієнтоване на випуск конкурентоспроможних товарів;
- підвищення рівня платоспроможності населення, як основного первинного суб'єкта формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Гудзь О.С. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2007. № 3/5. С. 100.
2. Попова О. Агроінвестиції та доступ до землі : загострення суперечностей. Дзеркало тижня. URL: <http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS> (дата звернення: 04.05.2015).
3. Дем'яненко М.Я. Стратегія розвитку агропромислового комплексу України. Проект. *Економіка України*. 2005. № 7. С. 112.
4. Закон України : «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.05.2015).
5. Кісіль М.І. Проблема інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва та напрями її вирішення в перспективі. Стратегія використання аграрно-економічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в світове співтовариство : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. 18 трав. 2007 р. Ч. 2. Тернопіль : ТНЕУ, 2007. 346 с.
6. Лупенко Ю.О., Лупенко Є.І. Фінансування інвестицій у сільськогосподарське виробництво. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 122–125.
7. Покатаєва О.В. Роль інвестицій у підвищенні конкурентоспроможності галузей економіки. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2011. № 3. С. 232–237.
8. Резнік Н.П. Організаційно-економічний механізм залучення інвестицій в агропромисловий комплекс України. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 70–77.
9. Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. Відп. ред. О.П. Степанов. Київ : КНЕУ, 2002. 120 с.
10. Чорний Р.В. До питання залучення інвестиційних ресурсів в АПК України. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 2. С. 177–180.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Під заг. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

12. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2. Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
13. Ланченко Є.О. Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК. *Наукові доповіді НАУ*. 2006. № 2(3). URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-Journals/nd/2006-2/06leaic.pdf> (дата звернення: 04.05.2015).

References:

1. Gudzh', O.Ye. (2007), Dzherela formuvannia finansovykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv [Sources of forming of financial resources of agricultural enterprises]. *Oblik i finansy APK*, vol. 5, p. 100.
2. Popova, O. Ahroinvestytsii ta dostup do zemli : zahostrennia superechnosti [Agroinvestment and access to earth: sharpening of contradictions]. *Dzherkalo tyzhnia*, vol. 8, available at: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS_7 (accessed 4 March 2015).
3. Dem'ianenko, M.Ya. (2005), Stratehiia rozvytku ahropromysloвого комплексу Ukrainy [Strategy of development of agroindustrial complex of Ukraine. Project], *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, p. 112.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine «About the mode of the foreign investing», available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (accessed 4 March 2015).
5. Ksil', M.I. (2007), Problema investytsiinoho zabezpechennia silskohospodarskoho vyrobnytstva ta napriamy yii vyrishennia v perspektyvi [A problem of the investment providing of agricultural production and directions of its decision is in a prospect], *Tezy dopovidej na Mizhnarodnij nauko-vo-praktychniy konferentsii* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya [International economic conference]. National University, Ternopil', Ukraine, p. 346.
6. Lupenko, Yu.O. and Lupenko, Ye.I (2010), Finansuvannia investytsii u silskohospodarske vyrobnytstvo [Financing of investments in agricultural production]. *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 122–125.
7. Pokataeva, O.V. (2011), Rol investytsii u pidvyshchenni konkurentospromozhnosti haluzei ekonomiky [A role of investments is in the increase of competitiveness of industries of economy]. *Derzhava ta regiony*, vol. 3, pp. 232–237.
8. Reznik, N.P. (2013), Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zaluchennia investytsii v ahropromyslovyi kompleks Ukrainy [Organizationally economic mechanism of bringing in of investments in the agroindustrial complex of Ukraine]. *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 70–77.
9. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (2002), Stratehiia ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Strategy of economic development of Ukraine]. *Naukova zbirka*, Kyiv, Ukraine.
10. Chornyy, R.V. (2009), Do pytannia zaluchennia investytsiinykh resursiv v APK Ukrainy [To the question of bringing in of investment resources in APK of Ukraine]. *Galytskyy ekonomichnyy visnyk*, pp. 177–180.
11. Busel, V.T. (2001), *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], Irpen: WTF "Perun", Kyiv, Ukraine.
12. Mocherny, S.V. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh. T.2* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 2]. Publishing House "Academy", Kyiv.
13. Lanченко, E.O. (2006), Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК. [Organizational-economic mechanism of investment in agriculture APC]. *Naukovi dopovidi NAU*, available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-Journals/nd/2006-2/06leaic.pdf> (accessed 4 March 2015).

УДК 338.439.5:633.18

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.5>**Морозов Р.В.**

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту організацій,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Morozov Roman

State Higher Education Institution
«Kherson State Agrarian University»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ РИСУ

METHODOLOGICAL BASIS OF PRICE FORMATION IN THE RICE MARKET

У статті висвітлено методологічні засади ціноутворення на ринку рису. Сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва відповідно до вітчизняного законодавства про ціни й ціноутворення, що спираються на логіку, правила та моделі економічної поведінки споживачів, є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем. Опрацьовано основні підходи до ціноутворення на ринку рису. Досліджено методи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва. Запропоновано дескриптивну модель правоїдносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису на виробничому і споживчому рівнях. Встановлено взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію на ринку рису.

Ключові слова: ринок рису, рисівництво, попит і пропозиція, ціна, ціноутворення.

В статье освещены методологические основы ценообразования на рынке риса. Сформулированы экономические принципы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства в соответствии с отечественным законодательством о ценах и ценообразовании, которые основываются на логике, правилах и моделях экономического поведения потребителей, взаимосвязаны и взаимообусловленные, имеют практическую направленность, основываются на представлениях потребителей продукции и связанные с рыночной средой. Предложены основные подходы к ценообразованию на рынке риса. Исследованы методы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства. Предложена дескриптивная модель правоотношений, которые связаны с заключением и выполнением гражданско-правовых договоров относительно сельскохозяйственной продукции на рынке риса на производственном и потребительском уровнях. Установлена взаимосвязь между ценообразованием на производственном и потребительском уровнях на сельскохозяйственную продукцию на рынке риса.

Ключевые слова: рынок риса, рисоводство, спрос и предложение, цена, ценообразование.

In this article, the methodological basis of price formation in the rice market are outlined. Economic principles of the formation of the value of the agricultural produce of the rice cultivation in accordance with the state legislation on prices and price formation are formulated. These principles rest upon logic, rules and models of economic behavior of the consumer and are interdependent as well as mutually conditioned. Furthermore, they demonstrate practical orientation by being based on perceptions of the consumers of the produce and are related to the market environment. In the research, basic approaches to the price formation in the rice market were worked out. The first one is known as a cost approach – it reflects the viewpoint of the most probable (typical) seller (manufacturer of the agricultural produce) on the established price. The second one is called a direct comparison approach since it illustrates a set of pricing factors in the rice market that are present at the moment of price formation (supply and demand, competition, constraints). And the third one is the income approach – it reflects the viewpoint of the most probable (typical) buyer (consumer) on the established price. It has been ascertained

that the foundation to all above-mentioned approaches of the price formation in the rice market was laid by interests and cogent economic reasons of parties that conduct the purchase-sale of the agricultural produce for its further resale by consumers through retail trade or for using it in a flour-grinding industry. In addition, the character of the conjuncture of the rice market was established. Methods of the formation of the value of the agricultural produce of rice cultivation were also studied. A descriptive model of legal relations, which are concerned with the establishment and implementation of the civil law contracts about agricultural products in the rice market at the industrial and consumer levels, was propounded. The correlation between the price formation for industrial and consumer levels of agricultural products of the rice market was also delineated.

Key words: rice market, rice cultivation, supply and demand, price, price formation.

Постановка проблеми. Внутрішній ринок рису залишається досить нестабільною системою. Це спричинено значними проблемами у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектора в цілому, інфляційними процесами, суттєвим зниженням обсягів валового виробництва зерна рису внаслідок скорочення посівних площ починаючи з 2014 р., а отже, і зменшенням обсягів пропозиції галузевої сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва на ринку рису.

Сьогодні формування попиту на сільськогосподарську продукцію і зокрема рис знаходиться під прямим впливом різкого падіння купівельної спроможності населення, викликаного фінансово-економічними умовами розвитку держави. У найближчій перспективі цей чинник впливу на ринкову рівновагу, а отже, і на еластичність ціни буде домінуючим.

Необхідність комплексного вирішення проблеми функціонування ринку рису визначає напрям даного наукового дослідження, його значення в теоретико-методологічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті дослідження проблем аграрного ціноутворення важливими є наукові розробки провідних вітчизняних вчених. Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретико-методологічного і прикладного характеру у цьому напрямку: проблеми ціноутворення в період ринкового реформування АПК досліджувалися П.Т. Саблуком [2; 4], В.П. Ситником [4], О.М. Шпичаком [3; 4]; особливості цін і ціноутворення на агропродовольчу продукцію були висвітлені у праці О.М. Шпичака [5] С.А. Стасіневича [5] та ін.; проблеми ціноутворення у розвитку аграрного ринку знайшли відображення у праці Г.М. Калетніка [1], О.Г. Шпикуляка [1] та інших дослідників.

Водночас, незважаючи на важливість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими, зокрема, ціноутворення на ринок рису потребує більш ґрунтовного розкриття у теоретичному й методологічному плані.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних аспектів ціноутворення на ринку рису. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, методологічні постулати аграрної економічної науки з проблем дослідження аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу. Ринок рису – це складова частина аграрного ринку, де здійснюється оптова торгівля сільськогосподарською продукцією-сировинною (рис), сільськогосподарською обробленою продукцією (обрушений, шліфований, полірований, глазурований, пропарений рис та ін.), тобто діяльність з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для використання в борошно-мельно-круп'яній промисловості, а також допоміжна діяльність, що забезпечує таку купівлю-продаж шляхом надання пов'язаних із цим послуг.

В основі формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва лежить ряд універсальних економічних принципів, що спираються на логіку, правила і моделі економічної поведінки споживачів. Сучасна економічна наука виділяє наступні групи універсальних принципів формування вартості сільськогосподарської продукції: принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції; принципи, пов'язані з ринковим середовищем (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи формування вартості сільськогосподарської продукції

Група	Принцип			
Принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції	Принцип корисності	Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією		
Принципи, пов'язані з ринковим середовищем	Принцип залежності	Принцип попиту та пропозиції	Принцип відповідності	Принцип конкуренції

Універсальні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Перша група – принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів, містить у собі принцип корисності, принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією.

Принцип корисності означає, що чим більше сільськогосподарська продукція, як товар, здатна задовольнити потреби споживача, тим вище його корисність і вартість.

Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією означає, що за наявності альтернативної сільськогосподарської продукції (наприклад за корисністю) найвищим попитом буде користуватися сільськогосподарська продукція з найменшою ціною. Даний принцип походить з наявності у споживача можливості альтернативного вибору, тобто вартість сільськогосподарської продукції залежить від того, чи є на ринку товари, що заміщають конкретну сільськогосподарську продукцію, або альтернативні пропозиції аналогічної сільськогосподарської продукції.

Друга група принципів формування вартості – принципи, пов'язані з ринковим середовищем.

Принцип залежності з'ясує, у якій мірі вартість сільськогосподарської продукції піддається впливу і сама впливає на величину вартості альтернативної сільськогосподарської продукції.

Принцип попиту та пропозиції означає, що ціна сільськогосподарської продукції, як і ціна будь-якого іншого товару змінюється в результаті взаємодії попиту та пропозиції на ринку рису.

Попит на сільськогосподарську продукцію на ринку рису представлений у вигляді платоспроможної потреби споживачів у якісній продукції. Зростання попиту в умовах вільного ринку обов'язково викликає посилення активності сільськогосподарських товаровиробників. Умовою зростання попиту є розширення економічних можливостей споживачів, зростання їх доходів. Величина пропозиції визначається обсягами виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва, яка спроможна задовольняти вимоги потенційних споживачів щодо ціни і якості, а також, опосередковано, пропозицією зарубіжних аналогів.

Зазначимо, що попит зазвичай більш мінливий, ніж пропозиція. Наявність дефіциту, тобто перевищення попиту над пропозицією сільськогосподарської продукції рисівництва, приводить до підвищення ціни на ринку рису, і навпаки, при скороченні попиту – ціна знижується.

Відповідність параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції потребам і очікуванням внутрішнього ринку рису, забезпечує високий ринковий попит на сільськогосподарську продукцію рисівництва, а отже, і більш високу вартість з позиції споживача.

Принцип конкуренції означає, що ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються під впливом постійної конкуренції між суб'єктами ринку – виробниками та постачальниками зазначеної продукції, які прагнуть до одержання максимального прибутку. Позитивна роль конкуренції полягає в тому, що вона впливає на зниження норми прибутку виробників та постачальників і, відповідно, сприяє зниженню ринкової вартості сільськогосподарської продукції.

Усі перелічені вище принципи формування вартості сільськогосподарської продукції тісно взаємозалежні і можуть відігравати основну або допоміжну роль при формуванні вартості галузевої сільськогосподарської продукції з позиції інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису.

На основі теоретичних узагальнень у процесі дослідження сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва відповідно до вітчизняного законодавства про ціни й ціноутворення, що спираються на логіку, правила та моделі економічної поведінки споживачів, є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Крім універсальних принципів при формуванні вартості сільськогосподарської продукції необхідно враховувати принципи, встановлені вітчизняним законодавством про ціни й ціноутворення.

Наступним кроком дослідження є визначення основних підходів до ціноутворення на ринку рису.

Залежно від переваги тих чи інших принципів ціноутворення, а також залежно від виду сільськогосподарської продукції і сформованої вартості на неї, застосовуються спеціальні підходи до ціноутворення.

Основними підходами до ціноутворення на ринку рису є:

- витратний, що відображає точку зору найбільш імовірного (типового) продавця (сільгоспвиробника) на сформовану ціну;
- порівняльний, що відбиває сукупність ціноутворюючих факторів ринку рису, присутніх на момент формування вартості (попит і пропозиція, конкуренція, обмеження тощо);
- дохідний, що відбиває точку зору найбільш імовірного (типового) покупця (споживача) на сформовану ціну.

Витратний підхід розглядає вартість сільськогосподарської продукції з точки зору сільськогосподарського виробника. Дохідний підхід – з точки зору потенційного споживача.

Порівняльний підхід розглядає вартість вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва виходячи з фактичних домовленостей сільськогосподарського виробника і постачальника про ціну сільськогосподарської продукції з урахуванням ціни зарубіжних аналогів, тобто ґрунтується на подіях теперішнього часу.

Вибір того чи іншого підходу при визначенні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва у кожному конкретному випадку здійснюється виходячи з: параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції; особливостей конкретного ринку рису (внутрішнього й зовнішнього); інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису; кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та ін.

В основу підходів до ціноутворення на ринку рису покладено інтереси та спонукальні економічні мотиви сторін, які здійснюють купівлю-продаж сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу споживачам через роздрібну

торгівлю або для використання в борошномельно-круп'яній промисловості, а також характер кон'юнктури ринку рису.

Розглянемо більш детально методи кожного з наведених підходів.

Дослідження доцільно розпочати з методів формування вартості галузевої сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на витратному підході. У загальному виді витратний підхід ґрунтується на принципі заміщення, відповідно до якого передбачається, що інформований споживач не заплатить за вітчизняну сільськогосподарську продукцію більше, ніж за альтернативну сільськогосподарську продукцію або її зарубіжний аналог, що заміщає.

Методи витратного підходу можна розділити на дві групи.

До першої групи відносяться методи, що ґрунтуються на способах прямого визначення витрат, а саме:

- метод розрахунку витрат з економічними складовими, який полягає в послідовному калькулюванні витрат усіх ресурсів на виробництво сільськогосподарської продукції з розбивкою їх за економічними складовими або статтях витрат з урахуванням нормативного прибутку сільгоспвиробника;

- метод аналізу та індексації наявних калькуляцій у базисному рівні цін, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом індексування по економічних елементах витрат або статтях витрат, приводячи їх тим самим до поточного рівня цін;

- метод укрупненого розрахунку собівартості продукції, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом розрахунку повної собівартості виробництва зазначеної продукції за укрупненими нормативами виробничих витрат з нормативним прибутком сільгоспвиробника.

До другої групи належать методи, що ґрунтуються на способах непрямого визначення витрат: метод заміщення або аналого-параметричний метод, що ґрунтується на принципі заміщення і полягає в підборі сільськогосподарської продукції, аналогічної оцінюваної за ціною і якістю; індексний метод (по трендах зміни цін); метод питомих цінкових показників, суть якого зводиться до розрахунку вартості сільськогосподарської продукції на основі питомих цінкових показників, тобто показників вартості сільськогосподарської продукції, що припадають на одиницю головного ціноутворювального параметра.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на порівняльному підході, варто зазначити, що порівняльний підхід застосовується для формування вартості сільськогосподарської продукції шляхом аналізу і порівняння контрактних цін угод з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції з цінами угод щодо аналогічної зарубіжної сільськогосподарської продукції на ефективно функціонуючому вільному ринку рису.

Під ефективно функціонуючим ринком рису мається на увазі ринок, на якому існує конкуренція між сільськогосподарськими виробниками сільськогосподарської продукції, а споживачі приймають незалежні рішення виходячи зі своїх власних інтересів і уподобань. Таким чином, ефективно функціонуючий ринок рису передбачає рівновагу між попитом та пропозицією.

Даний підхід ґрунтується на принципі заміщення, суть якого, як зазначалося вище, полягає у тому, що у споживача існує вибір між вітчизняною сільськогосподарською продукцією, її зарубіжним аналогом або альтернативною сільськогосподарською продукцією, ринкова вартість (ціна пропозиції) яких має тенденцію зупинятися на ціні придбання рівноприйнятною заміни.

Ще однією умовою ефективного застосування методів порівняльного підходу є наявність достатньої кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію.

Перевага порівняльного підходу полягає в тому, що його застосування за наявності достатньої кількості достовірної кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію, дозволяє одержати ринкову вартість сільськогосподарської продукції максимально точно для конкретного ринку (ринку рису).

Відомими є такі методи порівняльного підходу, як метод прямого порівняння, метод аналогового порівняння, метод статистичних (стохастичних) моделей та ін.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на дохідному підході, зазначимо, що значна тривалість циклу сільськогосподарського виробництва продукції рисівництва при постійному зростанні цін на матеріальні, трудові, енергетичні ресурси викликає необхідність впровадження максимально точних механізмів прогнозування оцінки вартості галузевої сільськогосподарської продукції.

При плануванні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва її виробнику необхідно враховувати динаміку зміни цін на фактори виробництва в силу дії різних чинників (девальвація національних валют до світових валют, зміни податкового законодавства тощо). Найважливішим показником економічної ефективності рисівництва є економічний ефект (прибуток) і строк окупності капітальних вкладень на проектування, будівництво нових рисових зрошувальних систем (рисових систем із застосуванням краплинного зрошення), проведення реконструкції внутрішньогосподарської мережі рисових зрошувальних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, ремонтно-відновлювальних робіт та капітального планування чеків.

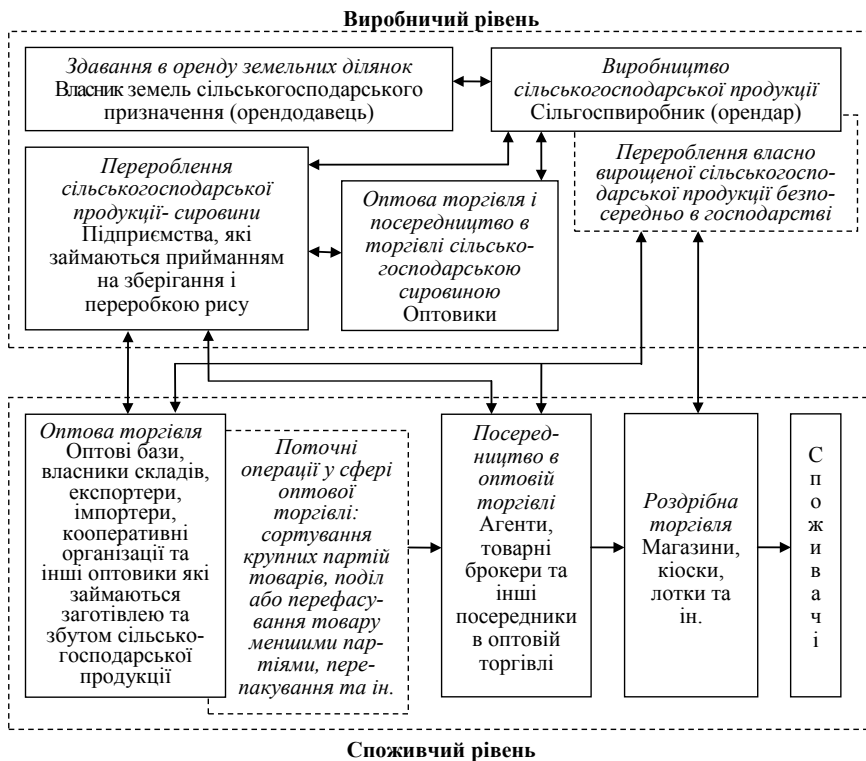

Рис. 1. Дескриптивна модель правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису на виробничому і споживчому рівнях

Продовжуючи розгляд проблем ціноутворення на ринку рису, слід відмітити, що сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису існує на: виробничому рівні між постачальниками (сільгоспвиробниками) і покупцями (посередниками); споживчому рівні між постачальниками (посередниками) і покупцями (споживачами) (рис. 1).

Попит на виробничому рівні є похідним від споживчого попиту на продовольчі товари. Згідно такої інтерпретації, посередники при визначенні попиту на виробничому рівні, враховують попит на споживчому рівні при альтернативних цінах.

Дослідження переконують, що між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину й сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність (рис. 2).

В умовах ринкової економіки ціни на рис формуються під впливом попиту та пропозиції. Значною мірою формування пропозиції до 2014 р. на ринку було зумовлено обсягами внутрішнього виробництва. У контексті дослідження попиту на сільськогосподарську продукцію визначено, що в структурі об'єктивно понесених витрат на виробництво продукції значна їх частина була пов'язана з трансакційними витратами внаслідок переміщення її з місць виробництва.

Висновки. Функціонування ринку рису є складним динамічним процесом, який спрямований на досягнення балансу попиту та пропозиції як сукупності економічних показників, що характеризують співвідношення між обсягами пропозицій сільськогосподарської продукції-сировини, сільськогосподарської обробленої продукції

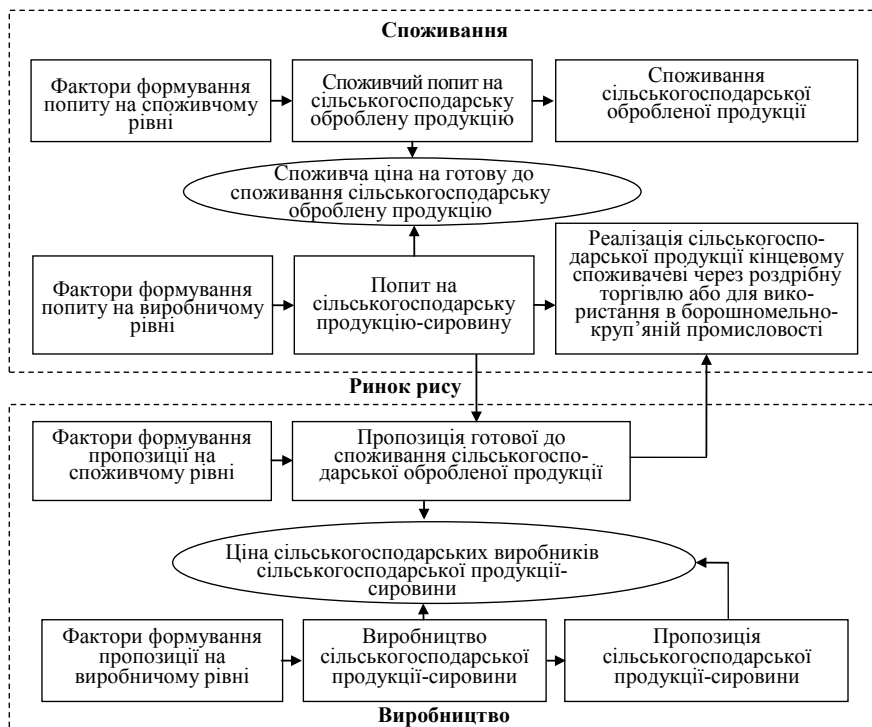

Рис. 2. Взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину і сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису

і платоспроможним попитом (цінами попиту) на таку продукцію, і в національному масштабі залишається кризовим та імпортозалежним. Розвиток ринку рису має бути спрямований на забезпечення конкурентоспроможності всіх його учасників, сприяння збалансуванню темпів зростання купівельної спроможності з наповненням ринку рису якісною сільськогосподарською продукцією-сировиною і сільськогосподарською обробленою продукцією рисівництва.

Список використаних джерел:

1. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : монографія / Г. М. Калетнік, О. Г. Шпикуляк, Г. О. Пчелянська. Вінниця : Фірма «Планер», 2012. 324 с.
2. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК : монографія / Саблук П. Т. К. : ННЦ ІАЕ, 2006. 440 с.
3. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / за ред. О. М. Шпичака. К. : ІАЕ, 2002. 499 с.
4. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / за ред. П. Т. Саблука, В. П. Ситника, О. М. Шпичака. К. : ІАЕ УААН, 1997. 501 с.
5. Шпичак О. М. Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію : навч. посіб. / О. М. Шпичак, С. А. Стасіневич, О. В. Боднар. К. : ННЦ ІАЕ, 2009. 238 с.

References:

1. Institute of infrastructure and pricing in the development of the agrarian market: regional aspect: monograph [Institutes of infrastructure and pricing in the development of the agrarian market: regional aspect: monograph] / G. M. Kaletnik, O. G. Shpikulyak, G. O. Pchelyanska. Vinnitsa: «Planner» Company, 2012. 324 p.
2. Sabluk P.T. (2006) Tsinoutvorennya v period rynkovoho reformuvannya APK : monohrafiya [Pricing in the Period of Market Reform of Agroindustrial Complex: Monograph] / Sabluk P.T. K.: NNC IAE, 440 p.
3. Tsinoutvorennya v protsesi reformuvannya ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy (1990–2001 rr.) [Pricing in the Process of Reforming the Agroindustrial Complex of Ukraine (1990-2001)] / Ed. O. M. Spychak. K.: IAE, 2002. 499 p.
4. Tsinoutvorennya v umovah formuvannya rynkovykh vidnosyn v APK [Pricing in the conditions of formation of market relations in agriculture] / ed. P. T. Sabluk, V. P. Sitnik, O. M. Spychak. K.: IAE UAAN, 1997. 501 p.
5. Shpychak O.M. (2009) Tsina i tsinoutvorennya na ahroprodovolchu produktsiyu : navch. posib. [Price and pricing for agricultural products: textbook. tool.] / O. M. Spychak, S. A. Stasinevich, O. V. Bodnar. K.: NNC IAE, 238 p.

УДК 332.37

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.6>

Аверчева Н.О.

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

Avercheva Natalia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ DIRECTIONS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF LAND RESOURCES USE

У статті обґрунтовані теоретичні та практичні аспекти підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів в Україні. Досліджено розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь і виявлено значну їх диференціацію. Проведено порівняльний аналіз ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, який свідчить про вищий рівень ефективності підприємств у виробництві продукції рослинництва. Виявлені негативні тенденції у виробництві продукції тваринництва, що впливає на обсяги виробництва продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Визначені основні фактори, які впливають на результати господарської діяльності і ефективність використання земельних ресурсів. На цій основі систематизовані заходи на рівні держави, підприємств і господарств населення, впровадження яких у виробництво сприятиме підвищенню економічної ефективності використання земельних ресурсів і господарської діяльності в цілому.

Ключові слова: земельні ресурси, виробництво, валова продукція, підприємства, господарства населення, економічна ефективність, державна підтримка.

В статье обоснованы теоретические и практические аспекты повышения экономической эффективности использования земельных ресурсов в Украине. Исследовано распределение предприятий, осуществляющих сельскохозяйственную деятельность, по размеру сельскохозяйственных угодий и выявлено значительную их дифференциацию. Сравнительный анализ эффективности использования земельных ресурсов в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения свидетельствует о более высоком уровне эффективности предприятий в производстве продукции растениеводства. Выявлены негативные тенденции в производстве продукции животноводства, что влияет на объемы производства продукции в расчете на 100 га сельскохозяйственных угодий. Определены основные факторы, влияющие на результаты хозяйственной деятельности и эффективность использования земельных ресурсов. На этой основе систематизированы меры на уровне государства, предприятий и хозяйств населения, внедрение которых в производство будет способствовать повышению экономической эффективности использования земельных ресурсов.

Ключевые слова: земельные ресурсы, производство, валовая продукция, предприятия, хозяйства населения, экономическая эффективность, государственная поддержка.

The purpose of the article is to determine the directions of improving the efficiency of land resources use of agricultural formations. The relevance of the conducted research is due to the fact that the issue of economic efficiency of the use of resource land potential for business entities is the basis for ensuring the profitability of business and solving social issues. The article substantiates theoretical and practical aspects of increasing the economic efficiency of land use in Ukraine; the economic assessment of the use of land resource potential for different categories of farms is conducted. Based on the abstract-logical method of research, the scientific-theoretical material is systematized and conclusions are substantiated; analytical grouping of enterprises by size of agricultural land is conducted, categories of small and large agrarian units are determined; the calculation and constructive method is applied in determining the cost indicators of land use efficiency in enterprises and households; graphic method is used during the visualization of the obtained calculated results. The distribution of enterprises engaged in agricultural activities by size of agricultural land is investigated and their differentiation is determined. A comparative analysis of the efficiency of land resources use in agricultural enterprises and households is conducted, which indicates a higher level of efficiency of enterprises in the production of crop products. Negative trends in the production of livestock products, which affects the production volumes per 100 ha of agricultural land, are identified. On this basis, the factors of economic efficiency of land resources use and activity efficiency are systematized. The proposed measures at the level of the state, enterprises and households of the population as a whole will contribute the improving agriculture and the efficiency of economic activity, their complex impact will help to improve the efficiency of use of land resource potential. The practical significance of the obtained results is the ability to use the proposed measures in national and regional development programs, and at the level of economic entities – in streamlining production processes.

Key words: land resources, production, gross production, enterprises, households, economic efficiency, government support.

Постановка проблеми. Питання ефективного використання земельних ресурсів завжди привертає увагу науковців, державних діячів, населення. Але найбільш актуальним дане питання є для аграрних підприємств, фермерських господарств та інших господарюючих суб'єктів, які щорічно вкладають значні кошти, залучають трудові і матеріальні ресурси в аграрне виробництво з метою отримання прибутку. Для них питання економічної ефективності використання найголовнішого ресурсу – землі – є проблемою не тільки прибутковості бізнесу, а й перспективи забезпечити сталий розвиток сільських територій, підвищити доходи працівників, вирішити соціальні питання села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах широко досліджуються різні сторони земельних відносин в країні, досвід ведення господарської діяльності в розвинених країнах, результати реформування аграрного сектору. Проблемам та напрямам підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві присвячено праці таких дослідників та вчених, як Ковалів О.Р., Мельничук Л.С., Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В., Петренко Ж.А., Єрмаков О.Ю. У своїх роботах вони описують сучасні проблеми оцінювання та підвищення ефективності землекористування в сільському господарстві. Проте, дана проблематика є актуальною на сучасному етапі формування ринку земель, тому потребує систематичних досліджень на рівні кожного регіону і підприємства [1-5].

Ковалів О.Р. розглядає регіональні аспекти землекористування, проблему підвищення ефективності використання земельних ресурсів зводить до вирішення таких основних завдань: охорона сільськогосподарських угідь від руйнування та здійснення заходів по відновленню деградованих земель; оптимізація структури землекористування; інтенсивне використання земельного фонду; систематичне покращення родючості ґрунтів; удосконалення орендних відносин [1, с. 23-25].

Мельничук Л.С. характеризує земельні природні ресурси, як складову частину та особливість виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка становить природно-економічну основу процесу виробництва матеріальних благ, необхідних для існування людей і розвитку суспільства. Необхідність ефективного викори-

стання земельних ресурсів, на думку автора, зумовлюється тим, що вони забезпечують життєдіяльність населення держави, створюють сировину для переробної промисловості, основу для продовольчої безпеки країни [2, с. 135-140].

У наукових публікаціях акцентовано увагу на тому, що з одного боку, використання землі має характер природного процесу, підпорядкованого своїм внутрішнім біологічним закономірностям, а з іншого – як господарська діяльність – визначально впливає на відтворення та ефективність виробництва рослинницької і тваринницької продукції [3, с. 10-14; 4-5].

Проте, на сучасному етапі, в світлі формування і відкриття ринку земель, проблема ефективного виробництва і землекористування набуває політичної і соціальної гостроти, чим обумовлена актуальність і вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у визначенні напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів в аграрних формуваннях та основних напрямів підвищення ефективності господарської діяльності.

Для реалізації мети поставлені завдання: провести економічну оцінку структури сільськогосподарських угідь, розподілу підприємств за площею землекористування, розрахувати показники ефективності використання земельних ресурсів на рівні підприємств і господарств населення; визначити організаційно-економічні чинники ефективного використання сільськогосподарських земель.

Використані методи дослідження: абстрактно-логічний – під час систематизації науково-теоретичного матеріалу і обґрунтуванні висновків; аналіз і синтез – при дослідженні показників ефективності використання земельних ресурсів на рівні країни і окремих категорій господарств; метод групування – в процесі розподілу господарств за розміром земельних ресурсів; розрахунково-конструктивний – при визначенні вартісних показників ефективності використання земельних ресурсів та факторів, які на них впливають; графічний – для наочного зображення отриманих розрахункових результатів. Інформаційну базу дослідження формували дані офіційної статистики; матеріали наукових та періодичних фахових видань за темою.

Виклад основного матеріалу. Повне задоволення потреб населення в продуктах харчування, галузей легкої промисловості в сільськогосподарській сировині вимагає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на основі раціонального та ефективного використання земельних ресурсів як головного фактора виробництва в аграрній сфері [6, с. 206]. Земля, на відміну від інших засобів виробництва, не відтворюється, але коригуються її якісні властивості. Як головний засіб виробництва в сільському господарстві, вона має ряд особливостей. За правильного і раціонального використання земля у процесі виробництва підвищує свою родючість, а тому є вічним засобом [7].

Сільськогосподарські угіддя є головним активом ефективного розвитку аграрного сектору економіки України. За площами українських чорноземів (28 млн га) країна займає перше місце у Європі та четверте у світі (8,7% світових запасів). Щоб використати цей потенціал і забезпечити сталий розвиток сільського господарства, ще наприкінці 1990 р. почала проводитися земельна реформа, за результатами якої сформовано конкурентне середовище, набули розвитку різні організаційно-правові форми господарств, розширені ринки збуту продукції, зросла валютна виручка. Проте, оцінка потенціалу земельних ресурсів та ефективності проведених реформ свідчить про ряд невикористаних можливостей.

Загальна земельна площа України 603,5 тис. км², з яких 68,7% (41489,3 тис. га) становлять сільськогосподарські угіддя, що налічують 32544,3 тис. га ріллі (рівень розораності 78,4%), 7820,9 тис. га сіножатей і пасовищ (18,9% від площі сільськогосподарських угідь) (табл. 1).

Таблиця 1

**Площа сільськогосподарських угідь в Україні, тис га
(станом на кінець року)**

Види угідь	Роки							2017 р. у% до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	
Сільськогосподарські угіддя	41827,0	41722,2	41576,0	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	99,2
з них								
рілля	32563,6	32451,9	32476,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,3	99,9
сіножаті	2388,6	2429,2	5481,9	2407,3	2406,4	2402,9	2399,4	100,4
пасовища	5521,3	5521,3	2410,9	5441,0	5434,1	5430,9	5421,5	98,2
перелоги	421,6	419,3	310,2	239,4	233,7	230,6	229,3	54,4
багаторічні насадження	931,9	900,5	896,5	892,9	892,4	897,1	894,8	96,0

Джерело: розраховано за [8]

За статистичними даними площа сільськогосподарських угідь в Україні за період 2000-2018 рр. зменшилася на 337,7 тис. га (0,8%), зменшується питома вага перелогів на 45,6% за рахунок їх залучення у сільськогосподарський оборот та відведення на інші цілі. Негативною тенденцією є скорочення площі чистих парів, що зумовлено нераціональним використанням земельних ресурсів, зміною технології та відмовою від використання сівозмін в процесі вирощування сільськогосподарських культур, збільшення частки технічних культур, що негативно впливає на екологічний стан землекористування [2, с. 135-140].

Однак ефективність використання земель сільськогосподарського призначення в Україні є значно нижчою, ніж у середньому по Європі. І це зважаючи на те, що розораність земель в Україні є найбільшою в світі та досягла 56% території держави і наближається до 80% сільськогосподарських угідь. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції.

Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В. провели групування регіонів України за площею сільськогосподарських угідь та рівнем розораності. Проведений аналіз регіонів за площею сільськогосподарських угідь та рівнем розораності показує, що найбільші площі сільськогосподарських угідь мають Одеська (6,1% загальної площі сільськогосподарських угідь України), Дніпропетровська (6,0%), Харківська (6,0%), Запорізька (5,8%), Вінницька (5,0%) та Полтавська (5,0%) області. Рівень розораності для цих регіонів не є найвищим [9, с. 45-53].

При дослідженні розміру підприємств за площею сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах до аналізу задіяні юридичні особи та їхні відокремлені підрозділи, для яких основним видом діяльності було вирощування однорічних, дворічних і багаторічних культур, відтворення рослин, тваринництво, змішане сільське господарство та допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність (включаючи фермерські господарства незалежно від основного виду діяльності) (табл. 2).

Виявлено, що 180 підприємств мали площу сільськогосподарських угідь більше 22 тис. га; у 25264 господарств (51,3% від загальної кількості) земельні наділи були менші 100 га, 2972 підприємств мали площу від 1 до 4 тис. га. Привертає увагу, що

Таблиця 2

Розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь на 1 листопада 2018 р.

Розміри підприємств	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь		У середньому на одне підприємство
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі сільськогосподарських угідь	
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	40333	82,0	20005,2	100,0	496,0
у т.ч. площею, га					
до 5,0	2972	6,0	9,5	0,0	3,2
5,1–10,0	2496	5,1	19,5	0,1	7,8
10,1–20,0	3811	7,7	59,1	0,3	15,5
20,1–50,0	11076	22,5	417,3	2,1	37,7
50,1–100,0	4909	10,0	354,5	1,8	72,2
100,1–500,0	7573	15,4	1851,1	9,3	244,4
500,1–1000,0	2704	5,5	1932,9	9,7	714,8
1000,1–2000,0	2447	5,0	3513,0	17,5	1435,6
2000,1–3000,0	1063	2,2	2594,0	12,9	2440,3
3000,1–4000,0	467	0,9	1612,4	8,1	3452,7
4000,1–5000,0	250	0,5	1109,8	5,5	4439,2
5000,1–7000,0	258	0,5	1497,0	7,5	5802,6
7000,1–10000,0	127	0,3	1057,5	5,3	8326,8
більше 10000,0	180	0,4	3977,6	19,9	22097,8
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	8875	18,0	x	x	x

Джерело: розраховано за [8]

76,7% сільськогосподарських угідь належить підприємствам, у яких площа землекористування перевищує 1000 га, а 0,4% з них зосередили 20% сільськогосподарських угідь. Це свідчить про значну диференціацію виробників сільськогосподарської продукції і про різні можливості у підвищенні ефективності використання земельних ресурсів і господарської діяльності в цілому.

Під ефективністю використання земельних ресурсів у сільському господарстві розуміють економічний результат від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) до площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [10].

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні свідчить про різні тенденції у рослинництві і тваринництві. Приріст виробництва забезпечує галузь рослинництва, в якій обсяги виробництва зросли більш як вдвічі за період 2000–2018 рр. У тваринництві приріст становить лише 21,6%, при значних структурних зрушеннях між окремими галузями (табл. 3).

Таблиця 3
Ефективність використання земельних ресурсів в Україні

Види угідь	Роки								2018 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018		
Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року, млн грн	151022,2	179605,8	194886,5	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1	178,4	
Продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	168439,0	185052,1	179474,6	198658,1	213,8	
продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	71028,3	69588,4	69682,4	70750,0	121,6	
Вироблено продукції сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 р., тис. грн	361,1	430,5	468,7	576,9	613,5	600,3	649,3	179,8	
Продукція рослинництва	222,0	274,4	299,5	405,8	445,8	432,4	478,8	215,7	
продукція тваринництва	139,1	156,1	169,2	171,1	167,7	167,9	170,5	122,6	

Джерело: розраховано за [8]

Виробництво валової продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь є комплексним вартісним показником ефективності використання земельних ресурсів. Дослідження динаміки даного показника у всіх категоріях господарств в Україні свідчить, що у 2018 р. вироблено на 79,8% більше, ніж у 2000 р., при цьому галузь рослинництва забезпечила приріст 115,7%, а тваринництва – лише 22,6% (рис. 1).

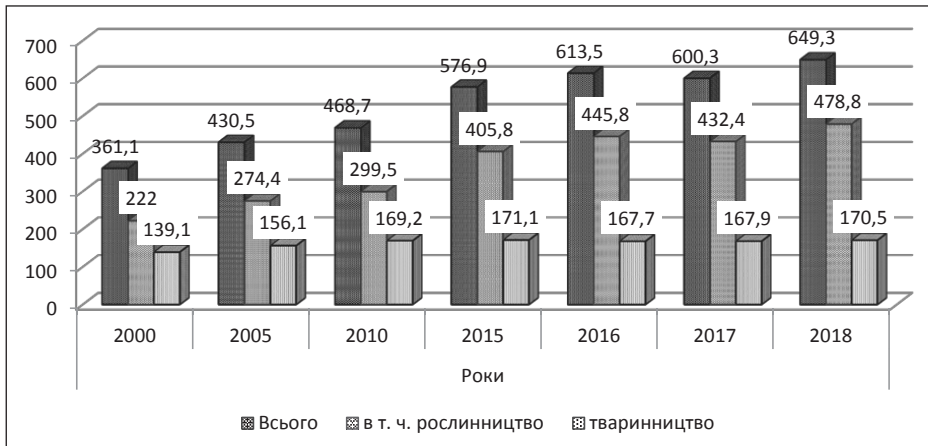

Рис. 1. Виробництво сільськогосподарської продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 р., тис. грн.

У 2018 р. на 100 га сільськогосподарських угідь у 2018 р. вироблено 649,3 тис. грн валової продукції, з якої 478,8 тис. грн (73,7%) продукції рослинництва і 170,5 тис. грн (26,3%) продукції тваринництва.

Сільськогосподарські підприємства досягли вищих показників ефективності – 791,3 тис. грн валової продукції, з якої 623,4 тис. грн продукції рослинництва і 167,9 тис. грн тваринницької продукції. По відношенню до середніх показників по країні рівень підприємств вищий на 21,9%, у рослинництві – на 30,2%, а у тваринництві – на 1,5% менше (табл. 4).

У господарствах населення виробництво продукції рослинництва у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2018 р. більше, ніж у 2015 р. на 7,9%, а продукції тваринництва менше на 3,5%. Отже, виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса, молока та вовни на 100 га сільськогосподарських угідь невпинно знижується як у підприємствах, так і у господарствах населення.

Діаграма відображає, вищий рівень ефективності використання земельних ресурсів у підприємствах, порівняно з господарствами населення (рис. 2).

В даному аспекті вважаємо, що саме тваринництво і його ефективний розвиток є важливим резервом підвищення ефективності використання земель в усіх категоріях господарств. Для цього необхідно:

- підвищити рівень виробництва продукції тваринництва на основі державних програм і фінансової підтримки виробників;
- оптимізувати структуру сільськогосподарських угідь через відведення непродуктивних площ ріллі під сінокоси і пасовища, що забезпечить здешевлення кормової бази і зниження собівартості продукції;
- збільшити частку кормових культур в структурі посівних площ для забезпечення стабільного постачання кормів для розвитку галузей тваринництва.

У категорії домашніх господарств ефективне використання земельних ресурсів можливе на основі розвитку їх кооперації з метою: консолідації зусиль і коштів на

Таблиця 4

**Виробництво продукції сільського господарства у розрахунку
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн у постійних цінах 2010 року**

Показники	Роки				2018 р. у % до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	
Підприємства					
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	19922,7	19821,2	19960,2	20005,2	100,4
Вироблено валової продукції, млн грн	131918,6	145119,0	140535,2	158306,5	120,0
у т. ч. рослинництва	99584,7	113392,6	108601,1	124719,0	125,2
тваринництва	32333,9	31726,4	31934,1	33587,5	103,9
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	662,2	732,1	704,1	791,3	119,5
у т.ч. рослинництва	499,9	572,1	544,1	623,4	124,7
тваринництва	162,3	160,0	160,0	167,9	103,5
У % до всіх категорій господарств	114,8	119,3	117,3	121,9	+7,1 в. п.
у т.ч. рослинництва	123,2	128,3	125,8	130,2	+7,0 в. п.
тваринництва	94,9	95,4	95,3	98,5	+3,6 в. п.
Господарства населення					
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	21589,0	21686,7	21544,7	21484,1	99,5
Вироблено валової продукції, млн грн	107548,7	109521,5	108621,8	111101,6	103,3
у т. ч. рослинництва	68854,3	71659,5	70873,5	73939,1	107,4
тваринництва	38694,4	37862,0	37748,3	37162,5	96,0
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	498,2	505,0	504,2	517,1	103,8
у т. ч. рослинництва	318,9	330,4	329,0	344,1	107,9
тваринництва	179,3	174,6	175,2	173,0	96,5

Джерело: розраховано за [8]

придбання техніки та інших матеріально-технічних ресурсів для обробки ґрунту і спільного ведення господарської діяльності; пошуку ринків збуту виробленої продукції; створення власної бази зберігання і переробки, залучення фінансових ресурсів.

Оптимальне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в аграрній сфері створює синергійний ефект у використанні земельних ресурсів, при якому зростають обсяги виробництва у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь. Адже для тваринництва створюється міцна кормова база, а для рослинництва – органічні добрива для підвищення родючості ґрунтів і урожайності культур. Одна тонна свіжого гною вміщує в середньому 4,5 кг азоту, 2 кг фосфору, 5 кг калію, 4 кг кальцію. Крім того, гній має всі необхідні рослинам мікроелементи. Він є основним органіч-

Рис. 2. Виробництво продукції сільськогосподарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 року, тис. грн.

ним добривом тривалої дії. Позитивна дія його при внесенні на легких ґрунтах триває 3-4 роки, на важких – 4-5 років [8].

Отже, в аграрних підприємствах важливим резервом підвищення ефективності використання земельних ресурсів є тваринництво. Нарощування поголів'я сільськогосподарських тварин, обсягів реалізації молока, м'яса та інших видів продукції забезпечить приріст валової і товарної продукції, що в підсумку сприятиме підвищенню ефективності використання земельних ресурсів. Тому резерви збільшення виробництва продукції тваринництва пов'язані з нарощуванням поголів'я сільськогосподарських тварин і підвищенням продуктивності тварин. Чисельність поголів'я тварин формується виходячи з спеціалізації, забезпеченості тварин кормами, наявності приміщень, показників відтворення стада.

На нашу думку, основними напрямками підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів у господарствах всіх форм власності є:

- підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення господарств на основі здешевлення вартості фінансових ресурсів і державної підтримки;
- удосконалення технологій вирощування культур, впровадження інноваційних ресурсозберігаючих способів і прийомів землеробства;
- оптимізація структури посівних площ, наукове обґрунтування сівозмін з метою відновлення родючості на основі природних процесів ґрунтоутворення;
- підвищення рівня внесення органічних і мінеральних добрив з метою відновлення поживних речовин в ґрунті, збалансування структури мінерального живлення рослин з метою підвищення якості продукції;
- впровадження нових культур, адаптованих до впливу кліматичних змін і зовнішнього середовища;
- використання високопродуктивних сортів і гібридів з метою збільшення виробництва продукції на кожний гектар.

Отже однією з основних умов підвищення ефективності землеробства є систематичне покращення родючості ґрунтів шляхом удосконалення засобів та методів виробництва, своєчасного здійснення повного комплексу агробіотів, а також раціоналізації організації праці та управління. Тобто необхідно враховувати всі чинники: природні, економічні та організаційні, що впливають на зростання ефективності використання земельного потенціалу [1, с. 23-25]. Чинники ефективного використання сільськогосподарських земель систематизовано за наступними напрямками (табл. 5).

Таблиця 5

Фактори підвищення ефективності використання земельних ресурсів

Фактори	Вплив на ефективність використання земельних ресурсів
Природні	– поширення адаптивних технологій і нових культур, вирощування яких забезпечить більший економічний ефект порівняно з традиційними; – впровадження сучасних систем землеробства із врахуванням регіональних особливостей; – оптимальне використання біологічного потенціалу сільськогосподарських угідь; – підвищення економічної родючості земель на основі природних і економічних чинників.
Технологічні	– впровадження і наукове обґрунтування сівозмін; – ресурсозберігаючі технології і раціональний обробіток ґрунту; – високоврожайні сорти і гібриди культур; – своєчасне проведення технологічних операцій; – захист рослин від шкідників і хвороб; – удосконалення системи післязбиральної доробки, транспортування і зберігання продукції.
Матеріально-технічні	Оптимальне забезпечення процесу виробництва і реалізації продукції засобами виробництва: насіння, добрива, пестициди, техніка, сільськогосподарські машини
Організаційно-економічні	– підвищення мотивації працівників на основі впровадження систем організації і оплати праці; – кооперація дрібних виробників і господарств населення з метою постачання засобів виробництва і реалізації готової продукції; – раціональна організація виробничих процесів; – впровадження ресурсозберігаючих технологій; – зниження втрат продукції.
Соціальні	– підвищення рівня кваліфікації працівників; – підвищення рівня доходів; – забезпечення сприятливих умов праці і відпочинку; – охорона праці; – створення соціальних і культурних умов для розвитку особистості працівників.
Природоохоронні	– зниження рівня розораності земель; – збільшення площ природних кормових угідь; – охорона земель, боротьба з ерозією, деградацією і нецільовим використанням земель; – використання технологій точного землеробства; – виробництво екологічно чистої продукції; – біологізація виробництва.

Джерело: адаптовано за [12]

Невід'ємним елементом системи охорони угідь, підвищення ефективності та продуктивності землеробства є здійснення комплексу заходів щодо покращення родючості ґрунтів. Ці заходи мають високу потенційну результативність при взаємо узгодженості і комплексному використанні.

Заходи державної підтримки повинні бути спрямовані на нормативно-правове врегулювання земельних відносин, забезпечення прав власності і землекористування, охорону сільськогосподарських земель, підвищення зацікавленості і відповідальності господарюючих суб'єктів у ефективному і раціональному використанні земельних

ресурсів через адміністративні та економічні важелі впливу. На основі державного регулювання слід забезпечити перерозподіл земельного фонду між галузями економіки, виходячи з придатності земель для використання у складі різних за цільовим призначенням категорій земель.

Головними напрямками ефективності використання сільськогосподарських угідь є підвищення врожайності сільськогосподарських культур, вдосконалення структури посівних площ, збільшення частки більш врожайних культур за рахунок скорочення частки менш врожайних, відсутність порушень у засобах і термінах виробництва сільськогосподарських культур, поєднання власних і залучених, з інших джерел, коштів на закупівлю техніки, технологічного устаткування й необхідних матеріальних ресурсів з єдиною метою прискореного впровадження високоефективних технологій [13, с. 208-215].

В економічному аналізі резерви збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва поділяють на дві групи.

I. Резерви, пов'язані з поліпшенням використання посівних площ:

- повне використання земель сільськогосподарського призначення;
- поліпшення земельних угідь шляхом меліорації, боротьби з ерозією, вапнуванням;
- вдосконалення структури посівних площ;
- отримання з однієї площі кількох урожаїв за рік за рахунок повторних, міжрядних, ущільнених посівів;
- збирання урожаю з усієї площі, зайнятої під посіви, недопущення загибелі посівів тощо.

Оскільки можливості розширення площ посівів обмежені, основним фактором збільшення виробництва продукції рослинництва є підвищення урожайності сільськогосподарських культур.

II. Резерви, пов'язані з підвищенням урожайності сільськогосподарських культур:

- природно-кліматичні умови, метеорологічні фактори, які не залежать від людини і значно впливають на врожайність залежно від умов року;
- виробничо-економічні фактори, пов'язані із застосуванням добрив, селекцією і насінництвом, рівнем агротехніки, матеріальною зацікавленістю працівників сільськогосподарського виробництва, які в цілому залежать від діяльності людини і діють у напрямі підвищення рівня урожайності і збільшення розмірів валового збору.

На підприємствах слід розробити і впровадити програми ефективного використання земельних ресурсів, реалізація яких дозволить досягти сталого розвитку землекористування, узгодження приватних, державних і суспільних інтересів шляхом здійснення комплексу організаційних, правових, еколого-економічних та інших заходів дозволить зупинити процеси деградації ґрунтового покриву, мінімізувати, перш за все, ерозійні процеси, створити стійку систему нарощування біоресурсного потенціалу земель та підвищити економічну ефективність їх використання.

Висновки. Отже, проведені дослідження ефективності використання земельних ресурсів дозволяють дійти наступних висновків:

- в аграрній сфері України склалася багатуокладна система ведення господарської діяльності, де функціонують різні за розміром і організаційно-правовими формами господарства;
- це створює конкурентне середовище, проте ускладнює процеси регулювання земельних відносин і управління ефективністю їх використання;
- підприємства значно диференційовані за площею сільськогосподарських угідь: більше 75% земель належить великим підприємствам, в яких земельні угіддя перевищують 1 тис. га, при цьому дрібні господарства обмежені у землекористуванні, матеріально-технічному забезпеченні, мають низький рівень конкурентоспроможності;
- виявлено, що ефективність використання земельних ресурсів в цілому зростає, але забезпечується за рахунок галузей рослинництва, при депресивному стані основ-

них галузей тваринництва, що негативно впливає на структуру виробництва продукції, рівень внесення органічних добрив і підвищення родючості ґрунтів в цілому;

– сільськогосподарські підприємства більш ефективні у землекористуванні, порівняно з господарствами населення, проте потенціал їх використовується не повністю через ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників;

– господарства населення мають у користуванні значну частку сільськогосподарських угідь, їх ефективний розвиток можливий на основі кооперації у виробництві і реалізації продукції, оптимальної спеціалізації, поєднання приватних і колективних інтересів у землекористуванні і розвитку сільських територій.

До основних заходів державного впливу на досліджувані процеси слід віднести раціоналізацію і оптимізацію землекористування; дієвість системи захисту прав власності на землю; підвищення рівня охорони земельних ресурсів; забезпечення організації раціонального використання й охорони земель, перерозподілу з урахуванням потреб громад; удосконалення економічного механізму функціонування і регулювання ринку землі та створення прозорої інформаційної бази для цього.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із виявленням резервів підвищення ефективності використання земельних ресурсів на основі розвитку галузі тваринництва, удосконалення галузевої структури аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Ковалів О.Р. Ефективність використання земельних ресурсів сільського господарства Івано-Франківської області. *Агросвіт*. 2013. № 1. С. 23–25.
2. Мельничук Л.С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Сталій розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2015. № 1(26). С. 135–140.
3. Єрмаков О.Ю., Кравченко А.В. Розвиток регіонального ринку оренди сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 10–14.
4. Ефективність використання земельних ресурсів. URL: https://pidruchniki.com/80385/ekonomika/efektivnist_vikoristannya_zemelni_resursiv (дата звернення: 03.02.2020).
5. Петренко Ж.А. Умови та напрямки ефективного використання сільськогосподарських угідь. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2006. № 4. С. 198–201.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. / 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
7. Економіка сільського господарства : навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. Київ : Каравела. 2010. 280 с.
8. Сільське господарство України за 2018 рік: статистичний збірник. / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2019. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 21.01.2020).
9. Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 4. Том 30(69). С. 45–53.
10. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
11. Осипчук С.О., Дорош М.Й. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення. URL: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc (дата звернення: 02.02.2020).
12. Шиян В.Й., Гуторов О.І., Шарко І.О., Кучер Л.Ю. Економіка підприємства: наочний посібник. Харків : ХНАУ, 2011. 149 с.
13. Крачок Л.І. Новітні технології у сільському господарстві: проблеми і перспективи впровадження. *Сталій розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2013. № 3. С. 224–231.

References:

1. Kovaliv O.R. (2013) Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv silskoho hospodarstva Ivano-Frankivskoi oblasti [Efficiency of the use of the landed resources of agriculture of the Ivano-Frankivsk area]. *Ahrosvit*, no. 1, pp. 23–25.

2. Melnychuk L.S. (2015) Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv [Efficiency of the use of the landed resources of agricultural enterprises]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, no. 1(26), pp. 135–140.

3. Iermakov O.Iu., Kravchenko A.V. (2007) Rozvytok rehionalnoho rynku orendy silskohospodarskykh zemel [Regional market of lease of agricultural earth development]. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 10–14.

4. Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv [Efficiency of the use of the landed resources]. Retrived from: https://pidruchniki.com/80385/ekonomika/efektivnist_vikorystannya_zemelni_resursiv (accessed 03 February 2020).

5. Petrenko Zh.A. (2006) Umovy ta napriamky efektyvnoho vykorystannia silskohospodarskykh uhid [Terms and directions of the effective use of agricultural lands]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 4, pp. 198–201.

6. Andriichuk V.H. (2006) Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv: pidruchnyk [Economy of agrarian enterprises: textbook]. 2-he vyd., dop. i pereroblene. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

7. Zbarskyi V.K., Matsybora V.I., Chalyi A.A. ta in. (2010) Ekonomika silskoho hospodarstva: navch. posibnyk [Agrarian economics: train aid] za red. V.K. Zbarskoho i V.I. Matsybory. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Silske hospodarstvo Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2018: statistical collection]. Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Avialable at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 21 January 2020).

9. Muzyka P.M., Urba S.I., Honcharenko L.V. (2019) Analiz stanu ta efektyvnosti vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini [An analysis of the state and efficiency of the use of the landed resources in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*. № 4. Tom 30(69), pp. 45–53.

10. Andriichuk V.H. (2013) Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого kompleksu: pidruchnyk [Economy of enterprises of agroindustrial complex: textbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

11. Osypchuk S.O., Dorosh M.I. Suchasnyi stan silskohospodarskykh uhid Ukrainy ta zakhody yoho polipshennia [Modern state of agricultural lands of Ukraine and measures of his improvement]. Retrived from: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc (accessed 02 February 2020).

12. Shyian V.I., Hutorov O.I., Sharko I.O., Kucher L.Iu. (2011) Ekonomika pidpriemstva: naochnyi posibnyk [Economy of enterprise: visual aid]. Kharkiv: KhNAU. (in Ukrainian)

13. Krachok L.I. (2013) Novitni tekhnolohii u silskomu hospodarstvi: problemy i perspektyvy vprovadzhennia [Newest technologies in agriculture: problems and prospect of introduction]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, no. 3, pp. 224–231.

УДК 338.512

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.7>**Авокатова Н.О.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

Повод Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8191-5488>

Advokatova Nadiia, Povod Tetyana

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ВИТРАТ MANAGEMENT DECISIONS ON THE OPTIMIZATION OF COST STRUCTURE

Трансформаційні процеси в економіці поступово відображаються на переосмисленні основної мети підприємницької діяльності суб'єктів господарювання: від отримання максимального чистого прибутку при найменших витратах на виробництво, до забезпечення подальшої ефективності виробництва та конкурентоспроможності на ринку, що зумовлюється ступенем задоволення підвищених вимог та потреб сучасного суспільства. Економічне обґрунтування виробничих витрат базується на ситуативній проблематиці обмеженості ресурсів та можливості їхнього альтернативного використання. Основними засадами управління витратами в сучасних умовах господарювання та встановлення напрямків їх удосконалення, оптимізації структури є ефективно економічне використання ресурсів підприємства, впровадження економічних та екологічних технологій у виробництво, що приводить до зниження собівартості продукції та буде сприяти максимізації прибутку.

Ключові слова: виробничі витрати, собівартість продукції, оптимізація витрат, максимізація прибутку.

Трансформационные процессы в экономике постепенно отражаются на переосмыслении основной цели предпринимательской деятельности субъектов хозяйствования: от получения максимального чистой прибыли при наименьших затратах на производство, к обеспечению дальнейшей эффективности производства и конкурентоспособности на рынке, что обусловлено степенью удовлетворения повышенных требований и потребностей современного общества. Экономическое обоснование производственных затрат базируется на ситуативной проблематике ограниченности ресурсов и возможности их альтернативного использования. Основными принципами управления затратами в современных условиях хозяйствования и установления направлений их совершенствования, оптимизации структуры является эффективное экономическое использование ресурсов предприятия, внедрение экономических и экологических технологий в производство, что приводит к снижению себестоимости продукции и будет способствовать максимизации прибыли.

Ключевые слова: производственные расходы, себестоимость продукции, оптимизация расходов, максимизация прибыли.

Transformational processes in the economy are gradually reflected in the rethinking of the main purpose of business entities: from maximizing net profit at the lowest cost of production, to ensuring further production efficiency and competitiveness in the market, due to the degree of satisfaction of increased demands and needs of modern society. The economic justification for production costs is based on the situational problems of resource scarcity and the possibility of their

alternative use. The basic principles of cost management in modern conditions of management and establishment of directions for their improvement, optimization of the structure are efficient economic use of enterprise resources, introduction of economic and environmental technologies in production, which leads to lower production costs and will help maximize profits. One of the main tasks of the management apparatus at present is to create such a system of production cost management, which would be able to manage costs at all stages of the production cycle, and also meet the criteria of unity of approaches at different levels of management. The process of making an economically sound management decision by the management of an enterprise exacerbates the existence of irreversible ineffective costs, that is, such costs that have already been incurred in excess of those planned and which cannot be recovered. Since they cannot be obtained back, they should not affect the dilemma of choosing effective economic decisions. Reduction in the value of production costs is ensured by internal factors. Progressive methods of organizing production have a significant impact on reducing production costs. Increasing attention to the production costs of the enterprise is of paramount importance, since the correct estimation of the actual cost depends on the efficiency of production management, and as a consequence will affect the financial result of the enterprise's economic activity. With the advent of new economic methods and approaches, enterprise costs are under increasing managerial influence, and there are opportunities to find more effective ways to optimize and reduce them.

Key words: *production costs, production costs, cost optimization, profit maximization.*

Постановка проблеми. З плином трансформаційних процесів поступово відбувається переосмислення основної мети підприємницької діяльності суб'єктів господарювання: від отримання максимального чистого прибутку при найменших витратах на виробництво продукції, до забезпечення подальшої ефективності виробництва, що зумовлюється ступенем задоволення потреб суспільства. Головною метою діяльності будь-якого підприємства є прибуток, оскільки він визначає пріоритетні напрямки його розвитку та в повній мірі залежить від величини виробничих витрат. Зменшення, або обмеження зростання саме виробничих витрат має суттєвий вплив на фінансову результативність господарської діяльності та фінансове становище підприємства в цілому. Потреба в дослідженні сутності, змісту, особливостей та ефективності формування та використання виробничих витрат на підприємстві та пошук методів їх оптимізації є необхідною в наш час та вимагає необхідності подальшого проведення досліджень у даній сфері, тому обрана тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у розробку теоретичних засад, методологічних і практичних підходів до визначення проблемної сутності та оптимізації виробничих витрат з точки зору скорочення їхньої величини при використанні та отриманні при цьому максимального обсягу виробництва продукції зробили такі провідні зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти, як: Н. Калдор, Г. Шекл, Р. Клаунр, Х. Мінський, Ю.О. Шумило, М.В. Володькіна, Г.О. Величко, В.М. Гриньова, Г.В. Савицька та інші. Проте, глибокі структурні зміни економіки, що відбуваються сьогодні, вимагають постійного та безперервного удосконалення використання теоретико-методичних прийомів щодо оптимізації виробничих витрат на підприємстві.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення управлінських рішень щодо особливостей оптимізації витрат виробництва та їх структури в напрямку удосконалення господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне обґрунтування виробничих витрат базується на ситуативній проблематиці обмеженості ресурсів та можливості їхнього альтернативного використання. При такій обставині виробники вимушені обирати саме таку галузь виробництва, яка забезпечить у подальшій господарській діяльності отримання максимального прибутку. У ході економічних процесів ми завжди знаходимося у стані вибору альтернативних варіантів, оскільки ресурси, що використовуються для виробництва конкретного товару, неможливо використати для виробництва іншого. Виготовляючи конкретну продукцію, ми втрачаємо можливості виготовити

іншу. При виборі, який саме товар виготовляти, ми порівнюємо їхню альтернативну вартість. Так само і при використанні грошових коштів на виробничі ресурси ми повинні завжди ототожнювати та оцінювати всі можливі альтернативні варіанти виробництва продукції, дотримуючись мінімальних капітальних вкладень [2, с. 120].

З бухгалтерської та економічної точки зору до виробничих витрат необхідно відносити всі фактично понесені витрати у грошовому і натуральному виразі, які пов'язані з виробництвом. Такими витратами можуть бути фактично понесені витрати підприємства на придбання і використання всіх необхідних умов виробництва, які забезпечують досягнення кінцевого результату господарської діяльності [5, с. 116].

Визначення фактично понесених витрат підприємства важливе, так як вони включають прямі витрати підприємства. Про фактичні витрати повинні знати і керівники підприємств, оскільки такі витрати могли б бути використані у іншому місці та в інший час з більш ефективною результативною віддачею. Однак у переважній більшості випадків альтернативне використання виробничих витрат є прихованим. Правильно визначати, в якому руслі використовувати існуючі ресурси підприємства для прийняття економічно обгрунтованого господарського рішення – це ключове питання керівників підприємства. Процес прийняття керівництвом підприємства економічно обгрунтованого управлінського рішення загострює існування безповоротних неефективних витрат, тобто таких витрат які вже понесені понад запланованих та які неможливо отримати назад. Так як їх неможливо отримати назад, вони ніяк не повинні впливати на дилему обрання тих чи інших ефективних господарських рішень [3, с. 129].

Оптимізація виробничих витрат аналізується за двома напрямками: за джерелами та за факторами. Якщо джерела включають витрати за рахунок економії яких можна скоротити витрати виробництва, то фактори це техніко-економічні умови, під впливом яких змінюються витрати.

Оптимізація витрат істотно приведе до зміни маси прибутку підприємства та в експертній системі воно повинне бути розташоване в якості головної вершини. У результаті причино-наслідковій зв'язки з наведених показників можливо побудувати Байєвську мережу, що описують максимізацію маси прибутку на промисловому підприємстві за рахунок оптимізації витрат та мережа має наступний вид рис. 1.

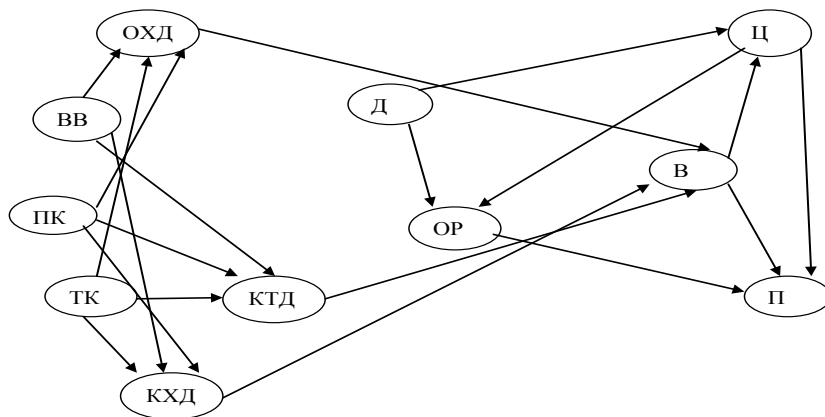

Рис. 1. Байєвська мережа моделювання управлінських рішень щодо оптимізації витрат на промисловому підприємстві [1, с. 10]

У якості основних економічних критеріїв, які визначають перспективність розвитку промислового підприємства обрані: результативність заходів спрямована на

зміну маси прибутку – П; ціна одиниці продукції – Ц; виробничі витрати – В; обсяг реалізації продукції – ОР.

До складових прибутку (П) входять такі економічні показники, як витрати (В), ціна (Ц), обсяг реалізації (ОР), а на останній показник (ОР) впливає показник дохід покупців продукції (Д). Непрямим фактором безпосередньо впливають на всі критерії розвитку підприємства можна віднести трудові ресурси, до складу показників яких входять число працюючих, продуктивність на підприємстві, середня заробітна плата персоналу. До показника виробничі витрати (В) входять такі технічні та технологічні показники: ОХД, КТД, КХД, ВВ, ПК, ТК, які враховуються для забезпечення оптимального рівня витрат. Вдалі управлінські рішення щодо оптимізації витрат за рахунок технічних та технологічних показників призведуть до удосконалення господарської діяльності на підприємстві [1, с. 11].

Основними джерелами скорочення витрат виробництва і реалізації продукції можуть бути:

- скорочення витрат сировини та матеріалів на одиницю продукції;
- скорочення розміру амортизації на одиницю основних виробничих фондів;
- скорочення витрат на заробітну плату на одиницю продукції;
- скорочення адміністративних витрат;
- ліквідація неефективних витрат та втрат від браку продукції.

На економію виробничих витрат суттєво впливає число техніко-економічних факторів:

- поліпшення технічної оснащеності виробництва;
- удосконалення організації виробництва та економіки праці;
- зміна обсягів виробництва;
- впровадження новітніх економічних та екологічних технологій у виробництво.

Скорочення витрат на виробничі ресурси можна досягти за рахунок скорочення норм їхнього використання, скорочення відходів у виробничому процесі та збереження, повторне використання ресурсів, впровадження безвідходних технологій виробництва.

Зменшення величини виробничих витрат забезпечується за рахунок внутрішньо-виробничих факторів. Суттєвий вплив на зниження виробничих витрат спричиняють прогресивні методи організації виробництва. Сутність даних методів полягає у тому, що деталі, комплектуючі вироби поставляються на виробництво своєчасно, у визначене місце та у потрібній кількості без браку, щоб не допустити зупинки виробничого процесу. Це забезпечує скорочення витрат на складування, транспортування та збереження напівфабрикатів і у підприємства-споживача і у підприємства-постачальника. При такій умові підприємство постачальник зменшує витрати на реалізацію [4, с. 119].

Зниження собівартості продукції у повній мірі залежить від контролю якості виготовленої продукції. Це можливо завдяки підвищенню відповідальності основних виробничих робітників, які відповідають за якість виготовленої продукції, створенню автоматизованої потокової лінії та використання дистанційних пристроїв для контролю якості виробів. У результаті цього скорочуються виробничі витрати, що пов'язані з повторною обробкою бракованих виробів, а також використанням виробничих запасів та трудових ресурсів.

Сучасне управління промисловим підприємством повинне створювати таку систему управління витратами виробництва, яка б дала можливість керувати витратами на всіх етапах виробничого циклу, а також відповідала критеріям єдності підходів на різних рівнях управлінської діяльності. Система управління витратами буде ефективною лише в тому випадку, коли будуть враховані особливості кожного промислового процесу на підприємстві та охоплені усі процеси, що здійснюються підприємством. Тоді буде побудована система принципів управління і відповідно мінімізації витрат, адже прибуток – це те заради чого ведеться будь-яка економічна діяльність. Для точного успішного функціонування кожен підприємець повинен навчитися ефективно управляти витратами [6, с. 118].

Висновки. Посилення уваги до виробничих витрат підприємства має першочергове значення, оскільки від правильної оцінки фактичної собівартості залежить ефективність управління виробництвом і, як наслідок, вплине на фінансовий результат господарської діяльності підприємства. Із появою нових економічних методів і підходів витрати підприємства піддаються все більшому управлінському впливу, з'являються можливості знайти більш ефективні шляхи їх оптимізації та зниження.

Список використаних джерел:

1. Адвокатова Н.О. Управління витратами та оптимізація їх структури – напрямок щодо удосконалення господарської діяльності підприємства. *Економічні інновації*. Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2015. № 60. Книга I. С. 7–12.
2. Володькіна М.В. Економіка промислового підприємства: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 194 с.
3. Корінько М.Д., Титаренко Г.Б. Концептуальні основи управління витратами суб'єктів господарювання в умовах удосконалення ринкових відносин. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9. С. 126–131.
4. Котенко Т.Ю. Аналіз витрат як складова управління на підприємствах будівельної галузі. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6. С. 118–121.
5. Шваб Л.І. Економіка підприємства: навчальний посібник. К.: Вища освіта, 2011. 459 с.
6. Шумило Ю.О. Уточнення теоретичної сутності категорії витрат в управлінні підприємством. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 3. С. 117–119.
7. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 184 с.
8. Kovtun V. (2019). Main elements of managing the quality of agricultural production. *Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: collective monograph*. Edited by: Khudolei Veronika, Doctor of Science (Economics), Professor, Ponomarenko Tetiana, Doctor of Science (Economics). Pragu: OKTAN PRINT s.r.o., pp. 467–482.

References:

1. Advokatova N.O. (2015). Upravlinnya vytratamy ta optymizatsiya yikh struktury – napryamok shchodo udoskonalennya hospodars'koyi diyal'nosti pidpryyemstva [Cost management and optimization of their structure – a direction to improve the economic activity of the enterprise]. *Ekonomichni innovatsiyi*. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen' NAN Ukrainy, vol. 60, is. I, pp. 7–12.
2. Volod'kina M.V. (2012). Ekonomika promyslovoho pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk [Economics of an industrial enterprise: a textbook]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 194 p.
3. Korin'ko M.D., Titarenko H.B. (2010). Kontseptual'ni osnovy upravlinnya vytratamy sub'yektiv hospodaryuvannya v umovakh udoskonalennya rynkovykh vidnosyn [Conceptual bases of management of expenses of business entities in the conditions of improvement of market relations]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 126–131.
4. Kotenko T.Yu. (2010). Analiz vytrat yak skladova upravlinnya na pidpryyemstvakh budivel'noyi haluzi [Cost analysis as a component of management in the construction industry]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 118–121.
5. Shvab L.I. (2011). Ekonomika pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk [Economics of the enterprise: a textbook]. Kyiv: Vyshcha osvita, 459 p.
6. Shumylo Yu.O. (2010). Utochnennya teoretychnoyi sutnosti katehoriyi vytrat v upravlinni pidpryyemstvom [Clarification of the theoretical essence of the category of costs in enterprise management]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 3, pp. 117–119.
7. Tanklev'ska, N.S. & Karnauschenko, A.S. (2015). Rozvytok finansuvannya innovatsiynoi diyal'nosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Development of financing of innovative activity of agricultural enterprises]. Kherson: Aylant, 184 p.
8. Kovtun V. (2019). Main elements of managing the quality of agricultural production. *Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: collective monograph*. Edited by: Khudolei Veronika, Doctor of Science (Economics), Professor, Ponomarenko Tetiana, Doctor of Science (Economics). Pragu: OKTAN PRINT s.r.o., pp. 467–482.

УДК 338.48-6:63:334.72-053.81

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.8>**Алещенко Л.О.**

асистент кафедри менеджменту організацій,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>

Aleschenko Liudmila

State Higher Educational institution
«Kherson State Agrarian University»

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА СЕЛІ

SMALL ENTREPRENEURSHIP AS AN EFFECTIVE DIRECTION OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження малого підприємництва в галузь сільського туризму як напрямку подолання проблеми трудової міграції, безробіття та занепаду сільських територій. Нами було виявлено проблеми нормативно-правового забезпечення, обґрунтовано висновки та розроблено практичні рекомендації для впровадження малого підприємництва як ефективного напрямку розвитку сільського туризму основані на монографічному методі дослідження. Абстрактно-логічний метод використано для виявлення сучасних проблем і перспектив розвитку малого підприємництва, формулювання його сутності, узагальненні світового досвіду. Розроблена структурно-логічна схема впливу економічних, соціокультурних, етнокультурних, особистісних та соціальних детермінант сільського туризму. У результаті дослідження було обґрунтовано значення малого підприємництва в цій галузі, освітлений європейський досвід впровадження цього виду підприємництва в сферу сільського туризму, розкриті проблеми нормативно-правового регулювання даної сфери в Україні та здійснено оцінку чинників та пріоритетних напрямів розвитку сільського туризму та малого підприємництва в ньому. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка моделей розвитку малого підприємництва в сфері сільського туризму в Херсонській області, які можуть бути запропоновані об'єднаним територіальним громадам – при розробці програм розвитку регіональними органами влади для поширення досвіду і розвитку сільського туризму та пошук нових методів подолання занепаду сільських територій.

Ключові слова: сільський туризм, мале підприємництво, безробіття, трудова міграція, сільські території.

Целью статьи является научно-теоретическое обоснование и разработка практических рекомендаций по внедрению малого предпринимательства в отрасль сельского туризма как направления решения проблемы трудовой миграции, безработицы и упадка сельских территорий. Нами было выявлено проблемы нормативно-правового обеспечения, обоснованы выводы и разработаны практические рекомендации по внедрению малого предпринимательства как эффективного направления развития сельского туризма основанные на монографическом методе исследования. Абстрактно-логический метод использован для выявления современных проблем и перспектив развития малого предпринимательства, формулировка его сущности, обобщении мирового опыта. Разработана структурно-логическая схема влияния экономических, социокультурных, этнокультурных, личностных и социальных детерминант сельского туризма. В результате исследования было обосновано значение малого предпринимательства в этой области, освещенный европейский опыт внедрения этого вида предпринимательства в сферу сельского туризма, раскрыты проблемы нормативно-правового регулирования данной сферы в Украине и осуществлена оценка факторов и приоритетных направлений развития сельского туризма и малого предпринимательства в нем. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является разработка моделей развития малого предпринимательства в сфе-

ре сільського туризму в Херсонської області, которые могут быть предложены объединенным территориальным общинам – при разработке программ развития региональными органами власти для распространения опыта и развития сільського туризму и поиск новых методов преодоления упадка сільських територій.

Ключевые слова: сільський туризм, малое підприємництво, безробіття, трудовая міграція, сільские територіи.

In today's context, rural areas of Ukraine face a number of problems related to lack of motivation for work, poverty, labor migration, unemployment, which leads to declining social infrastructure, deepening demographic crisis and degradation of the settlement network. These factors indicate the unsatisfactory state of rural development and give reasons for finding solutions. In our opinion, small businesses in tandem with rural tourism can dramatically change the situation in a positive way. The purpose of the article is to provide a scientific-theoretical substantiation and development of practical recommendations for the introduction of small businesses in the field of rural tourism as a direction to overcome the problem of labor migration, unemployment and rural decline. We have identified the problems of regulatory support, substantiated the conclusions and developed practical recommendations for the introduction of small business as an effective direction of rural tourism development based on a monographic method of research. The abstract-logical method is used to identify contemporary problems and prospects of small business development, formulate its essence, summarize the world experience. The structural and logical scheme of influence of economic, socio-cultural, ethno-cultural, personal and social determinants of rural tourism is developed. The research has substantiated the importance of small business in this field, highlighted the European experience of introducing this type of entrepreneurship in the field of rural tourism, revealed the problems of regulatory regulation of this field in Ukraine, and evaluated the factors and priority directions of development of rural tourism and small business in it. Prospects for further research in this area are development of models of development of small business in the field of rural tourism in Kherson region, which can be offered to the united territorial communities – when developing programs of development by regional authorities for dissemination of experience and development of rural tourism and finding new methods of overcoming the decline rural areas.

Key words: rural tourism, small business, unemployment, labor migration, rural territories.

Постановка проблеми. В сучасних умовах сільські території України зіткнулись з рядом проблем, пов'язаних з відсутністю мотивації до праці, бідністю, трудовою міграцією, безробіттям що призводить до занепаду соціальної інфраструктури, поглибленню демографічної кризи та деградації поселенської мережі. Ці фактори свідчать про незадовільний стан розвитку сільських територій та дають підстави для пошуку шляхів їх вирішення. На нашу думку саме мале підприємництво в тандемі з сільським туризмом можуть кардинально змінити ситуацію в позитивну сторону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку сільського туризму в Україні у своїх наукових працях розглядали такі українські вчені, як С. Філюк, Є. Богданова, С. Перегуда, А. Дубоделов, Ю. Зінько, В. Кафарський, С. Косенко. Проте, в сучасних умовах невизначеності подальшого розвитку сільського туризму та малого підприємництва, як одного з напрямів його ефективного розвитку, виникає потреба далі вивчати це питання.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження малого підприємництва в галузь сільського туризму як напрямку подолання проблеми трудової міграції, безробіття та занепаду сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Своєрідна мода на відпочинок в сільській місцевості, що набула великої популярності в країнах Європи та Америки, поступово набуває популярності і у нас. Для того, щоб сільський туризм набув широкого формату та став одним з напрямів подолання кризи на селі ми пропонуємо поєднати його з малим підприємництвом.

Європейська модель сільського туризму має пряму залежність від державної підтримки та програм залучення сільських громад до цієї сфери. Уряд країн Європей-

ського Союзу саме в ньому вбачає основний важіль економічного підйому сільських територій. Як вважають експерти Європейського банку реконструкції та розвитку створення умов для життя і роботи в селі обходиться в 20 разів дешевше ніж облаштування життя в місті вихідцю з сільської місцевості [1].

На сьогоднішній день в Західній Європі майже зрівнялась кількість ліжко-місць для відпочинку в приватних агрооселях та у класичних готелях. Наприклад цінності й традиції сільського туризму на протязі багатьох років сповідує Великобританія. Національною туристичною організацією країни акредитовано більше 1000 агроосель. Цей вид туризму забезпечує понад 350 тисяч робочих місць для молоді та є передумовою для існування більш ніж 20 тисяч одиниць малого бізнесу в сільській місцевості [2].

Наприклад у Данії Національна асоціація сільського туризму створена фактично лише декілька десятків років тому (за матеріальної підтримки Союзу датських фермерів), але вже об'єднує близько 200 осіб, що володіють більш ніж двома тисячами ліжко-місць в сільській місцевості [3].

Сільський туризм Франції представлений Національною організацією будинків відпочинку й зеленого туризму. Саме ця організація має у своїй власності агрооселі на будь-який смак і вид відпочинку, сертифіковані за високими національними стандартами сервісу. Водночас, реалізуються різні концепції цього виду туризму, такі як приморські агрооселі, кінні ферми, винні агросадиби, гірськолижні шале, панда-агро-екокотеджі, замки в сільській місцевості, рибацькі будиночки тощо. Прогресивного розвитку набула мережа автотуристичних кемпінгів, якими активно користуються ті туристи, які полюбляють подорожувати країною на власному авто. Ці кемпінги розташовані в сільських місцевостях, завдяки чому мандрівники можуть отримувати свіжі продукти домашнього приготування, а селяни додатковий прибуток [4].

Також лідером по розвитку сільського туризму є Іспанія. Ця країна має понад 5 тисяч варіантів відпочинку в сільській місцевості, а кількість ліжко-місць перевищує 30 тисяч одиниць. Близько 750 сільських готелів пройшли категоризацію за системою "INNS OF SPAIN", та отримали від 1 до 4 тюльпанів. Щороку послугами цього виду туризму користуються більше 1 млн. осіб.

Тим часом, в Італії сільський туризм тісно переплетений з курортним. Після запровадження близько тридцяти років тому урядом країни пільгового режиму оподаткування для сільського підприємництва виникла розгалужена мережа іміджевих котеджів відпочинку та пансіонів, які мають категоризацію не меншу від тризіркового рівня. Такі заклади забезпечені усією необхідною рекреаційною інфраструктурою. Не дивлячись на те, що вартість послуг на такий вид відпочинку в Італії майже вдвічі вищий, ніж, наприклад, у Франції або ж Іспанії, ним щорічно користується близько 2 млн. осіб (з них 78% – жителі цієї країни) [5].

Розвинений сільський туризм і в Австрії. Так споживачі туристичних послуг безпосередньо задіяні у традиційному фермерському господарюванні – вигоні худоби на альпійські луки, зборі гірських трав і ягід, виготовленні молокопродуктів тощо. Розроблено та впроваджено програми активного гірського, екстремального й екологічного туризму [6].

Наприкінці 90-х років усі національні організації сільського туризму Європи об'єдналися в Європейську федерацію фермерського та сільського туризму («EuroGites»). Основною метою такого об'єднання є різностороння популяризація відпочинку в сільській місцевості, збереження потенціалу сільського туризму, забезпечення сталого розвитку цих видів туризму в усіх аграрних регіонах європейських країн.

На сучасному етапі Україна також визначає одним зі своїх пріоритетних напрямів розвитку сільських територій популяризацію сільського туризму, відродження підсобних промислів і ремесл з метою створення рівних умов для ефективного функціонування господарств усіх форм власності, в тому числі й малого підприємництва.

Сьогодні питання законодавчого забезпечення і нормативно-правової бази розвитку сільського туризму не врегульовані, оскільки в основному в законодавчих актах розглядають сільський туризм як сферу діяльності фізичних осіб (сільські господарі та члени їх родин), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря. У законодавстві України сільський туризм розглядається як одна із послуг, що може надаватися в рамках господарської діяльності особистих селянських господарств [7].

Не дивлячись на це сільський туризм стає все більш популярним серед населення. Він перестає бути традиційним та набуває нових функцій, таких як пізнавальна, виховна, освітня тощо. Так споживачі цього виду туристичних послуг зможуть на практиці дізнатися про специфіку технології виробництва та переробки продукції харчування. Бізнес ідеї малого підприємництва в цій галузі мають бути пов'язані не тільки з пасивним відпочинком на природі, а й з активною діяльністю в процесі збору та виробництва продукції сільського, лісового та грибного господарства. Актуальними для відпочинку можуть стати рибництво, створення об'єктів садово-паркового господарства, обробіток ґрунту, збір ягід, грибів, плодів як в природних умовах так і на полях, годівля та догляд за сільськогосподарськими тваринами [8].

Основними перевагами малого підприємництва в сфері сільського туризму мають стати:

- стабільний дохід протягом усього року в сфері послуг;
- набуття та розвиток нових знань працівників у прийомі та обслуговуванні туристів, ознайомленні з господарством, проведенні екскурсій;
- залучення додаткових робочих місць та інших ресурсів до туристичного бізнесу;
- активізація підприємницької діяльності господарства;
- популяризація власної продукції, розширення кола споживачів, що призведе до активізації торгівлі;
- використання вільних засобів господарства (будинків культури, закладів громадського харчування, пам'ятників культури та історії, рекреаційних зон);
- розвиток супутніх напрямів (заклади торгівлі, культурні та спортивні об'єкти, готельно-ресторанний бізнес).

Так, за оцінками експертів, сім'я фермерів постійно може отримувати 20-30% доходу від сільського туризму до основної діяльності [9].

Водночас з беззаперечними аргументами щодо доцільності впровадження малого підприємництва існують фактори, що гальмують його розвиток. До них належать:

- неврегульованість законодавства у сфері сільського туризму;
- недосконала система оподаткування;
- відсутність системи категоризації господарств у сфері сільського туризму;
- неврегульована програмна підтримка держави;
- недостатній інтерес органів самоврядування до розвитку цієї галузі;
- низький рівень системи підготовки кадрів для розвитку підприємництва в галузі сільського туризму;
- недостатня кількість та якість у потенційних учасників цього виду туризму знань з організації бізнесу;
- невисокий рівень туристичної культури населення;
- відсутність досвіду у проведенні різних типів рекламних заходів [10].

Враховуючи світовий досвід та сучасні тенденції розвитку національної економіки сільський туризм має прийнятні природно-кліматичні, соціально-культурні та економічні передумови для розвитку як в Україні в цілому, так і в Херсонській області зокрема. Мале підприємництво в галузі сільського туризму регіону сприятиме не лише розвитку прибуткового виду підприємницької діяльності, а й стане одним з основних напрямів розвитку села та сільських територій, ефективним методом зменшення соці-

альної напруги, підвищенням рівня життя сільської молоді та забезпечить стабільний соціально-економічний розвиток сільських територій.

Враховуючи все вище зазначене ми можемо визначити такі напрями розвитку малого підприємництва в галузі сільського туризму Херсонської області, як відпочинковий та тематичний (рис. 1). До відпочинкового ми можемо віднести проживання та проведення дозвілля в екосадибах, особистих господарствах, домогосподарствах та фермерських господарствах. Тематичний туризм може бути представлений кінним, винним, гастрономічним, мисливським, подієвим тощо.

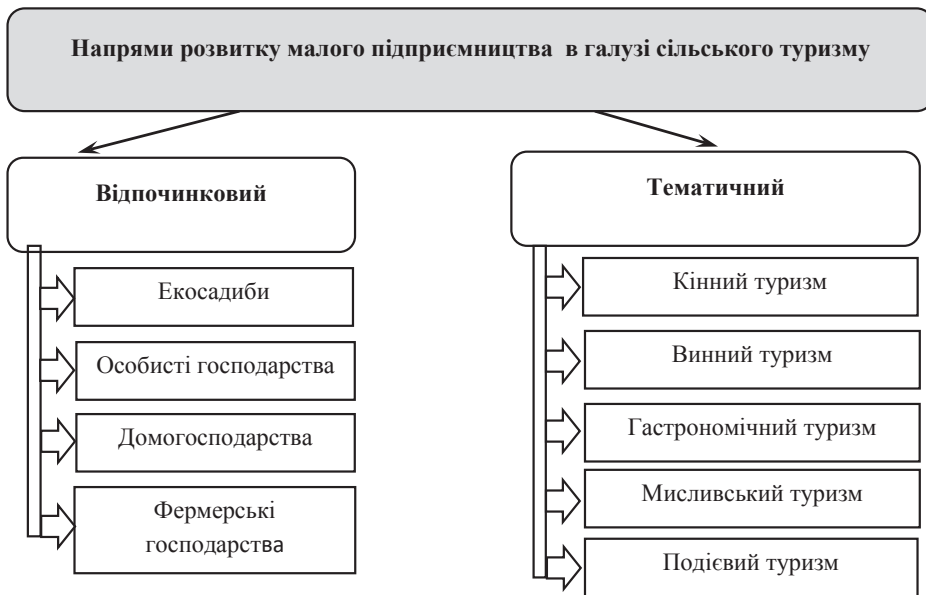

Рис. 1. Напрями розвитку малого підприємництва в галузі сільського туризму

Також в рамках малого підприємництва з метою оптимізації та упорядкування послуг сільського туризму в Херсонській області слід створити Регіональний туристично-інформаційний центр та в районах – туристично-інформаційні центри, які розроблятимуть та впроваджуватимуть процедури щодо забезпечення і підвищення якості туристичних послуг – сертифікацію сільських садіб, маркування та стандартизацію маршрутів туризму, встановлення лайтбоксів (знаків якості), створення та підтримку сайтів і систем онлайн бронювання.

Додатковими послугами даних центрів може бути підготовка та навчання власників бізнесу галузі сільського туризму, залучення нових суб'єктів та популяризація даного виду бізнесу серед населення, розширення учасників тематичних конференцій, семінарів, залучення інвесторів та консультативна допомога у формуванні документів і бізнес-планів.

Розвиток молодіжного підприємництва в галузі сільського туризму в Херсонській області може стати не лише напрямом додаткових грошових надходжень до сільських громад а й вирішенням питання трудової міграції, безробіття, занепаду соціальної інфраструктури села, поглибленню демографічної кризи тощо.

На основі проведеного дослідження можна виділити основні напрями підвищення ефективності діяльності малого підприємництва, які впроваджуватимуть послуги сільського туризму в Херсонській області:

- розробка та впровадження регіональних проектів ефективного розвитку сільського туризму та широкого залучення господарств до ведення туристичного бізнесу;
- створення соціальної і транспортної інфраструктури;
- відновлення роботи місцевих закладів громадського харчування та відпочинку;
- проведення форумів, конференцій, семінарів, тематичних виставок з метою популяризації туризму на селі;
- розробка методичних посібників щодо заснування бізнесу, стандартизації послуг у цій галузі, що відповідатимуть чинному законодавству та стандартам європейського рівня;
- підготовка кваліфікованих фахівців на ринку послуг сільського туризму та підвищення чисельності їх набору у заклади вищої освіти на основі регіонального замовлення за цільовими напрямками;
- створення системи державної статистики для проведення моніторингу регіональних та державних програм розвитку сільського туризму в цілому;
- врегулювання питання оподаткування доходів отриманих за надання послуг у цій галузі за мінімальними ставками, які встановлюють місцеві ради, встановлення податкової бази і строків сплати.

Висновки. Отже, розвиток малого підприємництва в галузі сільського туризму в сучасних умовах може стати дієвим засобом формування стабільних доходів для молоді, забезпечити надходження значних коштів до місцевих громад та державного бюджету, стати основною формою раціонального використання вільного часу населення, засобом пізнавального і змістовного дозвілля, методом вивчення особливостей життя в сільській місцевості, історії розвитку традиційних та нетрадиційних форм господарювання, залучення широких верств населення до пізнання історичної та культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm (дата звернення: 01.02.2020).
2. Про туризм: Закон України. від 15.09.1995 р. № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr/ed19950915> (дата звернення: 20.01.2020).
3. Філюк С.М. Сутність поняття, умови та перспективи агротуристичної діяльності. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 141–145.
4. Перегуда С. Агротуризм як форма диверсифікації аграрних формувань. *Зерно і хліб*. 2013. № 4. С. 70–71.
5. Васильєв В. Туристи на селі: приховані можливості України. URL: <https://www.radio-svoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29374595.html> (дата звернення: 01.02.2020).
6. Кудінова І.П. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. Вип. 163. Ч. 1. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm (дата звернення: 02.02.2020).
7. Бізнес-ідея: як заробити на зеленому туризмі. URL: <http://my.rv.ua/hotnews/biznes-ideya-yak-zarobiti-na-zelenomu-turizmi> (дата звернення: 05.02.2020).
8. Пінчук Т.А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка»*. 2009. Вип. 28. С. 49–53.
9. Здоровило Т. І На роботі, і вдома: як сільський туризм може стати в нагоді українським фермерам. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3240/159/117922/> (дата звернення: 02.02.2020).
10. Куцоконь М.П. Молодіжне підприємництво та активізація суб'єктивного підприємницького потенціалу молоді : навчально-методичний посібник / За ред. проф. Гудзя П.В. Донецьк : ЮгоВосток, 2006. 286 с.

References:

1. Ievropeyskyi dosvid orhanizatsii silskoho zelenoho turyzmu [European experience in organizing rural green tourism]. Retrieved from: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm (accessed 01 February 2020).
2. Pro turyzm: Zakon Ukrainy. [About Tourism: Law of Ukraine]. vid 15.09.1995 r. № 324. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr/ed19950915> (accessed 20 January 2020).

3. Filiuk S.M. (2017) Sutnist poniattia, umovy ta perspektyvy ahroturystychnoi diialnosti [The essence of the concept, conditions and prospects of agritourism activities]. *Molodyi vchenyi*, vol. 5.1 (45.1), pp. 141–145.
4. Perekhuda S. (2013) Ahroturyzm yak forma dyversyfikatsii ahrarykh formuvan [Agritourism as a form of diversification of agrarian units]. *Zerno i khlib*, vol. 4, pp. 70–71.
5. Vasyliiev V. Turysty na seli: prykhovani mozhlyvosti Ukrainy. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29374595.html> (accessed 01 February 2020).
6. Kudinova I.P. (2011) Perspektyvy rozvytku silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Prospects for the development of rural green tourism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. 2011. Vyp. 163. Ch. 1. Retrieved from: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm (accessed 02 February 2020).
7. Biznes-ideia: yak zarobyty na zelenomu turyzmi [Business idea: how to make money on green tourism]. Retrieved from: <http://my.rv.ua/hotnews/biznes-ideya-yak-zarobiti-na-zelenomu-turizmi> (accessed 05 February 2020).
8. Pinchuk T.A. (2009) Ahroturyzm yak forma pidpriemnytstva u silskii mistsevosti [Agritourism as a form of entrepreneurship in rural areas]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Seriiia «Ekonomika»*, vol. 28, pp. 49–53.
9. Zdorovylo T. I Na roboti, i vdoma: yak silskiy turyzm mozhe staty v nahodi ukrainskym fermeram [At work and at home: how rural tourism can benefit Ukrainian farmers]. Retrieved from: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3240/159/117922/> (accessed 02 February 2020).
10. Kutsokon M.P. (2006) Molodizhne pidpriemnytstvo ta aktyvizatsiia subiektyvnoho pidpriemnytskoho potentsialu molodi: navchalno-metodychnyi posibnyk [Youth Entrepreneurship and Activation of the Subjective Entrepreneurial Potential of Youth: A Toolkit] / Za red. prof. Gudzia P.V. Donetsk: YuhuVostok. (in Ukrainian)

УДК [339.175:63]:334.72

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.9>

Бойко В.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Boiko Viktoriia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

WHOLESALE MARKETS OF AGRICULTURAL PRODUCTS AS A PROMISING TREND IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

У статті обґрунтовано конкурентні переваги оптових ринків, виокремлено основні напрями діяльності та вигоди держави від створення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. Основні переваги функціонування оптових ринків – якість продуктів харчування, контроль за цінами, наповнення бюджету, підвищення конкуренції на споживчому ринку, швидке просування продукції до споживачів, створення нових робочих місць. На підставі отриманих результатів зроблено висновок про доцільність створення мережі оптових продовольчих ринків, як важливої умови забезпечення економічної безпеки товаровиробників та задоволення потреб споживачів якісними продуктами харчування.

Ключові слова: конкурентні переваги, оптовий ринок, торгівля, підприємницька діяльність, якість продукції, ціни.

В статье обоснованы конкурентные преимущества оптовых рынков, выделены основные направления деятельности и выгоды государства от создания сети оптовых рынков сельскохозяйственной продукции в Украине. Основные преимущества функционирования оптовых рынков – качество продуктов питания, контроль за ценами, наполнение бюджета, повышение конкуренции на потребительском рынке, быстрое продвижение продукции к потребителям, создание новых рабочих мест. На основании полученных результатов сделан вывод о целесообразности создания сети оптовых продовольственных рынков, как важного условия обеспечения экономической безопасности товаропроизводителей и удовлетворения потребностей потребителей качественными продуктами питания.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, оптовый рынок, торговля, предпринимательская деятельность, качество продукции, цены.

The current state of the market of agricultural and food products in Ukraine is characterized by rather slow formation of the market scheme of promoting products to consumers, which would be capable of reducing the losses of agricultural products, improving their quality, assisting in market pricing. The appearance of non-organized resellers at the market of agricultural products, their multiple resale of products causes an increase in retail prices, quality loss, a reduction in the range of products. In a market economy, wholesale markets are one of the most important elements of the system of goods movement from a producer to a consumer, an institution, arranging and stimulating the distribution of agricultural products. In order to develop the infrastructure of the agrarian market the Decree «About the approval of the order of using funds, envisaged in the state budget to provide financial support to create wholesale markets of agricultural products» was adopted, according to which a wholesale market should be organized in every region. Therefore the issue of developing an efficient infrastructure of wholesale markets in Ukraine's regions remains important to provide the population of all the regions with various agricultural products. Wholesale markets of agricultural products are an important element of marketing infrastructure and the institution at the agrarian market making it possible to manage sales of bulk batches of agricultural products. The paper substantiates the competitive advantages of wholesale markets, distinguishes the main directions of the activity and the advantages of the country from building a network of wholesale markets of agricultural products in Ukraine. The main advantages of the functioning of wholesale markets are the quality of food products, price control, better budgeting, increasing competition at the consumer market, fast promotion of products to consumers, creating new jobs. On the basis of the obtained results we draw a conclusion about the expediency of building a network of wholesale food markets as an important premise of ensuring economic security of commodity producers and meeting the demand of consumers for high-quality food products.

Key words: competitive advantages, wholesale market, trade, entrepreneurial activity, product quality, prices.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні характеризується досить повільним формуванням ринкової схеми просування продукції до споживача, яка була б здатна забезпечити скорочення втрат сільськогосподарської продукції, підвищити її якість, сприяти формуванню ринкових цін. На сьогодні в ланцюгу «виробник – оптовик – роздрібний продавець – споживач», який лише формується, відсутні тривалі, стабільні зв'язки. Поява на ринку сільськогосподарської продукції неорганізованих посередницьких структур, багаторазовий перепродаж товарів цими структурами призводять до завищення роздрібних цін.

У ринковій економіці оптові ринки є одним з найважливіших елементів системи руху товарів, інструментом, який упорядковує і стимулює розподіл сільськогосподарської продукції. Інфраструктурна ланка товарних ринків в Україні відіграє надзвичайно важливу роль як сегменту, відповідального за фінансово-логістичне обслуговування інших секторів. Ефективний розвиток сировинного та виробничого секторів товарних ринків забезпечується у першу чергу за рахунок належного відтворення інвестованого капіталу шляхом організованого просування товарів до споживачів та раціонального розподілу зворотних фінансових потоків.

Особливої актуальності проблема відтворення інвестиційного потенціалу підприємств реального, зокрема продовольчого, сектору економіки України набуває в сучасних умовах фактичної самокупності інвестиційного процесу, коли одним з головних

джерел капіталовкладень залишаються власні кошти підприємств. Україна з її надзвичайно сприятливими кліматичними умовами та родючими землями має необхідні передумови для ефективного розвитку агросектору. Однак відсутність ефективного ринку збуту сільськогосподарської продукції стримує можливості аграрних підприємств та інших господарств в нарощуванні продуктивності та обсягів виробництва. Тому актуальним питанням стає створення ефективної чи трансформація діючої інфраструктурної ланки, особливо на ринках стратегічно важливої продукції з метою організації роботи ефективних оптових операторів, спроможних забезпечувати в необхідних обсягах реалізацію продукції, відтворення інвестованих коштів та сприяти втіленню в життя державної регуляторної політики [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на значну роль оптової торгівлі в сучасній фінансово-економічній системі України, розв'язання існуючих проблем у цій сфері є важливим науково-практичним завданням та зумовлюють необхідність дослідження проблеми. Морозов Р., Бойко Л. [2] розглядають роль оптової торгівлі як важливу складову інфраструктури аграрного ринку. Pchenko, N., Kulik A., & Magda [3] провели дослідження сучасних методів організації оптової торгівлі на вітчизняних підприємствах та визначили концептуальні положення розвитку оптової торгівлі відповідно до впровадження омніканальної стратегії. Pchenko N. [4] розглянула проблеми впровадження та класифікаційні ознаки інновацій на підприємствах оптової торгівлі в Україні, обґрунтувала доцільність оцінки ризиків впровадження інновацій підприємством оптової торгівлі. Павленко І., Шибайкін В., Твердова І., Маракова А. [5] довели необхідність застосування інноваційних розробок в якості конкурентної переваги суб'єктів агровиробничого ринку.

Доманська Н. [6] провела аналіз відповідності оптових ринків сільськогосподарської продукції як підприємницького суб'єкта діяльності в світлі Господарського кодексу та Законів України. Розбудова і діяльність оптових ринків повинна враховувати економічні та соціально-правові умови, рівень фінансових ресурсів [7], а також відсутність в Україні компаній, які мають достатній досвід в розробці техніко-економічного обґрунтування і організації побудови оптових ринків сільськогосподарської продукції згідно з прийнятими європейськими і світовими стандартами. Дослідження Севідової, І. [8] присвячено визначенню факторів впливу на формування і розташування оптових ринків та особливості їх функціонування. Автор розглянула сучасну методичку оцінювання актуального стану ринку овочевої продукції, вказала напрями вдосконалення цієї методички з метою подальшого підвищення достовірності оцінки ринкового потенціалу аграрного підприємства.

Kravtsiv V., Kolodiichuk V., & Kolodiichuk I. [9] встановили взаємозв'язок між зростанням масштабів сільськогосподарських ринків і посиленням антропогенного навантаження на оточуюче середовище. Поперечний С., Клебан О. [10] розглядають діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції у зарубіжній практиці.

Jean-Joseph Cadilhon, Andrew P. Fearn, David R. Hughes & Paule Moustier [11] дослідили розвиток функцій оптових ринків у Західній Європі та їх адаптацію до сучасних умов. Функції оптових ринків, що розглядаються в економічній та управлінській сфері, включають фізичні – збір продуктів харчування в одному місці, що допомагає розподілити потоки від розсіяних джерел, зберігання, сортування, постачання і економічні – сприяння інформації та конкуренції зацікавлених сторін, банківська діяльність. Науковцями доведена важливість оптових ринків у маркетингу продуктів харчування до виконання цих функцій.

Питання ринкових інституцій, управління, операції на оптових ринках, планування та проектування знайшли відображення в роботах J. D. Tracey-White [12]. Оптові центральні ринки конфігуруються як суттєвий елемент у каналах розподілу. Їх роль поширюється на економічне зростання, створення робочих місць, стабільність цін, безпеку

постачання, творчі інновації та якість життя. Існують різні класифікації оптових ринків відповідно до географічного розташування, функції в межах каналу, різноманітності та орієнтації пропозиції, типу управління та характеру власників. Cerdeño, V., Ripol J. [13] аналізують «невидима рука» ринку і «видима рука» державних органів, що приймають рішення, враховуючи роль, яку зв'язки (виробництво, споживання, фіскальна, внутрішня і зовнішня і соціальна чи кооперативна) створюють на оптових ринках.

Різноманітність поглядів науковців вимагають подальших досліджень щодо конкурентних переваг функціонування оптових ринків як спеціалізованої форми господарсько-торгівельної підприємницької діяльності.

Мета статті: обґрунтувати конкурентні переваги оптових ринків як перспективний напрям розвитку підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Необхідність побудови і функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП) в Україні є незаперечною і як доконаний факт підтверджується низкою законодавчих актів та урядових постанов, зокрема, Законом України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» (2009 р.). Відповідно до Закону основними напрямками діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції є:

- створення операторам оптових ринків сільгосппродукції належних умов для купівлі-продажу сільськогосподарської продукції;
- сприяння прискореному просуванню її від виробника до кінцевого споживача у торговельному ланцюгу;
- надання можливості для виходу на ринок сільськогосподарської продукції усім постачальникам і споживачам такої продукції;
- визначення необхідного переліку сільгосппродукції, що має включати переважну більшість загальної номенклатури виробленої продукції, скорочення втрат сільськогосподарської продукції;
- забезпечення постачання населенню якісної сільгосппродукції;
- облаштування єдиного місця купівлі-продажу сільськогосподарської продукції;
- забезпечення концентрації сільськогосподарської продукції у визначеному місці;
- сприяння вітчизняним виробникам сільськогосподарської продукції в одержанні прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції;
- забезпечення достовірною інформацією операторів оптових ринків сільськогосподарської продукції про кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та споживчу якість такої продукції;
- сприяння операторам оптових ринків сільськогосподарської продукції у підготовці сільськогосподарської продукції до купівлі та продажу;
- забезпечення здійснення ветеринарно-санітарного контролю та нагляду відповідно до Правил здійснення ветеринарно-санітарного контролю та нагляду для оптових ринків сільськогосподарської продукції, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Оптовий ринок сільськогосподарської продукції створює належні умови для забезпечення здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією шляхом надання таких послуг:

- забезпечення операторів оптових ринків сільськогосподарської продукції спеціально облаштованими робочими місцями;
- підготовка партій сільськогосподарської продукції до продажу;
- документальне оформлення (у разі необхідності) купівлі-продажу сільськогосподарської продукції;
- формування партій стандартизованої сільськогосподарської продукції;
- організація торгів, аукціонів;
- складування, зберігання, відвантаження та доставка партій сільськогосподарської продукції;

- контроль якості сільськогосподарської продукції;
- забезпечення операторів оптових ринків сільськогосподарської продукції достовірною інформацією про кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та споживчу якість такої продукції;
- рекламні послуги;
- узагальнення і поширення достовірної інформації щодо попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції, рівня цін;
- організація виставок, тренінгів, семінарів, конференцій, навчальних курсів, конкурсів;
- транспортування партій сільськогосподарської продукції;
- забезпечення продавців та покупців необхідною вантажно-розвантажувальною технікою, ваговимірними обладнаннями тощо;
- охорона майна операторів оптових ринків сільськогосподарської продукції;
- інші послуги, необхідні для здійснення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Оптовий ринок сільськогосподарської продукції повинен забезпечувати надання послуг, необхідних для здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією, на постійній і регулярній основі. Послуги оптових ринків сільськогосподарської продукції надаються на договірній основі, якщо інше не встановлено законодавством [14].

Розбудова мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції повинна відповідати національним і світовим вимогам, прийнятими Світовим союзом оптових ринків (WUWM). Створення в Україні за регіональним принципом оптових ринків сільгосппродукції дозволить: – сконцентрувати в одному місці пропозицію сільськогосподарської продукції різних товаровиробників прилеглих регіонів; – надати всім постачальникам сільськогосподарської продукції можливість виходу на конкурентний (немонополізований) ринок; – підвищити ефективність постачання і розподілу продовольства міст і населених пунктів; – прискорити і спростити фінансові розрахунки, оптимізувати процес товароруку; – забезпечити об'єктивною ринковою інформацією про попит та пропозицію на аграрну продукцію відповідних оптових постачальників і споживачів; – підтримати місцевих товаровиробників за рахунок створення упорядкованої системи збуту і налагодження зворотного зв'язку від кінцевого споживача до виробника; – сприяти формуванню справедливої ринкової ціни і виключити численних посередників між сільськогосподарськими товаровиробниками і кінцевими споживачами; – полегшити контроль держави за розподілом аграрної продукції та не допустити на внутрішній ринок продукції, небезпечної для здоров'я населення; – підтримати організації роздрібної торгівлі і громадського харчування шляхом зниження витрат, пов'язаних із закупівлею продукції; – створити центри накопичення та передачі знань, досвіду, інновацій, нових тенденцій у сільському господарстві, оцінки аграрного ринку, прогнозування та статистики, ознайомлення зі світовим досвідом; – створити осередки державних та громадських організацій (дорадча служба, фонд підтримки фермерства, тощо) з метою підтримки національного виробника; – запровадити нові механізми збуту сільськогосподарської продукції: біржові та аукціонні торги, дистанційне визначення ціни, віртуальний торговий майданчик в Інтернеті та ін. [15].

Аграрний ринок може ефективно функціонувати лише за умови створення його досконалої інфраструктури, до складу якої відносять тих операторів ринку, що безпосередньо обслуговують обмінні операції: аграрні товарні біржі, торгові доми, оптові ринки, ярмарки, аукціони. Саме ці елементи інфраструктури аграрного ринку повинні наближати його будову до біполяризованої і забезпечувати взаємодію суб'єктів цього ринку та вільне просування сільськогосподарської сировини і продовольства в межах держави. При цьому важлива роль відводиться логістичному забезпеченню цих склад-

ників інфраструктури – транспорту, складському господарству, а також системі цінового моніторингу, стандартизації і сертифікації продукції.

Успішне функціонування ринку агропромислової сфери в Україні вимагає подальшого розвитку інформаційної та маркетингової служби, створення розгалуженої мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції, які є необхідними елементами конкуренції та боротьби. Прискорення розвитку інфраструктури ринку, посилення конкурентної боротьби у сфері обігу, надасть змогу сільськогосподарським виробникам обирати такі канали розподілу аграрної продукції, які б забезпечили досягнення найбільшої результативності діяльності, максимізації прибутку, а також створення умов стимулювання інвестиційної діяльності при розвитку елементів інфраструктури аграрного ринку. Ефективний розвиток ринку аграрної продукції можливий лише при взаємодії та взаємному доповненні всіх складових його інфраструктури, які залишаються самостійними і мають власну функціональну спрямованість [16].

Проте за останні роки (2010–2018 рр.) інфраструктура аграрного ринку хоч і стала швидше розвиватися, але вона ще не досконала, спостерігається її дисфункціональність, що виявляється насамперед у слабкій доступності безпосередніх сільськогосподарських товаровиробників до організованих каналів збуту, у розрізненості дій окремих елементів інфраструктури, у неспроможності їх протистояння виявам монополізму і здійснення ефективного регулювання товаропотоків в аграрній й сфері та забезпечення ринкового ціноутворення. Негативний вплив на функціонування інфраструктури аграрного ринку справляє низький розвиток комунікаційної мережі.

За даними обстеження підприємств, основним видом економічної діяльності яких була оптова торгівля (охоплювало 34 тис. підприємств), оптовий товарооборот склав 1908,7 млрд. грн, що у порівнянних цінах на 2,8% більше від обсягу 2016 р. В обсязі оптового товарообороту найбільш вагомими були частки оптового товарообороту підприємств, основним видом економічної діяльності яких є оптова торгівля паливом (17,8%), продуктами харчування, напоями, тютюновими виробами (14,9%), товарами господарського призначення (12,4%) та хімічними продуктами (9,2%). У 2017 р. обсяг оптового товарообороту в середньому на одне підприємство збільшився і становив 56,2 млн. грн проти 45 млн. грн у 2016 р. У розрахунку на одне підприємство середня кількість працівників обстежених підприємств становила 12 осіб. Більшим за середній по країні цей показник був на підприємствах оптової торгівлі м. Києва та Київської області (16 осіб) Житомирської та Рівненської (13 осіб), Волинської та Чернівецької (17 осіб), Миколаївської (19 осіб) областей [17].

У 2017 р. в Херсонській області діяло 559 підприємств, основним видом економічної діяльності яких була оптова торгівля. Оптовий товарооборот (без ПДВ і акцизу) підприємств оптової торгівлі у 2017р. становив 12630,3 млн. грн., що на 16,9% більше обсягу 2016р. Провідне місце в структурі оптового товарообороту продовжували займати непродовольчі товари (75,8%). Їх було реалізовано на 9573,5 млн. грн, у товарній структурі яких значна частка припадала на торгівлю енергетичними матеріалами та продуктами перероблення нафти (15,6%), добривами та агрохімічною продукцією (7,7%), будівельними матеріалами (7,3%). Підприємствами оптової торгівлі у 2017 р. було реалізовано продовольчих товарів на суму 3056,8 млн. грн. З них найбільше: пива, крім відходів пивоваріння (16,3%), м'яса та м'ясних продуктів (16,1%), продуктів молочних, масла та сирів (10%), фруктів та овочів свіжих (9%). Товари, які вироблені в Україні склали 60,9% від загального обсягу оптового продажу у 2017 р. [18].

На даний час в Україні діє 4 великі оптові ринки сільськогосподарської продукції («Шувар» м. Львів, «Столичний» м. Київ, «Початок» м. Одеса та «Нежданний» Херсонська область). Оптовий ринок сільськогосподарської продукції «Нежданний», один з найбільших сільськогосподарських ринків оптової торгівлі в Україні, має розвинену інфраструктуру: адміністративні будівлі, м'ясо-молочний павільйон, магазини, місця відпочинку. Страте-

гічним фактором його розвитку є зручне розташування і значний асортимент продукції. До послуг споживачів на ринку пропонують свіжі овочі, фрукти, ягоди, дині та кавуни.

На Херсонщині сучасний стан ринку сільськогосподарської продукції та продовольства характеризується стрімким формуванням ринкової схеми просування продукції від виробника до споживача, яка була б здатна забезпечити скорочення витрат сільськогосподарської продукції, підвищити її якість, сприяти формуванню ринкових цін. Ринок у значній мірі сприяє формуванню ціни на овочеву і фруктову-ягідну продукцію не тільки на півдні України, а й усю територію країни, оскільки оптова ціна є визначальною для подальшої закупівлі та реалізації переробним компаніям, дистрибуторам і торговельним центрам.

На Херсонщині зареєстровано 63 оптово-роздрібних ринків, з яких 18 відносяться до системи облспоживспілки, які надають послуги щодо збуту продукції продовольчого та непродовольчого напрямків. Облспоживспілка здійснює закупівлю та реалізацію продукції на Херсонщині, співпрацює з західними регіонами в напрямку закупівлі та обміну продукцією з метою забезпечення області товарами, які не виробляються на Херсонщині [19].

Відновлення авіаційної діяльності та розвитку аеропорту «Херсон» для сільгосптоваровиробників Херсонщини відкривається перспектива експортувати свою продукцію вантажними авіалініями. На шляху до аеропорту вже визначене місце оптового ринку, яке розташоване на відстані 10 км. до нього. Тобто, витрати на логістику будуть зменшені, що вплине на остаточне зниження собівартості продукції.

Враховуючи, що в області виробництво сільськогосподарської продукції є роздрібним, впорядкувати та стимулювати рівномірний розподіл овочів, фруктів, баштанних та інших сільськогосподарських продуктів можливо лише завдяки розширенню мережі інформаційно-логістичних центрів та розвитку існуючої мережі оптово-роздрібних ринків, а не створювати додаткові оптово-роздрібні потужності. В кінцевому результаті це дозволить забезпечити ринок збуту сільськогосподарської продукції, вирощеної вітчизняними товаровиробниками, і що важливо, вести регуляторну цінову політику відповідно до реальних показників попиту та пропозиції [20].

Отже, вигоди держави від створення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні та південному регіоні більш ніж очевидні. Це й підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, прозорість ринку, контроль за цінами, якість харчових продуктів, наповнення бюджету та оптимізація витрат, підвищення конкуренції на споживчому ринку, швидке просування продукції до споживачів, створення нових робочих місць і, як результат, підвищення рівня життя населення.

Висновки. Оптові ринки сільськогосподарської продукції є ефективним чинником конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції, підвищення її якості. При розбудові мережі оптових продовольчих ринків потрібно враховувати регіональні особливості природно-ресурсного потенціалу, стан виробництва сільськогосподарської продукції, ємність ринку продукції. Виходячи з цього буде розбудовуватися інфраструктура оптового ринку. Наприклад, ОРСП східного, Придніпровського і Південного регіонів вимагають більше сховищ для зберігання картоплі, овочів, фруктів, Донецького регіону – сховищ для зберігання ввезених з інших регіонів та імпорту молочних і м'ясних продуктів, фруктів. Найбільш реальним шляхом залучення інвестицій в розбудову мережі ОРСП є комерційні інвестори при дієвій підтримці державних та місцевих владних структур. Конкурентноспроможність діяльності ОРСП може бути забезпечена лише при використанні інноваційного менеджменту та інноваційної маркетингової стратегії.

Розбудова мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції та їх діяльність вимагають подальших розробок в напрямі залучення зовнішніх інвестицій та внутрішнього капіталу через різноманітні форми державно-приватного партнерства та ширшої участі в них виробничих і переробних структур.

Отож це ще раз свідчить, що ОРСП сприятимуть не тільки розвитку виробництва сільгосппродукції, але й її ефективній реалізації усіма торговими ланками. Не залишаться у програтії і ерербними – вони будуть звільнені від додаткових витрат, оскільки теж зможуть обійтися без послуг численних перекупників, завдяки створенню ринків оптової торгівлі можна на третину знизити ціни на сільгосппродукцію. Тож сьогодні питання створення оптових ринків не тільки не втратило своєї актуальності, а й постало як нагальна потреба, продиктована вимогами сучасної економіки.

Список використаних джерел:

1. Лисюк В.М. Стратегія розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. *Економічні інновації*. 2011. Вип. 43. С. 150–159.
2. Морозов Р.В., Бойко Л.О. Економічна роль біржової торгівлі та сучасні тенденції розвитку. *Агросвіт*. 2018. № 9. С. 3–8.
3. Pichenko N., Kulik A., & Magda R. Trends in development of wholesale trade in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2018. 170(3-4), 38–42. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V170-07> (in Ukrainian)
4. Pichenko N. Issues of innovative approaches implementation to the wholesale trade enterprises. *Economic Annals-XXI*. 2016. 160(7-8), 66–70. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V160-13>
5. Pavlenko I., Shibaykin V., Tverdova I., & Marakova, A. Business mechanism of innovation-driven development of the agricultural market infrastructure. *Economic Annals-XXI*. 2018. 169(1-2), 57–61. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-11>
6. Доманська Н.А. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як форми підприємницької діяльності та їх організаційно-правові форми та моделі. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*. 2017. Т. 19. № 81. С. 88–92.
7. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 184 с.
8. Сєвідова І.О. (2018). Фактори впливу на функціонування оптових ринків овочевої продукції. *Агросвіт*. № 2. С. 28–32.
9. Kravtsiv V., Kolodiichuk V., & Kolodiichuk I. The greening of transport and logistics systems of regional agricultural markets. *Economic Annals-XXI*. 2018. 171(5–6). С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V171-06>
10. Поперечний С. І. Клебан О. Л. Зарубіжний досвід організації оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2011. Т. 13. № 1(1). С. 448–454. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_1\(1\)_77](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_1(1)_77)
11. Jean-Joseph Cadilhon, Andrew P. Fearnе, David R. Hughes & Paule Moustier. Wholesale markets and Food Distribution in Europe: New Strategies for Old Functions. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.587.4053>
12. Tracey-White J. D. Wholesale markets. Planning and design manual. URL: <https://trove.nla.gov.au/version/43054991>
13. Cerdeño V., Ripol J. La mano visible en los mercados mayoristas. Enlaces y objetivos de politica economica. *Informacion Comercial Española. Revista de Economía*. 2012. № 868 (Septiembre-October). С. 133–152.
14. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T091561.html
15. Поплавська Ж.В. Поплавський В.Г. Формування гуртового ринку плодоягідної продукції. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 106–112.
16. Клімова І.О. Ринок сільськогосподарської продукції: особливості розвитку та проблемні питання формування інфраструктури. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2011. (8). 138–147. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11658/1/Statyya_9.pdf
17. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Діяльність підприємств оптової торгівлі Херсонської області у 2017 році. URL: <http://khoda.gov.ua/dijalnist-pidpriemstv-optovoi-torgivli-hersonskoi-oblasti--%C2%A0u-2017-roci>
19. Бойко Л.О., Степанова М.М. Особливості розвитку ринку сільськогосподарської продукції Херсонської області: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Економічний потенціал аграрного сектору України: наукові підходи та практика реалізації», (м. Херсон, 6–7 квітня 2017). С. 26–29.

20. Boiko V., Kwilinski A., Misiuk M., & Boiko L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*. 2019. 175(1–2). P. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>

References:

1. Lysiuk, V.M. (2011). Stratehiia rozvytku optovykh rynkiv silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [The strategy of the development of wholesale markets of agricultural products in Ukraine]. *Ekonomichni innovatsii* [Economic innovations], 43, pp. 150–159.
2. Morozov, R.V. & Boiko, L.O. (2018). Ekonomichna rol birzhovoi torhivli ta suchasni tendentsii rozvytku [The economic role of exchange trade and the modern tendencies of its development]. *Ahrosvit* [Agroworld], № 9, pp. 3–8.
3. Ilchenko, N., Kulik, A., & Magda, R. (2018). Trends in development of wholesale trade in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 170(3-4), pp. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V170-07>
4. Ilchenko, N. (2016). Issues of innovative approaches implementation to the wholesale trade enterprises. *Economic Annals-XXI*. 160(7-8), 66–70. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V160-13>
5. Pavlenko, I., Shibaykin, V., Tverdova, I., & Marakova, A. (2018). Business mechanism of innovation-driven development of the agricultural market infrastructure. *Economic Annals-XXI*. 169(1-2), 57–61. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-11>
6. Domanska, N.A. (2017). Optovi rynky silskohospodarskoi produktsii yak formy pidpriemnytskoi diialnosti ta yikh orhanizatsiino-pravovi formy ta modeli. [Wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity and their organizational and legal forms and models]. *Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S.Z. Gzhytskoho* [Scientific bulletin of Lviv Nationaly University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi], T. 19, № 81, pp. 88–92.
7. Tanklevska N.S., Karnaushenko A.S. (2015). Rozvytok finansuvannia innovatsiinoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia [The Development of Financing Investment Activities of Agricultural Enterprises: Monograph]. Kherson: Ailant, 184 p.
8. Sievidova, I. O. (2018). Faktory vplyvu na funktsionuvannia optovykh rynkiv ovochevoi produktsii [The factors that impact the functioning of wholesale markets of vegetable products]. *Ahrosvit* [Agroworld], № 2, pp. 28–32.
9. Kravtsiv, V., Kolodiichuk, V., & Kolodiichuk, I. (2018). The greening of transport and logistics systems of regional agricultural markets. *Economic Annals-XXI*. 171(5-6), pp. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V171-06>
10. Poperechnyi, S. I. & Kleban, O. L. (2011). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii optovykh rynkiv silskohospodarskoi produktsii [The foreign experience of organizing wholesale markets of agricultural products]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii im. Gzhytskoho* [Scientific bulletin of Lviv Nationaly University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi], T. 13, № 1(1), pp. 448–454. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_1\(1\)_77](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_1(1)_77)
11. Cadilhon, J.-J., Fearn, A. P., Hughes, D. R. & Moustier, P. (2003). Wholesale markets and Food Distribution in Europe: New Strategies for Old Functions. Retrieved from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.587.4053>
12. Tracey-White, J. D. (1991). Wholesale markets. Planning and design manual. Retrieved from: <https://trove.nla.gov.au/version/43054991>
13. Cerdeño, V. & Ripol, J. (2012). La mano visible en los mercados mayoristas. Enlaces y objetivos de politica economica. *Informacion Comercial Española. Revista de Economia*, № 868 (Septiembre-Octubre), pp. 133–152.
14. Zakon Ukrainy «Pro optovi rynky silskohospodarskoi produktsii» [The Law of Ukraine «About wholesale markets of agricultural products»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>
15. Poplavska, Zh.V. & Poplavskiy, V.H. (2009). Formuvannia hurtovoho rynku plodoiahidnoi produktsii [The formation of a wholesale market of fruit and berry products]. *Ekonomika APK* [Economics of APC], № 4, pp. 106–112.
16. Klimova, I.O. (2011). Rynok silskohospodarskoi produktsii: osoblyvosti rozvytku ta problemni pytannia formuvannia infrastruktury [Market of agricultural products: the peculiarities of development and the problem issues of infrastructure formation]. *Prykladna statystyka: problemy teorii ta praktyky* [Applied statistics: the problems of theory and practice], (8), pp. 138–147. Retrieved from: http://eprints.zu.edu.ua/11658/1/Stattya_9.pdf

17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. Diialnist pidpriemstv optovoi torhivlii Khersonskoi oblasti u 2017 rotsi [Activity of the Enterprises of Wholesale Trade in Kherson Region in 2017]. URL: <http://khoda.gov.ua/diialnist-pidpriemstv-optovoi-torgivlii-hersonskoi-oblasti--%C2%A0u-2017-roci>

19. Boiko, L.O. & Stepanova, M.M. (2017). Osoblyvosti rozvytku rynku silskohospodarskoi produktsii Khersonskoi oblasti: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «*Ekonomichniy potentsial ahrarynoho sektoru Ukrainy: naukovy pidkhody ta praktyka realizatsii*», (m. Kherson, 6-7 kvitnia 2017) [The peculiarities of the development of the market of agricultural products in Kherson region: materials of the International scientific and practical Internet-conference “*Economic potential of the agrarian sector of Ukraine: scientific approaches and implementation practice*”], (Kherson, 6-7 April, 2017), pp. 26–29.

20. Boiko, V., Kwilinski, A., Misiuk, M., & Boiko, L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI* (2019), 175(1-2), pp. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>

УДК 631.147:332.146.2

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.10>

Бойко Л.О.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Boiko Liudmyla

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE: A PROMISING TREND IN SUSTAINABLE AGRICULTURE

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції відіграє важливу роль для ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій та забезпечення зайнятості населення, але вітчизняні підприємства стикаються зі значними перешкодами, які впливають на рівень насичення ринку такою продукцією. У статті проаналізовано перспективи розвитку органічного виробництва в Україні та доцільність збільшення його масштабів за зростаючого попиту. Розглянуто ряд стратегічних переваг доцільності виробництва органічної продукції. Виявлені проблеми та особливості функціонування аграрних підприємств з органічним виробництвом продукції. Акцентовується увага на необхідності державних програм підтримки розвитку виробництва органічної продукції.

Ключові слова: органічне виробництво, органічна продукція, конкурентоспроможність, сертифікація, державне стимулювання.

Производство органической сельскохозяйственной продукции играет важную роль для эффективного использования земельно-ресурсного потенциала сельских территорий и обеспечение занятости населения, но отечественные предприятия сталкиваются со значительными препятствиями, которые влияют на уровень насыщения рынка такой продукцией. В статье проанализированы перспективы развития органического производства в Украине и целесообразность увеличения его масштабов при растущем спросе. Рассмотрен ряд стратегических преимуществ целесообразности производства органической продукции. Выявлены проблемы и особенности функционирования аграрных предприятий с органическим производством продукции. Акцентировано внимание на необходимости

государственных программ поддержки развития производства органической продукции.

Ключевые слова: органическое производство, органическая продукция, конкурентоспособность, сертификация, государственное стимулирование.

There is a steady increase in demand for organic products in the world. According to Swiss experts, the market for organic products in the world is about \$ 90 billion. The dynamic development of organic agriculture in the world is largely driven by the increasing demand for organic products in the global agri-food market, where the capacity of the organic segment is growing five times faster each year than the global market as a whole. Experts predict that in 2020, global agri-food trade could reach \$ 200-250 billion. USA. More than 2 million farms are engaged in ecological production in the world. Compared to 1999, land in organic farming has more than tripled in the world. Organic production is one of the promising directions of development of the agro-food sector of Ukraine and is officially recognized as a priority of the state agrarian policy. Ukraine can become one of the leading organic producers in Europe by its natural and climatic potential. According to the Commercial Service of the US Embassy in Ukraine, the average return on investment in Ukrainian organic farming is about 300%, making it one of the most attractive destinations for investment in Ukraine. In the conditions of deepening of European integration processes, the primary tasks of agrarian policy are improvement of legal bases of regulation of organic production, circulation and labeling of organic products, formation of a proper inspection and control system. Therefore, at the present stage, the development of organic production is extremely relevant and needs further research. The paper analyzes the prospects for the development of organic production in Ukraine and the appropriateness of increasing its scale under increasing demand. It looks at a number of strategic advantages of the appropriateness of manufacturing organic products. The study reveals the problems and peculiarities of the functioning of agrarian enterprises manufacturing organic products. It pays attention to the necessity of government programs supporting the development of organic production.

Key words: organic production, organic products, competitiveness, certification, government stimulation.

Постановка проблеми. У світі спостерігається стійке зростання попиту на органічну продукцію. За оцінками швейцарських експертів, ринок органічної продукції у світі становить близько 90 млрд доларів. Динамічний розвиток органічного сільського господарства в світі здебільшого зумовлений підвищенням попиту на органічну продукцію на світовому агропродовольчому ринку, де місткість органічного сегмента щорічно зростає у п'ять разів швидше, ніж глобальний ринок загалом. За прогнозами експертів у 2020 р. обсяг світової торгівлі органічним агропродовольством може досягти 200-250 млрд. дол. США. Екологічним виробництвом продукції у світі займаються понад 2 млн господарств. У порівнянні з 1999 роком, площі земель, відведених під органічне сільське господарство, у світі збільшилися більше, ніж у три рази.

Порівнюючи кількість органічних земель в Європі та Україні, очевидно, що наша країна ще на початку шляху. Сьогодні в Україні всього 1% сільськогосподарських угідь або більш ніж 400 тис. га земель зайняті під органічним виробництвом. Згідно даним Eurostat, в ЄС сертифіковано під органіку більш 11 млн га землі і більше 270 тис. фермерських господарств, а площа земель, зайнята під органічне виробництво, збільшилась з 2010 по 2015 рік на 2 млн. га чи на 21%. В Європі зосереджено 29% органічних сільськогосподарських площ усього світу. Країнами з найбільшою площею органічних сільськогосподарських. Найбільший ринок органічних продуктів з товарообігом на суму 6,6 млрд. євро розташований у Німеччині, далі йдуть Франція (3,8 млрд. євро) та Велика Британія (1,9 млрд. євро) [1].

Органічне виробництво є одним із перспективних напрямів розвитку агропродовольчого сектору України та офіційно визнано пріоритетом державної аграрної політики. Україна по своєму природно-кліматичному та ґрунтового потенціалу може стати одним з ведучих виробників органічної продукції в Європі. За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні, середня окупність інвестицій в укра-

їнське органічне землеробство становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів для інвестицій в Україну. Тому на сучасному етапі питання розвитку органічного виробництва є надзвичайно актуальними і потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стану виробництва органічної продукції та перспектив його розвитку приділяється значна увага як вітчизняних так і зарубіжних науковців. За даними експертів Міжнародної федерації органічного сільського господарства IFOAM і науководослідного Інституту біоземлеробства FiBL нині виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції розвивається у 153 країнах світу, а обсяг ринку досягає 50–60 млрд доларів США [3].

Споживання органічної продукції в Україні тільки починає розвиватись і значна частка її експортується. В. Грановська [4], аналізуючи тенденції розвитку підприємств органічного сектору та перспективи просування їх продукції на зовнішній ринок, наголошує на необхідності розробки і запровадження механізму стимулювання органічного виробництва аграрними підприємствами.

Ю. Славгородська [5] у своїх дослідженнях розглядає сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні та доцільність збільшення його масштабів за зростаючого попиту. Ряд науковців обґрунтували напрями системи еколого-економічних імперативів розвитку органічного сільського господарства, які мають стати орієнтиром для державної влади та місцевого самоврядування під час розроблення програм розвитку органічного землеробства [6]. В. Бойко [7; 8], Л. Бойко [7] акцентують увагу на необхідності державних програм підтримки розвитку виробництва органічної продукції. Незважаючи на вагомість наукових робіт питання розвитку органічного виробництва залишається актуальним.

Мета статті – дослідити стан виробництва органічної продукції в Україні як перспективний напрям сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток органічного виробництва є досить важливим на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг. При цьому способі виробництва заборонено використання хімічно синтезованих мінеральних добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, генетично модифікованого насіння та активно використовуються натуральні препарати з метою збільшення родючості ґрунту, резистентності рослин та тварин до хвороб [2].

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва і займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур: тут розміщено 75% європейських площ органічної гречки, 70% – проса, 28% – соняшнику і 24% – кукурудзи, 11 – ячменю, 9% – пшениці і т.д. [3].

Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що в 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного» (рис. 1).

За моніторинговими даними, у 2017 р. загальна кількість сертифікованих операторів (органічної продукції) становила 426 компаній, з яких 294 – сільськогосподарські товаровиробники: 48,1% були зайняті під вирощуванням зернових, що ставить нас на 7-ме місце серед країн-виробників органічних зернових. Понад 16% займають олійні – 5-те місце у світі; 4,6% займають бобові – 7-ме місце. Під овочами зайняті 2% угідь – 10-те місце, а під фруктами – 0,6% [10].

Також в Україні є сертифіковані переробні підприємства, 50 імпортерів і 30 експортерів органічної сировини та продовольства. В 2018 р. нараховується вже 485 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель складає 441 200 га [5].

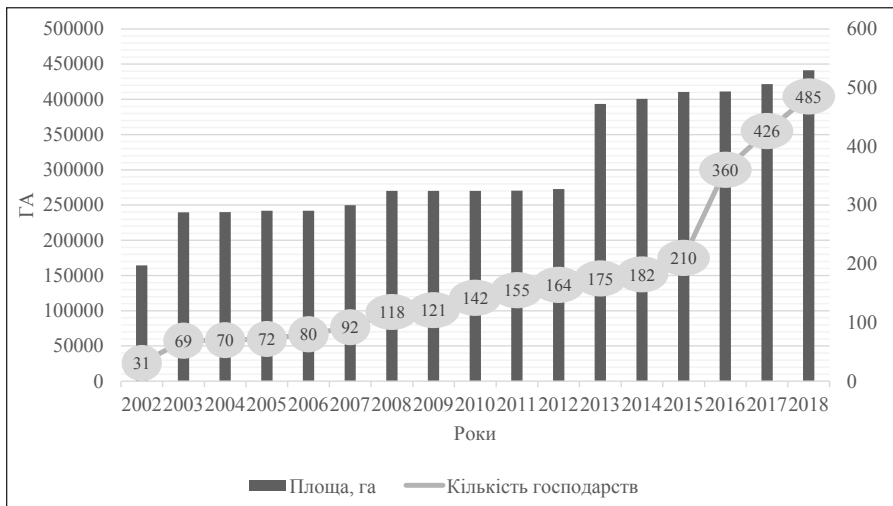

Рис. 1. Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002-2018 рр.

Джерело: [1; 11]

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі.

Значні темпи приросту спостерігаються протягом останніх років. Цьому значною мірою сприяє активна державна політика щодо розвитку органічного сектора, яка націлена на удосконалення нормативно-правового поля та формування інституційного, організаційно-економічного, науково-методичного, дорадчokonсультаційного та освітнього забезпечення. Так, для реалізації означеної цілі Міністерством аграрної політики та продовольства України було розроблено три програмних документи орієнтовані на підтримку органічного сільського господарства, а саме, Стратегію розвитку аграрного сектора „3+5” [12], Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки [13] та Стратегію удосконалення механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними [14].

Для національного аграрного сектору органічне сільське господарство має ряд стратегічних переваг, які науковці розподіляють на три групи: соціальні, економічні та екологічні [6; 15].

До економічних переваг найчастіше відносять: *на макроекономічному рівні:*

- зростання ВВП країни за рахунок переходу на виробництво високомаржинальної органічної продукції із застосуванням технологій глибокої переробки;
- зростання конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва в умовах СОТ через підвищення якості, безпечності та смакових властивостей виробленої продукції;
- введення органічних товаровиробників у правове поле з легалізацією їх діяльності та збільшенням податкової бази;
- переорієнтація виробництва з кількісних показників на якісні, зростання частки органічної продукції;

– розширення існуючих та завоювання нових ринків збуту й укріплення позицій України на світових ринках як виробника високоякісної органічної продукції;
– створення сприятливого інвестиційного клімату через поширення нових екологічнобезпечних виробництв;

– посилення міжнародного іміджу України у просуванні й практичному втіленні принципів «зеленої» й низьковуглецевої економіки;
– розширення можливостей міжнародної співпраці, у т. ч. й з країнами ЄС.

На мезоекономічному (регіональному) рівні:

– створення та просування регіональних органічних брендів;

– формування регіональних органічних кластерів;

– підвищення конкурентоздатності регіонів;

На рівні мікроекономіки:

– уведення в господарський оборот земельних угідь, які тривалий час не використовувалися та залучення до господарського використання дикоросів із збереженням цілісності дикої флори та фауни;

– підвищення доходів малих і середніх товаровиробників, які запровадили органічні стандарти виробництва;

– зростання природної продуктивності агроландшафтів та підвищення родючості ґрунтів;

– скорочення витрат на виробництво продукції, а відповідно і зниження її собівартості, через відмову від дороговартісних хімічно синтезованих мінеральних добрив та екологічно шкідливих засобів захисту рослин;

– підвищення конкурентоздатності товаровиробників шляхом отримання додаткових конкурентних переваг та підвищення якості й екологічності продукції.

Серед соціальних переваг найбільш значущими є:

– підвищення рівня та якості життя на селі;

– зниження відтоку сільського населення та стимулювання повернення на сільські території людей працездатного віку шляхом створення нових робочих місць в екологічнобезпечних виробництвах і, як наслідок, зниження соціальної напруги в сільській місцевості;

– поліпшення смакових властивостей і підвищення харчової цінності продуктів харчування, що неодмінно сприяє покращенню якості харчування населення, особливо дітей шкільного та дошкільного віку;

забезпечує зниження рівня захворюваності населення через усунення проблем з якістю та безпечністю продовольства, особливо в частині нітратного та пестицидного забруднення;

– задоволення потреб в екологічнобезпечній продукції окремих верств населення, які вкрай цього потребують, а саме: вагітні жінки, молоді мами, діти, дорослі особи із алергічними захворюваннями, діабетики тощо;

– збільшення чисельності висококваліфікованих спеціалістів в аграрній сфері;

– зростання частки економічно активного населення в сільській місцевості;

До екологічних переваг доцільно віднести:

– збереження і примноження природно-ресурсного потенціалу сільських територій;

– збереження біорізноманіття;

– охорону земель та захист ґрунтів від водної й вітрової ерозії, опустелювання, засолення, підкислення тощо;

– зниження енерго- й ресурсоемності виробництва сільськогосподарської продукції й сировини;

– стимулювання низьковуглецевої економіки через зниження вуглецевих викидів на 30-50% порівняно з інтенсивними технологіями агрогосподарювання.

Нагальним є необхідність інфраструктурних макрорівневих зрушень, що забезпе-

чать активізацію розвитку сільських територій та створюють відповідні умови діяльності аграрних підприємств органічного сектору на паритетній основі в конкурентних умовах [16]. Сучасний етап розвитку аграрних підприємств характеризується стійкою тенденцією до нарощування виробничих потужностей, диверсифікацією виробництва, пошуку новітніх форм і методів господарювання та виробничих альтернатив [4].

Україна посідає перше місце у світі за площею сертифікованих за органічними стандартами соняшнику та гречки. Крім того, вона входить до першої десятки світових лідерів за площею органічних зернових (ячмінь, кукурудза, пшениця), а також овочів і бобових.

Більшість виробників зернових культур мають великі земельні банки, це, як правило, орендовані землі. Холдинги цікавляться органікою саме з метою експорту продукції за кордон. Це зовсім не означає, що холдинги будуть займатися переробкою і постачанням на внутрішній ринок. Компанії, які мають великий земельний банк, хочуть перевести частину свого виробництва на органічні стандарти.

У 2017 році з України було експортовано близько 170 тис. тонн зернових культур і гороху з відміткою про їх органічне походження, що істотно перевищило підсумки 2016 року (150 тис. тонн) і 2015 (90 тис. тонн). Як і в експорті традиційних зернових культур з України, в поставках на зовнішні ринки переважають органічні пшениця і кукурудза. За аналізовані 3 роки частка пшениці в загальному обсязі експорту органічних зернових скоротилася з 61% в 2015 році до 38% в 2017 році, кукурудзи – збільшилася з 37% до 49%, а в тоннажі зріс експорт більшості культур. Основним регіоном збуту даної продукції в 2015-2017 рр. були країни ЄС – 93-95% сукупного експорту (традиційними імпортерами українського органічного зерна є Нідерланди і Великобританія. Сумарна частка цих країн у загальній структурі українського експорту цієї продукції становила 61%, тоді як в 2016 році цей показник дорівнював 57%), а також Швейцарія – близько 5% щорічно [17].

Ще однією перспективною культурою у органічному землеробстві є виробництво льону. Насіння та олія льону мають величезний попит як натуральна біодобавка у здоровому харчуванні, використовується у фармацевтичній, хлібопекарській та косметичних галузях, а сама культура – при виробництві натуральних тканин. Культура є високоприбутковою – вартість реалізації 1 т насіння органічного льону в три рази вища, ніж зерна органічної пшениці. Тому органічні підприємства зі спеціалізацією на льонарстві мають великі перспективи бути економічно стійкими і високодохідними.

За результатами 2017 року Україна експортувала 56,9 тис. тонн насіння льону загальною вартістю \$19,4 млн. Такі показники в 1,3 рази перевищують результат 2016 року, коли аграрії відправили на зовнішні ринки 44 тис. тонн насіння льону на \$15,3 млн. Крім цього, значні об'єми насіння льону Україна експортувала в Польщу (16,8%, на \$3,3 млн) і Туреччину (8,1%, на \$1,6 млн) [18].

Вперше в Україні почали виробляти насіння органічних технічних ненаркотичних конопель. Сьогодні вироби з конопель перевищують десятки тисяч найменувань, для виготовлення яких застосовується волокно, костриця, насіння. Дивно, що в період індустріального буму та енергетичної кризи попит на продукцію із конопель не зменшився, а навпаки зріс, зокрема, у легкій промисловості, будівельній галузі та харчовій промисловості, виготовленні ліків тощо, як показує досвід агропідприємства «Кравець» у Вінницькій області, їх рентабельність удвічі вища, ніж у традиційних для України зернових і олійних культур та ще на цьому високоприбутковому ринку мало конкурентів. За свою трирічну історію компанія спромоглася самостійно налагодити експорт конопляного зерна до Європи. А також уклала контракт на \$0,5 млн на постачання сортового насіння конопель до Казахстану. Органічне коноплярство у зв'язку з цим може розвиватись досить стрімко, у т.ч. у напрямі сортового насінництва.

За останній рік багато виробників зернової групи почали розуміти, що потрібно диверсифікувати виробництво, оскільки на гектарі можна заробити набагато більше

за інтенсивного вирощування, зокрема нішевих культур таких як плоди та ягоди. Хоча внутрішній попит на таку продукцію є низьким, практично всі існуючі вироблені обсяги відправляються на експорт. Наявна статистика враховує лише площі таких насаджень. Дані глобального органічного сільського господарства FiBL (Швейцарія) за 2015-2016 роки свідчать, що із загальної площі (близько 400 тис. га) під органічними сільськогосподарськими культурами в нашій країні багаторічні насадження займають 5000 га. Під зернятковими та кісточковими плодами знаходиться 2500 га, ягодами – 630 га, полуницею – 170 га, волоським горіхом – 290 га, фундуком – 40 га, іншими горіхами – 50 га. Очевидно, що Україна лише на початку становлення сучасного органічного садівництва, тому має величезний потенціал у цій сфері, тому що національний та світовий ринки такої продукції далекі від свого насичення.

Крім того, розвивається експорт органічної продукції садівництва. У минулому році, за інформацією видання «The World of Organic Agriculture 2018», вітчизняні виробники експортували органічні плоди і ягоди, зокрема заморожену лошину і чорницю, свіжі яблука, бузину, березовий сік, ядра волоського горіха, обліпиху, заморожені ожину, шипшину, суницю, журавлину, глід, брусницю та малину, а також концентрат яблучного соку. Сумарний експорт концентрату яблучного соку зріс до 60 тис. тонн (на 8%), не в останню чергу завдяки зростанню більш ніж на третину експортної ціни, яка перевищила 1100 дол/тону [19].

Разом з тим, органічні фрукти і овочі продовжують набувати популярності серед європейських споживачів органічної продукції. Зокрема, частка органічних фруктів у загальних обсягах їх продажів у Швеції становить 18,3%, Швейцарії – 11,1%, Австрії – 10,7%, Німеччині – 7,4%. Очікується, що виробництво органічної продукції в Україні буде збільшуватись, оскільки європейські потужності не здатні задовольнити попит на неї. Рівень споживання чистих харчів у провідних країнах світу щороку збільшується на 8-10%, а їхнє виробництво – лише на 4% [3].

Можна вирощувати ті культури, які будуть користуватись попитом завжди, це дійсно перспективний шлях розвитку для внутрішнього органічного ринку, але для малого підприємництва можна почати з екзотики та вирощувати ексклюзивні овочі, такі як ревінь, батат, селера, спаржа. Ці культури підходять для VIP – споживачів, які завжди готові до високих цін на продукти харчування. Отже, ці й інші відомі приклади доводять про значні виробничо – ресурсні можливості та незаповнені ринкові ніші для розвитку органічного виробництва в Україні. в Органічне виробництво є методом інтенсивного сільського господарства, який засновано на ефективному використанні комплексу місцевих умов і ресурсів та може бути надзвичайно сприятливим для сталого соціально-економічного й екологічного розвитку.

Висновки. Виробництво органічної продукції в Україні на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним та перспективним напрямом соціально-економічного розвитку країни, що відображається у різноманітних програмах розвитку аграрного сектора економіки.

З економічної точки зору, органічне сільське господарство наразі є лише маленькою нішею аграрного сектору України. Однак, як двигун інновацій, воно може здійснювати значний вплив. Світовий досвід засвідчує, що впровадження екологічно чистих технологій у виробництво сільськогосподарської продукції дозволяє підвищити рівень її рентабельності та конкурентоспроможності, зменшити виробничі витрати підприємств, створити основу для екологічно безпечного розвитку економіки, додаткові робочі місця у сільській місцевості та нові перспективи для малих і середніх фермерських господарств, підвищити рівень життя й здоров'я населення, перейти на науково-обґрунтовану систему землекористування тощо.

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів, першочерговими завданнями аграрної політики залишаються удосконалення правових засад регулювання органіч-

ного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, формування належної системи інспекції та контролю.

Для підтримки органічного виробництва необхідне державне стимулювання, яке може бути реалізоване через фінансову підтримку, пільгове оподаткування, підвищення розміру доплат до закупівельної ціни, пільгові ціни на послуги і засоби виробництва, державне страхування, популяризацію органічної продукції серед виробників і споживачів, створення розгалуженої інфраструктури ринку органічних продуктів.

Список використаних джерел:

1. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. Statistics & Emerging Trends. 2017. 340 p. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/3503-organic-world-2017.pdf>
2. Якимчук О.К. Сталій розвиток: проблеми законодавчого забезпечення в Україні. URL: <http://gisap.eu/ru/node/483>
3. Willer H., Lernoud J. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends. FiBL, IFOAM. 2017. 340 p.
4. Грановська В.Г. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. Економіка АПК. 2017. 4. С. 31–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_4_6
5. Славгородська Ю.В. Виробництво органічної продукції в Україні: стан та перспективи. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2016. № 4. С. 49–54.
6. Шкурагов О.І., Чудовська В.А., Вдовиченко А.В. Органічне сільське господарство: екологоекономічні імперативи розвитку : монографія. Київ : ДІА, 2015. 246 с.
7. Boiko V., Boiko L. Organic production-competitive perspective for agraries. Scientific development and achievements. Sciemcee publishing London. Volume 1. 2018, pp. 158–169.
8. Boiko V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. 2016. Т. 2, № 1(19), pp. 30–34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349
9. Органічний бізнес: перспективно і прибутково. URL: <http://organicbusiness.com.ua/organichnij-biznes-perspektivno-i-pributkovo/>
10. Аналіз ринку органічної продукції в Україні. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>
11. Ринок органічної продукції в Україні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/podiiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html>
12. Стратегія розвитку аграрного сектору „3+5” / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/21439>
13. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» № 413 від 7 червня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>.
15. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.
16. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації : монографія. Херсон : «ОЛДІ – ПЛІОС», 2015. 420 с.
17. Експорт органічних зернових досяг 170 тис. тонн. URL: <http://agroconf.org/content/eksport-organichnih-zernovih-dosyag-170-tis-tonn>
18. Дізнайтесь куди і скільки Україна експортувала льону в 2018. URL: <https://market.korupsiya.com/2018/01/30/diznaytesya-kudi-i-skilki-ukrayina-eksportovala-lonu-v-2018-rotsi/>
19. Річний галузевий звіт «Садівництво та ягідництво в Україні – 2017». URL: <https://ukrsadprom.org/wp-content...2018/03/Zvit...2017.pdf>

References:

1. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. Statistics & Emerging Trends. 2017. 340. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/3503-organic-world-2017.pdf>
2. Yakymchuk O. K. Stalyi rozvytok: problemy zakonodavchoho zabezpechennia v Ukraini

[Sustainable Development: the Problems of Legislative Support in Ukraine]. URL: <http://gisap.eu/ru/node/483> (accessed on July 24th, 2018).

3. Willer H., Lernoud J. (2017). The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends. FiBL, IFOAM, 340 p.

4. Hranovska V.H. (2017). Perspektyvy rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini [Prospects of the Development of the Market of Organic Products in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 31-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_4_6

5. Slavhorodska Yu. V. (2016). Vyrobnystvo orhanichnoi produktsii v Ukrainii: stan ta perspektyvy [Organic Production in Ukraine: the Current State and Prospects]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrranoi akademii*, № 4, pp. 49–54.

6. Shuratov O.I., Chudovska V.A., Vdovychenko A.V. (2015). Orhanichne silske gospodarstvo: ekolohekonomichni imperatyvy rozvytku: monohrafiia [Organic Agriculture: Ecological and Economic Imperatives of Development: Monograph]. Kyiv: DIA, 246 p.

7. Boiko V., Boiko L. (2018). Organic production-competitive perspective for agraries. Scientific development and achievements. Sciemcee publishing London, Volume 1, pp. 158–169.

8. Boiko V. (2016). Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*, T. 2, № 1(19), pp. 30–34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349

9. Orhanichniy biznes: perspektyvno i prybutkovo [Organic Business: Promising and Profitable]. URL: <http://organicbusiness.com.ua/organichnij-biznes-perspektivno-i-pributkovo/>

10. Analiz rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini [Analysis of the Market of Organic Products in Ukraine]. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>

11. Rynok orhanichnoi produktsii v Ukraini [The Market of Organic Products in Ukraine]. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html>

12. Stratehiia rozvytku ahrranoho sektoru „3+5” [The Strategy for the Development of the Agrarian Sector „3+5”] / Ministerstvo ahrranoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. URL: <http://minagro.gov.ua/node/21439>.

13. Yedyna kompleksna stratehiia rozvytku silskoho gospodarstva i silskykh terytorii v Ukraini na 2015–2020 roky [The Single Complex Strategy for the Development of Agriculture and Rural Territories in Ukraine for 2015–2020]. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy” № 413 vid 7 chervnia 2017 r. [The Resolution of the cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Improving Management in the Area of Using and Conserving Farmlands of Public Ownership and Disposing of them” № 413 dated June 7th, 2017]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>

15. Khodakivska O.V. (2015). Ekolohizatsiia ahrranoho vyrobnystva: monohrafiia [Ecologization of Agricultural Production: Monograph]. Kyiv: NNTs IAE, 350 p.

16. Kyrylov Yu.Ye. (2015). Kontseptualni zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahrranoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia [Conceptual Foundations of the Agrarian Sector of Ukraine’s Economy: Monograph]. Kherson: OLDI – PLIUS, 420 p.

17. Eksport orhanichnykh zernovykh dosiah 170 tys. ton [Export of Organic Grain Crops reached 170 thous. tons]. URL: <http://agroconf.org/content/eksport-organichnih-zernovih-dosyag-170-tis-tonn>

18. Diznaites kudy i skilky Ukraina eksportovala lonu v 2018 [Find out Where and How Much Flax was Exported by Ukraine in 2018]. URL: <https://market.korupciya.com/2018/01/30/diznaytes-nya-kudi-i-skilki-ukrayina-eksportovala-lonu-v-2018-rotsi/>

19. Richniy haluzevyi zvit “Sadivnystvo ta Yahidnystvo v Ukraini – 2017” [Annual Industry Report “Horticulture and Berry Cultivation in Ukraine – 2017”]. URL: <https://ukrsadprom.org/wp-content...2018/03/Zvit...2017.pdf>

УДК 330. 341.1:[005:631.1]:339.9

DOI:3 <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.11>**Боліла С.Ю.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Кириченко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Bolila Svitlana, Kyrychenko Natalia, Osadchuk Iryna
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ
АГРАРНИМИ ФОРМУВАННЯМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
INNOVATIVE COMPONENT OF AGRICULTURAL FORMATION
MANAGEMENT IN GLOBALIZATION CONDITIONS**

Сучасний стан економіки аграрного сектору України актуалізує невідкладність завдань щодо розвитку інноваційної складової сільського господарства. Низький інноваційний потенціал значної кількості сільськогосподарських підприємств є основною причиною їх відсталості, порівняно з зарубіжними виробниками, в умовах глобальних викликів. У статті визначено сутність та особливості організації інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств в аграрному секторі. Представлені основні підходи до здійснення інноваційної діяльності, що можуть бути використані в роботі агроформувань, та розкритий їх зміст. Зазначено, що поліпшення інноваційної діяльності в аграрному секторі може бути здійснено через ряд заходів на державному та галузевому рівнях, в сфері наукової діяльності, а також на рівні підприємств. При запровадженні системи інноваційного управління на агроформуваннях необхідно використовувати інноваційні підходи. Розглянуті напрями прискорення науково-технічного прогресу у сільському господарстві, що підтверджують необхідність використання інноваційних підходів як у цілому, так і у вирішенні окремих стратегічних питань. Запропоновані заходи щодо розвитку пріоритетних науково-технічних напрямів в аграрній сфері.

Ключові слова: інноваційна діяльність аграрний сектор, інноваційне управління, інноваційні підходи, пріоритетні інноваційні напрямки.

Современное состояние экономики аграрного сектора Украины актуализирует неотвратимость заданий развития инновационной составляющей сельского хозяйства. Низкий инновационный потенциал значительного количества сельскохозяйственных предприятий является причиной их отсталости, в сравнении с зарубежными производителями, в условиях глобальных вызовов. В статье определена сущность и особенности организации инновационной деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий в аграрном секторе. Представлены основные подходы для осуществления инновационной деятельности, которые могут быть использованы в работе агроформирований, и раскрыто их содержание. Обозначено, что улучшение инновационной деятельности в аграрном секторе может быть осуществлено благодаря ряду мероприятий на государственном и отраслевом уровнях, в сфере научной деятельности, а также на уровне предприятия. При внедрении системы инновационного управления на агроформированиях необходимо использовать инновационные подходы. Рассмотрены направления ускорения научно-технического прогресса в сельском хозяйстве, которые подтверждают необходи-

мость использования инновационных подходов как в целом, так и для отдельных стратегических вопросов. Предложены меры для развития приоритетных научно-технических направлений в аграрной сфере.

Ключевые слова: инновационная деятельность, аграрный сектор, инновационное управление, инновационные подходы, приоритетные инновационные направления.

The article investigates theoretical and methodological issues a development of innovative component for strengthening competitive positions an agro-formations in the conditions a globalization. Low innovation potential of a large number an agricultural enterprises is the main reason for their backwardness, in comparison with foreign producers, in the face of global challenges, which emphasizes the need to pay attention to the management of the enterprise to enhance the innovation processes in the agricultural sector. Given the relevance of these issues for domestic agro-formations, the aim was to explore innovative management approaches and to consider ways to implement them in the activities of agricultural producers. The object of the analysis was managing process the innovation activity of domestic agro-formations. The subject of the research was theoretical and methodological approaches to organization the innovative activity of agricultural enterprises for increase of their efficiency. To achieve this goal, a wide range of methods were used, including: abstract-logical, monographic, comparison, expert, observation, generalization, and more. The main approaches to the implementation of innovative activities based on scientific management approaches that can be used in the work of agro-formations, and their content are presented. It is stated that improvement of innovative activity in the agrarian sector can be implemented through a number of measures at the state and sectoral levels, in the field of scientific activity, as well as at the level of enterprises. It is noted that the main factor in the effectiveness of innovation is the high competence and business qualities of managers and specialists who are able to determine the future innovation strategy of agricultural enterprises. It is emphasized that the modern concept of innovative management requires the producer to carry out continuous scientific research, to increase the flexibility of production, to effectively target innovation. Harmonizing the interaction of these elements can significantly reduce the economic risk area associated with the introduction of a new product on the market. It is pointed out that in the current conditions it is of great importance to make the right choice of priority areas for the development of the industry, which should take into account the needs of consumers, improving the range and increasing the volume of products and environmental issues of the environment. The directions of acceleration a scientific and technological progress in agriculture are considered, which confirm the necessity of using innovative approaches as a whole, and in solving certain strategic issues. The measures on development of priority scientific and technical directions in agrarian sphere are offered. It is stated that improvement of innovative activity in the agricultural sector can be achieved by restructuring the system of organization a scientific researches in accordance with the requirements an market relations and needs in agricultural products, creating a system of information support for innovative activity in agriculture using modern means of informatics, forming a system for monitoring innovations in agricultural enterprises, forecasting of innovative development, implementation a principles at innovation management, which will help increase the productivity of the producer; increase output and gain additional profit.

Key words: innovative activity, agrarian sector, innovative management, innovative approaches, priority innovation areas.

Постановка проблеми. При визначенні перспектив інноваційного розвитку аграрного сектору з врахуванням складності інноваційної системи та зміни її ролі потрібний перехід до нового, більш високого рівня мислення, що ґрунтується на нових підходах, сучасних стратегіях і перспективних методологіях. Українське сільське господарство стоїть сьогодні перед об'єктивною необхідністю активізації капіталовкладень в інновації, у модернізацію діючих і створення нових конкурентоспроможних агровиробництв, забезпеченні диверсифікації капіталу в напрямку перспективних зрушень в господарських системах, що актуалізує важливість дослідження інноваційної складової управління аграрними формуваннями для підвищення ефективності їх діяльності в умовах глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання управління інноваційною діяльністю викладені в роботах багатьох науковців, таких як О.Г. Мельник, З.М. Пере-

сунько, Л.І. Михайлишин, Т.В. Делілова, О.М. Шершенюк, О.В. Гук, В.В. Колосовська, В.Є. Новицький та ін. [1-6]. Проте галузеві аспекти даної проблеми досліджені не в повній мірі. Це стосується і аграрного сектора, де питання активізації інноваційної діяльності є чинником підвищення конкурентоспроможності агровиробника.

Мета статті полягає в дослідженні інноваційних підходів управління та шляхів їх впровадження в діяльність аграрних формувань для підвищення їх результативності. Методи досліджень: абстрактно-логічний, монографічний, порівняння, узагальнення та інше.

Об'єктом аналізу виступив процес управління інноваційною діяльністю вітчизняних агроформувань. Предметом дослідження виступили теоретичні і методичні підходи організації інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор має надзвичайне значення для України, як з точки зору продовольчої безпеки, так і зайнятості селян. Але сільськогосподарська галузь серед усіх галузей економіки в умовах ринку чи не в найбільшій мірі відчуває на собі деструктивну дію лібералізації ринків аграрної продукції та засобів виробництва внаслідок зростання конкуренції та появи зовнішніх гравців. Досить тривалий період занепаду сільськогосподарської сфери в країні вимагає не проміжних підсумків, а серйозних висновків. Нині Україна доведена до необхідності закуповувати продовольчу продукцію при наявності найкращих у світі чорноземів та працюючих людей. Окремі галузі сільського господарства втрачають здатність до відтворення внаслідок технологічного відставання та фінансової неспроможності виробника, майже щорічно значні за обсягами аграрного виробництва регіони страждають від різних природних примх, недостатнім залишається технологічний рівень галузей та продуктивність праці.

На сучасному етапі аграрна політика держави спрямована на реформування сільського господарства і пов'язаних з ним галузей в зв'язку з відкриттям ринку землі. Тому інноваційний розвиток, структурне і технологічне оновлення сільськогосподарського виробництва, а також створення нових підприємницьких структур, використання наукових підходів при управлінні підприємствами виступає тією рушійною силою, що здатна забезпечити збільшення виробництва, зниження її собівартості, формування доходів для сплати податків, створення внутрішньогосподарських фондів нагромадження і споживання.

Темпи науково-технічного прогресу в сільському господарстві залежать безпосередньо від ефективності роботи аграрної науки, яка продукує нові ідеї і втілює їх у експериментальні зразки, що потім у разі економічної доцільності стають об'єктом дифузії у іншій сфері інноваційного циклу – науково-виробничих об'єднаннях. Безумовно відпрацювання організаційно-економічного механізму роботи всієї інноваційної сфери у ринкових умовах матиме вирішальне значення у темпах економічного росту сільського господарства в майбутньому.

Поліпшення інноваційної діяльності в аграрному секторі може бути здійснено через ряд заходів на державному і галузевому рівнях, в сфері наукової діяльності, а також на рівні підприємств.

На державному рівні необхідним є: належне правове забезпечення інноваційної діяльності, яке б стимулювало науково-технічний прогрес; створення системи державного страхування від ризику субсидій для проведення наукових досліджень та їх впровадження у аграрне виробництво; завершення формування державної системи управління інноваційною діяльністю на усіх рівнях; посилення взаємодії і координації існуючих органів управління і суб'єктів інноваційної діяльності; здійснення інтеграції галузевих і регіональних організацій з міжнародними структурами розвитку інноваційної діяльності; державна підтримка інтегрованих складних систем агробізнесу шляхом надання банківських довготермінових кредитів з пільговою процентною

ставкою; оцінка потреб українського ринку в основних видах сільськогосподарської продукції, ресурсів для її одержання і прогнозування їх на майбутнє з урахуванням перспектив розвитку економіки; реалізація в повному обсязі національних, галузевих і регіональних цільових науково-технічних програм; розвиток прогресивних форм організації інноваційної діяльності.

В сфері наукової діяльності слід більше уваги приділяти перебудові системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб у сільськогосподарських продуктах на перспективу, а також пропозицій виробників; створення галузевого фонду передачі нових технологій сільськогосподарським підприємствам; визначення пріоритетних напрямів розвитку наукових досліджень і розробок в аграрній сфері, врахування цих пріоритетів при розподілі державних коштів, фінансування пріоритетних пошукових наукових досліджень; створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності з використанням сучасних засобів інформації; створення системи моніторингу на підприємствах галузі.

Дуже велике значення для інноваційного процесу має безпосередній товаровиробник, а саме сільськогосподарські підприємства. На цьому рівні необхідно впровадження принципів інноваційного управління з урахуванням таких ринкових чинників, як забезпечення більшої гнучкості виробництва у зв'язку з необхідністю широкого пристосування до мінливого попиту на ринку, економії енергоресурсів і зниження матеріальних витрат; реалізація основних засад інноваційної політики агроформувань шляхом розробки відповідної програми, що в ній відбиваються взаємозв'язані за термінами, ресурсами і виконавцями основні цілі, завдання й етапи реалізації інновацій на перспективу; посилення активності ринкової стратегії; вихід на зовнішні ринки, в тому числі країн далекого зарубіжжя.

При запровадженні системи інноваційного управління на агроформуваннях необхідно використовувати принципи системності, комплексності, динамічності та інші, основою яких є наукові підходи до менеджменту.

З позиції принципу системності спочатку знаходиться місце даної проблеми (теми, питання) в системі проблем агровиробника, потім вона розглядається як підсистема системи більш високого рівня, що має вхід, вихід, зв'язок з зовнішнім середовищем і зворотний зв'язок. Вивчення проблеми здійснюється від абстрактного до конкретного.

Відтворюючий підхід передбачає позицію, що майбутній стан системи (параметрів) інноваційного менеджменту повинен бути на більш високому рівні, ніж сьогоднішній. Всі методи менеджменту повинні бути націлені на економію часу в глобальному масштабі за життєвий цикл об'єкту, починаючи з стратегічного маркетингу і завершуючи його утилізацією після використання. Основний шлях економії часу – підвищення якості управлінського рішення, інформації, документів, систем, продукції, послуг, робіт, видів діяльності.

Принцип комплексності виражається в одночасному вивченні економічних, технічних, екологічних, соціальних, психологічних, організаційних аспектів рішення проблеми або підвищення конкурентоспроможності будь-яких об'єктів.

Принцип динамічності до управління агроформуваннями полягає в розгляді будь-яких явищ, процесів, об'єктів в динаміці, в їх діалектичному розвитку.

Використання маркетингового підходу полягає в прагненні забезпечити високу якість будь-якої системи (агроформування) на основі вивчення ринку, використання наукових підходів і сучасних методів інноваційного управління. Якщо «вихід» кожної системи буде високої якості, то і «вихід» глобальної системи буде високої якості і, навпаки, при низькій якості «виходу» стратегічного маркетингу і будь-якому рівні якості наступних підсистем (науково-дослідної та досвідно-конструкторської, організаційно-технологічної підготовки виробництва та ін.) якість «виходу» інноваційного циклу як глобальної системи буде низькою (на «задовільно» або «погано»).

Інтеграційний підхід до управління полягає у встановленні взаємозв'язків і поглиблення взаємодії, співробітництва за стадіями життєвого циклу об'єкта управління, за підсистемами системи інноваційного менеджменту, між суб'єктами і об'єктами управління по вертикалі і горизонталі. Цей підхід повинен використовуватися при оптимізації сукупних витрат за стадіями життєвого циклу об'єкта, максимізації корисного ефекту використання об'єкта у споживача, забезпеченні організованості системи інноваційного менеджменту.

Нормативний підхід допомагає встановлювати економічно обґрунтовані нормативи витрат ресурсів, якості продукції, що виробляється на основі новацій, організації виробництва і праці. Подальша автоматизація системи менеджменту як одна з сучасних тенденцій неможлива на основі якісних вимог, потрібні обґрунтовані, виражені кількісно нормативи управління.

Оптимізаційний підхід орієнтується на гармонізацію будь-яких параметрів системи інноваційного менеджменту (параметрів ринку, якості, витрат, організації) на основі використання наукових підходів (в тому числі нормативного) і сучасних методів аналізу, прогнозування та оптимізації. Цей підхід треба використовувати для рішення конкретних завдань за конкретними об'єктами в конкретний період часу.

Процесний підхід передбачає розгляд будь-якого управлінського процесу як ланцюга послідовних, взаємопов'язаних функцій з стратегічного маркетингу, планування, організації процесу, обліку і контролю, мотивації, регулювання, об'єднаних в єдиний цикл функцією координації.

Адміністративний підхід використовується для опису впливу на інноваційний менеджмент законодавчих систем державного і регіонального рівнів, адміністративних нормативних актів на рівні агороформування (підприємства, фірми, холдингу). Слід також враховувати вплив на ефективність інноваційного менеджменту взаємопов'язаних міжнародних, державних і фірмових нормативних актів.

Функціональний підхід допомагає чітко розмежувати методи формування колективів агроформувань, вдосконалення продукції, що випускається, створення нововведень за цілями, потребами, функціями, що необхідні споживачам на «виході» систем, від методів вдосконалення існуючих об'єктів (так званий «предметний підхід»). При використанні функціонального підходу створюються зовсім нові об'єкти, а при використанні предметного підходу вони лише поліпшуються.

Використання поведінкового підходу націлено на розвиток людського капіталу агроформувань, накопичення інтелектуального потенціалу; перехід від вкладень інвестицій в просте відтворення до вкладень їх в розвиток знань; створення нововведень і на інновації заради економії ресурсів і рішення проблем розвитку особистості, підвищення якості життя. Використання поведінкового підходу потребує більш глибокого вивчення психології особистості і переорієнтації структурної політики на інновації.

Ситуаційний підхід допомагає при розробці методів планування і реалізації альтернативних варіантів управлінського рішення, адаптованих в умовах високої невизначеності зовнішніх і внутрішніх факторів до конкретних ситуацій. В умовах нестійкої економіки прогнозування стратегічних ситуацій і вибір найкращого варіанту при реалізації рішення є неодмінним фактором зниження ризику в інноваційній діяльності.

Всі вищезазнані підходи не дублюють, а доповнюють один одного, розкривають різні аспекти системи менеджменту, що дає змогу підвищити гнучкість виробництва і забезпечити комерційний успіх інноваційного продукту.

Інновації зв'язують різні за характером і способом управління галузі господарської діяльності і науку, виробництво, включаючи і сільське господарство. Менеджмент в цій галузі охоплює не лише економіко-технічні проблеми, але і світогляд. Інноваційному менеджеру доводиться активізувати велику кількість організацій і людей на оновлення, економічні умови і стимули для досягнення мети інновації.

В кожному окремому випадку цілеспрямована зміна в матеріальному виробництві, що веде до економічного розвитку, потребує раціонального використання наданих ресурсів, знання особливостей інновацій, способів управління як інноваційним процесом в цілому, так і його окремим стадіями (етапами).

Необхідно також мати чітке уявлення про можливість і межі використання інновацій і способи досягнення соціальної згоди по об'єкту нововведень.

Інноваційне управління в силу вказаних вище особливостей носить в більшості випадків корпоративний характер, коли за проектом перетворень діє декілька менеджерів. Це вимагає не тільки спеціальної координації і досягнення узгодження в процесах прийняття і реалізації рішень, але і врахування індивідуальних особливостей кожного менеджера, що входить в команду.

Розмаїття форм виробничих зв'язків, ускладнення технології і продуктів, стрімкий розвиток засобів обробки інформації вимагає від менеджера значних інтелектуальних і фізичних зусиль при підготовці інвестиційних рішень.

Культура цих рішень визначає сьгодні рівень господарювання в реальному секторі економіки, а це означає і високу професійну відповідальність.

Сучасна концепція інноваційного управління вимагає від продуцента здійснення постійних наукових досліджень, підвищення гнучкості виробництва, ефективної цілеспрямованості нововведень. Гармонізація взаємодії цих елементів дає змогу суттєво зменшити зону економічного ризику, що пов'язаний із впровадженням нового товару на ринок.

Інноваційна діяльність – це перманентний процес, що потребує значних інвестицій і здійснюється в декілька етапів. Разом з цим створення нового продукту – це суто творча діяльність, що в ній фінансові ресурси не завжди є вирішальними. Як відомо, управління інноваціями, в не меншій мірі є мистецтвом, чим наукою, і завжди несе відтінок індивідуальності менеджера. Основним фактором результативності діяльності є висока компетентність і ділові якості керівників та спеціалістів, які вміють визначити майбутню стратегію сільськогосподарських підприємств. У ринкових умовах великого значення набувають ділові зв'язки керівників та спеціалістів господарств з підприємницькими і державними структурами. Можливість особисто визначити найважливіші інноваційні рішення дозволяє виявити свій талант і завоювати гідне положення в діловому світі.

Нині також великого значення набуває правильний вибір пріоритетних напрямів розвитку галузі, який повинен враховувати потреби споживачів, поліпшення асортименту і збільшення обсягів продукції, оздоровлення навколишнього середовища і людини, раціонального використання матеріальної та сировинної бази з широким використанням нетрадиційної сировини. Забезпечити зростання сільськогосподарського виробництва неможливо без подальшого розвитку науково-технічного прогресу в цій сфері.

Так у галузі землеробства вченими обґрунтовується оптимальна структура сільськогосподарських ландшафтів; розробляються еколого безпечні виробничі системи; обґрунтовуються структура посівних площ і сівозміни з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов та кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків; розробляються пропозиції щодо раціонального використання та охорони ґрунтів, технології їх обробітки. В галузі рослинництва пріоритетним напрямком є виведення високопродуктивних, функціонально орієнтованих на несприятливі фактори навколишнього середовища сорти та гібриди сільськогосподарських культур з високим ступенем генетичного захисту врожаю; перехід на ефективні технології селекційного процесу; розробка та освоєння зональних мало витратних екологічно безпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур. В тваринництві пріоритетним напрямком є розробка ефективних енерго- і ресурсозберезувальних технологій виробництва та переробки

продукції тваринництва для підприємств різних форм господарювання; передбачається забезпечити внутрішньопородну селекцію і надавати науково-методичні рекомендації щодо розмноження високоінтенсивних порід тварин; планується підвищити ефективність реалізації генетичного потенціалу продуктивності тварин на основі вдосконалення рецептури комбікормів, норм і систем годівлі тварин; передбачається освоєння новітніх біотехнологічних методів прискореного розмноження та виготовлення засобів захисту тварин від хвороб та інше. У технічному плані важливим є переорієнтація вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки на випуск якісно нової продуктивної і економічної техніки; відпрацювання енергозберігаючих технологій і технічних засобів використання не традиційних джерел енергії; розробка ефективних форм використання техніки і технічного сервісу, нових сервісних технологій; обґрунтування нових механізованих технологій та обладнання для рослинництва і тваринництва; розробка селекційної міні-техніки. У фінансовому плані важливим є залучення інвестицій самих сільськогосподарських підприємств та інших зацікавлених юридичних і фізичних осіб, раціональне використання закордонних інвестицій; притягнення уваги комерційних структур і банків до економіки аграрного сектору тощо. В економічному аспекті важливим є формування аграрної політики і основних напрямів економічного господарювання; забезпечення еквівалентного обміну між сільськогосподарською галуззю, промисловістю і обслуговуючою сферою; розвиток ринкової інфраструктури та створення ринку різних видів сільськогосподарської продукції, в тому числі і органічної; створення сприятливих умов для реалізації виробленої продукції; формування на селі кооперативів з виробництва, заготівлі, переробки та реалізації продукції, створення інтегрованих агросистем на принципах взаємовигідних економічних відносин між учасниками інтеграції; покращення земельних і майнових відносин на селі та інше. Якщо розглядати вищенаведені напрями прискорення науково-технічного прогресу у сільському господарстві, то стає зрозумілою необхідність використання інноваційних підходів як у цілому, так і у вирішенні окремих стратегічних питань.

Висновки. Таким чином, удосконалення інноваційної діяльності в аграрному секторі може бути досягнуте шляхом перебудови системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб у сільськогосподарських продуктах, створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності в сільському господарстві з використанням сучасних засобів інформатики, формування системи моніторингу нововведень на сільськогосподарських підприємствах, прогнозування інноваційного розвитку, впровадження принципів інноваційного менеджменту, які будуть сприяти підвищенню результативності роботи товаровиробника, збільшенню виходу продукції і отриманню додаткового прибутку.

Список використаних джерел:

1. Мельник О.Г. Сутність інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С. 20–26.
2. Пересунько З.М. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної теорії. *Ефективна економіка*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39
3. Михайлишин Л.І. Дослідження інновацій як благ глобальної споживчої системи. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 2/6(28). С. 52–56.
4. Делілова Т.В., О.М. Шершенюк О.М. Обґрунтування стратегічних заходів щодо забезпечення моделі інноваційного розвитку України // Управління інноваційною, інвестиційною та економічною діяльністю інтегрованих об'єднань та підприємств : монографія / за заг. ред. Л.М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. С. 92–103.
5. Гук О.В., Колосовська В.В. Формування інноваційної політики підприємства. *Глобальні і національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 8. С. 440–442.
6. Новицький В.С. Інституційні основи інноваційного розвитку економіки. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2011. 360 с.

References:

1. Melnyk O.H. (2008). Sutnist innovatsij ta innovatsijnoho rozvytku» [The essence of innovation and innovation development]. *Aktualni problemy ekonomiky*, № 12, pp. 20–26.
2. Peresunko Z.M. (2013). Teoretychni aspekty rozvytku innovatsijnoi teorii [Theoretical aspects of innovation so eoriyi]. *Efektivna ekonomika*, [Online]. № 7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_39 (accessed 31 January 2020).
3. Mykhajlyshyn L.I. (2016). Doslidzhennia innovatsij iak blah hlobalnoi spozhyvchoi systemy [Exploring innovation as a boon to the global consumer system]. *Tekhnolohycheskyj audyt u rezervy proyzvodstva*, № 2/6(28), pp. 52–56.
4. Delilova T.V., Shersheniuk O.M. (2016). Obgruntuvannia stratehichnykh zakhodiv schodo zabezpechennia modeli innovatsijnoho rozvytku Ukrainy [Substantiation of strategic measures to ensure the model of innovative development of Ukraine]. *Upravlinnia innovatsijnoiu, investytsijnoiu ta ekonomichnoiu diialnistiu intehrovanykh obiednan ta pidpriemstv: monohrafiia / za zah. red. L.M. Savchuk*. Dnipropetrovsk: Porohy, pp. 92–103.
5. Huk O.V., Kolosovska V.V. (2015). Formuvannia innovatsijnoi polityky pidpriemstva [Formation of enterprise innovation policy]. *Hlobalni i natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 440–442.
6. Novytskyj V.Ye. (2011). Instytutsijni osnovy innovatsijnoho rozvytku ekonomiky [Foundations of Innovative Economic Development]. Navchalnyj posibnyk. Kyiv: KNT, 360 p.

УДК 330.332:502.33

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.12>**Боровік Л.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-0497>

Borovik Lyubov

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА****FORMATION OF THE ECOLOGICAL INVESTMENT POTENTIAL
OF AGRICULTURE**

У статті запропоновано низку заходів, які можуть посилити вплив інвестиційної політики на формування екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства. Враховуючи, що природокористування й екологічний стан сільськогосподарської галузі є тими чинниками, які безпосередньо впливають на ефективність аграрного виробництва та його інвестиційну привабливість, є необхідність більш ретельно їх дослідити, виявити фактори, які негативно впливають на використання інвестиційного екологічного потенціалу, а також дати рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації у аграрному секторі економіки. Запропоновані нами заходи, скеровані на раціональне використання природного інвестиційного потенціалу можуть позитивно вплинути на підвищення екологічної безпеки сільського господарства у регіонах України.

Ключові слова: інвестиційна політика, аграрна галузь, екологія, охорона довкілля, земельні угіддя, родючість ґрунтів, бюджет.

В статье предложен ряд мер, которые могут усилить влияние инвестиционной политики на формирование экологического инвестиционного потенциала сельского хозяйства. Учитывая, что природопользование и экологическое состояние сельскохозяйственной отрасли является теми факторами, которые непосредственно влияют на эффективность

аграрного виробництва и его инвестиционную привлекательность, необходимость более тщательно их исследовать, выявить факторы, которые негативно влияют на использование инвестиционного экологического потенциала, а также дать рекомендации по улучшению экологической ситуации в аграрном секторе экономики. Предложены нами мероприятия, направленные на рациональное использование естественного инвестиционного потенциала могут положительно повлиять на повышение экологической безопасности сельского хозяйства в регионах Украины.

Ключевые слова: инвестиционная политика, аграрная отрасль, экология, охрана окружающей среды, земельные угодья, плодородие почв, бюджет.

The investment policy of agricultural development is aimed at strengthening the environmental investment potential of the industry as one of the main factors for the growth of agricultural production. The aim of the article is to study the influence of the investment policy of agricultural development on the formation of the natural environmental investment potential of the industry. Environmental security is one of the most important components of a country's national security, which affects its economic development and the social situation of the population of Ukraine. The investment policy of regional agricultural development, influencing the state authorities, directs efforts to improve the ecological situation as a factor determining the level of natural restoration of land resources, the quality of agricultural products and the possibility of living for the population in a particular territory. The investment policy of regional development of agriculture takes into account the results of scientific research in the formation of the system of environmental management, stabilization and improvement of the ecological state of the industry. The main objectives of the investment policy of regional agricultural development is the development of high-performance, ecological, safe, agro-industrial production; the creation of a highly competitive agricultural sector in the domestic and foreign markets; soil fertility; ensuring the effective use of irrigated and drained farmland; improving the efficiency and reliability of irrigation and drainage systems, as well as the rational use of water resources of the country. We draw attention to the fact that a high level of environmental risks in agriculture is the result of production activities of economic entities: their failure to comply with scientifically based land use rules, low level of implementation of environmentally friendly technologies, reduces the economic efficiency of agricultural production and creates a risk to human health. It has been established that the state does not allocate sufficient funds from the state budget for the restoration of land and water resources, which are the determining factors for the development of agriculture and its investment attractiveness. Our proposed measures aimed at the rational use of the natural investment potential can positively affect the improvement of the environmental safety of agriculture in the regions of Ukraine.

Key words: investment policy, agrarian industry, ecology, environmental protection, land, soil fertility, budget.

Постановка проблеми. Інвестиційна політика розвитку сільського господарства скерована на зміцнення екологічного інвестиційного потенціалу галузі як одного з основних факторів зростання аграрного виробництва. Вирішення цієї проблеми потребує великих зусиль з боку державних і регіональних органів влади, політиків, науковців й громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у поліпшення екологічної ситуації в країні внесли такі вчені як І. Бистряков, О. Васюта, С. Генсерук, Л. Гринів, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Кашенко, Є. Хлобистов. Ними та багатьма іншими вченими доведено, що при дотриманні науково обґрунтованих технологій використання природного ресурсу він здатен відтворювати свій потенціал.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування природного екологічного інвестиційного потенціалу галузі.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства, впливаючи на органи державної влади, скеровує зусилля на поліпшення екологічної ситуації, як фактору, що визначає рівень природного відновлення земельних ресурсів, якість аграрної продукції та можливість проживання населення на тій чи іншій території. Згідно зі статтею 16 Конституції України на державу

покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки і підтримки екологічної рівноваги на території країни. Крім Конституції України екологічне законодавство спирається на такі Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про екологічну експертизу», «Про порядок розроблення державних екологічних програм», та ін. Існує також блок законів, дотримання яких є обов'язковим для суб'єктів підприємницької діяльності.

Значний вклад в підвищення екологічної безпеки держави внесли такі вчені-економісти як: І.К. Бистряков, О.А. Васюта, С.А. Генсирук, З.В. Герасимчук, Л.С. Гринів, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, А.Б. Качинський, Л.Г. Мельник, В.Я. Шевчук та ін. Ними, та багатьма іншими вченими, доведено, що при дотриманні науково обґрунтованих технологій використання природних ресурсів, вони здатні постійно відтворювати свій природний потенціал. Вивчаючи проблеми впливу сучасного виробництва на навколишнє середовище Д. Нікітін, М. Лемешев, Н. Новікова та ін. вважають, що сучасне виробництво потребує застосування таких технологій, які б не входили в конфлікт з природою [3; 2]. Такої ж думки дотримується С. Дорогунцов, Л. Мельник, О. Ральчук, В. Ковтун, О. Кашенко та ін., пропонуючи на підприємствах застосовувати екологічні й енергозберігаючі технології [1; 2]. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства враховує результати наукових досліджень при формуванні системи природокористування, стабілізації та поліпшення екологічного стану галузі. Вона передбачає впровадження інноваційних, екологічнобезпечних технологій, заборону використання тих пестицидів і гербіцидів у сільськогосподарському виробництві, які є небезпечними для людей та довкілля, інформованість суспільства про погіршення екологічного стану на окремих територіях, а також залучення громадських територіальних об'єднань до розв'язань екологічних проблем. При цьому, взаємовідносини державних органів виконавчої влади і громадськості регулюються чинним законодавством і, перш за все, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Одними з основних цілей інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є розвиток високопродуктивного екологічного безпечного агропромислового виробництва; створення високоєфективного конкурентоспроможного аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках; підвищення родючості ґрунтів; забезпечення ефективного використання зрошуваних та осушених сільгоспугідь; підвищення ефективності та надійності функціонування зрошувальних й дренажних систем, а також раціонального використання водних ресурсів країни.

Важливе місце в реалізації політики екологічної безпеки має формування бюджетів на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях, які повинні передбачати максимально можливі відрахування на охорону навколишнього природного середовища та мали б тенденцію до щорічного збільшення обсягів природоохоронного інвестування. Державний Фонд охорони навколишнього природного середовища є складовою Державного бюджету України, формується за рахунок коштів збору за забруднення навколишнього природного середовища та інших коштів, визначених чинним законодавством. Головним розпорядником коштів Фонду є Мінприроди України, яке фінансує природоохоронні інвестиційні програми і окремі заходи за погодженням з Мінфіном (табл. 1).

Планування природоохоронних заходів за державними програмами здійснюється щорічно Міністерством Природи України, його територіальними відділеннями та органами державного управління у його складі. Дефіцит бюджетних коштів, що виділяються на виконання природоохоронних програм, непрозорість їх використання та високий рівень корупції не сприяють формуванню ефективної політики екологічної безпеки [4; 5]. Одним з шляхів збільшення обсягів інвестування природоохоронних заходів є фінан-

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища
за видами природоохоронних заходів***

Інвестування заходів	2010	2014	2015	2016	2017
Усього	2761,5	7959,9	7675,6	13390,5	11025,6
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	1139,9	1915,1	1422,9	2502,8	2608,1
Очищення зворотних вод	734,7	1122,2	848,9	1160,0	1276,5
Поводження з відходами	475,6	784,0	737,5	2208,7	2471,0
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	319,9	359,9	388,3	420,0	1284,5
Збереження біорізноманіття і середовища існування	19,5	11,5	22,3	49,6	177,3
Інші види природоохоронної діяльності	71,9	3767,2	4255,7	7049,4	3208,2

* Складено автором за даними Державної служби статистики України

сування загальнодержавних, регіональних й місцевих екологічних програм всіма учасниками підприємницької діяльності. Місцева влада, використовуючи важелі адміністративного впливу, повинна співпрацювати з благодійними організаціями та спрямовувати кошти на соціальні потреби, покращення якості життя населення. Це стосується, перш за все, тих територій, які потерпають від забруднення довкілля промисловими підприємствами, підтоплення населених пунктів, внаслідок неефективного і нерационального використання водних ресурсів та вирубки лісів, знищення лісосмуг навколо водоймищ. Екологічний ризик – це імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище. Величина його прямо впливає на розмір можливих збитків. Оцінюючи рівень екологічних ризиків на тій чи іншій території, інвестор визначає збитки, які він може отримати у майбутньому. Здебільшого, такі екологонебезпечні території не приваблюють інвесторів і відстають у своєму економічному та соціальному розвитку. Враховуючи це, держава та регіони повинні здійснювати перманентний моніторинг проблемних територій, стимулювати впровадження екологобезпечних технологій у сільському господарстві, інвестувати кошти на відновлювальні роботи, запобігаючи передчасному виводу з експлуатації земельних угідь, здійснювати соціальний захист населення від небажаних наслідків безвідповідального втручання людини в природу.

Стратегія управління екологічною безпекою в аграрному секторі повинна враховувати такі чинники, як науково обґрунтоване землекористування, впровадження інноваційних технологій обробітку ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів для зрошення сільськогосподарських культур, внесення оптимальних норм мінеральних добрив, які не завдають шкоди здоров'ю людей та ін. Інвестування заходів, направлених на охорону довкілля та поліпшення екологічної безпеки населення, дає змогу усунути протиріччя, які виникають між економічним розвитком регіону та його соціально-екологічними наслідками.

Отже, основною метою інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства повинно бути не тільки збереження водних і земельних ресурсів, а й підвищення рівня їх природної цінності, що є визначальним фактором привабливості аграрного сектору економіки для інвесторів та покращення якості життєдіяльності сільського населення.

Ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу є низькою в порівнянні з економічно-розвинутими країнами Європи. Через недбалість ведення сільсько-

господарського виробництва, порушення вимог до виробничої експлуатації земельних угідь, нехтування сучасними науковими розробками та рекомендаціями науковців щодо застосування науково-обґрунтованих сівозмін, використання поливної води на зрошуваних землях, методів і норм застосування добрив, гербіцидів і отрутохімікатів, з кожним роком зростають обсяги сільгоспугідь, які стають непридатними для аграрного землекористування. Особливої уваги заслуговує Причорноморський економічний район України, де незначна кількість атмосферних опадів при високих показниках середньорічного випаровування унеможлиблює раціональне ведення господарства, знецінює результати клопіткої праці селянина.

Зменшення обсягів хімічної меліорації погіршило фізичні та хімічні властивості орного шару ґрунтів на півдні України, призвело до їх засоленості та часткової втрати інвестиційної привабливості. Враховуючи також і те, що в господарствах не має технічних засобів, за допомогою яких вони могли здійснювати цю технологічну операцію та її високу вартість, на наш погляд, доцільно в сучасному зрошуваному землеробстві використовувати сівозміни, які б мали меліоративні поля, на яких би висівались сидеральні культури для подальшого їх заорювання в ґрунт. До того ж, сівозміни на зрошуваних землях в своїй структурі повинні містити такі високорентабельні культури як соя, кукурудза на зерно, овочеві та баштанні культури. Недостатня кількість механізованих складів для їх зберігання, недосконалість технологій очищення стічних вод та викидів у атмосферу забруднюючих хімічних сполук промисловими підприємствами, низькі темпи вводу в експлуатацію сучасних станцій та механізмів, які не дають можливості забруднювати токсичними речовинами довкілля, робить орну землю малоприсадною для вирощування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Екологічний стан сільськогосподарської галузі потребує здійснення корективів у інвестиційній політиці держави і регіонів. Для цього необхідно переоцінити інвестиційні проекти в частині впливу виробництва на екологічну ситуацію, ввести соціальні розділи, які б гарантували відтворення природного середовища та зростання рівня родючості земель сільськогосподарського призначення. Очевидно, що держава та її регіони повинні не тільки збільшити обсяги бюджетних видатків науковій дослідженню, а й на заходи і програми з охорони навколишнього середовища, які є незначними (рис. 1). Частка видатків з бюджету країни на охорону навколишнього середовища є невисокою, складає 0,7-1,1% (рис. 2) і потребує значного збільшення.

Великі збитки сільське господарство отримує від викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин.

Через недостатнє очищення токсичних викидів, обсяги забруднення водоймищ та земель сільськогосподарського призначення є високими, що негативно впливає на отримання екологічно чистої продукції, знижує її ціну та конкурентоспроможність.

Враховуючи вищевикладене, інвестиційна політика регіонального розвитку сільськогосподарства повинна скеровувати зусилля на розробку і реалізацію таких регіональних програм соціально-економічного розвитку галузі, які б сприяли зменшенню шкідливого впливу виробничої діяльності суб'єктів господарювання на довколишнє середовище й стимулювали б впровадження екологобезпечних технологій. З цією метою необхідно вжити наступних заходів:

- посилити відповідальність землекористувачів за екологонебезпечне використання земельних і водних ресурсів;
- оптимізувати площі сільськогосподарських угідь, зменшуючи їх розораність та впроваджуючи екологобезпечні технології;
- стимулювати виробництво органічної продукції землеробства;
- забезпечити своєчасність виведення деградованих земель із сільськогосподарського обороту як джерела підвищеної екологічної небезпеки;

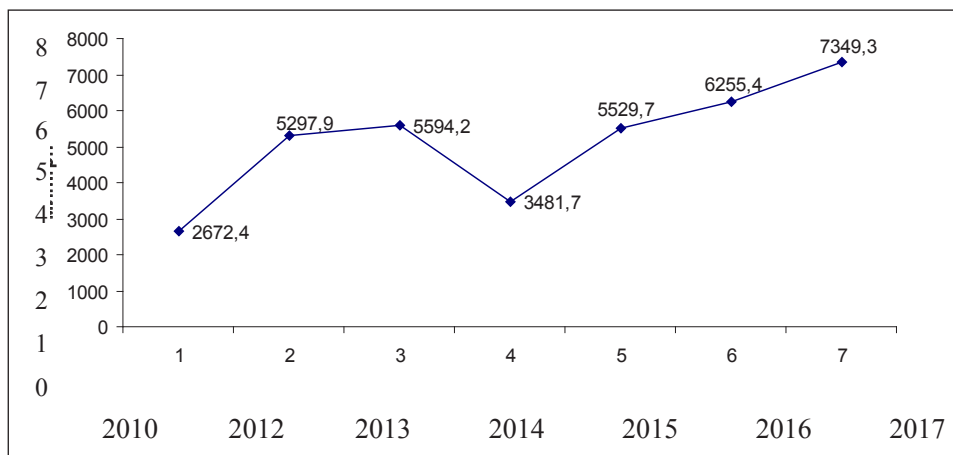

Рис. 1. Витрати бюджету на охорону навколишнього середовища, млн. грн*
* За даними Державної служби статистики України

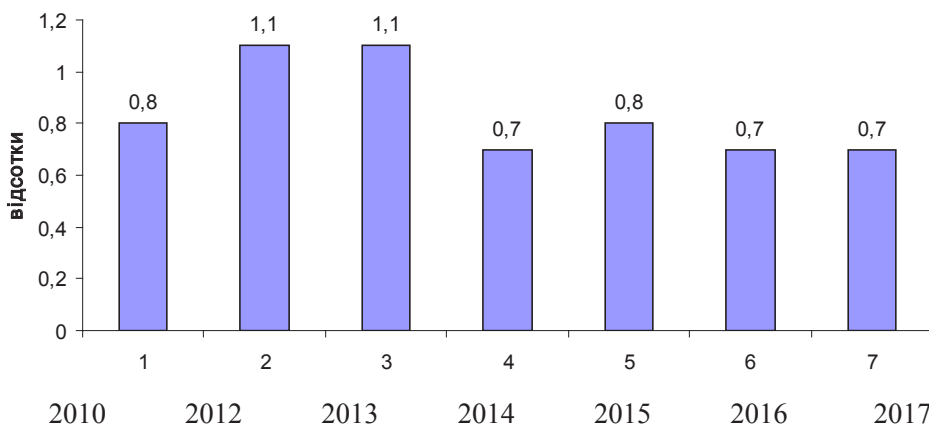

Рис. 2. Частка витратів бюджету країни, від їх загального обсягу на охорону навколишнього природного середовища, %*

* За даними Державної служби статистики України

– стимулювати раціональне використання природних ресурсів та перехід на модель сталого екологічнобезпечного землекористування;

– збільшити обсяги лісистості за рахунок створення штучних лісових насаджень на малопродуктивних, деградованих, технологічно забруднених землях.

На наш погляд, реалізація вищевказаних заходів позитивно вплине на підвищення рівня екологічної безпеки, сприятиме створенню привабливого екологічного середовища у сільському господарстві країни.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи важливість екологічного середовища для розвитку аграрного сектору економіки, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скеровує зусилля на зростання інвестиційного потенціалу як фактору покращення економічного, екологічного й соціального стану галузі.

Звертаємо увагу на те, що високий рівень екологічних ризиків у сільському господарстві є результатом виробничої діяльності суб'єктів господарювання: недотримання ними науково обґрунтованих правил землекористування, низьким рівнем впровадження екологобезпечних технологій, що знижує економічну ефективність аграрного виробництва та створює небезпеку здоров'ю людини.

Встановлено, що держава недостатньо виділяє коштів з державного бюджету на відновлення земельних і водних ресурсів, які є визначальними чинниками розвитку сільського господарства та його інвестиційної привабливості. Запропоновані нами заходи, скеровані на раціональне використання природного інвестиційного потенціалу можуть позитивно вплинути на підвищення екологічної безпеки сільського господарства у регіонах України.

Список використаних джерел:

1. Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку: концепція системно-динамічного вирішення. Київ, 2001. 172 с.
2. Мельник Л.Ю., Макаренко П.Н., Любович О.А. Аграрне підприємство і держава. Дніпропетровськ, 1999. 259 с.
3. Новікова Н.Л. Особливості та умови відтворення в сільському господарстві України. *Агросвіт*. 2011. № 4. С. 19–21.
4. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування. Суми, 1999. 420 с.
5. Іртишчева І.О., Потапенко О.М. Економіко-екологічні проблеми забруднення навколишнього середовища побутовими відходами: сучасний стан та шляхи вирішення. *Бізнес-Навігатор*. 2011. № 23. С. 173–177.

References:

1. Dorohuntsov S.I., Ral'chuk O.M. (2001). *Upravlinnya tekhnogenno-ekolohichnoyu bezpekoyu u paradyhmi staloho rozvytku: kontsepsiya systemno-dynamichnoho vyrishennya* [Management of technogenic-ecological safety in the paradigm of sustainable development: the concept of system-dynamic solution]. Kyiv. (in Ukrainian)
2. Mel'nyk L.Yu., Makarenko P.N., Lyubovych O.A. (1999). *Ahrarne pidpryyemstvo i derzhava* [Agrarian enterprise and the state]. Dnipropetrovs'k. (in Ukrainian)
3. Novikova N.L. (2011). *Osoblyvosti ta umovy vidtvorennya v sil's'komu hospodarstvi Ukrayiny* [Features and conditions of reproduction in agriculture of Ukraine]. *Ahrosvit*, vol. 4, pp. 19–21.
4. Kashenko O.L. (1999). *Finansy pryrodokorystuvannya* [Environmental finance]. Sumy. (in Ukrainian)
5. Irtysheva I.O., Potapenko O.M. (2011). *Ekonomiko-ekolohichni problemy zabrudnennya navkolyshn'oho seredovyscha pobutovymy vidkhodamy: suchasnyy stan ta shlyakhy vyrishennya* [Economic-ecological problems of environmental pollution of household waste: current state and ways of solution]. *Business-Navigator*, vol. 23, pp. 173–177.

УДК 338.465.2

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.13>**Кацемир Я.В.**

кандидат экономических наук, старший преподаватель,
Государственное высшее учебное заведение
«Херсонский государственный аграрный университет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-4032>

Katsemir Yana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПОЛЕЗНОСТЬ УСЛУГ КАК ОДНА ИЗ КЛЮЧЕВЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРОДУКТА

USEFULNESS OF SERVICES AS ONE OF THE KEY COMPONENTS OF THE ATTRACTIVENESS OF A TOURIST PRODUCT

Ключевым вопросом, решаемым в системе маркетинга при формировании комплексных услуг, является выявление потребительских предпочтений с учетом полезности. Подходы к потребительской оценке у разных групп потребителей могут быть различными. В работе исследованы особенности формирования и обеспечения полезности туристического продукта. Рассмотрены основные подходы к определению сущности полезности. Выделены потребительские (осязаемые и неосязаемые) характеристики туристического продукта. Определена целесообразность ориентации хозяйственной деятельности туристических предприятий на потребительские ценности. Представлена оценка доминирующих компонентов потребительских характеристик туристического продукта, обуславливающих формирование потребительской ценности.

Ключевые слова: полезность, потребительская полезность, потребительская привлекательность, туристический продукт, потребительские характеристики туристического продукта.

Ключовим питанням, що вирішується в системі маркетингу при формуванні комплексних послуг, є виявлення споживчих переваг з урахуванням корисності. Підходи до споживчої оцінки у різних груп споживачів можуть бути різними. У статті досліджено особливості формування та забезпечення корисності туристичного продукту. Розглянуто основні підходи до визначення сутності корисності. Виокремлено споживчі (відчутні та невідчутні) характеристики туристичного продукту. Визначено доцільність орієнтації господарської діяльності туристичних підприємств на споживчі цінності. Подана оцінка домінуючих компонентів споживчих характеристик туристського продукту, які зумовлюють формування споживчої цінності.

Ключові слова: корисність, споживча корисність, споживча привабливість, туристичний продукт, споживчі характеристики туристичного продукту.

A tourist product as a product is determined by consumer utility, that is, the ability to satisfy certain recreational needs of people. The usefulness of a tourism product is determined by its value to the subject. Therefore, enterprises involved in the organization of travel should create such a tourism product that would be valuable to as many people as possible. Then you can count on mass consumption. The aim of the work is to study the essence of the usefulness of a tourism product, to determine the factors that determine the usefulness of a tourism product, and to establish the impact of utility on increasing the consumer attractiveness of a tourism product. The following methods were used for the study: comparison and peer review methods (for the study of the consumer utility and attractiveness of the tourist product); graphical and tabular method; methods for determining average and relative indicators. The information base of the research is legislative and regulatory acts of Ukraine, materials of the State Statistics Service of Ukraine, periodicals, official reports and analytical publications of leading international economic organizations, materials of national and international conferences, information of the Internet, author's own research. The attractiveness of a tourism product is a system of factors

in the production and sale of tourism products and services. In the current conditions of the functioning of tourism enterprises with a developed network of tourism markets and a large number of companies represented at them, the main direction of tourism enterprises is to create the attractiveness of a tourism product, which is manifested in its ultimate goal – to expand the flow of tourists, profit and ensuring the competitiveness of tourism products developed. This characterizes the sustainability of the tourism enterprise. The consumer usefulness of a tourism product is the ability of a tourism product to satisfy a human need. It is based on the internal properties of the object and on the needs of the person, which are determined by the objective biological properties of the body, correlated with the objective conditions of the surrounding world, passed through the cultural context, and differences in individual preferences. Guided by the methodological foundations of the process of formation of consumer attractiveness of tourism products, we note that the presented research procedure allows tourism enterprises:

- carry out research on consumer characteristics of tourism products regardless of the type of tourism and the purpose of travel;*
- assess the degree of influence of processes on compliance with the level of customer satisfaction with tourism products;*
- to formulate decisions aimed at improving the consumer characteristics of the tourism product in key areas of consumer utility formation;*
- reduce the so-called distance between the expected and obtained consumer properties of the tourism product.*

Key words: *utility, consumer utility, consumer appeal, tourism product, consumer characteristics of tourist product.*

Постановка проблемы. На фоне глобального экономического и финансового кризиса возрастает нестабильность предпринимательской среды, что диктует жесткие требования к субъектам хозяйственной деятельности в борьбе «за выживание». В полной мере это касается и туристических предприятий. Туроператоры и турагенты активно ищут различные способы сохранения и расширения рыночной доли, разрабатывая и реализуя в условиях перенасыщенности предложения на туристическом рынке, соответствующие стратегические планы и оперативные действия. Интерес к развитию туризма объясняется рядом особенностей, обеспечивающих его привлекательность. Среди традиционных подходов к управлению привлекательностью туристического продукта особое место занимает системный подход. Определение системы в общепринятом понимании выглядит как определенная совокупность, состоящая из взаимозависимых частей, каждая из которых вносит свой вклад в обобщенные характеристики системы [1, с. 226].

Системный подход в управлении параметрами привлекательности туристического продукта рассматривает туристическое предложение как целостную совокупность различных видов предлагаемых услуг и параметров туристического продукта, находящихся во взаимосвязи как между собой, так и с внешней средой, предполагает учет всех факторов, влияющих на ее конечный элемент – потребительскую привлекательность туристического продукта, акцентируя внимание на прямой, обратной и косвенной взаимосвязи между параметрами туристического продукта, при этом изменения в одном параметре туристического продукта неизменно вызывают изменения в других [2, с. 105].

Туристический продукт как товар определяется потребительной полезностью, то есть способностью удовлетворять определенные рекреационные потребности людей. Полезность туристического продукта определяется его ценностью для субъекта. Поэтому предприятия, занимающиеся организацией путешествий, должны создавать такой туристический продукт, который был бы ценен для максимально большего количества людей. Тогда можно рассчитывать на массовое потребление.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема полезности остается предметом разногласий в экономической науке, начиная с XVIII века, когда возникла объективная теория полезности (Е. Кондильяк, Ф. Галиани). Субъективная теория полезности сделала попытку решить эту задачу на основе полезности в зависимости от того, как меняется психологическая оценка товаров и услуг. Она существует в двух

вариантах – кардиналистская (В. Жевонс, А. Маршалл, К. Менгер. Есть. Бем-Баверк, Ф. Визер и др.) и ординалистская (В. Парето, Слуцкий, Дж. Хикс, Ф. Эджуорт и др.). Вопросы полезности туристического продукта частично рассмотрены в работах украинских исследователей И.В. Журило, Т.Н. Ткаченко, Н.И. Чухрай, Л.С. Лисовской.

Целью работы является исследование сущности полезности туристического продукта, определение факторов, которые определяют полезность туристического продукта, и установление влияния полезности на повышение потребительской привлекательности туристического продукта.

Изложение основного материала. Привлекательность туристического продукта представляет собой системный комплекс факторов производства и реализации туристических продуктов и услуг. В современных условиях функционирования туристических предприятий при развитой сети туристических рынков и большом количестве фирм, представленных на них, основное направление деятельности туристических предприятий заключается в формировании привлекательности туристического продукта, которое проявляется в своей конечной цели – в расширении потоков туристов, получении прибыли и обеспечении конкурентоспособности разрабатываемых туристических продуктов. Это характеризует устойчивость туристического предприятия [3, с. 16; 4, с. 39].

Для того чтобы создать туристический продукт, адаптированный под потребителя, то есть тот продукт, который будет самым привлекательным, важно исследовать, что именно является полезным для потребителя туристических услуг.

Термин «полезность» означает способность удовлетворения определенных потребностей индивида. При применении теории полезности следует придерживаться научного подхода ординалистов, которые считают, что индивид может лишь сравнивать полезности наборов благ, определяя при этом, какой из наборов желаннее для него.

Потребительская полезность туристического продукта – это способность туристического продукта удовлетворять человеческую потребность. Она базируется на внутренних свойствах объекта и на потребностях человека, которые определяются объективными биологическими свойствами организма, соотношенным с объективными условиями окружающего мира, пропущенными через культурный контекст, и различиями в индивидуальных предпочтениях [5, с. 52].

Туристическое предприятие должно быть заинтересованным в том, чтобы потребительские свойства предлагаемых туристических продуктов максимально соответствовали требованиям потребителя. Туроператоры должны создавать, а турагенты – реализовывать туристический продукт, привлекательный для различных сегментов туристов, то есть их практические ориентиры находятся в плоскости атрактивности и организационно-экономической доступности туристского продукта; степени его универсальности или специализированности; возможности сочетания туристических услуг с другими основными и дополнительными, которые обуславливают высокий уровень удовлетворения туристическим продуктом [6, с. 10].

Рассматривая потребительскую полезность туристического продукта, можно выделить доминирующие компоненты, которые выражаются через показатели качества, назначения, безопасности, цены, профессиональной компетенции персонала, нематериальных активов и экологичности.

Целью процесса формирования потребительской полезности туристического продукта является объективное определение потребительских свойств (совокупности характеристик), которые должны быть присущими туристическому продукту относительно восприятия и оценки потребителями [7].

Функциональные выгоды туристического продукта можно оценить через показатели назначения. Доступность товара или услуги для потребителя важна не сама по себе, а именно в тот момент времени и в том месте, которые для него являются актуальными.

Полезность времени – это выгода, созданная за счет «чего-то» в необходимое время.

Полезность места – это выгода, которая создается для того, чтобы сделать товар доступным для приобретения и потребления в необходимом месте.

Полезность продаж характеризует уровень удовлетворения услугами, связанными с процессом теоретического или практического ознакомления потребителей с параметрами туристического продукта.

Полезность использования туристического продукта известного бренда туристического предприятия заключается в обеспечении уверенности в правильности выбора решения о покупке и, соответственно, уменьшении риска приобретения; придании эмоциональной окраски и улучшении восприятия туристического продукта; предоставлении потребителю ощущения принадлежности к определенной общественной группе и повышении статуса потребителя.

В ходе исследований было установлено, что полезности присущи не только объективные, но и субъективные качества, она является делом индивидуального вкуса и восприятия. Один и тот же товар имеет разную полезность для различных потребителей. По этой причине отвергли саму возможность количественного измерения полезности. Считалось, что субъективная природа полезности чувствительна только к ординалистичному (порядковому) ранжированию. Расставляя ординалистичные предпочтения, человек должен только ранжировать степень – от высшего к низшему, от лучшего к худшему, от максимально удовлетворительного до минимально удовлетворительного. Задачи формирования и обеспечения полезности туристического продукта являются сложными и многофакторными.

В условиях высококонкурентного динамичного рынка привлекательным можно назвать того субъекта, который предлагает потребителям большую полезность для удовлетворения потребностей при минимально возможной цене владения и потребления блага. В XX веке развит маркетинговый подход к достижению рыночных целей организации, который «призывает» распознавать потребительские нужды и обеспечивать целевых клиентов большей ценностью, чем конкуренты.

Во время покупки товара или услуги индивид «оценивает» потребительские выгоды, «исследует» их качество, сопоставляет потребительскую ценность различных товаров и услуг, ожидаемые выгоды и необходимые затраты для их получения. Процесс восприятия полезностей связан не только с познавательными, но и с эмоциональными процессами [8, с. 258].

К осязаемым потребительским характеристикам туристического продукта относятся показатели:

1. Качества (гарантии предоставление различных видов туристических услуг во время путешествия, комфортность условий, качество процесса обслуживания, организации и продвижения тура).

2. Назначения (комплексность тура, информационная поддержка поисковой системы туров, анимационное сопровождение тура, маркетинговые характеристики туристического продукта).

3. Безопасности (наличие программ страхования, комплексная безопасность тура, стандартизация туристических услуг, социальная адаптация потребителя).

4. Цены (ценовые предложения турпродуктов, система скидок на турпродукты, сезонная дифференциация цен на туф продукты).

К неосязаемым потребительским характеристикам туристического продукта можно отнести показатели:

1. Профессиональной компетенции персонала (уровень квалификации и профессионализма менеджеров, профессиональная этика, культура, самостоятельность, исполнительность).

2. Нематериальных активов (бренд туристического предприятия, коммуникационная политика, наличие клиентской базы, системы мониторинга лояльности потребителей).

3. Экологичности (экологическая устойчивость туров в контексте обеспечения сбалансированного развития природно-экологической системы).

Для формирования привлекательного туристического продукта используется принцип целенаправленности, предполагающий проведение исследований туристических потоков Украины относительно предпочтений туристов и цели путешествия. Используя классификатор туристических маршрутов, где выделены главные цели путешествия (познавательные; спортивные; самодеятельные, в том числе с активными методами передвижения: экскурсионные, деловые, конгресс-туризм; курортные, лечебные; горнолыжные; фестивальные; охотничьи; шоп-туризм; религиозные; экстремальные, обучающие), сформулирована таблица 1.

Из таблицы видно, что в 2018 году путешествия туристов происходили с познавательной и экскурсионной целью. Но эта тенденция все равно не на пользу развития туристического рынка Украины, потому что выездных туристов на 1 181 997 человек больше, чем внутренних и въездных. Это свидетельствует о том, что туристов больше привлекают исторические и рекреационные ресурсы других стран, чем нашего государства. Для использования принципов формирования привлекательного туристического продукта надо исследовать факторы, которые раскрывают каждый из принципов и влияют на формирование туристических маршрутов.

Во время создания туристического продукта разработчику предлагается воплотить идею на трех этапах [10, с. 402].

На первом этапе определяется, какой продукт будет получать потребитель, поскольку, приобретая его, потребитель прежде всего надеется подлечиться, развлечься, удовлетворить другие потребности. В случае с туристическим продуктом это его сердцевина (транспорт, проживание, развлечение, лечение).

На втором этапе разработчик должен сделать туристический продукт готовым к реализации и привлекательным для клиентов. Для этого он должен соответствовать следующим условиям:

- иметь набор разнообразных услуг;
- иметь определенный уровень качества;
- иметь продуманный имидж;
- быть подкрепленным рекламой, информацией.

На третьем, заключительном этапе созданный продукт следует подкрепить гарантиями того, что потребитель обязательно получит обещанные выгоды в полном объеме, а если туристическая фирма через определенные причины не сможет удовлетворить всех ожиданий, то потери потребителя будут полностью компенсированы.

На этом этапе можно подкрепить туристический продукт такими гарантиями, как:

- полнота и качество заявленных услуг;
- возврат денег в случае неудовлетворенности туриста;
- страхование туриста во время путешествия;
- возможности скидок или рассрочки платежа и тому подобное.

Выводы. Руководствуясь предложенными методическими основами процесса формирования потребительской привлекательности туристических продуктов, отметим, что представленная процедура исследования позволяет туристическим предприятиям:

- осуществлять исследование потребительских характеристик туристических продуктов независимо от вида туризма и цели путешествия;
 - оценивать степень влияния процессов на соответствие уровню удовлетворенности потребителей туристическими продуктами;
 - формировать решения, направленные на улучшение потребительских характеристик туристического продукта по ключевым направлениям формирования потребительской полезности;
 - уменьшить так называемое расстояние между ожидаемыми и полученными потребительскими свойствами туристического продукта.
-

Таблиця 1

**Распределение туристов, обслуженных туроператорами и турагентами,
с целью поездки и видами туризма, человек**

Показатели	2018 год							Дети в возрасте до 17 лет
	Всего	В том числе с целью поездки						
		Службная, деловая, учебная	Досуговый	Лечебный	Спортивный туризм	Специализированный туризм (религиозный, фестивальный, шоп-туры)	Другое	
Всего обслужено туристов	1 814 827	178 832	1 510 668	29 865	2019	1174	92 269	135 656
из них:								
въездных (иностранных) туристов	14 550	2195	9782	2427	-81	65	46	
выездных туристов	1 498 412	68 905	1 342 243	1147	946	1027	84 144	118 360
внутренних туристов	301 865	107 732	158 643	26291	1073	66	8060	17 250

Джерело: систематизовано и обобщено автором на основе [9, с. 34-35]

Список использованных источников:

1. Чемерис А. Системный подход к принятию управленческих решений. *Вестник Украинской Академии государственного управления при Президенте Украины*. 2001. № 4. С. 224-233.
2. Должикова-Полищук Л.В. Особенности и тенденции управления туристической деятельности. *Актуальные проблемы экономики*. 2014. № 9(159). С. 103-112.
3. Карпова Г.А., Хорева Л.В. Экономика и управление туристической деятельностью. Санкт Петербург. 2011. 135 с.
4. Орхименко А.Г. Тенденции формирования въездного туристического потока в Украину. *Экономический опис, XXI*. 2012. № 9. С. 8-12.
5. Самойленко К.В. Необходимость использования информационной логистики в контексте обеспечения полезности туристического продукта, *Technology audi Tandproduc Tionreserves*. № 6/2(20), 2014, с. 51-56.
6. Ткаченко Т. Формирование потребительской ценности туристического продукта. *Товары и рынки*. 2012. № 2. С. 5-16.
7. Бойко Н.Г. Инструментальная среда исследовательского процесса формирования потребительской ценности туристического продукта. URL: http://www.chciknteu.cv.ua/herald_ru/content/dovvload./archive/2010/V2/NV-2010-V2_30.pdf (дата звернення: 05.02.2020).
8. Мочерный С.В. Экономическая теория. Киев, 2003.
9. Государственная служба статистики Украины. Статистический бюллетень «Туристическая деятельность в Украине». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2020).
10. Мунин Г.Б. Маркетинг турпродукта. Учебник для студ. высших учебных заведений, Киев, 2009. 394 с.

References:

1. Chemeris A. A. (2001) Sistemny`j podkhod k prinyatiyu upravlencheskikh reshenij [Systematic approach to managerial decision-making]. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. (in Ukrainian)
2. Dolzhikova-Polishchuk L.V. (2014) Osobennosti i tendenczii upravleniya turisticheskoy deyatel'nosti [Features and trends of tourism management]. *Actual problems of the economy*, No. 9(159). (in Ukrainian)
3. Karpova G.A. Horeva L.V. (2011) E`konomika i upravlenie turisticheskoy deyatel'nost' yu [Economics and tourism management]. Saint Petersburg. (in Russian)
4. Orhimenko A.G. Tendenczii formirovaniya v`eznogo turisticheskogo potoka v Ukrainu. [Trends in the formation of an imported tourist flow to Ukraine]. *Economic Descript, XXI*. 2012. No. 9. (in Ukrainian)
5. Samoilenko K.V. (2014) Neobkhodimost` ispol'zovaniya informacionnoj logistiki v kontekste obespecheniya poleznosti turisticheskogo produkta [The need to use information logistics in the context of ensuring the usefulness of a tourism product]. *Technology audi Tandproduc Tionreserves*. No. 6/2(20). (in Ukrainian)
6. Tkachenko T. (2012) Formirovanie potrebitel`skoj czennosti turisticheskogo produkta [Formation of consumer value of a tourism product]. *Goods and markets*, No 2. (in Ukrainian)
7. Boyko N.G. Instrumental'naya sreda issledovatel'skogo proczessa formirovaniya potrebitel'skoj czennosti turisticheskogo produkta [The instrumental environment of the research process of the formation of the consumer value of a tourism product]. Retrieved from: http://www.chciknteu.cv.ua/herald_ru/content/dovvload./archive/2010/V2/NV-2010-V2_30.pdf (in Ukrainian)
8. Mocherny S.V. (2003) E`konomicheskaya teoriya Economic theory. Kiev. (in Ukrainian)
9. State Statistics Service of Ukraine. Statistical Bulletin "Tourism Activities in Ukraine". Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
10. Munin G.B. (2009) Marketing turprodukta [Tourism product marketing]. Textbook for students. higher education institutions, Kiev. (in Ukrainian)

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.14>**Кириченко Н.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Kirichenko Natalia, Osadchuk Irina, Bolila Svitlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ВИЗНАЧЕННЯ СТРИМУЮЧИХ ФАКТОРІВ ТА ШЛЯХІВ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ АГРОФОРМУВАННЯМИ

DETERMINATION OF CONTROLLING FACTORS AND WAYS TO ENCOURAGE AGRICULTURAL INNOVATION IMPLEMENTATION

Реалії сьогодення та динамічний розвиток агропромислового виробництва вимагають від агроформувань України активного впровадження у свою діяльність інновацій, інноваційних процесів, технологій тощо, які в сучасних умовах господарювання сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі через ефективне економічне зростання та дозволять подолати виробничі, ресурсні, екологічні, технологічні, матеріально-технічні, організаційно-управлінські й соціальні обмеження. Але ж впровадження інновацій аграрними підприємствами стримується багатьма негативними факторами, які гальмують удосконалення діяльності аграрного сектора. Складність інноваційного розвитку агроформувань полягає в досить специфічних факторах, які мають регіональні, галузеві, функціональні, технологічні, організаційні особливості з урахуванням участі живих організмів у виробничому процесі. Тому визначення основних стримуючих факторів та ефективних заходів стимулювання впровадження інновацій агроформуваннями набуває значної актуальності.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, агроформування, агроінновації, інноваційний розвиток.

Нынешнее динамичное развитие агропромышленного производства требуют от агроформирований Украины активного внедрения в свою деятельность инноваций, инновационных процессов, технологий и т.д., которые в современных условиях хозяйствования будут способствовать повышению конкурентоспособности отрасли через эффективный экономический рост и позволят преодолеть производственные, ресурсные, экологические, технологические, материально-технические, организационно-управленческие и социальные ограничения. Но внедрение инноваций аграрными предприятиями сдерживается многими негативными факторами, которые тормозят совершенствование деятельности аграрного сектора. Сложность инновационного развития агроформирований заключается в достаточно специфических факторах, которые имеют региональные, отраслевые, функциональные, технологические, организационные особенности с учетом участия живых организмов в производственном процессе. Поэтому определение основных сдерживающих факторов и эффективных мероприятий стимулирования внедрения инноваций агроформированиями приобретает значительную актуальность.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, агроформирования, агроинновации, инновационное развитие.

The development of agro-industrial production and the growth of competition motivate agricultural enterprises of Ukraine to introduce new and improve existing tools and objects of labor; production technologies, its organization and management (namely innovations) in order to achieve greater economic and social effect. Problems with introduction of innovations have become quite popular among many domestic and foreign scientists. The need to conduct innovative searches and incorporate their results into the activities of agrarian enterprises is a great importance for comprehending the entire diversity of the innovation process in the agro-industrial sector. The purpose of the article is to identify the main constraints and effective measures to stimulate the implementation of innovations by agro-formations. The methodological basis of the research was the scientific works of domestic and foreign scientists, and legislative and regulatory documents of Ukraine concerning innovative activity were also used. The methodological basis of the study was the general scientific economic methods. The article considers innovation as an economic category, which is the key to scientific and technological progress and the most important factor in the development of agricultural enterprises. There are 4 groups of innovations in the subject and sphere of use in the agroindustrial complex: organizational – managerial and economic, breeding – genetic, social – ecological and technical – technological and industrial. The classification of innovations in the activities of agricultural enterprises is proposed to be considered in the light of industry peculiarities. The study found that at present, most agricultural companies are clearly aware of the feasibility of attracting innovation, as a major factor in improving production efficiency and the ability to enter the domestic and foreign markets with high-tech, more profitable and competitive products. But despite this, the vast majority of agricultural companies are not able to attract large-scale innovative products, implement strategic state projects or dramatically change the production process. Therefore, the authors propose effective ways that will stimulate and encourage the introduction of innovations by agro-formations and will eliminate a number of negative factors that impede their implementation.

Key words: *innovation, innovation process, agro-formation, agro-innovation, innovative development.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах успіх аграрного бізнесу визначається впровадженням новітніх інноваційних технологій. Це передбачає особливий, новаторський, антибюрократичний стиль господарювання. Інноваційний розвиток агроформувань і економіки країни в цілому, дозволить вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам здійснювати ефективне управління виробничими та економічними процесами, вирощувати високопродуктивну, якісну та конкурентоспроможну продукцію, підвищити ефективність і прибутковість виробництва, зменшити витрати матеріальних, енергетичних, трудових та природних ресурсів, сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, а також дасть змогу успішного просування своєї продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою сучасної теорії інновацій є праці Р. Акоффа, І. Ансоффа, М. Джорджа, П. Друкера, М. Мескона, М. Портера, Й. Шумпетера та ін. Питання інновацій, інноваційного розвитку підприємств і різні аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії інноваційної діяльності, її інвестиційного й ресурсного забезпечення, а також інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо новітніх розробок сільськогосподарської науки й використання інтелектуальної власності в аграрній сфері, були предметом досліджень багатьох вітчизняних учених: І.О. Банєва, В.О. Василенко, О.М. Вишневська, Л.М. Ганущак, В.М. Геєць, О.І. Дацій, М.В. Зубець, С.М. Кваша, М.І. Кісіль, Н.В. Краснокутська, І.М. Крейдич, О.В. Крисальний, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Лупенко, М.І. Лобанов, М.Й. Малік, П.П. Микитюк, О.Є. Новіков, П.Т. Саблук, Н.М. Сіренко та багато інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних стримуючих факторів та ефективних заходів активізації впровадження інновацій агроформуваннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновація як економічна категорія є запорукою науково-технічного прогресу та являє собою найважливіший чинник розвитку аграрних підприємств. Вважаємо що, під інновацією слід розуміти – результати науково-дослідної, експериментальної, винахідницької та творчої діяльності, впрова-

джені та випробувані на практиці принципово нові або кардинально змінені технології, методи, предмети і знаряддя праці, товари чи послуги, а також процеси втілення змін у виробничо-господарську, соціальну, економічну, управлінську й інші діяльності підприємства з метою отримання більшого прибутку, продуктивності, підвищення рівня конкурентоспроможності та зниження виробничих витрат.

Відповідно, процес здійснення інновацій називається інноваційною діяльністю, яка охоплює створення та впровадження: нової продукції; нових технологічних процесів і форм організації виробництва; нового ринку; нових процесів управління і вирішення соціально-економічних завдань, відповідних їм фінансових інструментів та організаційних структур. Таким чином по предмету і сфері вживання в АПК можна виділити 4 групи інновацій (табл. 1).

Таблиця 1

Групи інновацій в залежності від сфери вживання в АПК

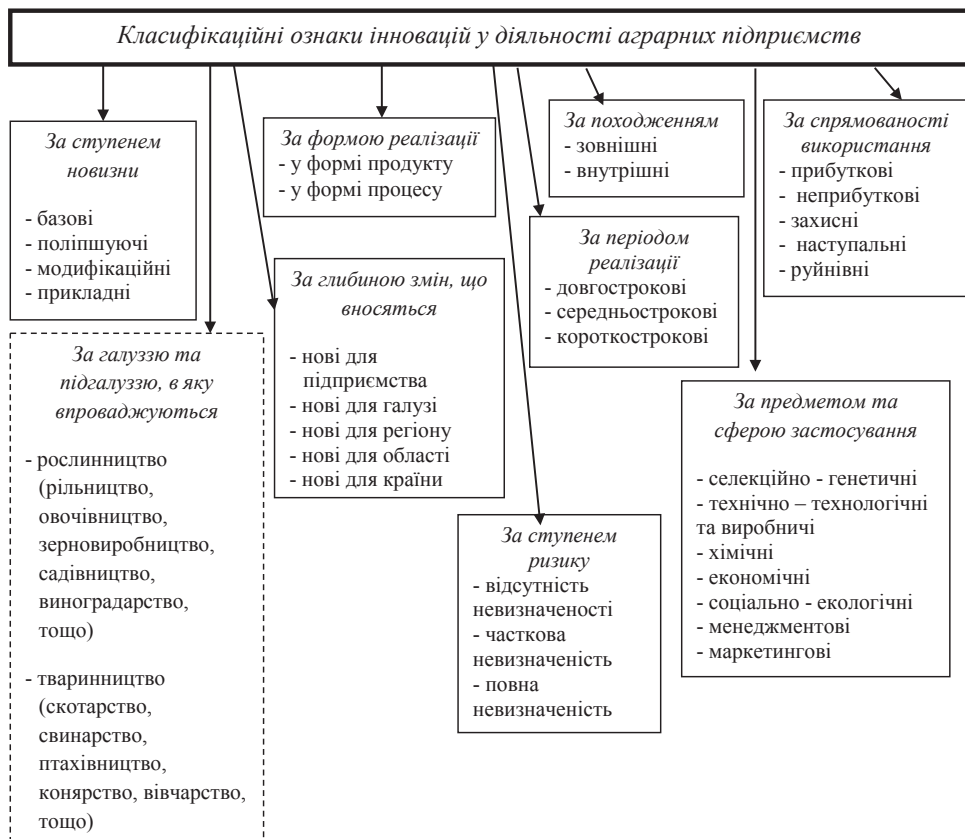
Організаційно-управлінські та економічні	– забезпечення ресурсами АПК та нові форми технічного обслуговування; – формування інтегральних структур та розвиток кооперацій в АПК; – нові форми мотивації та організації праці; – маркетинг інновацій; – форми і механізми інноваційного розвитку; – створення інноваційної консультаційних систем у сфері науково технічної інноваційної діяльності; – перетворення форм власності; – реструктуризаційна діяльність, яка передбачає зміни структури, наприклад, поєднання відділів, створення нових відділів (створення відділу маркетингу); – впровадження систем забезпечення якості або управління якістю, заснованих на нормах ISO; – зміни організації системи продажу, створення нової системи дистрибуції, тощо.
Соціально-екологічні	– поліпшення якості довкілля; – поліпшення умов праці, вирішення проблем освіти, охорони здоров'я; – формування системи кадрів науково-технічного забезпечення АПК; – забезпечення сприятливих умов для життя, праці і відпочинку населення.
Селекційно-генетичні	– нові сорти і гібриди с.-г. рослин; – нові породи тварин та птиці; – виведення рослин чи тварин, стійких до хвороб, шкідників і факторів довкілля.
Техніко-технологічні та виробничі	– нові технології обробітку с.-г. культур; – нові засоби захисту рослин; – використання новітньої техніки; – нові ресурсозберігаючі технології та ін.

Специфіка інновацій в аграрному секторі зумовлена особливостями самого сільського господарства, де основним фактором виробництва є земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія з живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), виробництво має сезонний характер і високий рівень ризику. Із впровадженням інновацій у галузь, види продукції, як правило не змінюються, тільки набувають покращених властивостей (наприклад, вища врожайність). На підставі опрацювання і систематизації представлених в економічній літературі досліджень учених щодо сутності інновацій реалізованих в аграрній сфері, вважаємо за доцільне, конкретизувати

їхнє тлумачення та визначати як агроінновації й розглядати як нові технічні засоби, технологічні методи та методики вирощування, зберігання або переробки продукції рослинництва і тваринництва, новітні технології обробітку ґрунту, вдосконалені або нові результати селекційно-генетичної, біотехнологічної і біоінженерійної діяльності, енергозберігаючі технології, нові підходи до управління, організації виробництва і праці, які надають можливість досягти збільшення врожайності, продуктивності, економічності та виробництва екологічної продукції, що забезпечує підприємства прибутковістю, стабільністю і конкурентоспроможністю [1].

Враховуючи багатоваріантність трактувань інновацій, для розкриття сутності досліджуваного поняття слід розглянути їх класифікацію, яка є розподілом на групи за ознаками (рис. 1). На сьогодні серед учених не існує загальної класифікації, це пов'язано передусім з тим, що автори класифікують інновації на основі різних ознак. Класичною вважають класифікацію, автором якої є Й. Шумпетер, котрий виокремив п'ять типів інновацій, стверджуючи, що інновації є вторинними або базисними [1].

На рисунку 1 запропоновано розширену класифікацію інновацій відносно діяльності аграрних підприємств в частині виокремлення інновацій в аграрному секторі за галуззю та підгалуззю, в яку вони впроваджуються, а саме: рослинництво (рільництво, овочівництво, зерновиробництво, садівництво, виноградарство тощо); тваринництво (скотарство, свинарство, птахівництво, конярство, вівчарство тощо); зрошуване землеробство [1].

---- – розширено авторами

Рис. 1. Класифікація інновацій в діяльності аграрних підприємств

Аналізуючи проблеми впровадження інновацій з'ясовано, що основними обмеженнями про які свідчать відомості дослідження аграрних підприємств, є численними і різноманітними. У значній кількості випадків одним з вагомих обмежень є фінансові можливості підприємства. З'ясовано, що фінансування та кредитування інноваційної діяльності в аграрному секторі реалізується за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, вітчизняного та іноземного інвестування, кредитування вітчизняними та іноземними комерційними банками або фінансовими небанківськими установами, недержавного гарантування кредитів. І тому інноваційний розвиток підприємств на 30% стримується їхнім незадовільним фінансовим станом, котрий є узагальнюючим індикатором ситуації, яка склалася внаслідок господарської діяльності суб'єктів ринку і реалізації державної аграрної політики. Результати досліджень свідчать про те, що агроформування України щорічно потребують інвестиції в основні засоби виробництва та поповнення обігових коштів на рівні 348,7 млрд грн, із яких дефіцит обігових коштів у галузях сільського господарства складає 100,7 млрд грн, потреба в оновленні основних засобів виробництва в галузях сільського господарства – 248 млрд грн. При цьому дефіцит коштів у розрахунку на 1 га складає 2130 грн у рослинництві та 1600 грн. у тваринництві [2; 3, с. 18]. Як наслідок, у сучасних умовах поступово скорочуються обсяги ресурсів, що спрямовуються на впровадження інновацій, значна частина підприємств відмовляється від виконання власних науково-дослідних робіт, припиняється практика укладання договорів на проведення спеціалізованих досліджень в інтересах розвитку с.-г. виробництва. Зокрема, нині не отримують належного розвитку такі прогресивні види інноваційної діяльності, як проведення досліджень та виконання розробок, придбання нових агротехнологій, прав на патенти і ліцензії тощо [4].

Установлено, що сьогодні в аграрному секторі основним джерелом фінансування витрат на інноваційну діяльність є власні (реінвестиційні) кошти суб'єктів господарювання. Як свідчить аналіз статистичних даних, близько 80-85% власних коштів аграрних підприємств України формується за рахунок амортизації, що суттєво обмежує можливості господарюючих суб'єктів у сфері фінансування власного інноваційного розвитку.

З'ясовано, що невеликі аграрні підприємства за швидкістю впровадження інновацій у середньому на 30% випереджають великі агроформування. Разом з тим, вивчення досвіду аграрних підприємств України у сфері фінансування інноваційного розвитку свідчить про те, що розміри амортизаційного фонду і обсяги прибутку, які залишаються розпорядженні переважної більшості вітчизняних агроформувань, не дозволяють здійснити техніко-технологічну реконструкцію виробничої бази на інноваційних засадах у необхідних масштабах. Аналіз статистичних даних виявив, що значна частина (75,8-76,5%) аграрних підприємств України мали площу с.-г. угідь до 1 тис. га, що робить їх нездатними до придбання та використання сучасних дорогих технічних і технологічних засобів виробництва, не дозволяє ефективно використовувати інновації внаслідок неможливості досягнення економії на масштабах виробництва і знижує рівень інноваційної активності. Дослідження встановило, що на даний час тільки ті суб'єкти господарювання можуть забезпечити ефективний розвиток виробництва та удосконалення технологічних процесів на інноваційних засадах які мають чисельність працюючих – 500-1000 осіб. Середні та великі підприємства (інтегровані структури, агрохолдинги, спільні підприємства, товариства) володіють достатньою кількістю вільних оборотних коштів, спроможні покривати до 90% витрат на інноваційну діяльність за рахунок власних ресурсів, здатні реінвестувати як власні кошти, так і залучати капітал інвесторів на найвигідніших умовах [5].

Іншою перешкодою під час впровадження змін, що також дуже часто спостерігається, це ставлення до них колективу. Ця проблема набирає особливої ваги, так як це характеризується браком працівників відповідної кваліфікації. Це особливо відчувається у процесі впровадження систем контролю якості на базі норм ISO. Крім

того, проблемами, на які часто вказують респонденти з досліджуваних підприємств, це дефіцит часу у керівників, які поєднують виконання щоденних обов'язків з вирішенням проблем інноваційно-стратегічного плану та реформуванням організації праці. Значна частина досліджуваних підприємств вважає істотним ускладненням для початку та реалізації інноваційних заходів відсутність достатньої інформації про потреби клієнтів та розміри ринку.

Серед інших перешкод слід ще назвати такі: значний ризик впровадження інновацій, брак працівників відповідного рівня технічної культури. Адже незважаючи на низку перешкод та проблем впровадження інновацій і активізування інноваційної активності підприємств слід зазначити, що загалом у останні роки інноваційна активність господарюючих суб'єктів почала поступово зростати, змінилося їхнє мислення, в результаті чого близько 20% аграрних підприємств спрямували на удосконалення виробництва на інноваційних засадах більше 30% чистого прибутку, а також обсяги інвестицій у сільськогосподарське виробництво зросли в 24,4 рази [6; 7]. Також аналізуючи соціально – економічну ситуацію в країні ми виявили, що інноваційна політика повинна бути спрямована як на забезпечення розвитку окремих регіонів, так і агроформувань. Таким чином стабільність економіки регіону в подальшому залежатиме від того, чи буде сформовано та запроваджено інноваційну модель його розвитку.

Враховуючи вище сказане слід зазначити основні напрями подолання визначених перешкод та стимулюючі заходи впровадження інновацій агроформуваннями. По-перше, на рівні держави: необхідно відкоригувати законодавчу базу у напрямі полегшення здійснення капіталовкладень у інноваційну діяльність підприємствами за рахунок прийняття змін до законодавчих актів щодо оподаткування, згідно з якими розмір бази оподаткування прибутку аграрних підприємств повинен зменшуватися на суму коштів, яка була ними спрямована на науково-технічну та інноваційну діяльність; запровадити практику державного страхування можливих ризиків від інноваційної діяльності в аграрній сфері з наступним відшкодуванням інвесторам визначеної частки можливих фінансових втрат, викликаних неспроможністю проектів; забезпечити підприємців інформаційною базою, яка б надавала інформацію про стан наповнення ринкового середовища новачками; формувати високий рівень інтелектуального потенціалу та підвищити якість наукових розробок у сфері застосування новітніх технологій аграрними товаровиробниками, за рахунок нарощення фінансового забезпечення науки та інноваційної діяльності як з державного бюджету, так і за рахунок збільшення надходжень до власних фондів підприємств; впровадити більш вигідні умови кредитування. По-друге, на регіональному рівні необхідно створити моніторингову систему для відстеження інноваційного потенціалу адміністративних територій та пошуку шляхів забезпечення сприятливого середовища для здійснення інноваційних процесів. По-третє, з боку підприємств: має бути введено ощадливе використання коштів, планування обігу і прогноз прибутків, аналіз перспектив втілення інновацій у свою діяльність; вибір мети, запровадження інноваційної стратегії та науково обгрунтованого менеджменту; проводити маркетингові дослідження ринку для передбачення актуальності введення інновацій у свою діяльність, за рахунок виявлення тих видів товарів і послуг, що забезпечать бажану частку ринку та визначення товарів чи послуг, що змінюють застарілі; проводити впровадження інновацій у всіх сферах діяльності (діловодство, реклама тощо); приділяти особливу увагу працівникам, та новітнім тенденціям науки.

Висновки. Низький рівень інноваційної активності агроформувань залежить від неефективного використання власних, залучених і позикових джерел фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності, та низького рівня підготовки спеціалістів. Також результати досліджень свідчать про те, що для ефективного стимулювання впровадження інновацій потрібно використовувати як внутрішні можливості аграрних підприємств, так і інструменти державного стимулювання. Отже, на даний час більшість підприємств аграрного сектору чітко усвідомлюють доцільність залучення

інновацій, як основний фактор підвищення ефективності виробництва та можливість виходу на внутрішні і зовнішні ринки з високотехнологічною, більш прибутковою та конкурентоспроможною продукцією. Таким чином, для подолання основних перешкод впровадження інновацій, аграрні підприємства – повинні розробляти стратегію залучення інновацій, робити аналіз доцільності введення інновацій у свою діяльність, стимулювати та заохочувати працівників і періодично підвищувати їх кваліфікаційний рівень, держава – має відігравати більш значущу роль у стимулюванні інноваційного розвитку підприємств, створюючи сприятливі умови для здійснення науково-дослідної діяльності, запроваджуючи різні види податкових і амортизаційних пільг.

Список використаних джерел:

1. Танклевська Н.С., Кириченко Н.В. Активізація та ефективність впровадження інновацій аграрними підприємствами : монографія. Херсон : Гринь Д.С., 2015. 216 с.
2. Жаворонкова Г.В., Сівашенко Т.В., Скібицька Л.І., Туз О.І. Управління інвестиціями та інноваціями : Навчальний посібник. Київ : «Кондор», 2011. 184 с.
3. Новікова О.С. Механізми впровадження інновацій на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету*. 2015. Випуск 15(6). С. 458–462.
4. Зубець М.В., Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України. Київ : Аграрна наука, 2010. 32 с.
5. Покотилова В.І. Інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах НТР. *Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремі бізнес*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. URL: http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm
6. Ігнат'єва Т.Г. Недержавне фінансування та кредитування інноваційної діяльності аграрних підприємств України: стан і проблеми. *Економічний форум*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf
7. Тарабрін О.Є. Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки України в сучасних умовах. *Історія науки і біогеографістика*. № 2. 2011. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2011-2/11_tarabarin.pdf
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 05.12.2012. *Відомості Верховної Ради України*. № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

References:

1. Tanklevska, N.S. and Kyrychenko, N.V. (2015) *Aktivizatsiia ta efektyvnist vprovadzhenia innovatsii ahrarnymu pidpriemstvamy* [Activation and efficiency of introduction innovations by agricultural enterprises]. Kherson: Hryn D.S.
2. Zhavoronkova, H.V. Sivashenko, T.V. Skibytska, L.I. and Tuz O.I. (2011) *Upravlinnia investytsiiami ta innovatsiiami* [Investment and innovations management]. Kyiv: Kondor.
3. Novikova, O.S. (2015) “Mekhanizmy vprovadzhenia innovatsii na zasadakh staloho rozvytku”, *Naukovyi visnyk natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu*, vol. 15(6), pp. 458–462.
4. Zubets, M.V. and Bezuhlyi, M.D. (2010) *Ekonomichni aspekty reformuvannia ahrarno-promyslovoho kompleksu Ukrainy* [Economic aspects of reforming the agrarian-industrial complex of Ukraine]. Kyiv: Ahrarna nauka.
5. Pokotylova, V.I. (2009) “Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektoru v umovakh NTR”, *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the international scientific and practical conference]. *Investytsiini priorytety epokhy hlobalizatsii: vplyv na natsionalnu ekonomiku ta okremyi biznes* [Investment priorities of the globalization era: impact on the national economy and individual business], available at: http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm
6. Ihnatieva, T.H. (2012) “Nederzhavne finansuvannia ta kredyuvannia innovatsiinoi diialnosti ahrarnykh pidpriemstv Ukrainy: stan i problemy”, *Ekonomichnyi forum*, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf
7. Tarabrin, O.Ie. (2011) “Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh”, *Istoriia nauky i biohrafistyka*, vol. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2011-2/11_tarabarin.pdf
8. The Vekhovna Rada of Ukraine (2012) The Law of Ukraine “About innovative activity”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

УДК 330.341.1:336:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.15>**Ковтун В.А.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

Kovtun Valentyna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

AREAS OF INNOVATION AND FINANCIAL STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Для ефективного функціонування і забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудова та інші елементи потенціалу. Головне місце в цьому належить оцінці та ефективному використанню саме інноваційному та фінансовому ресурсного потенціалу аграрного підприємства як основи для успішного розвитку системи. З найбільш перспективних сфер світового бізнесу сьогодні є сільське господарство. Аграрні підприємства України активно шукають та впроваджують високоякісні інноваційні рішення, які здатні підвищити обсяг виробництва та реалізації продукції, її продуктивність і ефективність діяльності господарств, що потребує значних фінансових ресурсів. Інноваційний потенціал підприємства складають кадрові та матеріально-технічні засоби, науково-технічний та інтелектуальна власність. Фінансовий потенціал – обсяг власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства.

Ключові слова: інноваційний, фінансовий ресурсний потенціал, стратегія, аграрне підприємство.

Для эффективного функционирования и обеспечения конкурентоспособности аграрных предприятий необходимо качественно развивать материально-технические, структурно-функциональные, социально-трудова и другие элементы потенциала. Главное место в этом принадлежит оценке и эффективному использованию именно финансово-ресурсного потенциала аграрного предприятия как основы для успешного развития системы. Аграрные предприятия Украины активно ищут и внедряют высококачественные инновационные решения, которые способны повысить объем производства и реализации продукции, ее производительность и эффективность деятельности хозяйств, требует значительных финансовых ресурсов. Инновационный потенциал предприятия составляют кадровые и материально-технические средства, научно-технический и интеллектуальная собственность. Финансовый потенциал – объем собственных, заемных и привлеченных финансовых ресурсов предприятия.

Ключевые слова: инновационный, финансовый ресурсный потенциал, стратегия, аграрное предприятие.

For the effective functioning and competitiveness of agricultural enterprises it is necessary to develop qualitatively logistical, structural-functional, social-labor and other elements of potential. The key to this is the assessment and effective use of the innovative and financial resource potential of the agricultural enterprise as a basis for the successful development system. Given the current challenges of the competitive environment and global globalization to effectively support the development of domestic agricultural enterprises, only a revision of the innovation and financial strategies becomes relevant for the further functioning of agricultural enterprises. The basis of the enterprise's innovation potential is staffing, material and technical components, as well as the availability of scientific, technical and intellectual property. Financial

potential is the amount of own, borrowed and attracted financial resources of an enterprise, which it can dispose of for the implementation of current and prospective expenses, as well as the possibility, ability and necessity of both simple and extended reproduction in order to ensure sustainable, dynamic and balanced development of agricultural enterprises. The main directions of the strategy of innovative regional development are: target market, product position, product range, pricing, advertising, product promotion, sales promotion, marketing research. The financial strategy of agricultural enterprises primarily involves timely and objective assessment of the financial situation in the current environment and is of great importance, which allows to identify the potential for increasing revenues that can be identified only on the basis of timely objective analysis of the financial situation. In order to make rational management decisions in agriculture, modern technologies allow to identify deficiencies and risks in technological processes. By introducing innovative technologies into the activities of agricultural enterprises, investment funds work not only on strategic plans but also on tactical opportunities, saving land, production, labor and financial resources of agriculture.

Key words: *innovative, financial resource potential, strategy. agricultural enterprise.*

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток є невід’ємною і активною частиною всіх сфер життєдіяльності суспільства. Його значення для регіонів важко переоцінити: через інновації можна забезпечити конкурентоспроможність продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринку, що є вирішальним фактором соціально-економічного розвитку і розв’язання економічних, екологічних, соціальних та інших проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує, що вивченням ефективності використання інноваційного та фінансового ресурсного потенціалу та їх стратегій займалися такі вчені: Байдала Н.М., Бульда С.О., Воронкова А.Е., Гавва В.Н., Грицаенко Г.І., Довденко В.І., Должанський І.З., Іванілов О.С., Карюк В.І., Краснокутська Н.С., Коваль О.М., Маршалок М.С., Смерічевська С.В., Ульяновченко О.В., Федонін О.С., Чухрай Н.І. тощо. Виокремлення невиділених рішень частини детальних проблем недостатній рівень досліджень, щодо елементів стратегії та структури інноваційного та фінансового потенціалів та ефективних їх фінансового забезпечення та використання.

Мета статті – на основі дослідження теоретико-методичних та аналітичних аспектів ресурсного потенціалу аграрного підприємства сформулювати та обґрунтувати комплекс заходів спрямованих на підвищення основних його складових інноваційного та фінансового виду.

Виклад основних результатів. Ресурсний потенціал підприємства – це складна економічна категорія яка включає оцінку використання таких основних видів ресурсів як: трудові, природні, матеріальні, фінансові та інформаційні. Він є об’єктивною умовою здійснення виробництва і відображає витратну сторону виробничого процесу.

Ресурсний потенціал характеризується кількістю, якістю та структурою ресурсів, незбалансованість кількісних і якісних характеристик яких викликає зниження виробничого та економічного потенціалу всього народного господарства. У результаті проведеного вивчення і систематизації різних наукових поглядів, можна прийти до висновку, що під ресурсним потенціалом підприємства варто розуміти сукупність наявних видів ресурсів, сполучених між собою, використання яких дозволяє досягти економічного ефекту. Ресурсний потенціал підприємства являє собою сукупність таких основних складових як матеріальний, нематеріальний, кадровий, інноваційний, фінансовий та управлінський потенціали, що важливо для подальшого стратегічного планування.

Однією з найбільш перспективних сфер світового бізнесу сьогодні є сільське господарство. Провідні аграрні підприємства активно шукають та впроваджують високоякісні інноваційні рішення, які здатні підвищити обсяг виробництва та реалізації продукції, її продуктивність і ефективність діяльності господарств, що потребує значних фінансових ресурсів [1, с. 76].

Основа інноваційного потенціалу підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної й інтелектуальної власності. Фінансовий потенціал являє собою обсяг власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення поточних і перспективних витрат, а також можливість, здатність та необхідність їх як простого, так і розширеного відтворення з метою забезпечення стійкого, динамічного та збалансованого розвитку аграрного підприємства.

Серед основних підходів щодо оцінки ресурсного потенціалу аграрного підприємства виділяють такі: витратний – визначає вартість об'єкта за сумою витрат на його створення та використання; порівняльний – визначає вартість на базі зіставлення з аналогами, що вже були об'єктами ринкових угод; результатний – оцінює вартість об'єкта на засаді величини чистого потоку позитивних результатів від його використання. Необхідно переймати досвід передових підприємств зарубіжжя та вітчизняних аграрних виробників з подальшим вдосконаленням та адаптацією зарубіжних методів до умов функціонування вітчизняної економіки, це питання є ще не достатньо розробленим і потребує нових досліджень як на макро– так і на мікрорівні.

Успіх аграрної діяльності визначається правильною обраною стратегією управління ресурсним потенціалом підприємства. Технологія управління ресурсним потенціалом аграрного підприємства включає такі етапи: оцінка структури, динаміки і ефективності використання та його частки на ринку; оцінку його конкурентоспроможності; аналіз його резервів і витрат; вибір стратегії та тактики по підвищенню його конкурентоспроможності; проведення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності інноваційного та фінансового ресурсного потенціалу, виходячи з обраної тактики та стратегії.

Оцінка фінансової складової ресурсного потенціалу аграрного підприємства полягає у визначенні в грошовому виразі вартості, що може бути найбільш імовірною ціною. Вона дає змогу оцінити: ступінь залучення ресурсів у господарський оборот; ступінь використання активної частини потенціалу; ефективність ресурсів, вкладених у формування і розвиток аграрного підприємства. Найефективнішим та найадекватнішим критерієм оцінки потенціалу аграрного підприємств є ринкова вартість [2, с. 24].

Інноваційний потенціал розглядається як: сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності; сукупність активів, що використовуються в інноваційній діяльності; можливості підприємства, що визначають обсяги, терміни, кількість і якість його інноваційної діяльності; здатність підприємства проявляти інноваційну активність; міра готовності підприємства до здійснення інноваційної активності; складна динамічна система, що здійснює інноваційну діяльність; характеристика потоку нововведень; складова інтелектуального потенціалу; певна структура його складових; одна з трьох складових інноваційного простору. Він є складною динамічною системою генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових результатів і інноваційні продукти на основі здійснення безперервного управління аграрним підприємством. Основа інноваційного потенціалу підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної й інтелектуальної власності. Особливо важливою є наявність кадрів – спеціалістів і вчених, що забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, ноу-хау, новими технологіями [3, с. 6].

Послідовна стратегія активізації інноваційної діяльності аграрного підприємства за всіма напрямками функціонування дозволяє одержувати нові технологічні процеси, продукцію або форми організації та управління виробництвом, що забезпечує досягнення і зміцнення конкурентних позицій на ринку та вплив на ринкову ситуацію завдяки реалізації інновацій. При цьому функціонування підприємства у довгостроковій перспективі пов'язано з формуванням стратегії розвитку, орієнтованої на посилення інноваційної активності. Формування означеної стратегії являє собою процес прийняття управлін-

ського рішення щодо змісту функціональних стратегій такого роду та пріоритетності їх фінансування з метою забезпечення конкурентних переваг на ринку. Оцінка інноваційного потенціалу здійснюється в наступній послідовності: аналіз структури інноваційного потенціалу; виявлення ступеня використання внутрішніх інноваційних можливостей підприємства; оцінка рівня інноваційної активності підприємства.

Основні напрямки стратегії інноваційного регіонального розвитку є: цільовий ринок, позиція товару, асортимент товару, ціноутворення, реклама, просування товару, стимулювання збуту продукції, маркетингові дослідження. Для цього необхідно здійснити такі заходи: збільшити частку ринку, зробивши ставку на зацікавлених споживачів конкретної продукції; забезпечити привабливість послуг за рахунок збільшення гарантійного терміну експлуатації і надання комплексів послуг; розширити номенклатури послуг і підтримки високої конкурентоспроможності з метою окупації ринкових сегментів, які можуть зайняти конкуренти [4, с. 82].

Охарактеризуємо стратегічні елементи структури інноваційного потенціалу та низький і високий їх рівень:

- організаційна структура – лінійна, лінійно-функціональна та лінійно-функціональна з елементами програмно-цільових організаційних утворень, матричні структури, творчі команди;

- технологічна – спеціалізоване виробниче обладнання, яке пов'язане в єдиний потік для масового випуску продукції та при високому – гнучкі автоматизовані виробничі модулі, зв'язані безрейковою гнучкою транспортною системою;

- дослідно-конструкторська – спеціально спроектовані під даний виробничий процес та універсальний тип, наявність резервних площ, можливість зміни компонування лабораторій, відділів;

- організація праці – індивідуальна, поопераційна, регламентована та бригадна з високим рівнем сполучення операцій і професій, вільний вибір часу;

- оплата праці – індивідуальна, відрядна та почасово-преміальна, бригадна з використанням особистого вкладу;

- переміщення персоналу – мінімальна, в основному за ієрархічною градацією згідно з вирішуваними завданнями, створення тимчасових бригад;

- стиль управління – авторитарний, мінімум делегування повноважень, жорсткий контроль за виконанням та делегування повноважень, що забезпечує високий ступінь залучення персоналу до розробки рішень, подання ідей;

- система інформування персоналу – оперативна інформація про виконання планових завдань певним підрозділом та докладне інформування про діяльність підприємства в цілому, його життя, проблеми та завдання у сфері інновацій;

- психологічний клімат – налаштування на вирішення поточних завдань в рамках свого робочого місця та налаштування на пошук рішень як оперативних, так і довгострокових, як у рамках робочого місця, так і поза його межами [5, с. 248].

Бальна оцінка використання підприємством потенціалу кожного з елементів інноваційного потенціалу здійснюється з використанням такої шкали: 0 балів – зовсім не використовується потенціал елемента; 1 бал – низький рівень використання потенціалу елемента; 2 бали – середній рівень використання потенціалу елемента; 3 бали – високий рівень використання потенціалу елемента. Заключний етап оцінки інноваційного потенціалу передбачує визначення рівня інноваційної активності підприємства за допомогою узагальнюючого показника – коефіцієнту інноваційної активності підприємства, розрахунок якого здійснюється за наступною формулою:

$$P_{\text{ін.акт.}} = \sum (P_i \times W_i)$$

де $P_{\text{ін.акт.}}$ – рівень інноваційної активності підприємства; P_i – експертна оцінка використання i -того елемента інноваційного потенціалу, бали; W_i – коефіцієнт вагомості i -того елемента інноваційного потенціалу.

Оцінку рівня інноваційної активності підприємства доцільно здійснювати за наступною шкалою: від 0 до 4,0 – низький рівень, від 4,1 – до 8,0 – середній рівень, від 8,1 до 11,55 – високий рівень [6, с. 194].

Фінансовий потенціал аграрного підприємства це обсяг власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення поточних і перспективних витрат, а також можливість, здатність та необхідність їх як простого, так і розширеного відтворення з метою забезпечення стійкого, динамічного та збалансованого розвитку підприємства [7, с. 5].

Своєчасна та об'єктивна оцінка фінансового стану аграрного підприємств для подальшої стратегії в сучасних умовах має велике значення, що дає визначити потенційні можливості збільшення доходів, які можна виявити тільки на підставі своєчасного об'єктивного аналізу фінансового стану. Оцінку фінансового потенціалу підприємства проводять за такими основними групами показників: показники оцінки ліквідності (коефіцієнти покриття, швидкої та абсолютної ліквідності, частка оборотних засобів та виробничих запасів, а також вартість робочого капіталу); показники оцінки фінансової стійкості (коефіцієнти автономії, фінансової залежності та стійкості, забезпечення власними оборотними засобами, фінансування та фінансової стійкості, концентрації залученого капіталу та поточних зобов'язань); показники оцінки ділової активності; показники оцінки ефективності господарювання [8].

Ліквідність стосується наявності грошових коштів у найближчому майбутньому після виконання фінансових зобов'язань певного періоду. Фінансова стійкість — це надійно гарантована платоспроможність, рівновага між власними та залученими засобами, незалежність від випадковостей ринкової кон'юнктури і партнерів, довіра кредиторів і інвесторів та рівень залежності від них, наявність такої величини прибутку, який би забезпечив самофінансування. Вона передбачає, що ресурси, вкладені в підприємницьку діяльність, повинні окупитись за рахунок грошових надходжень від господарювання, а отриманий прибуток забезпечувати самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел.

Ділова активність — це комплексна характеристика, яка втілює різні аспекти діяльності підприємства, а тому визначається системою таких критеріїв, як місце підприємства на ринку конкретних товарів, географія ділових відносин, репутація підприємства як партнера, активність інноваційно-інвестиційної діяльності, конкурентоспроможність. Вона може характеризуватись динамікою показників ефективності господарської діяльності в цілому. Ділова активність підприємства проявляється через розширення ринків збуту продукції, підтримання ділової репутації (іміджу), виходу на ринок праці і капіталу тощо [9, с. 138].

Ефективність – це співвідношення результатів господарської діяльності з витраченими ресурсами: трудовими, матеріальними, природними, фінансовими, основним капіталом тощо. Вона розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва та показує не сам результат, а те якою ціною він був досягнутий. Ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик – результату і витрат (табл. 1).

Для прийняття раціональних управлінських рішень у сільському господарстві сучасні технології дозволяють виявляти недоліки та ризики в технологічних процесах. Впроваджуючи в діяльність аграрних підприємств інноваційні технології, інвестиційні кошти працюють не тільки на стратегічні плани, а й на тактичні можливості, заощаджуючи земельні, виробничі, трудові та фінансові ресурси сільського господарства. Економічний ефект від запровадження мінімального обробітку ґрунту в 2020 році становитиме 6,3 млрд. грн. Підвищення продуктивності культур за прогнозними показниками приведе до збільшення їхньої врожайності в 1,5–2,7 разу в 2020 році порівняно з 2010 роком. Поліпшення агротехнічних робіт забезпечить заощадження

Таблиця 1

Показники ефективності господарювання аграрних підприємств

Показники	Алгоритм розрахунку
Рентабельність продукції	$R_p = \text{ВП} / \text{Срп} \times 100$
Рентабельність операційної діяльності	$R_{од} = \text{Под} / \text{ОВ} \times 100$
Рентабельність звичайної діяльності	$R_{зд} = \text{Пзд} / \text{ЗВ} \times 100$
Рентабельність господарської діяльності	$R_{гд} = \text{ВП} / \text{Пзд. заг.} \times 100$
Коефіцієнт покриття виробничих витрат	$K_{п. вв} = \text{ЧД} / \text{Срп}$
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	$K_{ок. вв} = \text{Срп} / \text{ЧД}$
Валова рентабельність продажу	$R_{в. пп} = \text{ВП} / \text{ЧД} \times 100$
Чиста рентабельність продажу продукції	$R_{ч. пп} = \text{ЧП} / \text{ЧД} \times 100$
Рентабельність доходу від операційної діяльності	$R_{д. од} = \frac{\text{Под}}{(\text{ЧД} + \text{Ін. од})} \times 100$
Рентабельність підприємства	$R_{п-ва} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВАСр}} \times 100 \times 100$
Рентабельність власного капіталу	$R_{вк} = \frac{\text{Пдо}_{опод}}{\text{ВКср}} \times 100$
Рентабельність залученого капіталу	$R_{зк} = \frac{\text{Пдо}_{опод}}{\text{ЗКср}} \times 100$
Рентабельність необоротних активів	$R_{на} = \frac{\text{Пдо}_{опод}}{\text{НАср}} \times 100$
Рентабельність оборотних активів	$R_{об. а} = \frac{\text{Пдо}_{опод}}{\text{ОАср}} \times 100$
Коефіцієнт окупності активів	$K_{п. а} = \text{ЧП} / \sum A$
Коефіцієнт окупності власного капіталу	$K_{ок. вк} = \text{ЧП} / \sum \text{ВК}$
Коефіцієнт покриття власного капіталу	$K_{п. вк} = \text{ЧД} / \sum \text{ВК}$
Коефіцієнт покриття активів	$K_{п. а} = \text{ЧД} / \sum A$

Джерело: [9, с. 189]

Умовні позначення: ВП – валовий прибуток; Срп – собівартість реалізованої продукції; Под – Прибуток від операційної діяльності; ОВ – операційні витрати; Пзд – прибуток від звичайної діяльності; ЗВ – витрати від звичайної діяльності; Пзд заг – прибуток від звичайної діяльності загальний; ВП – витрати підприємства; ЧД – чистий дохід; ЧП – чистий прибуток; Ін.од – інші операційні доходи; ВАСр – середньорічна вартість активів; Пдо_опод – прибуток до оподаткування; ВКср – середньорічна вартість власного капіталу; ЗКср – середньорічна вартість залученого капіталу; НАср – середньорічна вартість необоротних активів; ОАср – середньорічна вартість оборотних активів; $\sum A$ – сума активів; $\sum \text{ВК}$ – сума власного капіталу [9, с. 189].

мінеральних добрив на 13,9 млрд. грн. на рік. Ґрунтово-кліматичні умови України дають змогу значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками можуть досягти 7% сільськогосподарських угідь у 2020 році. Завдяки впровадженню інтелектуальних технологій відбудеться збільшення виробництва валової продукції тваринництва у 2020 році до 83,4 млрд грн, що майже в 2 рази більше проти 2010 року, а також збільшення обсягів виробництва м'яса в забійній масі у 2020 році до 4365 тис. т., темп приросту цього показника буде становити 112,0% [10].

Висновки. Зважаючи на сучасні виклики конкурентного середовища та світової глобалізації для забезпечення розвитку вітчизняних аграрних підприємств нагальним стає впровадження інновацій. Тільки досягнення світового рівня інноваційної активності є для аграрних підприємств його конкурентоспроможністю. Отже, розробка програми інноваційного розвитку і, як наслідок, відповідної стратегії є базою формування конкурентних переваг і стійкого фінансового стану вітчизняних аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Ковтун В.А. Пріоритети та складові стратегії інноваційного регіонального розвитку // МНПІК «Розвиток підприємницької діяльності в умовах глобальних та інтеграційних процесів». – Херсон, ХДАУ, 2019. – С. 75-78.
2. Прохорова В.В. Критичний огляд методичних підходів до оцінки ресурсного потенціалу промислових підприємств у сучасних економічних умовах: Монографія / В. Прохорова // Економіка та управління. – 2012. – № 6. – С. 22-27.
3. Іванілов О.С. Інноваційний потенціал підприємства / О.С.Іванілов // Економіка, фінанси, право – 2011. – № 12. – С. 5-7.
4. Орлова В.М. Стратегія інноваційного розвитку підприємства / В.М. Орлова // Економічний нобелівський вісник. – 2015. – № 1(8). – С. 79-85.
5. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підруч. / Т.О. Скрипко. – К.: Знання, 2011. – 423 с.
6. Коваль Н.В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та структура: Монографія / Н.В. Коваль. – Білоцерківський НАУ, 2012. – 318 с.
7. Грицаєнко Г.І. Аграрний ресурсний потенціал / Г.І. Грицаєнко // Актуальні проблеми економіки, 2012. – 6 с.
8. Коваль О.М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / О.М. Коваль – Режим доступу: <http://www.nbuv.ua/portal/chem.biol/nvnu/2012-154-1/10kom.pdf>
9. Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В. – Полтава : ПДАА, 2016. – 430 с.
10. Ковтун В.А. Роль інтелектуальних технологічних рішень для ефективного використання ресурсів сільського господарства. / Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2019. – № 1(18). Режим доступу: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr>

References:

1. Kovtun V.A. (2019) "Priorities and components of innovative regional development strategies" ["Prіorytety ta skladovi stratehii innovatsiinoho rehionalnoho rozvytku"]. IPEC "Development of Entrepreneurship in the Conditions of Global and Integration Processes". Kherson: KSAU, pp. 75-78.
2. Prokhorova V.V. (2012) "A critical review of methodological approaches to the assessment of the resource potential of industrial enterprises in the current economic conditions: Monograph" ["Krytychnyi ohliad metodychnykh pidkhodiv do otsinky resursnoho potentsialu promyslovykh pidpryiemstv u suchasnykh ekonomichnykh umovakh: Monohrafiia"]. Economics and Management, № 6, pp. 22-27.
3. Ivanilov O.S. (2011) "Innovative potential of the enterprise" ["Innovatsiinyi potentsial pidpryiemstva"]. Economics, finance, law, № 12, pp. 5-7.
4. Orlova V.M. (2015) "Strategy of innovative development of the enterprise" ["Stratehiia innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva"]. Economic Nobel Bulletin, № 1(8), pp. 79-85.
5. Skrypko T.O. (2011) "Innovation management: textbook" ["Innovatsiinyi menedzhment: pidruch"]. Knowledge, p. 423.
6. Koval N.V. (2012) "Enterprise innovation potential: essence and structure: Monograph" ["Innovatsiinyi potentsial pidpryiemstva: sutnist ta struktura: Monohrafiia"]. Belotserkovsky NAU, p. 318.

7. Hrytsaienko H.I. (2012) "Agricultural resource potential" ["Ahrarnyi resursnyi potentsial"]. Current problems of the economy, p. 6.
8. Koval O.M. "Optimization of efficiency of utilization of resource potential of agricultural enterprises of Ukraine" ["Optymizatsiia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy"], available at: <http://www.nbu.v.ua/portal/chem.biolo/nvnau/2012-154-1/10kom.pdf>
9. Tiutiunnyk Yu.M., Dorohan-Pysarenko L.O. and Tiutiunnyk S.V. (2016) "Financial analysis: textbook manual" ["Finansovyi analiz: navch. posib."]. Poltava: PDDA, p. 430.
10. Kovtun V.A. (2019) "The role of intelligent technological solutions for efficient use of agricultural resources" ["Rol intelektualnykh tekhnolohichnykh rishen dla efektyvnoho vykorystannia resursiv silskoho hospodarstva"]. Eastern Europe: Economics, Business and Management, № 1(18), available at: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr>

УДК 330. 341.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.16>

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Кириченко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Osadchuk Irina, Bolila Svitlana, Kirichenko Natalya
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

МОТИВУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРОФОРМУВАНЬ MOTIVATION OF DOMESTIC AGRICULTURAL WORKERS

У статті розглянуто формування ефективного механізму мотивації відповідно до правових, тарифно-договірних та добровільно взятих агроформуваннями на себе зобов'язань. Досліджено можливість спонукання особистості до упорядкування власних мотивів таким чином, щоб пристосувати їх до цілей агроформування, а також можливість формування певних видів поведінки працівників, які забезпечують погодження їх мотивів заради досягнення організаційних цілей. Висвітлено основні чинники, що мотивують працівників вітчизняних агроформувань. Визначено такі компенсації їх виробничої поведінки, які, враховуючи соціокультурні особливості українців, дозволять спрямувати цю поведінку на досягнення стратегічних завдань, що стоять перед агроформуваннями. Запропоновано елементи компенсаційного пакету для працівників українських агроформувань в сучасних умовах.

Ключові слова: мотивування, стимулювання, агроформування, система компенсації, компенсаційний пакет.

В статье рассмотрено формирование эффективного механизма мотивации в соответствии с правовыми, тарифно-договорными и добровольно взятыми агроформированиями на себя обязательствами. Исследовано возможность побуждения личности к упорядочиванию собственных мотивов таким образом, чтобы приспособить их к целям агроформирования, а также возможность формирования определенных видов поведения

работников, которые обеспечивают согласование их мотивов ради достижения организационных целей. Освещены основные факторы, мотивирующие работников отечественных агроформирований. Определено такие компенсации их производственного поведения, которые, учитывая социокультурные особенности украинцев, позволят направить это поведение на достижение стратегических задач, стоящих перед агроформированиями. Предложено элементы компенсационного пакета для работников украинских агроформирований в современных условиях.

Ключевые слова: мотивирование, стимулирование, агроформирование, система компенсации, компенсационный пакет.

The primary task of the manager from any agricultural formation is to establish relationships with his subordinates by stimulating them and forming in the employees such a system of motives that would contribute to the achievement of organizational goals. Employees of the organization by their work form its profit and therefore, in the form of remuneration, should receive their share from it. This can be done through receipt of dividends, participation of employees in the authorized capital or indirectly through contributions to social, pension funds, etc. This should be reflected, for example, in the compensation package. However, the compensation package must include both benefits, benefits and social benefits that improve the quality of working life and improve the well-being of employees. Part of the social package is legally defined. The set of optional social benefits in the social package of each agro-formation must be determined by its strategic goals. It is found that the main factors that motivate Ukrainian workers are: high wages, fair treatment of employees and fear of losing their jobs, and as part of the compensation package, workers of domestic agricultural companies most want to see: health insurance, bonuses, and professional re-training. At present, there are very few domestic agricultural companies that pay their workers with dignity and fairness. If nothing is changed, the able-bodied rural population will go abroad and work on the land will be for no one. Employers should pay attention to the need to provide workers with various benefits. In order to create an effective mechanism of motivation in accordance with legal, tariff, contractual and voluntary commitments, domestic agricultural companies must guarantee their employees payment of wages, as well as providing them with additional compensation, granting them certain social benefits and payments. This is a very important point in motivating employees because money helps to attract and retain employees, but will never guarantee 100% commitment to the organization.

Key words: motivation, incentives, agro-formation, compensation system, compensation package.

Постановка проблеми. Найважливішим активом будь-якої організації є персонал. Чим більш результативно і продуктивно він працює, тим більш ефективною є діяльність організації. Тому серед основних теоретичних і прикладних проблем управління в економіці сьогодення чільне місце посідає проблема створення ефективного організаційно-економічного механізму посилення мотивації трудової діяльності працівників, а першочерговим завданням керівника будь-якої організації є налагодження взаємовідносин з підлеглими шляхом їх стимулювання та формування у працівників такої системи мотивів, яка б сприяла досягненню організаційних цілей. Вирішення цих проблем ускладнюється тим, що кожна людина має власні потреби, бажання, прагнення, цілі, установки, систему моральних цінностей, що сформувалися в певному соціокультурному середовищі, а також систему мотивів, що визначають її поведінку. При цьому сама людина та її оточення постійно змінюються, що викликає зміни в її поведінці та світогляді. Тому обрана тема дослідження є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем формування системи мотивації праці на підприємствах присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Серед них: Богуцький О.А., Бородіна О.М., Колот А.М., Єськов А.Л., Шкільов О.В., Думанська С.В. та ін. Однак, немає погодженої думки дослідників щодо чинників, що мотивують працівників вітчизняних агроформувань та компенсацій їх виробничої поведінки, які, дозволяють спрямувати цю поведінку на досягнення стратегічних завдань, що стоять перед цими організаціями. Крім того, не зважаючи на поширеність термінів «компенсація» та «компенсаційний пакет», у нау-

ковців відсутнє погоджене бачення їх сутності, як немає і єдиного підходу до формування складу компенсаційного пакету. Та слід зазначити, що у доробках вітчизняних вчених зустрічаються думки про те, що компенсаційний пакет слід розробляти з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб працівників та, що при формуванні цього пакету обов'язковим є дотримання принципу соціальної справедливості.

Мета статті полягає у з'ясуванні того, що мотивує працівників вітчизняних агроформувань та визначенні таких компенсацій їх виробничої поведінки, які, дозволять спрямувати цю поведінку на досягнення стратегічних завдань, що стоять перед цими організаціями.

Завдання дослідження: дослідити системи грошових компенсацій та соціальних пільг, що використовуються у вітчизняних агроформуваннях з метою стимулювання виробничої поведінки їх працівників, визначити основні фактори, що мотивують їх працівників, виявити бажані для українців складові компенсаційного пакету.

Виклад основного матеріалу. У ході теоретичного дослідження було встановлено, що термін «мотивація» увійшов у повсякденну мову, в словники ділових людей і практично у всі підручники з управління. Однак, поряд з ним використовується термін «стимулювання». У науковій літературі зустрічається принаймні три підходи до цієї проблеми:

- а) слова «мотивування» і «стимулювання» використовуються як слова-синоніми;
- б) поняття «мотивування» розглядається як більш широке, що включає в себе стимулювання як різновид мотивування;
- в) поняття «мотивування» стосується поведінки особистості на основі власних мотивів поведінки, а поняття «стимулювання» передбачає спонукання особистості до упорядкування своїх мотивів таким чином, щоб пристосувати їх до цілей організації, а також формування певних видів поведінки людей, які забезпечують погодження їх мотивів заради досягнення організаційних цілей [1].

У будь-якому випадку, працівники організації своєю працею формують її прибуток і тому, у вигляді винагороди, мають отримувати свою частку від нього. Це може здійснюватися безпосередньо через отримання дивідендів, участь працівників у статутному капіталі або опосередковано, наприклад, через відрахування до соціального, пенсійного фондів тощо. Усі ці заходи мають знайти своє відображення, наприклад, у компенсаційному пакеті.

«Компенсаційний пакет» одні вчені [2, с. 297] розглядають як набір компенсацій, передбачених трудовим законодавством, інші – як «систему компенсацій», що «використовується у сфері соціально-трудова відносин і характеризує виплати, заохочення та блага, що надають роботодавці найманим працівникам, як сукупність матеріальних та нематеріальних винагород» [3, с. 291]. С. Рогерс і С. Макотті до переліку компенсацій включають лише грошові винагороди, Дж. Т. Мілкович і Дж. Т. Ньюман – усі форми фінансових доходів, матеріальних послуг і благ, які працівники одержують у процесі трудових відносин, М. Хемел, І. Алієв, Н. Горелов – матеріальні та нематеріальні винагороди [4, с. 6; 5, с. 25–26; 6, с. 3; 7, с. 260].

Однак, ефективна система винагороди в будь-якій організації має включати як матеріальну, так і нематеріальну складові. Тільки в цьому випадку вона здатна, разом з іншими факторами, забезпечити ринковий успіх організації. Тобто компенсаційний пакет повинен містити виплати, винагороди і блага соціального характеру (соціальний пакет).

У ХХІ столітті в Україні, як Європейській країні, частка соціальних пільг в системі винагороди кожної організації, тобто різних форм непрямих матеріальних компенсацій працівникам, які підвищують якість їх трудового життя і покращують добробут, має бути значною. І законодавець це розуміє, тому частину соціального пакету організацій визначив законодавчо. Ця частина є обов'язковою для всіх організацій і включає: оплачувані основні і додаткові відпустки, оплату тимчасової непрацездатності, пільги

жінкам тощо. Інша частина соціальних пільг визначається і надається працівникам самими організаціями на основі добровільно взятих ними на себе зобов'язань стосовно працівників. Набір необов'язкових соціальних пільг в соціальному пакеті кожного аграрного формування має визначитися його стратегічними цілями.

Цілі надання необов'язкових, з точки зору законодавця, соціальних пільг працівникам вітчизняних агроформувань можуть бути такими:

- створення позитивного іміджу агроформування;
- залучення високопрофесійного персоналу;
- зниження плінності кадрів за рахунок зростання якості трудового життя і добробуту працівників;
- орієнтація працівників на досягнення успіху в роботі;
- стимулювання продуктивної праці працівників тощо.

Одним із завдань емпіричного дослідження було встановлення того, що мотивує працівників українських агроформувань сьогодні. Респондентам (загальною кількістю 150 осіб) було запропоновано перелік з 10 чинників мотивації, серед яких вони повинні були обрати ті, що їх найбільше мотивують, і розставити їх у порядку зниження значимості для себе особисто.

Відповідь на запитання «Що спонукає Вас працювати краще?» ми отримали після обробки результатів анкетування (табл. 1).

Результати опрацювання анкет свідчать про те, що найбільш значимим чинником, який мотивує українців до праці, є висока заробітна плата (його поставили на перше місце в переліку факторів 41% усіх респондентів). Однак, якщо розглядати вибір окремих вікових груп респондентів з урахуванням рівня їх освіти, то можна зробити висновок, що цей чинник є найбільшим мотиватором для 60% молодих людей з загальною та середньою спеціальною освітою. На друге місце в загальному рейтингу чинник «справедливе ставлення до працівників» вивели II та III групи респондентів. На третьому місці – «страх втратити роботу». Найбільшим він є у респондентів III групи без вищої освіти. І це зрозуміло – в селі альтернативи немає, а їхати з дому в такому віці (в силу нашої ментальності та рівня здоров'я населення) ризикнути може не кожен. На останньому місці цього рейтингу виявився чинник «можливість спілкування з людьми». Не останню роль у цьому, гадаємо, відіграє стресогенність ситуацій спілкування та соціальні мережі.

Окремо за групами респондентів (що не відображалось в таблиці було отримано такі результати: працівників агрохолдингів мотивує висока заробітна плата, працівників сільськогосподарських підприємств – справедливе ставлення до всіх працівників, а фермерів – широка свобода дій.

Розуміючи, що основне завдання системи компенсації полягає в тому, щоб стимулювати виробничу поведінку працівників агроформувань, спрямувавши її на досягнення стратегічних завдань, що стоять перед нею, іншими словами, поєднати матеріальні інтереси працівників зі стратегічними завданнями формування, ми, скориставшись результатами першого етапу емпіричного дослідження та вивчивши результати вибору респондентами бажаних елементів компенсаційного пакету з запропонованого їм переліку (табл. 2), визначили бажаний склад компенсаційного пакету для працівників українських агроформувань в сучасних (кризових) умовах.

Представники третьої вікової групи респондентів – працівників усіх досліджуваних агроформувань на перше місце у переліку елементів компенсаційного пакету ставлять медичне страхування (по 56% з кожної підгрупи), 12% респондентів цієї групи найбільше хочуть бачити в компенсаційному пакеті премії, а 10% – службовий автомобіль. А от молоді люди (перша вікова група респондентів) здебільшого (40% зі всієї групи) обрали грошовий показник (премію), хоча 18% з них надають перевагу програмі професійної перепідготовки і 14% – програмі підвищення кваліфікації.

Визначення працівниками агроформувань (в середньому по всіх групах респондентів) медичного страхування як основного елемента компенсаційного пакета (30 % опитаних) є, на нашу думку, зрозумілим, адже при низькому рівні піклування про охорону здоров'я населення з боку держави, при недостатньому рівні охорони здоров'я на підприємствах, при низькій культурі організації власного життя і піклування про власне здоров'я з боку самих людей, при досить низьких доходах і високій вартості медичних послуг, кожна людина, яка вже має певним чином організоване робоче місце в тій чи іншій організації і потрапляє сама в ситуації, що несуть загрозу її здоров'ю та здоров'ю інших людей, або спостерігає такі ситуації зі сторони, задумується про важливість і необхідність медичного страхування. Хоча бачити премії основним елементом компенсаційного пакета хоче 29% всіх респондентів, переважно це люди віком від 18 до 45 років. В переліках бажаних елементів компенсаційного пакету 2 респонденти назвали проведення лекцій і тренінгів на суспільно важливі теми. Ці дані в таблицю ми не включали.

Дослідження показало, що сьогодні дуже мало вітчизняних агроформувань достойно і справедливо оплачують працю своїх працівників. Причиною низьких доходів агроформувань, здебільшого, є відсутність переробної галузі, а продаж сировини перекупникам значних прибутків не приносить. Крім того, підвищити ефективність роботи і доходність агроформувань не дозволяють дорогі кредити. Однак, якщо нічого не змінювати, працездатне сільське населення виїде за кордон і працювати на землі буде нікому. Звичайно, ринок землі з концентрацією земельних площ до 10000 га в одних руках і можливість оренди землі ще більше сприятимуть розвитку агрохолдингів. Та вони традиційно будуть сіяти зернові культури, овочі на експорт, і велика кількість працівників їм не буде потрібна. Тож якщо малий та середній бізнес на селі хоче вижити, то його власники повинні зрозуміти, що потрібно змінювати структуру виробництва у своїх господарствах, шукати ринки збуту продукції, підвищувати заробітну плату працівників і пам'ятати, що людей цікавить не лише грошова винагорода за працю, а й певні пільги від організації.

Надавати нематеріальні пільги слід «з розумом». Наприклад, компенсувати вартість проїзду власним транспортом кожному працівнику окремо – сьогодні небачена щедрість. Однак, організувати підвіз працівників до роботи мікроавтобусом чи автобусом, – для агроформування коштуватиме значно менше. Крім того, ніколи не слід забувати про те, що якщо організація знаходиться в кризовому стані, то колись цю кризу буде подолано, а втрачений рівень якості персоналу (наприклад, через відмову від підвищення кваліфікації або через економію на оплаті праці експерта-дорадника чи тренера, який раніше навчав співробітників) повернути до попередніх показників буде дуже складно. Тому роботодавці повинні звертати увагу на необхідність забезпечення працівників різноманітними компенсаціями.

Зрозуміло, що такі заходи не є безкоштовними для роботодавців. Однак, вони забезпечують виживання агроформування в кризові часи, є запорукою його успішного розвитку в майбутньому та підвищення рівня відданості працівників. Самим працівникам ці заходи дозволяють, крім економії власних коштів, навчатися, розвиватися, розкривати власний потенціал, досягати найкращих результатів у роботі.

Висновки. З метою формування ефективного механізму мотивації відповідно до правових, тарифно-договірних та добровільно взятих на себе зобов'язань, вітчизняні агроформування повинні гарантувати своїм працівникам виплату заробітної плати, а також забезпечення їх додатковими компенсаціями, надання їм певних соціальних пільг і виплат. Це дуже важливий момент у мотивації найманих працівників, оскільки гроші допомагають зацікавити та утримати працівника, але ніколи не будуть гарантувати стовідсоткову відданість організації.

Наразі основними чинниками, що мотивують українських працівників є: висока заробітна плата, справедливе ставлення до працівників та страх втратити роботу.

У складі компенсаційного пакету працівники вітчизняних агроформувань найбільше хочуть бачити: медичне страхування, премії, та програму професійної перепідготовки.

Список використаних джерел:

1. Лафта Дж.К. Менеджмент: учебник. М.: ПБОЮЛ, Григорян А.Ф., 2002. 264 с.
2. Генкин Б.М. Экономика и социология труда: учеб. для вузов. Изд. 7-е, доп. Москва: Норма, 2007. 448 с.
3. Цимбалиук С.О. Аналіз наукових підходів до конструювання компенсаційного пакета: теоретико-прикладні аспекти. *Науковий журнал «БІЗНЕС ІНФОРМ»*. 2013. № 4'(423). С. 286–293.
4. Rogers S., Marcotte S. *Communicating Total Rewards. How-To Series for the HR Professional*, third edition. WorldatWork Press, 2010. 66 p.
5. Милкович Дж.Т., Ньюман Дж.М. Система вознаграждений и методы стимулирования персонала / пер. с англ. Л.И. Белоус и др. Москва: Вершина, 2005. 760 с.
6. Hamel M.C. A Manual on Compensation Practice and Theory. *Compensation guid.* March 2008. 71 p. Available from: http://www.onestep.ca/Resources/OneStep_Compensation_v6.pdf
7. Алиев И.М., Горелов Н.А. Политика доходов и заработной платы: учебник. Ростов: Феникс, 2008. 382 с.

References:

1. Lafta, Dzh.K. (2002), *Menedzhment [Management]*, Grigorjan A.F., Moscow, Russia
2. Genkin, B.M. (2007), *Jekonomika i sociologija truda [Labor economics and sociology]*, 7s ed, Norma, Moscow, Russia
3. Tsybaliuk S.O. (2013), "Analysis of scientific approaches to the design of the compensation package: theoretical and applied aspects", *Naukovyi zhurnal «BIZNES INFORM»*, № 4(423), pp. 286–293.
4. Rogers S. and Marcotte S. (2010), "How-To Series for the HR Professional", *Communicating Total Rewards*, third edition. WorldatWork Press, 66 p.
5. Milkovich Dzh.T. and N'juman Dzh.M. (2005) *Sistema voznagrashdenij i metody stimulirovaniya personala [Remuneration system and personnel incentive methods]* / per. s angl. L.I. Belous i dr., Verzhina, Moskva, Russia
6. Hamel, M.C. (2008), *A Manual on Compensation Practice and Theory. Compensation guid.* Available from: http://www.onestep.ca/Resources/OneStep_Compensation_v6.pdf
7. Aliev, I.M. and Gorelov, N.A. (2008) *Politika dohodov i zarabotnoj platy [Income and Wage Policy]*, Feniks, Rostov, Russia

УДК 339.37(477)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.17>**Петренко В.С.**

доктор економічних наук, доцент,
Херсонський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8336-7665>

Карнаушенко А.С.

кандидат економічних наук,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1813-2792>

Petrenko Viktoria

Kherson State University

Karnaushenko Alla

Kherson State Agrarian University

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ACTIVATION OF UKRAINE'S TRADE INDUSTRY DEVELOPMENT

Стаття присвячена визначенню нових векторів розвитку торгівельної галузі, її стану обґрунтовано роль торгівлі у сталому розвитку національної економіки. На основі аналізу статистичних даних Державної служби статистики України проаналізовано різні показники, які свідчать про розвиток галузі торгівлі та названі інноваційні методи розвитку роздрібно торгівлі, а також запропоновано розробити Стратегію розвитку внутрішньої торгівлі на 2020-2025 рр. В дослідженні визначено чотири основні позиції, щодо пріоритетних напрямків розвитку роздрібно торгівлі в світі, та запропоновано перелік пунктів, які повинні бути у розробленій Стратегії розвитку внутрішньої торгівлі. В результаті визначено, що для пожвавлення комерційної діяльності необхідно впровадження інновацій, застосування оновлених інструментів взаємодії, консолідації, інтеграції та автоматизації, що дозволить підвищити ефективність ведення роздрібного бізнесу як на сьогоднішній день, так і в майбутньому. Держава, в свою чергу, повинна стимулювати розвиток роздрібно торгівлі шляхом державної підтримки, покращення інвестиційного клімату в галузі, сприяти поліпшенню розвитку споживчого попиту населення.

Ключові слова: торгівельна галузь, товарооборот, торгівельна діяльність, ритейл, економіка.

Статья посвящена определению новых векторов развития торговой отрасли, ее состояния обоснована роль торговли в устойчивом развитии национальной экономики. На основе анализа статистических данных Государственной службы статистики Украины проанализированы различные показатели, которые свидетельствуют о развитии отрасли торговли и названы инновационные методы развития розничной торговли, а также предложено разработать Стратегию развития внутренней торговли на 2020-2025 гг. В исследовании определены четыре основные позиции, по приоритетным направлениям развития розничной торговли в мире, и предложен перечень пунктов, которые должны быть в разработанной Стратегии развития внутренней торговли. В результате определено, что для оживления коммерческой деятельности необходимо внедрение инноваций, применения обновленных инструментов взаимодействия, консолидации, интеграции и автоматизации, что позволит повысить эффективность ведения розничного бизнеса как на сегодняшний день, так и в будущем. Государство, в свою очередь, должно стимулировать развитие розничной торговли путем государственной поддержки, улучшения инвестиционного климата в отрасли, способствовать улучшению развития потребительского спроса населения.

Ключевые слова: торговая отрасль, товарооборот, торговая деятельность, ритейл, экономика.

Trade is one of the fastest growing forms of business, especially retail. Considering retail trade as a business or exchange activity, it should be noted that it is also an important element of the system of movement of goods and occupying an intermediate position between the social and industrial sphere, sells goods and products to end consumers. The article is devoted to defining new vectors of trade industry development, its status substantiates the role of trade in sustainable development of national economy. The purpose of the article is to determine the main ways of activating the Ukrainian trade industry and to formulate prospects for further development of trade activity. During the study the following research methods were applied: monographic, statistical, analytical and empirical. As a result, important trade indicators were analyzed, such as: share of trade in gross domestic product (at actual prices) for the period 2015–2018, wholesale and retail turnover in the context of food and non-food products, turnover structure in Ukraine for 2007-2018, retail trade turnover for January-December 2018, regional features of retail trade turnover for the period January-November 2019, structure of retail trade turnover of enterprises by type of economic activity (NACE class) in 2018. On the basis of the analysis of statistics of the State Statistics Service of Ukraine, various indicators have been analyzed that indicate the development of the trade sector and named innovative methods of retail trade development, and it is proposed to develop the Internal Trade Development Strategy for 2020-2025. the directions of development of retail trade in the world are offered and the list of points which should be in the developed Strategy of development of internal trade is offered. As a result, it is determined that the revitalization of business requires the introduction of innovation, the use of updated tools of interaction, consolidation, integration and automation, which will increase the efficiency of the retail business both today and in the future. The state, in turn, should stimulate the development of retail trade through state support, improve the investment climate in the industry and help to improve the development of consumer demand for the population.

Key words: trade branch, trade turnover, trade activity, retail, economy.

Постановка проблеми. Торгівля являється однією з найбільш швидко розвиваючих форм господарювання, особливо це стосується роздрібною торгівлі. Розглядаючи роздрібну торгівлю як комерційну діяльність або діяльність в сфері обміну, слід зазначити, що вона також є важливим елементом системи руху товару і займаючи проміжне положення між соціальною і виробничою сферою, здійснює збут товарів і продуктів кінцевим споживачам. Згідно даних Державної служби статистики України протягом січня-вересня 2018р. оборот роздрібною торгівлі досяг 659,7 млрд.грн, що в порівнянних цінах на 5,5% більше від обсягу січня-вересня 2017 р. [1] Тобто можемо сказати, що роздрібна торгівля постійно набирає обертів, за рахунок того, що шлях від вкладання грошей в діяльність до отримання прибутку дуже короткий. На сучасному етапі розвитку економіки торгівля є однією з ключових галузей держави, що займає лідируючі позиції серед галузей економіки по надходженнях до бюджету. Торгівля виконує соціально-економічну роль не тільки в її впливі на сектор виробництва (сприяючи розвитку виробництва потрібної на ринку продукції), а й на сектор споживання (шляхом задоволення потреби і сприяючи підвищенню рівня життя населення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням нових векторів розвитку торгівельної галузі, її стану, ролі торгівлі у сталому розвитку національної економіки займалися багато науковців таких як: Дериведмідь О.С., Височин І.В., Сментина Н.В., Клапчук В.А., Берларашвілі О.П., Кулік А.В. Такі українські науковці як Власова Н.О., Ковінько О.С., Гуменюк А.М., Соколик М.П., Пугачевська К.Й. займалися дослідженням питань, які стосуються саме виявлення тенденцій розвитку торговельної діяльності в Україні та їх регіональними особливостями. Верхоглядова Н.І., Шостак Н.С., Камінський С.І., Данніков О.В., Ніколенко С.С., Петрова О.О. визначили роль та значення торгівлі в економіці України та оцінили ефективне управління роздрібними торговельними підприємствами. Незважаючи на велику кількість робіт присвячених торговельній галузі, торговельній діяльності, управлінню торговельними підприємствами та оцінці сучасного стану торгівлі дана тема являється актуальною та потребує додаткових досліджень. Адже недостатньо визначено нові вектори інноваційного розвитку торговельної галузі України та їх регіональні особливості. Тема дослідження є

виключно актуальною з огляду на те, що розвиток даної галузі вважається одним з найбільш перспективних напрямків ринкових перетворень в Україні.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Метою статті є визначення основних шляхів активізації торгівельної галузі України та формулювання перспектив подальшого розвитку торгівельної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Нові технології та Інтернет призводять до змін, які відбуваються в торгівельній галузі в усьому світі, і Україна не є винятком. Найбільші українські ритейлери вже активно інвестують в розвиток нових технологій – наприклад, за допомогою співпраці з стартапами та за рахунок взаємодії з покупцями в соціальних мережах. Важливість нових технологій, для вітчизняного ритейлу, буде рости в міру того, як будуть знижуватися можливості органічного зростання – шляхом відкриття нових магазинів. В цілому український споживач позитивно сприймає нові технології, адже саме споживач буде підштовхувати роздрібні мережі в майбутньому до розвитку і впровадження передових технологій [1].

Сектор роздрібною торгівлі повинен радикально змінити власні методи та бути готовими до великих перетворень. Споживачі, які озброїлися технологіями, що дозволяють завжди залишатися на зв'язку і забезпечують більш широкі можливості, ніж будь-коли раніше, формують нові тенденції в купівельному поведженні роздрібних підприємств.

В даний час світова економіка переживає період надзвичайного підйому та значного збільшення темпів зростання. У країнах Європи і в Японії спостерігається тенденція до швидкого зростання, в Китаї і США – до стабілізації, а в багатьох країнах, що розвиваються – до відновлення і поживлення росту. Для підприємств, які працюють в роздрібному секторі – стійке економічне зростання являється найбільш сприятливим фактором.

Управління торгівлею здійснюється Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Одними з завдань Міністерства проводити державну політику в сфері торгівлі, здійснювати контроль за виконанням законодавства та здійснювати облік торговельних організацій.

Основна мета роздрібною торгівлі зводиться до стабільного забезпечення високоякісними товарами, широкого асортименту різних категорій населення для задоволення їхнього попиту на дані товари. Саме роздрібна торгівля завершує процес товарного обігу, адже за її допомогою товари, які вироблені в інших галузях економіки доводяться до кінцевого споживача.

Роль роздрібною торгівлі в розвитку економіки України характеризують різні показники, наприклад, частка роздрібною торгівлі у валовому внутрішньому продукту. Згідно з даними Держстатистики протягом 2016–2018 рр. спостерігалася тенденція до збільшення її частки (табл. 1).

Проаналізувавши дані з таблиці 1 встановлено, що частка оптової та роздрібною торгівлі, а також ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів у валовому внутрішньому продукту має тенденцію до збільшення, а саме: порівнюючи 2018 рік з 2016 роком збільшилась на 2,54% або в грошовому еквіваленті на 147379 млн грн., якщо ж зіставляти 2018 рік з 2017 роком, то частка також зросла на 6,0% або в грошовому еквіваленті на 103293 млн грн.

Для кращого аналізу доцільно було б виокремити оптову та роздрібну торгівлю в розрізі продовольчих та непродовольчих товарів (табл. 2).

Проаналізувавши дані в таблиці 2 встановлено, що загальний товарооборот у порівнянні 2018 р. до 2016 р. збільшився на 44,1% або на 763221,9 млн грн.; у зіставленні 2018 р. до 2017 р. зріс на 18,1% або на 383060 млн грн. Загальний товарооборот збільшився за рахунок збільшення оптової та роздрібною торгівлі. Визначено, що реалізація продовольчих товарів збільшилась 2018 рік в порівнянні з 2017 роком на

Таблиця 1

**Частка торгівлі у валовому внутрішньому продукту (у фактичних цінах)
за період 2016 – 2018 рр.,**

Показник	Роки				Структура, %
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Структура, %	
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млн грн.	1988544	2385367	2982920	100	100
у т.ч.					
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мототранспорту, млн грн	273989	318075	421368	13,78	14,13

Джерело: таблиця сформована на основі джерела [3]

Таблиця 2

Оптовий та роздрібний товарооборот у розрізі продовольчих та непродовольчих товарів

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення		Структура, %	
				2018 рік до 2016 р.			Відхилення 2018 рік до 2017 р.
				+,-	%		
- оптова торгівля, млн грн у т.ч.:							
1. продовольчі товари;	1244220,8	1555965,7	1908670,6	664449,8	153,4	122,7	
2. непродовольчі товари.	224268,9	252771	314047,6	89778,7	140,0	124,2	
	1019951,9	1303194,7	1594623	574671,1	156,3	122,4	
роздрібна торгівля, млн грн у т.ч.:							
продовольчі товари;	487558	555975	586330,1	98772,1	120,3	105,5	
непродовольчі товари.	200386,3	227949,8	233359,4	32973,1	116,5	102,4	
	287171,7	328025,3	352970,7	65799	122,9	107,6	
Всього товарооборот, млн грн у т.ч.:							
продовольчі товари;	1731778,8	2111940,7	2495000,7	763221,9	144,1	118,1	
непродовольчі товари.	424655,2	480720,8	547407	122751,8	128,9	113,9	
	1307123,6	1631220	1947593,7	640470,1	149,0	119,4	

Таблиця сформована на основі джерела [3]

13,9% або на 66686,2 млн грн, а в зіставленні 2018 р. з 2016 р. зросла на 28,9% або на 122751,8 млн грн. Реалізація непродовольчих товарів збільшилась у порівнянні 2018 р. з 2017 р. на 19,4% або на 316373,7 млн грн.

Проаналізувавши структуру загального товарообороту в Україні за останні десять років можемо зробити висновок, що суми постійно зростають. Це свідчить про те, що економіка постійно розвивається. Збільшення оптової та роздрібною торгівлі також можливо пов'язати з інфляцією та підвищенням курсу валют в Україні в 2014 році.

Рівень роздрібних продажів в країні постійно зростає з 52871,9 млн грн. до 90346,2 млн грн. Незважаючи на зростаючий курс валют та на зростання інфляції – це не обмежило споживчий попит за всіма роздрібними каналами. Найбільші суми продаж були зафіксовані в грудні 2018 року, можливо це пов'язано з новорічними святами та масовими приданням споживачами подарунків та продовольчих товарів.

Згідно даних Державної служби статистики України кількість суб'єктів господарювання, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею, а також ремонтом автотранспортних засобів та мотоциклів з кожним роком зменшується. В 2018 році їх нараховувалося 837797 од. з них підприємств – 89538 од. та фізичних осіб – підприємців – 748259 од. В порівнянні з 2017 роком даний показник зменшився на 8% або на 72616 од. це відбулося за рахунок скорочення кількості фізичних осіб-підприємців на 79962 од. (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість суб'єктів господарювання, які займаються торгівельною діяльністю, а також ремонтом автотранспортних засобів та мотоциклів

	Усього, одиниць	у тому числі			
		підприємства		фізичні особи-підприємці	
		одиниць	у відсотках до загальної кількості підприємств по Україні	одиниць	у відсотках до загальної кількості фізичних осіб-підприємців по Україні
2018	837797	89538	26,5	748259	51,0
2017	910413	82192	26,8	828221	53,1
2016	989064	93643	27,3	895421	54,9
2015	988694	93972	27,6	894722	56,2
2014	890658	110414	28,1	780244	58,7

Таблиця сформована на основі джерела [3]

Як свідчить статистика в оптові та роздрібній торгівлі зареєстровано найбільша кількість суб'єктів господарювання та як наслідок працює найбільша кількість працездатного населення.

Для більш детального аналізу стану роздрібною торгівлі доцільно було б розглянути сучасний стан в розрізі регіонів за період з січня – листопада 2019 (рис. 1).

Проаналізувавши регіональні особливості обороту роздрібною торгівлі за період з січня по листопад 2019 року, можна відмітити, що лідером серед регіонів по роздрібній торгівлі є м. Київ та Дніпропетровська область з обсягом товарообороту відповідно 137325020,6 тис. грн та 56060386,6 тис. грн.

Роздрібний товарооборот підприємств за видами економічної діяльності (клас за КВЕД розділи 45 та 47) поділяється на (рис. 2).

Розділ 45 за КВЕД – Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт.

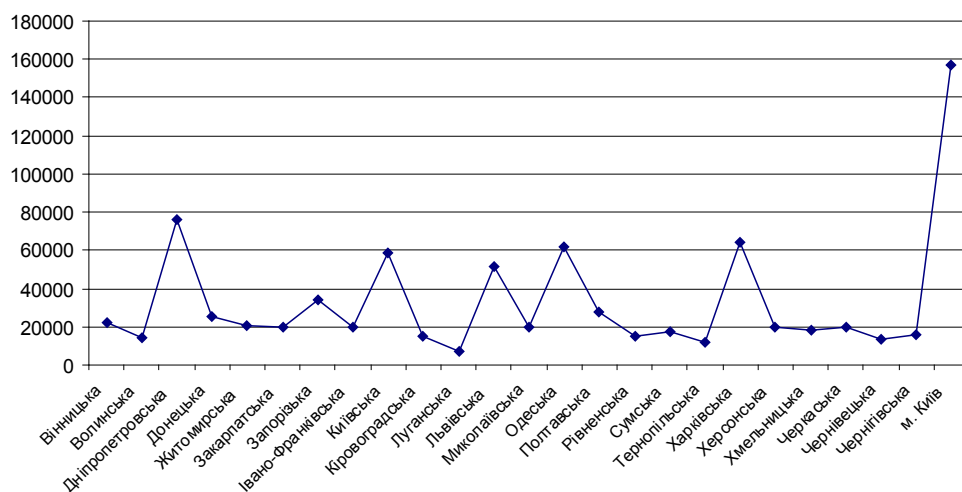

Рис. 1. Регіональні особливості обороту роздрібною торгівлі за період січень-листопад 2019 року¹, млн грн

Джерело: сформовано на основі [3]

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Розділ 47 за КВЕД – Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами:

1. Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами (47.1).
2. Роздрібна торгівля продовольчими товарами в спеціалізованих магазинах (47.7).
3. Роздрібна торгівля непродовольчими товарами в спеціалізованих магазинах (47.4).
4. Роздрібна торгівля поза магазинами, з лотків та на ринках (47.9)

Розглянувши структуру роздрібною товарообороту встановлено, що найбільша частка припадає на роздрібну торгівлю (крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами), яка в 2019 році зайняла 62% або у вартісному виразі 539059014,6 тис. грн, а найменше по 1% склали роздрібна торгівля продовольчими товарами в спеціалізованих магазинах та роздрібна торгівля поза магазинами, з лотків на ринках. Тобто можемо сказати, що якщо раніше українські споживачі купували товари на ринках та поза магазинами, то на сьогоднішній день вони віддають перевагу купівлі товарів в магазинах та супермаркетах.

Згідно проведеному опитуванню (в опитуванні взяли участь 1000 потенційних споживачів, різних вікових груп) виявлено, що 52% опитаних віддають перевагу супермаркетам за їхні комфортні умови та низьку цінову політику (в деяких супермаркетах), 34% опитаних – купують товари в Інтернет-магазинах та невеликих магазинах «біля дому», інші – вибирають ринки в зв'язку з тим, що товари на них можуть бути більш дешевшими та якіснішими.

У двадцять першому щорічному звіті «Світовий сектор роздрібною торгівлі в 2018 році» [4; 11] підготовленому на основі загальнодоступних даних за 2016 фінансовий рік, який закінчився в червні 2017 року, зібрана інформація про 250 найбільших у

світі компаніях сектора роздрібно́ї торгівлі та представлений аналіз показників їх діяльності з урахуванням географії і товарних сегментів. В даному звіті надано огляд основних змін в правилах роздрібно́ї торгівлі з урахуванням докорінних перетворень, які відбуваються в даній галузі. В результаті визначено, що для пожвавлення комерційної діяльності необхідно впровадження інновацій, застосування оновлених інструментів взаємодії, консолідації, інтеграції та автоматизації, що дозволить підвищити ефективність ведення роздрібно́го бізнесу як на сьогоднішній день, так і в майбутньому.

У звіті можна виділити чотири основні позиції, щодо пріоритетних напрямків розвитку роздрібно́ї торгівлі в світі (рис. 2).

1. Формування висококласних цифрових можливостей. Роздрібні компанії по всьому світу стрімко пристосовуються до того, що з точки зору споживача, процес здійснення покупок не полягає лише в тому, щоб зробити вибір між звичайним роздрібним магазином і інтернет-магазином або визначити оптимальний для себе канал збуту. Навпаки, споживачі прагнуть здобути незалежність від каналів збуту.

2. Об'єднання переваг стандартних роздрібних магазинів і інтернет-магазинів дозволяє компенсувати втрачений час. Багато ринкові продавців, які не встигають за розвитком цифрових технологій, тепер мусять наздогнати втрачене.

3. Формування унікального споживчого досвіду. Стандартні роздрібні магазини не втрачають своїх позицій. Вони як і раніше реалізують 90% всіх товарів світу. Для того щоб успішно конкурувати з інтернет-магазинами та забезпечити своїм клієнтам зручність покупок і невичерпний асортимент продукції, який пропонується в режимі онлайн, роздрібним магазинам необхідно підвищувати якість обслуговування клієнтів і ступінь їх залученості в розвиток бренду.

4. Впровадження інноваційних технологій в процес роздрібно́ї торгівлі. Кожне роздрібне підприємства повинно пильно стежити за розвитком інноваційних технологій, зокрема, Internet of Things (IoT), штучного інтелекту, розроблення віртуальної реальності, передових робототехнік та по можливості впроваджувати їх в організаційний процес роздрібно́ї торгівлі [4; 8; 9].

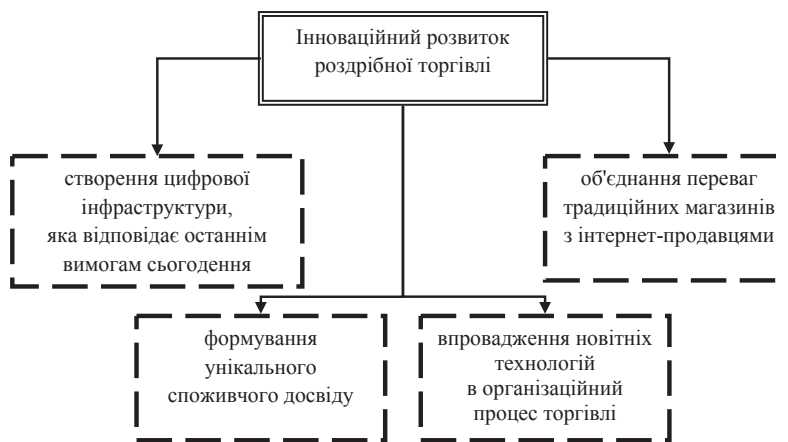

Рис. 2. Інноваційний розвиток роздрібно́ї торгівлі

На сьогодні в українській законодавчій базі існують багато нормативних актів, які регулюють внутрішню торгівлю в державі, але відсутня чітка стратегія розвитку даної галузі. Тому було б доцільно розробити Стратегію розвитку внутрішньої торгівлі на наступні п'ять років, в якій зазначалися б окремі пункти щодо:

– пріоритетних напрямків торгівлі;

- державної підтримки підприємств та фізичних осіб підприємців, які працюють в сфері торгівлі та впроваджують інновації у торгівельну діяльність;
- зменшення податкового тиску, шляхом зниження податкової ставки;
- відповідність української роздрібно торгівлі до міжнародних стандартів та посилити контроль за їх порушення;
- захист прав споживачів через отримання якісного товару та високого рівня обслуговування;
- обмеження спекуляції недобросовісними продавцями та ввести регулювання цін на товари першої необхідності, таким чином зробивши їх доступнішими для малозабезпечених верств населення;
- покласти на територіальні громади функцію контролю за дотриманням норм внутрішньої торгівлі, а також підвищити соціальну активність самих споживачів та посприяти у проявленні громадської свідомості [5; 6; 7; 10].

Впровадження вище зазначеної стратегії надало б українським підприємствам та фізичним особам підприємцям змогу розвиватися та здійснювати торгівельну діяльність з державною допомогою, за допомогою інноваційних методів та у відповідності з міжнародними стандартами. А держава у результаті отримає більшу наповненість бюджету від роздрібно торгівлі та зайняте населення.

Висновки. Отже, роздрібна торгівля – це галузь, що розвивається та має великі перспективи для майбутнього зростання. Згідно проведеного аналізу встановлено, що частка оптової та роздрібно торгівлі (з урахуванням ремонту автотранспорту та мотоциклів) в валовому внутрішньому продукті постійно зростає та в 2019 році становила 14%. Загалом товарооборот в країні постійно збільшується та має позитивну динаміку розвитку, незважаючи на зменшення кількості суб'єктів господарювання, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею, а також ремонтом автотранспортних засобів та мотоциклів. Однак слід зазначити, що українські продавці недостатньо конкурентоспроможні та відстають у інноваційних технологіях від міжнародних. Для пожвавлення комерційної діяльності необхідно впровадження інновацій, застосування оновлених інструментів взаємодії, консолідації, інтеграції та автоматизації, що дозволить підвищити ефективність ведення роздрібно бізнесу як на сьогоднішній день, так і в майбутньому. Держава, в свою чергу, повинна стимулювати розвиток роздрібно торгівлі шляхом державної підтримки, покращення інвестиційного клімату в галузі, посприяти поліпшенню розвитку споживчого попиту населення. В такому разі дії держави повинні сформуватися в чітку стратегію розвитку торгівельної галузі. Об'єднанні дії держави, бізнесу та територіальних громад нададуть можливість роздрібно торгівлі розвиватися з вимогами сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Карнаушенко А. С. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку роздрібно товарообороту в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (дата звернення: 05.02.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.51
2. Petrenko V., Karnaushenko A. Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Т. 3. № 5. С. 203-207.
3. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 184 с.
4. Танклевська Н.С. Зарубіжний досвід фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. № 1(44). С.81-87.
5. Rusnak A., Boiko, V. Logistics as a competitive advantage in the development of the agricultural sector in Ukraine. *«Evropský časopis ekonomiky a management»*. 2018. Svazek 4. Vydani 4. P. 55-61.
6. Танклевська Н.С. Удосконалення державної фінансової політики. *Науково-теоретичний економічний журнал «Продуктивні сили України»*. 2009. № 1(005). С. 56-61.
7. Rusnak, A. V., Karnaushenko, A. S. and Petrenko, V. S. (2018), "Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them", *Efektivna ekonomika*, [Online],

vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (accessed 05 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2

8. Petrenko, V. and Melnykova, K. (2018), Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital, *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*, [Online], pp. 13-15. Available at: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (accessed 14 January 2019).

9. Адвокато́ва Н.О., Боярчук А.І. Сучасний розвиток міжнародних транспортних послуг та їх роль для міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. Випуск 29/2018. С. 23-27.

10. Petrova, O. & Avercheva, N. (2017). Trends in innovation development of retail enterprises in Ukraine. International collective monograph. Adaptation of science, education and buswinesws to world innovative megatrends. Publishing House Science and Innovation Center, Ltd. St. Louis, Missouri, USA. P. 216-226.

References:

1. Karnaushenko, A. S. (2019). Analiz suchasnoho stanu ta perspektyvy rozvytku rozdrubnoho tovarooroboty v Ukrayini [Analysis of the current state and prospects of retail trade turnover in Ukraine.]. *Efektivna ekonomika*. № 1. [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (Accessed 05.02.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.51

2. Petrenko, V. & Karnaushenko, A. (2017). Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. T. 3, № 5, pp. 203-207.

3. Tanklevska, N.S. & Karnaushenko, A.S. (2015). Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Development of financing of innovative activity of agricultural enterprises]. Kherson: Aylant, 184 p.

4. Tanklevska, N.S. (2008). Zarubizhnyy dosvid finansovo-kredytnoho zabezpechennya rozvytku ahrarykh pidpryyemstv [Foreign experience of financial and credit support for the development of agricultural enterprises]. *Visnyk ahrarynoyi nauky Prychornomor'ya*, № 1(44), pp. 81-87.

5. Rusnak A., Boiko, V. (2018). Logistics as a competitive advantage in the development of the agricultural sector in Ukraine. *«Evropskyi časopis ekonomiky a management»*. Svazek 4. Vydani 4, pp. 55-61.

6. Tanklevska, N.S. (2009). Udoskonalennya derzhavnoyi finansovoyi polityky [Improving public financial policy]. *Naukovo-teoretychnyy ekonomichnyy zhurnal «Produktyvni syly Ukrayiny»*. № 1(005), pp. 56-61.

7. Rusnak, A., Karnaushenko, A. & Petrenko, V. (2018), “Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (Accessed 05 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2

8. Petrenko, V. & Melnykova, K. (2018), Formation of vertically integrated agrarian enterprises with foreign capital, *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*, [Online], pp. 13-15. Available at: <http://eu-jr.eu/ttissh/article/viewFile/620/608> (accessed 05 Feb 2020).

9. Advokatova N.O., Boyarchuk A.I. (2018). Suchasnyy rozvytok mizhnarodnykh transportnykh posluh ta yikh rol' dlya mizhnarodnoho biznesu [Modern development of international transport services and their role for international business]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. Vol. 29/2018. Pp.23-27.

10. Petrova, O. & Avercheva, N. (2017). Trends in innovation development of retail enterprises in Ukraine. International collective monograph. Adaptation of science, education and buswinesws to world innovative megatrends. Publishing House Science and Innovation Center, Ltd. St. Louis, Missouri, USA. P. 216-226.

УДК 635.65:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.18>**Петрова О.О.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8639-3615>

Petrova Olha

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОЩУВАННЯ НІШЕВИХ БОБОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ CONDITIONS AND PROSPECTS OF GROWING BEAUTY CULTURES IN UKRAINE

Впродовж останніх років нішеві зернобобові культури представляють значний економічний інтерес для малого та середнього аграрного бізнесу, оскільки вони надають важливу конкурентну перевагу на ринку в ціні реалізації та за собівартістю вирощування. Ринок нішевих зернобобових культур в останні роки демонструє стійке зростання як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, і, як наслідок, щороку збільшуються посівні площі під цими культурами. Світове виробництво бобових культур, згідно з оцінками аналітиків та експертів аграрного ринку, досягає приблизно 75 млн т. на рік. Затребуваність культури і постійний попит спонукають все більшу кількість підприємців почати свій бізнес з вирощування квасолі. Нішеві бобові культури представляють значний інтерес для малого і середнього агробізнесу, оскільки дозволяє із малими вкладенням отримати високий дохід та зменшує залежність від цінової волативності і кон'юнктури світового ринку.

Ключові слова: нішеві маржинальні культури, зернобобові культури, квасоля, нут, ефективність виробництва, прибуток.

В последние годы нишевые зернобобовые культуры представляют значительный экономический интерес для малого и среднего аграрного бизнеса, поскольку они оказывают важное конкурентное преимущество на рынке в цене реализации и по себестоимости выращивания. Рынок нишевых зернобобовых культур в последние годы демонстрирует устойчивый рост как внутреннего, так и внешнего спроса, и, как следствие, ежегодно увеличиваются посевные площади под этими культурами. Мировое производство бобовых культур, по оценкам аналитиков и экспертов аграрного рынка, достигает примерно 75 млн т. В год. Востребованность культуры и постоянный спрос побуждают все большее количество предпринимателей начать свой бизнес по выращиванию фасоли. Нишевые бобовые представляют значительный интерес для малого и среднего агробизнеса, поскольку позволяют с малыми вложениями получить высокий доход и уменьшают зависимость от ценовой волативности и конъюнктуры мирового рынка.

Ключевые слова: нишевые маржинальные культуры, зернобобовые культуры, фасоль, нут, эффективность производства, прибыль.

In recent years, niche legumes have been of considerable economic interest to small and medium-sized agrarian businesses, as they provide an important competitive advantage in the market in terms of sales and cultivation costs. The legume niche market in recent years has shown a steady increase in both domestic and external demand. The area under these crops is increasing every year. The purpose of the article is to study the economic potential of niche legume production, in particular beans, as well as to analyze the status and dynamics of the niche market. The use of the potential of this type of production could be an alternative in solving the problem of providing the population with economically cheap and environmentally friendly protein, high quality animal feed, problems of organic fertilizers, significant increase of soil fertility, formation of sound crop rotation systems, etc. Beans are a strategically needed crop because they are the main source of balanced protein content and environmentally friendly

protein content. In beans, the protein content varies greatly and depends primarily on the genetics of the variety, climatic and technological conditions of cultivation. Thus, the protein content of beans was 17.87 to 23.38%. According to analysts and experts of the agrarian market, the world production of legumes reaches about 75 million tons a year. Due to high demand for export to Europe, Ukrainian farmers are actively expanding their bean area. In general, the area under bean crops in Ukraine is only growing. As of September 1, 2017, legumes were harvested from an area of 477.6 thousand hectares. In 2018, 568.4 thousand hectares were sown, which is the best indicator in the last 15 years. The demand for culture and the constant demand are driving more and more entrepreneurs to start their bean-growing business. Beans are of great interest to small and medium-sized agribusinesses because they make high returns with low investment and reduce the dependence on price volatility and global market conditions. Overall, the bean-growing business is low-cost. Basically, the costs are to buy planting material, care of crops, to pay for plantation, to pay for the services of hired workers (at large scale crops), transportation costs associated with the sale of beans.

Key words: *niche marginal crops, legumes, beans, production efficiency, profit.*

Постановка проблеми. Нішеві сільськогосподарські культури, зокрема зернобобові, впродовж останніх років представляють значний економічний інтерес для малого та середнього аграрного бізнесу, оскільки вони надають важливу конкурентну перевагу на ринку в ціні реалізації та за собівартістю вирощування. Наразі спостерігаються високі експортні ціни на таку продукцію, що забезпечує відповідний їх рівень на внутрішньому аграрному ринку. Незважаючи на коливання цін на світовому ринку залежно від кон'юнктури, економічні ризики для аграрія є значно меншими через високу (у зрівнянні з традиційними сільськогосподарськими культурами) ціну на нішеву продукцію, а доходність від збуту продукції дозволяє покривати витрати та отримати достатній для розвитку господарства прибуток. Ринок нішевих зернобобових культур в останні роки демонструє стійке зростання як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, і, як наслідок, щороку збільшуються посівні площі під цими культурами. Зернобобові є важливими сільськогосподарськими культурами, традиційно займають особливе місце в зерновому і кормовому балансі України, забезпечують диверсифікацію сільськогосподарських посівів на випадок виникнення аграрних ризиків. Крім того, зернобобові багаті натуральними речовинами та характеризуються високим вмістом білка та клітковини. Безпосередньо до групи зернових бобових культур відносять горох, сочевицю, квасолу, сою, нут, маш та інші. Найбільш відомими нішевими продуктами на вітчизняному ринку є сочевиця, квасоля, нут. Ці культури виявляють високу стійкість до зміни кон'юнктури ринку та залишаються одним з важливих стратегічних резервів зернової галузі сільського господарства. Ціни на нішеві зернобобові культури за останні роки стабільно зростали і залишаються досить високими у порівнянні з традиційними зерновими. Таким чином, зазначені фактори зумовили підвищений інтерес вітчизняних аграріїв до розширення посівних площ під нішевими зернобобовими культурами, оскільки цей бізнес є найбільш перспективним для малих та середніх аграрних підприємств. Окрім того, нішеві зернобобові культури дозволяють одержати вищу прибутковість у порівнянні з окремими високоліквідними зерновими та зернобобовими культурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідність збільшення виробництва бобових культур звертали увагу відомі українські вчені: Бабич А.О., Камінський В.Ф., Петриченко В.Ф., Черенков А.В., Шевченко М.С. та інші. Всі вони висвітлювали проблему виробництва зернобобових культур та перспективи розвитку цієї галузі в Україні. Так, Черенков А.В. та Шевченко М.С. запропонували науково-методичну стратегію виробництва високобілкових культур та реалізації концепції екологічного балансу в агросистемах на основі методів відновлюваного землеробства, екологічно безпечних технологій, розширення колекції генофонду зернобобових культур та створення високоврожайних гібридів [1, с. 10]. Нікішина О.В. пропонує впровад-

ження дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки та споживання шляхом виплати бюджетних погектарних дотацій аграріям, що забезпечить отримання значного відтворювального та податкового ефектів у системі суміжних ринків та реалізацію інтересів держави [2, с. 37]. Проблеми досягнення високої якості та максимальної врожайності зернобобових культур, зокрема, квасолі, висвітлюються також у працях М.І. Бахмата, О.В. Овчарука [3, с. 92].

Мета статті полягає у дослідженні економічного потенціалу виробництва нішевих зернобобових культур а також аналіз стану та динаміки ринку збуту нішевої продукції. Вирощування нішевих культур може стати для агропідприємства своєрідною подушкою безпеки. Зокрема, ніша дозволяє застрахувати себе від таких ризиків як несприятливі для традиційні культур погодні умови, падіння цін на них або ж переповнення ринку і загострення конкуренції. Використання потенціалу цього виду продукції могло б стати альтернативою у вирішенні проблеми забезпечення населення економічно дешевим та екологічно безпечним білком, високоякісним кормом для галузі тваринництва, проблеми органічних добрив, істотного підвищення родючості ґрунтів, формування об'єднаних систем сівозмін та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бобові культури – це єдині культури, які можуть забезпечити безперервне постачання на продовольчий ринок дефіцитного білка, який за своїм амінокислотним складом подібний до тваринного. Але навіть така заміна не задовольняє потреби людства. Товаровиробники, які націлені на інтенсивні технології, прагнуть створити більшу кількість продукту, а на показники якості майже не звертають уваги. Тому вивчення оптимального поєднання технологічних прийомів вирощування культури, які забезпечать формування високого врожаю й якості є актуальним і своєчасним. Основною цінністю бобових культур є наявність в зерні великої кількості білка, саме це формує цінність продукту за смаковими, технологічними та економічними показниками. Бобові з давніх-давен посідають почесне місце в українській кухні. Сочевицю ще з Княжої доби повсюдно вирощували на селянських і монастирських городах. Останнім часом як виробництво, так і споживання бобових переживає в Україні своєрідне відродження. Причому до традиційних – квасолі, гороху, сочевиці та бобів – на столі українців додалися вихідці з арабської кухні – нут і маш, а також далекосхідна соя. Таким чином, вирощування та переробка бобових виявилися для українських аграріїв вельми прибутковим бізнесом.

До зернобобових, які вирощують в Україні, здебільшого належать горох, квасоля, нут та сочевиця. Безперечно, пріоритетним у цій галузі є горох. Він займає приблизно 70% валового збору. Найбільші площі збору зернобобових в Україні в Запорізькій (78,4 тис. га), Харківській (61,0 тис. га), Одеській (58,2 тис. га), Донецькій (35,9 тис. га) та Вінницькій (35,5 тис. га) областях. За даними Держкомстату, у 2016 році бобові культури ввійшли в ТОП-5 найбільш прибуткової сільгосппродукції. Вони забезпечили виробникам понад 76% рентабельності. В 2017 році ситуація лише покращилася. Україна зайняла третє місце у світі за обсягами виробництва гороху, а загальний обсяг виробництва бобових в Україні становив 1,2 млн тон, що в півтори рази більше, ніж у 2016. Про динаміку розвитку бобової галузі в Україні свідчить і те, що ще шість років тому ці культури вирощували лише на півдні та в центрі країни, а в 2018 році за культивування бобових взялися й фермери Полісся та інших північних зон. Загалом площі посів під бобові культури в Україні лише зростають. Станом на 1 вересня 2017 року зернобобові культури зібрали з площі 477,6 тис. га. А в 2018 році зернобобовими культурами було засіяно 568,4 тис. га, що є найкращим показником за останні 15 років (рис. 1).

Світове виробництво бобових культур, згідно з оцінками аналітиків та експертів аграрного ринку, досягає приблизно 75 млн тон на рік. Найбільшими виробниками є Індія (24% від світового обсягу виробництва), Канада та М'янма (по 7% від світового

виробництва обидві). Проте, за даними 2017 року, найбільшим експортерами бобових у вартісному вимірі були такі країни, як Кенія (частка 11,8% до підсумку), Марокко (11,6%), США (10,2%), Нідерланди (9,6%) та Гватемала (8,0%). Вони у сукупності займають 67,1% усього світового ринку торгівлі бобовими в абсолютному вимірі і 78,3% за його вартістю [5].

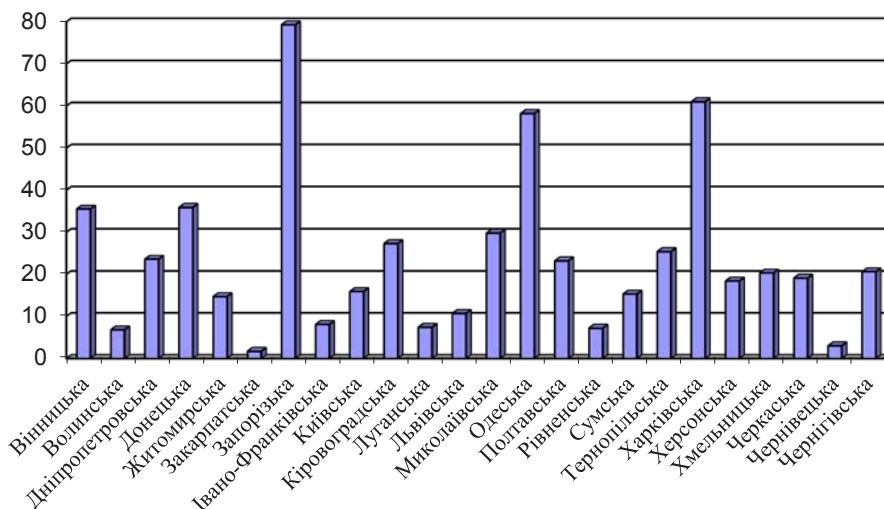

Рис. 1. Посівні площі бобових культур у 2018 році, тис. га

Джерело: сформовано автором за даними [4]

В Україні ж найбільшими агрохолдингами, які займаються виробництвом бобових, є LANDFORT, «Сварог Вест Груп» та «МРІЯ Агрохолдинг». Загальний земельний банк компанії LANDFORT становить 37 тис. га. У структуру агрохолдинку входить 9 сільськогосподарських підприємств. «Сварог Вест Груп» – мають у розпорядженні майже 80 тис. га орендованих земель у Хмельницькій, Чернівецькій та Житомирській областях України. «МРІЯ Агрохолдинг» обробляє майже 165 тис. гектарів землі в Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Чернівецькій, Львівській і Рівненській областях.

Україна в 2018 році на 5% збільшила експорт бобових культур, без врахування сої. Загальний обсяг експорту сягнув 831,3 тис. т, оновивши попередній експортний рекорд, який було досягнуто рік тому, і який склав 789 тис. т. Цей показник співставний з виручкою від експорту молокопродуктів. Крім того, бобові вже дають Україні більше виручки, ніж експорт меду, горіхів, свіжих фруктів, борошна чи сокових концентратів. Але збільшення виробництва бобових в Україні негативно вплинуло на внутрішні ціни, які в 2018 році були нижчими, ніж рік тому. Це відбилося й на середній експортній ціні, яка також знизилася приблизно на 7%. Відповідно загальна виручка від експорту бобових з України зменшилася на 2% до \$190 млн.

Бобові культури – це єдині культури, які можуть забезпечити безперервне постачання на продовольчий ринок дефіцитного білка, який за своїм амінокислотним складом подібний до тваринного. Але навіть така заміна не задовольняє потреби людства. Товаровиробники, які націлені на інтенсивні технології, прагнуть створити більшу кількість продукту, а на показники якості майже не звертають уваги. Тому вивчення оптимального поєднання технологічних прийомів вирощування культури, які забезпечать формування високого врожаю й якості є актуальним і своєчасним. Основною

цінністю бобових культур є наявність в зерні великої кількості білка, саме це формує цінність продукту за смаковими, технологічними та економічними показниками.

З усього різноманіття бобових перспективними й цікавими для вирощування в Україні на думку науковця можуть бути:

– Вігна – її вирощують у промислових масштабах у Мексиці, Колумбії, Китаї, Японії та у порівняно невеликих кількостях у США – як овочеву, зернову, кормову та сидеральну рослину.

– Арахіс – олія якого використовують у кондитерській, консервній, оліє-жировій промисловості. Стебла та листя арахісу – хороший корм для великої рогатої худоби. Урожайність з гектара становить від 1,1 до 2,3 т/га бобів та 2,5-4,5 т/га сіна. На поливі – до 4,2 т/га бобів та 5,5 т/га сіна.

– Квасоля – яка є найбільш культивованим представником сімейства бобових. Боби квасолі містять білки (25-35%), вуглеводи, азотисті речовини, флавоноїди, стероли та органічні кислоти, а також вітаміни В6, В5, В1, С.

– Астрагал – має величезний потенціал як кормова, лікарська, медоносна й енергетична культура. Містить: 3,1% зольних залишків, 9% цукрів, 18,6% сухої речовини. Середня врожайність надземної маси окремих видів астрагалу може сягати 107 т/га.

– Галега (козлятник) – це і кормова, і лікарська, і медоносна культура. А ще вдалий варіант для поліпшення родючості ґрунту. Галега може залишати після себе у ґрунті від 400 до 600 кг азоту на рік [6].

Водночас, з огляду на певні особливості ринку нішевих маржинальних зерно-бобових культур та невисокий попит, вказаний напрям розвивати в малих і середніх фермерських господарствах досить економічно вигідно. Економічна ефективність вирощування нішевих сільськогосподарських культур характеризується двома важливими узагальнюючими показниками – рівнем витрат та рентабельності виробництва. У першому з цих показників відображуються усі витрати, пов'язані безпосередньо з виробництвом продукції нішевих культур, тоді як другий є більш якісним узагальнюючим критерієм оцінки економічної ефективності їх вирощування та маркетингової стратегії збуту продукції підприємством на ринку.

Якщо раніше основні виробниками бобових були лише домогосподарства та фермери, то наразі акценти змінюються – активний інтерес вирощування бобів проявляють і великі агрокомпанії та агрохолдинги, розглядаючи їх як можливість диверсифікації виробництва, і якщо сою уже вирощують у великих масштабах, то з нішевими експериментують на невеликих площах – починаючи від 100 гектарів і більше. Розширення промислового виробництва квасолі обумовлене зростаючим попитом на неї внутрішнього та світового ринку. При цьому квасоля вирощена у господарствах населення не завжди відповідає потребам комерційних компаній та переробних підприємств. На ринку витребуваними є товарні партії, кратні машинним нормам, тобто від 4 і більше тонн. При цьому продукція має належати одному сорту, щоб бути однорідною за розміром, кольором, структурою тощо. Цього можна досягти при промисловому вирощуванні квасолі або організації її вирощування в особистих селянських господарствах через створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Використання одного сорту забезпечить однорідність продукції, а дотримання технології вирощування – її якість [6].

Висновки. Значний аграрний ресурс диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції і зниження ризиків від волативності світових цін на неї можливо задіяти через розширення площ вирощування нішевих культур. Економічний потенціал їх зумовлений високою ціною реалізації та досить значним попитом, що зростає, на світовому агропродовольчому ринку.

В цілому економічна ефективність вирощування нішевих культур, як і більшості інших видів сільськогосподарської продукції суттєво залежить від кон'юнктури ринку

та цінової ситуації. Водночас, основна конкурентна перевага нішевих культур полягає у тому, що їх економічний потенціал зумовлений вищою ціною їх реалізації та значним попитом, що зростає, на світовому агропродовольчому ринку. Саме тому аграрій завжди за будь-яких несприятливих умов чи то погодно-кліматичних, чи економічних матиме від їх вирощування достатній для покриття понесених витрат прибуток та впевненість у майбутньому.

У підсумку варто також зазначити, що нішеві культури передусім представляють значний інтерес для малого і середнього агробізнесу, оскільки дозволяють із малими вкладенням отримати високий дохід та є менш залежними від цінової волативності і кон'юнктури світового ринку. Якщо проаналізувати всі переваги і ризики від вирощування нішевих маржинальних зернобобових культур, то можна стверджувати, що цей напрям агробізнесу є досить економічно привабливим саме для малих і середніх господарств, які об'єктивно не завжди мають технічні і фінансові можливості конкурувати за рівнем витрат та обсягами реалізації традиційних зернових і олійних культур із потужними аграрними підприємствами, а також холдингами.

Список використаних джерел:

1. Черенков А.В., Шевченко М.С. Зернобобові культури – стратегічний фактор регулювання білкового балансу та родючості ґрунтів. *Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України*, № 11, 2016. С. 5–11.
2. Нікішина О.В. Ефективність дворівневого механізму стимулювання виробництва зернобобових культур для внутрішньої переробки і споживання в Україні. *Економіка харчової промисловості*. № 2(26), 2015. С. 31–40.
3. Бахмат М.І., Овчарук О.В., Овчарук О.В. Вплив різної норми висіву кvasолі звичайної за широкорядного способу сівби на врожайність зерна та економічну ефективність технології вирощування в умовах Правобережного Лісостепу. *Корми і кормовиробництво: міжвід. темат. наук. зб.* Інститут кормів УААН. Вінниця: Тезис, 2016. Вип. 82. С. 92–95.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Названо перспективні для України нішеві бобові культури. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/nazvano-perspektivni-dlya-ukraini-nishevi-bobovi-kulturi>
6. Петрова О.О. Економічні перспективи вирощування кvasолі в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 21. С. 74–81.

References:

1. Cherenkov, A.V. and Shevchenko, M.S. (2016). Zernobobovi kulturi – strategichniy factor reguluyvannya bilkovogo balance ta rodjuchosti gruntiv [Cereals – a strategic factor in regulating protein balance and soil fertility]. *Biuletyn Instytutu sil'skoho hospodarstva stepovoi zony NAAN Ukrainy*, vol. 11, pp. 5–11.
2. Nikishyna, O.V. (2015). Efektyvnist' dvorivnevoho mekhanizmu stymulyuvannya vyrobnytstva zernobobovykh kul'tur dlya vnutrishn'oyi prerobky i spozhyvannya v Ukraini [Effectiveness of a two level mechanism for stimulating the production of legumes for internal processing and consumption in Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 2(26), pp. 31–40.
3. Bakhmat, M.I. Ovcharuk, O.V. and Ovcha'ruk, O.V. (2016). Vplyv riznoyi normy vysivu kvasoli zvychnoyi za shirokoryadnoho sposobu sivby na vrozhaynist' zerna ta ekonomichnu efektyvnist' tekhnolohiyi vyroshchuvannya v umovakh Pravoberezhnoho Lisostepu [Influence of different norms of sowing of common beans in the wide row so'wing method on grain yield and economic efficien'cy of cultivation technology in the conditions of the Right-bank Forest Steppe]. *Kormy i kormovyrobnytstvo: mizhvid. temat. nauk. zb. Instytut kormiv UAAH*, vol. 82, pp. 92–95.
4. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy (2018) [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Petrova, O.O. (2019). Ekonomichni perspektyvy vyroshchuvannya kvasoli v Ukraini [Economic prospects of growing beans in Ukraine]. *Ahrosvit*, № 21, pp. 74–81.

УДК 631.1.027:65.012.12:338.439.5

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.19>**Сакун А.Ж.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0910-4055>

Пантюк І.П.

аспірант,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Sakun Alina, Pantiuk Igor

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ-ВИРОБНИКАХ ПЛОДОЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

IMPLEMENTATION OF MARKETING ACTIVITIES AT ENTERPRISES FOR PRODUCING FRUIT AND BERRIES

В статті проаналізовано стан, тенденції, перспективи розвитку, особливості і недоліки організації маркетингової діяльності підприємств-виробників плодоягідної продукції, визначено пріоритетні напрями формування ефективної системи маркетингу. Формування ефективної системи маркетингу плодоягідної продукції повинно забезпечувати регулювання попиту і пропозиції, проводити маркетингові дослідження із вивчення кон'юнктури ринку, приймати стратегічні рішення щодо визначення пріоритетів маркетингової стратегії, впроваджувати заходи активного впливу на потреби споживачів з метою збільшення прибутків і підвищення результативності роботи підприємств галузі.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова діяльність, плодоягідна продукція, ринкова інфраструктура, економічна ефективність, агробізнес, агромаркетинг.

В статье проанализированы состояние, тенденции, перспективы развития, особенности и недостатки организации маркетинговой деятельности предприятий-производителей плодоягодной продукции, определены приоритетные направления формирования эффективной системы маркетинга. Формирование эффективной системы маркетинга плодоягодной продукции должно обеспечивать регулирование спроса и предложения, проводить маркетинговые исследования по изучению рынка, принимать стратегические решения по определению приоритетов маркетинговой стратегии, внедрять меры активного воздействия на потребности потребителей с целью увеличения прибыли и повышения результативности работы предприятий отрасли.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая деятельность, плодоягодной продукцией, рыночная инфраструктура, экономическая эффективность, агробизнес, агромаркетинг.

Implementation of marketing concepts of development by agricultural enterprises leads to the transformation of tools, which affect the achievement of production and marketing goals of fruit and berry products. The purpose of the article is to consider the main types and methods of marketing research in agribusiness, as well as an analysis of modern Ukrainian practice in conducting marketing research of agricultural enterprises of fruit and berry products. The theoretical and methodological basis of the study consists of the fundamental principles of marketing theory, the scientific works of scientists and economists on the role and place of marketing activities in enterprises producing fruits and berries. Using integrated marketing methods are very effective for development enterprise in growing of fruits and berries productions. As a result of ours investigation the active marketing actions must be directed to increase new consumers and their positive attitude towards the manufactures, the expansion customer base. It has been determined that one of the main tools to increase the competitiveness of fruits and vegetables is a reasonable definition of priorities for further development, the formation of a marketing system adapted to

business conditions and market requirements. The directions of improving the marketing of fruit and berry products at agricultural enterprises are justified: expanding the range of products, taking into account changes in market conditions and the needs of potential buyers; quality improvement; growing organic products based on organic farming; certification of products to enter foreign markets; providing specialized enterprises with modern gas storages; distribution system improvement; conducting price monitoring during the marketing year and adjusting pricing strategies; ensuring the competitive advantages of enterprises (creating a brand, creating a positive image; improving advertising support during exhibitions, fairs, field days and developing advertising for all types of containers and packaging); creation of specialized marketing and consulting services in regional industry associations or manufacturers associations.

Key words: *marketing, marketing activities, fruit and berry products, market infrastructure, economic efficiency, agribusiness, agromarketing.*

Постановка проблеми. Універсальної системи застосування маркетингу для підприємств усіх галузей народного господарства в практичній діяльності на сучасному етапі не існує, тому виникає потреба використання основних його принципів, функцій і методів з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва на підприємстві та в цілому регіону. Маркетинг як метод організації управління агропромисловим виробництвом, дає можливість здійснювати гнучкі регулювання виробничо-збутовою діяльністю відповідно до змін ринкової кон'юнктури і прогнозом розвитку платоспроможного попиту. Теоретичні дослідження та практика діяльності сільськогосподарських підприємств плодоягідної продукції підтверджують надзвичайну важливість маркетингового забезпечення. Завдання полягає в тому, щоб переорієнтувати підприємницьку діяльність сільськогосподарських підприємств плодоягідної продукції на більш повне врахування запиту ринку і задоволення попиту споживачів, що досягається за допомогою маркетингу. Забезпечення населення свіжою та переробленою плодоягідною продукцією в умовах постійно змінюваного зовнішнього та внутрішнього середовища є однією з найважливіших умов формування ринку у контексті продуктового підкомплексу аграрного сектору економіки України. Для практичного втілення ринкових відносин у життя традиційні системи організації й управління виробництвом уже вичерпали себе.

Маркетинг є основою кращої організації виробництва, посилення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на ринку, формування його іміджу в соціально-економічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління маркетинговою діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності виступає предметом досліджень в наукових працях провідних вітчизняних та закордонних учених-економістів: О.Ю. Єрмакова, Т.А. Маркіної, В.А. Рульєва, І.А. Сало, Г.М. Сатіної, Л.П. Симиренко, Д.Ф. Чухна, О.М. Шестопаля, П.Г. Шитта, В.В. Юрчишина та ін. Серед проблем функціонування ринку плодоягідної продукції безмовно першочерговою є необхідність підвищення конкурентоспроможності галузі у аграрних підприємствах, проте не менш важливими, та маловивченими є питання структурно-функціональної організації сучасного продовольчого маркетингу та визначення проблем його дослідження.

Мета статті. Метою статті є розгляд основних видів та методів маркетингових досліджень в агробізнесі, а також аналіз сучасної української практики у проведенні маркетингових досліджень сільськогосподарських підприємств плодоягідної продукції.

Виклад основного матеріалу. Для насичення ринку товарами потрібно задоволення потреби споживача через удосконалення продукції, що випускається, підвищення її якості та конкурентоспроможності, розширення асортименту. Роль маркетингу полягає в системному вивченні ринку, визначенні та виявленні новітніх технологій і технічних новинок, сприянні прискоренню впровадження їх у виробництво, задоволення потреб кінцевого споживача з метою завоювання частки ринку та зміцнення

своїх позицій на ньому. Низький рівень ефективності, відсутність дієвих стимулів в агробізнесі, значні структурні диспропорції, диспаритет цін на плодоягідну продукцію роблять особливо актуальним розвиток теорії і технології продовольчого маркетингу, забезпечення ефективності і конкурентоспроможності продукції. Маркетингові дослідження – це систематичний збір та обробка інформації про приватних осіб чи організацій з використанням статистичних та аналітичних методів і підходів, що використовуються прикладними суспільними науками [2].

Внаслідок швидкої трансформації розподільчо-планової системи до ринкової та недосконалого механізму приватизації багаторічних насаджень у промисловому садівництві країни склалися явно виражені негативні тенденції: зменшуються обсяги виробництва плодів і ягід, різко скорочуються площі насаджень, до критичного рівня знизилася темпи їх відтворення. Впродовж 1990-2010 рр. площа плодоягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 70% (з 851 тис. га до 255 тис. га). Тому, без радикальних заходів з боку держави й галузевих структур у справі відродження та активізації поступу промислового садівництва Україна через 5-6 років може втратити промислове садівництво й поставити свій внутрішній ринок плодів і ягід у повну залежність від їх імпорту.

Вивчення та аналіз побудови вітчизняного ринку ягід здійснювали за двома критеріями: кількісним та якісним. Враховуючи кількісні критерії, його можна віднести до типу «вільний», оскільки торгівля здійснюється багатьма незалежними товаровиробниками, в переважній більшості господарствами населення, жоден з яких не виробляє значну частку ягід і тому неспроможний істотно впливати на рівень цін. За якісним критерієм побудови ринок ягід біполяризований – на шляху руху свіжої ягідної продукції від виробника до споживача діють посередники. Згідно з маркетинговими характеристиками його можна віднести до „ринку покупця”, де більший вплив мають споживачі [9].

За даними аналізу статистичної інформації, фактичний рівень самозабезпеченості плодами, ягодами і виноградом, який визначається відношенням показника його загального виробництва до внутрішнього використання на території України, минулого року (2018р.) сягав 91,3% [8]. Якщо ж порівнювати фактичне споживання населенням країни плодів, ягід і винограду (57,8 кг/рік) з мінімальним та раціональним його рівнями, відповідно (68 і 90 кг/рік), то виявляється, що він ще залишається порівняно недосяжним за рахунок власного виробництва. Аналізуючи окремо стан і динаміку виробництва плодів, ягід можна спостерігати, що останніми роками воно досить суттєво зросло з огляду на підвищення попиту з боку харчових переробних підприємств та населення. Водночас, на винограді спостерігається порівняно істотне коливання обсягів його виробництва за окремими роками спостережень, що пов'язане з особливостями його вирощування та погодно-кліматичними факторами.

При цьому у структурі споживання плодів, ягід і винограду частка імпорту останніми роками досить суттєво зросла, незважаючи на аналогічне збільшення виробництва продукції (табл. 1). Це свідчить про значний невикористаний потенціал внутрішнього ринку, який можливо ефективно використати за рахунок розвитку малого і середнього бізнесу на вирощуванні плодів, ягід і винограду.

У зв'язку з тим, що в країнах-імпортерах діє потужна державна підтримка плодоягідництва, їхня продукція за товарним виглядом і ціною конкурентоспроможніша, ніж вітчизняна. Це особливо актуально в умовах вступу України до СОТ, коли в державі офіційно починає панувати спрощений порядок просування імпортової плодоягідної продукції на вітчизняні продовольчі ринки.

На внутрішньому ринку плодоягідної продукції в Україні функціонують два основних товаровиробники – господарства населення та сільськогосподарські підприємства. Основну пропозицію продукції на ринку забезпечують особисті селянські господарства населення. Також досить суттєву частку на ринку займає її імпорт.

Таблиця 1

Баланс плодів, ягід і винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу), тис. т

	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Виробництво	1966	2133	2154	2435	2539	2385	2458	3039
Зміна запасів на кінець року	201	297	10	-55	31	24	22	259
Імпорт	179	860	1130	856	588	732	819	878
Усього ресурсів	1944	2696	3274	3346	3096	3093	3255	3658
Експорт	88	305	353	350	324	283	291	331
Витрачено на корм та втрати	81	191	170	231	218	213	225	285
Переробка на вино	336	450	548	491	355	478	497	597
Фонд споживання	1439	1750	2203	2249	2179	2119	2242	2445
т.ч.: у розрахунку на 1 особу, кг	29,3	37,1	48,0	52,3	50,9	49,7	52,8	57,8

Джерело: сформовано автором за джерелом [8]

Аналізуючи окремо стан і динаміку виробництва плодів, ягід можна спостерігати, що останніми роками воно досить суттєво зросло з огляду на підвищення попиту з боку харчових переробних підприємств та населення. Водночас, на винограді спостерігається порівняно істотне коливання обсягів його виробництва за окремими роками спостережень, що пов'язане з особливостями його вирощування та погодно-кліматичними факторами.

Так, якщо у 2000 році усіма категоріями господарств було вироблено разом 1452,6 тис. т плодів і ягід та 513,8 тис. т винограду, то уже в 2005-му, відповідно, 1689,9 тис. т і 442,6 тис. т, а в 2010-му – 1746,5 тис. т і 407,9 тис. т, 2018-му – 2571,3 тис. т і 467,6 тис. т [8].

Перехідний період в українській економіці призвів до розпаду оптового плодоягідного ринку, а в безпосередніх товаровиробників відсутні необхідні навички й уміння формувати вигідні умови для реалізації своєї продукції. Це спричинило виникнення стихійних різновидів реалізації садовини. Вони активізували неконтрольовану посередницьку діяльність у сфері пропозиції та попиту й присвоєння посередниками вагової частини прибутку, створеного при виробництві плодоягідної продукції, та уникнення від податкообкладання. Водночас сільський товаровиробник з аграрного ринку постійно витісняється, канали збуту монополізуються торговим і фінансовим капіталом. У них домінують тіньові схеми обміну, відсутні державні регулятори функціонування прозорого ринку.

На сьогодні в Україні практично не існує організованої оптової торгівлі плодами та ягодами, і потреба створення такої організованої інфраструктури є достатньо високою. Проте зараз майже кожен обласний центр має стихійні оптові ринки у формі базарів. Ці ринки є невеликими за розмірами і, як правило, не дотримуються основних принципів функціонування оптових ринків, таких як продаж товарів на ринку виключно оптовим продавцям, функціонування ринку в світлу пору дня і т. п. Вони пропонують обмежений перелік послуг і не надають послуг з підвищення якості продукції.

Нинішня інфраструктура аграрного ринку не зорієнтована на швидке просування такої продукції до споживачів. Відсутність ефективних, доступних для дрібного това-

ровиробника, каналів реалізації сільськогосподарської продукції виступає обмежувальним фактором щодо справедливого перерозподілу вартостей у механізмі ціноутворення. При цьому збитків зазнають і товаровиробники, які змушені використовувати неорганізовані канали збуту і споживачі, які змушені купувати продукцію часто сумнівної якості за вищими цінами.

Отже, пізнання маркетингового середовища, вивчення й удосконалення торговельної структури – це той напрям, який дає змогу розв’язати наявні проблеми.

Перш ніж почати виробляти плодоягідну продукцію, потрібно провести економічне діагностування, тобто грамотно продумати, де можна буде її продати, за якими цінами і який прибуток одержати. Для цього варто опрацювати стратегію маркетингу, ефективність маркетингових служб та інфраструктури оптового ринку. Це досягається тим, що він повинен мати розвинуту систему управління, яка прискорюватиме процес просування продукції при одночасному створенні передумов для зниження її ціни шляхом збільшення обсягів товарообороту; надаватиме учасникам торгівлі приміщення, послуги, забезпечуватиме товаровиробників відповідними умовами для поліпшення якості, асортименту, умов пакування продукції тощо. Останнє є дуже актуальним як для власників ринку, так і для його користувачів [6].

В маркетинговій практиці використовуються різноманітні прийоми та методи для спілкування з цільовою аудиторією, для отримання необхідної реакції. Підприємства агропромислового сектору повинні не тільки виробляти достатню кількість якісної продукції, а ще й інформувати споживачів про вигоди, які несуть вироблені ними товари і домогтися закріплення цієї інформації в свідомості споживачів. Для цього їм необхідно засвоїти основні прийоми масової комунікації: рекламу, стимулювання збуту і пропаганди.

Отже, для покращення та прискорення розвитку сільськогосподарських підприємств галузі садівництва дуже важливим є вибір ефективної системи маркетингових досліджень, що слугувало би базою для розвитку маркетингового підґрунтя ведення бізнесу.

Процес впровадження маркетингової діяльності на підприємствах-виробниках плодоягідної продукції повинен проходити поступово за допомогою наступних стадій:

На першій стадії проводиться загальне вивчення ринку, його сегментація, аналіз можливостей підприємства по виробництву плодів та ягід, вивчаються можливі способи виходу на ринок, можливість застосування реклами і стимулювання збуту.

На другій стадії формується процес управління маркетингом. Розробляється план маркетингу, можливо із залученням іноземних фахівців-маркетологів, проте з використанням сучасних технологій, врахувавши при цьому особливості ринкових умов, які пов’язані з рівнем розвитку ринкового середовища, ринкової інфраструктури, психології споживачів. Основна мета маркетинг-плану – задоволення споживача плодоягідною продукцією, після реалізаційним обслуговуванням.

Внаслідок змін запитів та потреб споживачів з’являється необхідність поступово поновлювати виробництво та покращувати якість продукції, це характерно для третьої стадії.

На четвертій стадії впровадження маркетингової діяльності агровиробники повинні глибоко вивчити можливості виробництва, як свого, так і конкурентів, щоб зайняти відповідне становище на ринку. При цьому необхідно розробляти стратегію, яка була б орієнтована на визначення сегменту ринку, а також спробувати виділитися на фоні інших підприємств – виробників аналогічної продукції.

П’ята стадія включає виконання всіх функцій аналізу окремих сегментів ринку та задоволення потреб покупців, а також планування, обліку та регулювання роботи, яка пов’язана із захопленням ринків збуту. Ефективна маркетингова політика забезпечує довгостроковий прибуток та стійке стабільне становище підприємства [9].

Тому, забезпечити ефективну роботу підприємств-виробників плодоягідної продукції можливо лише за умови впровадження маркетингової концепції у практичну діяльність. Оскільки маркетингові дослідження є незамінним засобом для обґрунтування і прийняття своєчасних, ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності ринкового середовища.

Загалом агромаркетинг як система ще не набув значного поширення у аграрних формуваннях країни, що пояснюється такими основними причинами:

– по-перше, недостатньо виробляється плодоягідної продукції і відсутня належна прозора конкуренція;

– по-друге, в окремих керівників підприємств садівництва склалася думка про незначну роль маркетингу в умовах дефіциту продукції. Це неправомірно, адже з практичної точки зору цільова спрямованість і філософія бізнесу й організація його у агробізнесових формуваннях при маркетинговій і виробничо-збутовій орієнтаціях зовсім різні. При маркетинговій орієнтації мета колективу підприємства чи формування малого бізнесу – задоволення потреб та інтересів споживачів, а при виробничо-збутовій – переважно виконання виробничої програми без орієнтації на конкретного споживача.

Варто зазначити, що впровадження маркетингової діяльності на підприємствах садівництва необхідно, так як маркетинг спрямовується на розвиток підприємницької ініціативи, на підвищення рівня кваліфікації вітчизняних менеджерів і маркетологів, що передбачає розробку конкурентоспроможних ідей, їх оперативну реалізацію в практичній діяльності. З погляду цілісності, система агромаркетингу здійснює пошук нових сфер діяльності, інноваційних концепцій розвитку; розвиває у менеджерів стратегічне мислення та бачення перспектив розвитку ринків; оптимізує ризики під час виходу на нові ринки; створює умови для ефективної діяльності всіх ланок ринку [9].

Введення ефективної системи агромаркетингу допоможе об'єднати зусилля виробників плодоягідної продукції, підприємств її переробки і торгівлі не тільки на стадії реалізації продукції, а й на стадії визначення характеру і масштабів виробництва, шляхів рентабельного використання виробничих потужностей підприємств, визначення взаємовигідних умов просування продукції з врахуванням максимального задоволення потреб кінцевих споживачів.

Отже, використання сучасної концепції маркетингу, яка передбачає, що товаровиробник, знайшовши і задовольнивши потребу споживачів на ринку більш ефективно, ніж конкуренти, одночасно забезпечує задоволення інтересів: споживача – в задоволенні потреби, підприємства – в одержанні прибутку, суспільства в цілому – рості добробуту.

Успіх аграрних виробників залежить від здатності усвідомити основні чинники конкуренції, своєчасно реагувати на зміни їх параметрів, а також політики держави щодо підтримки вітчизняних аграріїв. Стратегія маркетингового позиціонування в аграрній сфері повинна відображати вимоги світових ринків. Вітчизняним виробникам плодоягідної продукції ще не вдалося закріпитися на зарубіжних ринках. Важливим резервом у цьому є розвиток єдиних торговельних марок та знаків виробників, що є передумовою посилення конкурентних переваг в умовах жорсткої регіональної та міжрегіональної конкуренції. Зміцненню ринкових позицій сприяє концентрований маркетинг, що передбачає обслуговування обмежених цільових ринків. Маркетингова інфраструктура сільськогосподарського ринку покликана обслуговувати рух продукції від виробника до споживача за допомогою аграрних товарних бірж, гуртових сільськогосподарських ринків, аукціонів, виставок-ярмарків, агроторгових домів, міських ринків, споживчих кооперативних ринків, заготівельних пунктів, супермаркетів, оптових фірмових магазинів та інших структур. Отже, агромаркетинг для сільськогосподарського підприємства – це система організації його діяльності, за якої вироб-

нічі рішення приймають після спеціального вивчення вимог ринку, прогнозування та управління діяльністю підприємства [4].

Низька конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств плодоягідної продукції значною мірою визначається якістю продукції, що обумовлено невідповідністю стандартів зарубіжним аналогам, порушеннями технології виробництва на переробних підприємствах. Тому імпортовані продукти є одним з конкурентних факторів, що визначає стратегію маркетингового позиціонування. Незважаючи на сезонність галузі садівництва в межах вітчизняного ринку, деякі категорії споживачів вимагають наявності асортименту продукції на протязі року. Глобалізація в продовольчій сфері ставить нові вимоги щодо координації маркетингових зусиль виробників.

Висновки. Щоб забезпечити ефективне маркетингове дослідження ринку плодоягідної продукції вважаємо необхідним здійснення наступних заходів: створення інформаційного простору, який би забезпечував обмін оперативною інформацією, що доцільно створювати через центри маркетингових досліджень на базі комп'ютерних мереж, Результативність такої системи є функціональний зв'язок між складовими елементами плодоягідного під комплексу; ефективним для діяльності підприємств-виробників плодоягідної продукції є формування маркетингових груп, які займатимуться реалізацією продукції однієї асортиментної групи для зміцнення своїх позицій на окремих сегментах ринку, підвищення вартості своєї продукції та наближення до вимог кінцевого споживача; з метою збільшення обсягів реалізації плодів та ягід в сучасних умовах господарювання, необхідно розширити мережу з гуртової торгівлі на регіональному та міжрегіональному рівнях; на законодавчому рівні вжити заходи, які передбачають фінансову підтримку виробників продукції садівництва (надання довгострокових пільгових кредитів; забезпечити галузь спеціальною технікою, новітніми технологіями; переглянути методи формування страхових тарифів і привести їх у відповідність з реальними потребами галузі); наблизити національні стандарти якості на плоди і ягоди до міжнародних.

Список використаних джерел:

1. Єрмаков О.А. Розвиток агропромислового комбінування садівницьких підприємств регіону. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2009. № 15-16. С. 42–48.
2. Котлер Ф. Основи маркетинга : пер. с англ. Бизнес-книга, 1995. 702 с.
3. Международный кодекс ICC ESOMAR по практике маркетинговых и социальных исследований.
4. Сакун А.Ж. Сучасні маркетингові заходи в аграрному секторі. *Наука й економіка*. 2015. С. 64–68
5. Сакун А.Ж., Пантюк І.П. Маркетингові дослідження в міжнародному середовищі. Імплементация стандартів Європейського Союзу в аграрній сфері економіки України : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Херсон, 11-12 жовтня 2017. Херсон, 2017. С. 118–121.
6. Сало І.А. Розвиток ринку плодів в Україні : [монографія]. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 394 с.
7. Сало І. А. Особливості функціонування вітчизняного ринку плодів в умовах дії ПВЗВТ з ЄС. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13(1). С. 73–77. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_13\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_13(1)_7)
8. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Рульєв В.А. Економічні проблеми розвитку садівництва України. Київ : ННЦ ІАЕ УААН, 2004. 360 с.

References:

1. Yermakov O.A. (2009). Rozvytok agropromyslovogo kombinuvannya sadivnychkykh pidpryyemstv regionu. *Buxgalteriya v silskomu gospodarstvi*. № 15-16, p. 42-48. (in Ukrainian)
2. Kotler F. (1995). *Osnovy marketinga* : per. s angl. Biznes-kniga, 702 p.
3. ICC ESOMAR (2016). "The International Code of Practice ICC ESOMAR Marketing and Social Research". Available at: https://www.eso_mar.org/ (accessed 20 March 2016).

4. Sakun A.Zh. (2015). Suchasni marketynghovi zakhody v aghrarnomu sektori. *Nauka j ekonomika*, p. 64-68. (in Ukrainian)
 5. Sakun A.Zh., Pantjuk I.P. (2017). Marketynghovi doslidzhennja v mizhnarodnomu seredovyshhi. Implementacija standartiv Jevropejskogo Sojuzu v aghrarnij sferi ekonomiky Ukrainy: zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kherson, 11-12 october 2017, p. 118-121. (in Ukrainian)
 6. Salo I.A. (2013). Rozvytok rynku plodiv v Ukraini: [monohrafija] / I.A. Salo. K.: NNC IAE, 394 p. (in Ukrainian)
 7. Salo I.A. (2007). Osoblyvosti funkcionuvannja vitchyznanogho rynku plodiv v umovakh diji PVZVT z JeS. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*. № 13(1), p. 73-77. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_13\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_13(1)_17)
 8. Statystychnyj zbirnyk «Balansy ta spozhyvannja osnovnykh produktiv kharchuvannja naselennjam Ukrainy». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 9. Ruljjev V.A. (2004). Ekonomichni problemy rozvytku sadivnytva Ukrainy. Kyiv: NNC IAE UAAN, 360 p. (in Ukrainian)
-

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.5 (477.72)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.20>

Ковальов Д.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3672-7063>

Kovalyov Dmytro

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

СТАН РИНКУ ПРАЦІ: ЗАГРОЗИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

STATE OF LABOUR MARKET: THREATS FOR REGIONAL DEVELOPMENT

У статті проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку ситуації на ринку праці у Херсонській області. За статистичними даними окреслено вплив негативних тенденцій в сфері ринку праці на економічну безпеку. В дослідженні актуалізується необхідність аналізу динаміки процесів сукупного ринку праці, що передбачає врахування та оцінку як характеристик безробіття та наслідків, які воно справляє на суспільний розвиток, так і з'ясування ключових проблем в зайнятості населення, які в сучасних умовах перешкоджають реалізації стратегічних цілей економічного розвитку України та виступають загрозами щодо безпеки людського розвитку.

Ключові слова: ринок праці, безпека ринку праці, загрози економічної безпеці, зайнятість, безробіття.

В статье проанализировано современное состояние и развития ситуации на рынке труда в Херсонской области. С помощью статистических данных подчеркнута влияние негативных тенденций в сфере рынка труда на экономическую безопасность. В исследовании актуализируется необходимость анализа динамики процессов совокупного рынка труда, что предусматривает учет и оценку, как характеристик безработицы и последствий, которые она оказывает на общественное развитие, так и выяснение ключевых проблем в занятости населения, которые в современных условиях препятствуют реализации стратегических целей экономического развития Украины и выступают угрозами относительно безопасности человеческого развития.

Ключевые слова: рынок труда, безопасность рынка труда, угрозы экономической безопасности, занятость, безработица.

The article has been analyzed contemporary state and tendencies of development of situation on labor market in Kherson region. According to the statistical facts it is enveloped the influence of negative tendencies in the sphere of labor market on economic safety. Peculiarity of labor market in the region is a serious gap between indicators of registered unemployment and indicators according to the methodological assessment of IWO. Thus, exceeding of quantity of a real unemployment that is determined according to the methodology of IWO, is over quantity of registered unemployment for the period from 2014 to 2018 hovers at around 3,3-5 times that is very threatening phenomenon on labor market. Peculiarity of the mentioned period is the fact that starting with 2015 it can be observed predominance of discharges concerning economic

reasons over discharged to his/her own desire and agreement of sides and as a result at the end of 2018 these indicators were accordingly 37,6%, 25,5%. During the last five years the quantity of economically active population in a general was shortened from 524,6 thousand persons to 497,2 thousand persons (27,4 thousand persons), general reduction of employment of population was 38 thousand persons or 2,5%. It is necessary to mark that while reduction of general quantity of employed for the period from 2014 to 2018 on 2,5%, reduction was very negative phenomenon of employed in the sphere of industry almost at 7,8%, that threatened with development of a region on the base of realization of potential of innovative model, able to produce highly technological and competitiveness goods on the world market. According to the data of a State service of statistics in 2018 in a whole the quantity of non-formal employed population in Ukraine was 24,3% from the general quantity of employed, in Kherson region this indicator was – 42,1% and it took the 4-th place. Analysis of contemporary tendencies of labor market of Kherson region indicated on the deepening of crisis phenomena in the sphere of unemployment and in the sphere of employment of population as well that is emphasized mainly by negative dynamics of the main indicators of labor market that carried threats for valuable and effective usage of labor resources, realization of a model of innovative development of our State and also they brought down guarantees of social protection and justice in a society.

Key words: labor market, safety of labor market, threats for economic safety, employment, unemployment.

Постановка проблеми. Характерні соціально-економічні, демографічні та природно-кліматичні особливості розвитку Херсонської області обумовлюють нові нюанси під час вивчення проблем зайнятості та безробіття населення. Центральною обставиною є й те, що, з одного боку, формування ринку праці є результатом соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві, а з іншого – кількісно-якісні характеристики ринку праці справляють беззаперечний вплив на динаміку цих процесів. Тому з'ясування характерних особливостей функціонування ринку праці в Херсонській області на сучасному етапі соціально-економічних трансформації дозволить встановити ті тенденції у його формуванні, які чинять суттєвий негативний вплив на соціально-економічний розвиток, а отже – несуть загрози економічній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в дослідження функціонування ринку праці в Україні внесли такі видатні вітчизняні вчені як Е. Лібанова, О. Грیشнова, А. Колот, Т. Кір'ян, Л. Лісогор, І. Петрова, які в своїх працях висвітлюють соціально-економічні проблеми зайнятості та безробіття населення.

Комплексне дослідження ринку праці в контексте економічної безпеки фактично не проводилося. Найбільш дотичною у цій сфері є монографія І. Гнибіденка [1], що присвячена теорії та практиці соціальної безпеки, в якій окремим розділом [1, с. 214–222] розглядається питання зайнятості, ринку праці та безробіття. Питання, пов'язані з ризиками функціонування ринку праці досліджував В. Близнюк [2, с. 121–135]; В. Сибірцев [3] окреслив теоретичні основи ринку праці в системі економічної безпеки; Л. Баранник [4] розглянув проблему безробіття в якості індикатора національної безпеки; проте недостатньо дослідженими залишаються питання щодо вивчення впливу проблем в сфері ринку праці на економічну безпеку держави з огляду на мініливість ринкової ситуації та можливу появу у зв'язку з цим нових загроз.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій ринку праці Херсонської області щодо з'ясування негативних тенденцій у сфері зайнятості та безробіття населення, які здатні нанести загрози економічній безпеці, що в подальшому визначатиме засоби для їх протидії.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення ринок праці формується під дією негативних чинників економічної динаміки, погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, подорожчання вартості кредитних ресурсів, вкрай низького платоспроможного попиту населення; до того ж, до усталеного переліку негативних чинників,

що порушують дисбаланс на ринку праці України, в останні роки додалися воєнні дії на сході нашої держави. Поширення кризових явищ в економіці класично спричиняє різкий дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, що призводить до неможливості її повноцінного та якісного відтворення, посилення конкуренції, яка в таких умовах не здатна виконувати функцію ефективного елемента ринкового механізму, а набуває якостей, що призводять до вкрай гострої напруженості на ринку праці та спричиняють розбалансування всіх його складових, посилюючи соціально-економічні загрози та протиріччя в суспільстві.

Найважливішим індикатором, що визначає стан ринку праці, є рівень безробіття, який до того ж є одним з основних макроекономічних показників. Рівень зареєстрованого безробіття, що розраховується за даними Державної служби зайнятості, не відображає в повній мірі всієї гостроти наявних проблем на ринку праці, пов'язаних з переважанням пропозиції праці над попитом на неї та всіх послідуєчих негативних наслідків, що витікають з цього. Більш реальну картину щодо масштабів поширення безробіття представляє оцінка безробіття згідно з методологічними підходами Міжнародної організації праці (МОП), що відображається даними табл. 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників реального (за методологією МОП)
та офіційного безробіття у Херсонській області**

Найменування показника	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Чисельність безробітних за методологією МОП, тис. осіб	44,4	49,6	50,8	55,9	55,0
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	8,4	9,9	10,2	11,2	11,1
Чисельність безробітних, що перебували на обліку в Державній службі зайнятості, тис. осіб	13,1	15,1	15,2	11,2	11,2
Рівень зареєстрованого безробіття, %	2,6	3,1	3,1	2,3	2,2
Перевищення чисельності безробітних за методологією МОП над чисельністю безробітних, що перебували на обліку в Державній службі зайнятості, разів	3,4	3,3	3,3	5,0	4,9
Перевищення рівня безробіття за методологією МОП над рівнем зареєстрованого безробіття, п.п.	+5,8	+6,8	+7,1	+6,2	+8,9

Джерело: розраховано за даними [5]

За даними табл. 1 видно, що особливістю ринку праці у Херсонській області є значний розрив між показниками зареєстрованого безробіття та показниками відповідно до методологічної оцінки МОП. Так, перевищення чисельності реального безробіття, яке визначається згідно з методологією МОП, над чисельністю зареєстрованого безробіття в період 2014-2018 рр. коливається в межах 3,3–5,0 рази, що є надзвичайно загрозливим явищем на ринку праці.

Рівень офіційно зареєстрованого безробіття нині у Херсонській області є досить низьким і відповідає параметрам природного безробіття, яке, як відомо не має загрозливого характеру впливу. Проте, показники зареєстрованого рівня безробіття у їх співставленні з показниками реального безробіття засвідчують надзвичайну масштабність проблем на ринку праці, а в реальності ж держава зменшує обсяги їх вирішення в рази,

перекладаючи покладені на неї соціальні зобов'язання виключно на рахунок самих безробітних. Отже, таким чином завуальованість розмірів поширеності проблем безробіття в Херсонській області унеможливує їх ефективне вирішення взагалі, так як складається зовнішня видимість відсутності критичних моментів у цій сфері.

У Херсонській області продовжує зберігатись значна відмінність в показниках безробіття за районами. Так, в той час коли кількість зареєстрованих безробітних у Херсонській області в цілому у 2018 р. складало 11223 осіб, спостерігаються значні районні відмінності вказаного показника з мінімальним значенням у Іванівському районі – 259 осіб та наближені до цього значення у Великолепетиському (303 осіб) та Олешківському (311 осіб) районі, максимальна же кількість зареєстрованих безробітних зафіксовано у м. Херсон – 1536 осіб. Досить високим є кількість зареєстрованих безробітних в Генічеському, Голопристанському та Каховському районі. Зазначені обставини призводять до порушення пропорцій регіонального соціально-економічного розвитку, що збільшує нерівність між районами та сприяє значній маятниковій трудовій міграції і міграції за кордон.

Досить важливим в аналізі проблем безробіття є врахування середньої тривалості пошуку роботи, оскільки цей час показує перебування людини у стані безробіття. Кожна держава намагається запобігти поширенню довготривалого безробіття, оскільки саме цей вид безробіття має надзвичайно загрозливі наслідки для всіх суб'єктів соціально-трудової сфери. Довготривале безробіття призводить до значних витрат держави на соціальний захист та забезпечення безробітних, втрати безробітними професійно-кваліфікаційних знань та вмій, втрати активності в пошуках роботи і небажання в подальшому працювати; довготривале безробіття є однією з причин розшарування населення та маргіналізації його частини. У Херсонській області в період 2014-2018 рр. середня тривалість пошуку роботи коливається в межах 5-6 місяців. Необхідно відмітити, що серед тих, хто здійснював пошук роботи впродовж 12 місяців і більше, чоловіків – 16,3%, жінок – 12,5% [5].

Щодо поширення безробіття серед населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості, то варто відмітити, що у Херсонській області в період 2014-2018 рр. переважаючими причинами незайнятості є вивільнення працівників з економічних причин та звільнення за власним бажанням і угодою сторін, які в сукупності складають близько 70%. Особливістю вказаного періоду є те, що починаючи з 2015 р. спостерігається переважання звільнень з економічних причин над звільненими за власним бажанням і угодою сторін, і за підсумком 2018 р. ці показники становлять відповідно 37,6%, 25,5% [5].

На нашу думку, такий високий рівень звільнень, що виходить з ініціативи самого працівника в умовах дефіциту робочих місць, вказує на їх неконкурентоспроможність і невідповідність принципам гідної праці. Також варто відмітити, що у Херсонській області є проблема поповнення лав безробітних випускниками загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, у 2015 р. – 14,4%, у 2018 р. – 16,4% [5].

Аналіз безробіття за віком свідчить про те, що у Херсонській області, найпоширенішим є безробіття серед молоді у віці 15-24 роки, частка безробітних у цьому сегменті за показниками 2018 р. становила 21,0% при тому, що в цілому по відношенню до всіх вікових груп рівень безробіття був зафіксований на рівні 11,1% [5]. Отже, наведені показники відображають значні проблеми молоді щодо можливостей першого працевлаштування та великий ступень ризику для неї не знайти перше місце роботи, тому вказані питання повинні зайняти особливе місце серед засобів соціально-економічної політики держави щодо вирішення проблем безробіття.

Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію за професійними групами у 2018 р. в цілому у Херсонській області склало 24 осіб, що свідчить про значний дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили; при цьому серед такої профе-

сійної групи як кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства зазначений показник становить 162 особи; також суттєве навантаження на вакантні посади склалось серед робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 30 осіб. Найменша напруженість на ринку праці спостерігається серед професіоналів – 9%, та фахівців – 14% [5]. На нашу думку, зазначені показники вказують на критичність ситуації в цілому на ринку праці Херсонської області, а окремі його сегменти перебувають у стані повної руйнації.

Зростання безробіття в суспільстві наносить як прями, так і непрямі негативні наслідки для усіх учасників соціально-трудоної сфери, серед яких найсуттєвішими є :

- відсутність життєвих засобів для існування у індивіда, що не має роботи, втрата ним кваліфікації та зневіра у майбутньому;
- зменшення попиту та товари і послуги фірм в результаті зниження платоспроможного попиту, що призводить до поглиблення кризи виробництва;
- збільшення державних витрат на соціальні виплати і допомоги безробітному населенню, що також призводить до збільшення різного роду податків та зборів;
- зростання незадовільних настроїв, виступів, страйків та злочинності в суспільстві.

Подолання проблем безробіття потребує комплексного та систематичного підходу, що сприятиме підвищенню рівня захищеності усіх соціальних партнерів та найповнішій реалізації їх економічних інтересів.

Важливе значення має досягнення критеріїв ефективної зайнятості, що сприятиме раціоналізації використання людських ресурсів та їх найповнішому залученню у сферу суспільного виробництва. Ступень участі населення у суспільно-корисній діяльності та його забезпеченість робочими місцями відображається сукупністю показників економічної активності та зайнятості населення, які в цілому засвідчують наявність ресурсів праці в умовах добровільності трудової діяльності. Дані табл. 2 відображають негативні тенденції вказаних показників, що має загрозові наслідки для області.

Таблиця 2

Динаміка показників економічної активності та зайнятості населення Херсонської області

Найменування показника	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Кількість економічно активного населення, тис. осіб	524,6	499,8	496,6	496,9	497,2
Рівень економічної активності населення, %	48,8	46,7	46,6	47,0	47,3
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	480,2	450,2	445,8	441,0	442,2
Рівень зайнятого населення, %	44,6	42,1	41,8	41,7	42,1

Джерело: розраховано за даними [5]

Так, лише за останні п'ять років, тобто в період 2014-2018 років, чисельність економічно активного населення в цілому у Херсонській області скоротилась з 524,6 тис. осіб до 497,2 тис. осіб, (27,4 тис. осіб); загальне скорочення зайнятості населення при цьому становить 38 тис. осіб, або 2,5%. Варто відмітити, що при скороченні загальної чисельності зайнятих у Херсонській області в період 2014-2018 рр. на 2,5%, вельми негативним явищем є скорочення зайнятих у сфері промисловості майже на 7,8% [5], що загрожує розвитку області на основі реалізації потенціалу інноваційної моделі, здатної продукувати високотехнологічні та конкурентоспроможні товари на світовому ринку.

Колектив науковців [6, с. 138–153], досліджуючи складові економічної безпеки держави виокремлює її таку складову як «безпека людського розвитку», досягнення якої потребує формування умов щодо безпеки зайнятості, під якою розуміється такий стан національної економіки та інститутів ринку праці, за якого забезпечується збалансованість робочої сили та робочих місць в усіх галузях і регіонах країни, а також є можливість своєчасно реагувати на виклики з боку світових ринків праці. Також в дослідженні наголошується, що зайнятість повинна забезпечувати достатній для гідного прожиття дохід, сталий економічний розвиток і конкурентоспроможність виробництва та країни.

Нераціональною нині є структура зайнятих за професійно-кваліфікаційним складом, що зумовлене досить високою часткою зайнятих, які мають найпростіші професії (табл. 3).

Таблиця 3

Структура зайнятих у Херсонській області за професійними групами

Професійні групи	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	8,6	8,5	10,6	12,2	10,5
Професіонали	6,7	7,2	6,9	7,2	6,8
Фахівці	8,2	9,0	9,0	8,2	7,6
Технічні службовці	5,1	5,6	5,6	4,7	5,1
Працівники сфери торгівлі та послуг	15,6	16,2	16,0	14,7	15,2
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	11,5	11,0	11,9	12,5	11,5
Кваліфіковані робітники з інструментом	7,8	8,1	7,0	5,9	6,3
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	17,9	16,0	14,7	17,2	19,1
Найпростіші професії	18,5	18,3	18,1	17,3	17,8

Джерело: розраховано за даними [5]

Так, дані табл. 3 свідчать, що, не зважаючи на помітну тенденцію скорочення представництва найпростіших професій в структурі зайнятих, частка зайнятих, що володіла найпростішими професіями у 2018 р. становила 17,8%, що засвідчує досить високий попит на некваліфіковану робочу силу. Як позитивний момент, необхідно відмітити, що в період 2014–2018 рр. в структурі зайнятих спостерігається стабільне зростання такої професійної групи, як «робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин».

Окремого вирішення потребують проблеми ринку праці України, зумовлені наявністю величезних масштабів тіньової зайнятості, яка має надзвичайно негативні наслідки на економічну безпеку держави та її соціально-економічний розвиток [7, с. 48–50].

За даними Державної служби статистики [5], в 2018 р. в цілому по Україні чисельність неформально зайнятого населення становила 24,3% загальної кількості зайнятих, у Херсонській області цей показник становить – 42,1% та посідає 4 місце після Івано-Франківській (53,2%), Чернігівській (49,9%), Рівненській областей (46,5%). При цьому найбільшого поширення неформально зайнятості набула серед молоді у

віці 15-24 роки, а також осіб передпенсійного віку. Відмічається також той факт, що неформально зайнятими є переважно особи, які мають низький рівень освіти, і ті, хто займаються фізичною і некваліфікованою працею. Найбільшого поширення неформальна зайнятість отримала в сільському, лісовому та рибному господарстві, а також сфері оптової та роздрібною торгівлі і будівництва.

Особливістю сучасного етапу трансформації соціально-економічної моделі національної економіки вказують на загострення суперечностей між працею та капіталом, збільшуючи нерівність в процесі розподілу доходів на особисте споживання між найманими працівниками і роботодавцями, що на практиці призводить до стискання оплати праці до рівня, нижчого за вартість робочої сили, таким чином підприємці збільшують свій надприбуток, не бажаючи ним добровільно ділитися [8, с. 22].

Поглиблення суперечностей між працею та капіталом не лише загрожує принципам соціальної справедливості в суспільстві, а й є дійсною ознакою експлуатації робочої сили, що, на нашу думку, варто віднести до критичних чинників загроз економічній безпеці України.

Висновки. Аналіз сучасних тенденцій ринку праці Херсонської області вказує на поглиблення кризових явищ як у сфері безробіття, так і у сфері зайнятості населення, що виражається переважно негативною динамікою основних показників ринку праці, які несуть загрози для повноцінного та ефективного використання ресурсів праці, реалізації моделі інноваційного розвитку нашої держави, а також, знижують гарантії соціальної захищеності та справедливості в суспільстві. Таким чином, результати проведеного дослідження в подальшому слугуватимуть основою для вироблення засобів щодо посилення захищеності ринку праці Херсонської області від усіх можливих загроз з метою підвищення рівня її економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Соціальна безпека: теорія та управлінська практика / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова [та ін.]; за ред. І.Ф. Гнибіденко. – К.: КНЕУ, 2006. – 291 с.
2. Близнюк В.В. Ринок праці України та ризики його функціонування / Ринок праці України та ризики його функціонування / В.В. Близнюк // Економіка і прогнозування. – 2008. № 1. – С. 121–135.
3. Сибірцев В.В. Ринок праці як складова забезпечення економічної безпеки національного та регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В.В. Сибірцев // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 17. – С. 129–135. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/25.pdf>
4. Баранник Л.Б. Рівень безробіття як індикатор національної безпеки [Електронний ресурс] / Л.Б. Баранник, Р.С. Шаранов // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2016. – № 4(56). – Режим доступу: <http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/4/EV20164-055-063.pdf>
5. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік / За ред. В.А. Вознюка. – Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області, 2018. – 452 с.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха [та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 321 с.
7. Стрембіцька Л.Л. Тінювий ринок праці як чинник загроз економічній безпеці держави / Л.Л. Стрембіцька // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції ; 28 травня 2014 року. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – С. 48–50.
8. Ковальов В.М. Соціальні наслідки розвитку людської праці / В.М. Ковальов, О.А. Атаєва // Економіка України. – 2016. – № 11. – С. 19–33.

References:

1. Gnibidenko, I.F. Kolot, A.M. and Novikova, O.F.(2006). “Sotsial'na bezpeka : teoriyia ta upravlinska praktuka”. Kyiv: KNEU.

2. Blizniuk, V. V. (2008). Rynok pratsi Ukraine ta riziki yjoho funkthionuvannia [Labor market of Ukraine and risks of its functioning]. *Ekonomika i prognozuvannia*, vol. 1, pp. 121–135.
3. Sibirts' ev, V. V. (2017). "Labor market as component of guaranteeing of economic safety of national and regional development". [Online]. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/25.pdf>
4. Barannik, L.B. and Sharanov, D.E. (2016). "Unemployment rate as indicator of national security". *Ekonomichnyj visnyk Natsionalnoho girnychogo universytetu*. Vol. 4(56). [Online]. Available at: <http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/4/EV20164-055-063.pdf>
5. Vozniuk, V.A. (2017). [Statystychnyj schorichnyk Khersons'koi oblasti za 2017 rik Statistikal Yearbook of Kherson Oblast for 2017]. *Holovne upravlinnia statystyky u Khersons'kij oblasti*. Kherson, Ukraine.
6. Shevchenko, L.S., Gritsenko, O.A., Makukha, S.M. (2009). "Ekonomichna bezpeka derzhavy: sytnist ta napriamy formuvannia". Harkiv: Pravo.
7. Strembits'ka, L.L. (2014). "Tin'ovyi rynek pratsi iak chynnyk zagroz ekonomichnij bezpetsi derzhavy" [Shadow labor market as a factor of threats of economic safety of a State]. Uman: Vizavi.
8. Kovalov, V.M. and Ataieva, O.A. (2016). "Social consequences of development of man's labor", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 19–33.

УДК 330.322.5

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.21>**Морозова О.С.**

кандидат економічних наук,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1425-4891>**Morozova Olena**

State Higher Educational Institution

«Kherson State Agrarian University»

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

DEVELOPMENT OF PUBLIC MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A REGIONAL ASPECT

Побудова незалежної демократичної держави та світові інтеграційні процеси потребують створення якісно нової системи управління, враховуючи як реалії сучасного життя і перспективи соціально-економічного розвитку, так і досвід управління в розвинутих країнах світу та вітчизняний історичний досвід. Процес європейської інтеграції України, попри обнадійливий початок співпраці з європейськими владними структурами, загальмувався через суттєві зауваження з боку останніх щодо темпів наближення України до стандартів ЄС. Розробка ефективної системи управління в Україні потребує використання світового досвіду. Прийняття Україною курсу на європейську інтеграцію передбачає інтеграцію системи державного управління України в європейський адміністративний простір. Саме регіональний рівень публічної влади виступає основним бенефіціарієм від децентралізації публічної влади в унітарній державі. Крім нормативного оформлення, регіональний рівень публічної влади децентралізованої унітарної держави набуває специфічного статусу територіальної громади, населення якої претендує на сукупність прав та обов'язків, притаманних населенню територіальної громади, зокрема, право на місцеве (регіональне) самоврядування.

Ключові слова: регіональний розвиток, регіональна політика, регіон, принципи, завдання, євроінтеграція, «політика гуртування».

Построение независимого демократического государства и мировые интеграционные процессы требуют создания качественно новой системы управления, учитывая как реалии современной жизни и перспективы социально-экономического развития, так и опыт управления в развитых странах мира и отечественный исторический опыт. Процесс европейской интеграции Украины, несмотря на обнадеживающий начале сотрудничества с европейскими властными структурами, затормозился из-за существенные замечания со стороны последних по темпам приближения Украины к стандартам ЕС. Разработка эффективной системы управления в Украине требует использования мирового опыта. Принятие Украиной курса на европейскую интеграцию предусматривает интеграцию системы государственного управления Украины в европейский административный пространство. Именно региональный уровень публичной власти выступает основным бенефициаром от децентрализации публичной власти в унитарном государстве. Кроме нормативного оформления, региональный уровень публичной власти децентрализованной унитарного государства приобретает специфический статуса территориальной общины, население которой претендует на совокупность прав и обязанностей, присущих населению территориальной общины, в частности, право на местное (региональное) самоуправление.

Ключевые слова: региональное развитие, региональная политика, регион, принципы, задачи, евроинтеграция, «политика сплочения».

Construction of an independent democratic state and global integration processes require the creation of a qualitatively new system of government, taking into account both the realities of modern life and the perspectives of social and economic development, as well as the experience of management in the developed countries of the world and national historical experience. The challenges that Ukraine faces in the conditions of globalization make it necessary to find innovative approaches to form its regional policy, to modernize the system of management by regional development. This foresees the introduction of a new regional policy aimed to combine the task of modernizing of the economy of the country with guaranteeing of a balanced development of regions. Administrative and territorial reform in Ukraine at the contemporary stage sets new tasks between the State connected with realization of the potential of separate regions, conditions of their stable development on the basis of unity and integrity of the State's territory, combining centralization and decentralization in the fulfillment of State power. In Ukraine, together with central authorities, active subjects of economic, political, and other relations are regions and cities; we can see search of mutual profit model between centre and regions, territorial communities of towns, settlements, villages, and other places of living, founded not on the principles of dictates and subordination but on the principles of decentralization, partnership, and coordinated actions. The experience of foreign countries testifies that such a model unifies these relations independently of the form of State government. Therefore, the effective direction of optimization of public power can be representation in the power relations interests of the regions, structuring the local level of public power and strengthening the regional level with full-fledged bodies of self-government, legislative consolidation and guaranteeing of mechanisms of regional policy, State regulation of development of regions, determination of improvement of status of administrative and territorial bodies with the aim of approximation to human needs and existing standards, democratization of internal State relations, the greater part of economic methods needs influence on the corresponding objects, etc. Regional development is a process which needs efficient and effective institutions, requiring close cooperation between governments, business organizations and social groups at every level. European regional policy is oriented on turning problems into opportunities. Today, almost all the necessary legislation for regional development, which corresponds to the best European standards, is formed in Ukraine. We have a basic law; a State strategy of regional development, which is very close to its structure to similar documents of the member States of the European Union. Forming its own approaches to regional development, creating efficient mechanisms for shaping and realization of regional policy in Ukraine we should take into account contemporary tendencies in regionalization, that nowadays have a great influence on the policy of spatial development of European countries.

Key words: regional development, regional policy, region, principles, tasks, eurointegration, "policy of grouping".

Постановка проблеми. Глибокі перетворення у всіх сферах суспільного життя, подальша демократизація суспільства, національне відродження України зумовили необхідність докорінного перегляду підходів до державного управління. Побудова

незалежної демократичної держави та світові інтеграційні процеси потребують створення якісно нової системи управління, враховуючи як реалії сучасного життя і перспективи соціально-економічного розвитку, так і досвід управління в розвинутих країнах світу та вітчизняний історичний досвід. Специфікою державного управління є насамперед унікальність об'єкта, яким виступає суспільство в цілому; монопольний характер на встановлення норм права: значний вплив політичних, а подекуди й суб'єктивних факторів на рішення органів управління державою.

Сучасний стан розвитку політичної системи в Україні, адаптації державного управління до стандартів країн Європейського Союзу потребує комплексної розбудови існуючої в Україні системи державного управління. Підвищення ефективності соціального управління, його дієвості особливо актуальне у контексті вибору України шляху до євроінтеграції, оскільки виникає необхідність у осмисленні моделі управління, притаманної ЄС, та пристосуванні до неї власної моделі державного управління [1].

Регіональна політика Європейського Союзу, яка підтримує інвестиції в економічний розвиток на рівні окремих регіонів і секторів, є важливим інструментом, що допомагає бідним регіонам конкурувати на єдиному європейському ринку та надгопати більш розвинені території. Заходи Європейського Союзу з регіональної політики в цілому успішні. Чотири країни, яким адресувалось найбільше коштів у рамках регіональної політики в попередні десятиліття (Іспанія, Греція, Португалія, Ірландія), досягли завдяки цьому вищих темпів і показників економічного розвитку.

Виклики, що постають перед Україною в умовах глобалізації, зумовлюють необхідність пошуку інноваційних підходів до формування її регіональної політики, модернізації системи управління регіональним розвитком. Це передбачає запровадження нової регіональної політики, покликаної поєднати завдання модернізації економіки країни із забезпеченням комплексного збалансованого розвитку регіонів.

Згідно Закону України «Про засади державної регіональної політики», прийнятого 5 лютого 2015 р. (далі – Закон), державна регіональна політика визначається як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [2].

Аналіз останніх досліджень. Аналізу регіональної політики Європейського Союзу з позицій впливу на Україну присвячені роботи вітчизняних фахівців Б. Дубовик, М.О. Кушнір, Н. Мікули, С.І. Мітряєвої, І. Студеннікова, В.І. Чужикова.

Мета статті. здійснити аналіз регіональної політики ЄС, основні етапи її розвитку з урахуванням тенденцій останнього десятиліття, визначення сутності та особливостей регіональної політики України в контексті європейської інтеграції, узагальнення сучасних підходів щодо визначення змісту принципів та завдань державної регіональної політики, визначення стратегічних пріоритетів та особливостей нової регіональної євроінтеграційної стратегії та зробити найважливіші висновки для України.

При аналізі та вивченні даної проблематики застосовувались такі методи дослідження, як аналіз і синтез; критичний аналіз; факторний аналіз, систематизація, конкретизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У законодавстві ЄС відсутнє визначення поняття «публічна адміністрація». Однак цей термін нерідко зустрічається в правових нормах, прийнятих на рівні Європейського Союзу, – як у договорах, що засновують ЄС, так і в нормативно-правових актах, які є частиною *acquis* (правового доробку) ЄС, включаючи рішення Суду Європейського Союзу. В установчих договорах ЄС поняття публічної адміністрації (державного управління) згадується в різних контекстах. До нього відсилають такі поняття як «публічна служба» (*public service*), «центральні уряди»

(central governments), «регіональні органи, місцеві та інші органи публічної влади» (regional, local and others public authorities)¹. Зasadничим принципом співвідношення Європейського Союзу та його держав-членів є інституційна автономія останніх. Вона передбачає незалежність держав-членів у формулюванні правових та інституційних механізмів і ці терміни використані, зокрема, у ст. 39 і ст. 124 Договору про функціонування Європейського Союзу. діяльності свого державного апарату, а відтак – і публічної адміністрації (державного управління). Наслідком інституційної автономії є те, що *acquis* ЄС не регулює питання інституційного характеру, які повинні визначитися державами-членами ЄС для забезпечення ефективності застосування норм права ЄС. Суд ЄС встановив, що коли законодавство ЄС «надає повноваження або накладає зобов'язання на держав-членів з метою імплементації права [Союзу], то питання про те, яким чином такі повноваження повинні здійснюватися, та чи можуть держави доручити виконання таких зобов'язань конкретним національним органам, є виключно питанням конституційного ладу кожної держави» [1].

Державна регіональна політика є досить складним і багатогранним процесом, оскільки за сучасних умов центральні, регіональні, місцеві органи публічної влади змушені вирішувати складні проблеми, які досить гостро стоять на цей час, зокрема:

- незбалансованість та диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів;
- невідповідність наявної в Україні системи адміністративно – територіального устрою сучасним умовам господарювання та вимогам ефективності публічної влади;
- збереження сировинної орієнтації економіки регіонів, зростання ресурсо- та енергоємності виробництва;
- недосконалість механізмів фінансово-бюджетного стимулювання розвитку регіонів.

Важливим фактором підвищення ефективності державного управління є налагодження процесу реформування державної системи підготовки кадрів в Україні в період трансформаційних змін у суспільстві.

На сьогоднішній день є наявною парадоксальна ситуація: присутність на ринку праці дипломованих спеціалістів, більш – менш формалізовані кваліфікаційні вимоги до претендентів на посади та переважно негативне сприйняття в суспільстві здібностей фахівців, особливо «кадрових» управлінців.

Задекларований європейський вектор розвитку України нагально вимагає ґрунтування системи підготовки кваліфікованих кадрів на європейських цінностях.

Однак розпочата реформа децентралізації, зміна підходів до публічного управління на місцевому рівні стає важливим суб'єктивним чинником у процесах регіонального розвитку, а разом із тим формує нову парадигму державної регіональної політики. Зміна парадигми державної регіональної політики відбувається й з прийняттям Закону України «Про засади державної регіональної політики». Саме цей законодавчий акт передбачає більш нове та чітке розуміння регіонального розвитку. Цей Закон визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України.

У цьому Законі термін вживається в такому значенні: державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.

Виходячи з такого визначення, основними принципами державної регіональної політики є:

- 1) законності – відповідності Конституції та законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

2) співробітництва – узгодження цілей, пріоритетів, завдань, заходів і дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, забезпечення співробітництва між ними під час формування та реалізації державної регіональної політики;

3) паритетності – забезпечення рівних можливостей доступу об'єктів регіональної політики до ресурсів державної фінансової підтримки регіонального розвитку;

4) відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації, що визначає державну регіональну політику і є у розпорядженні органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

5) субсидіарності – передачі владних повноважень на найнижчий рівень управління для найбільш ефективної реалізації;

6) координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

7) унітарності – забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України;

8) історичної спадкоємності – врахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів;

9) етнокультурного розвитку – відродження етнічної самосвідомості та збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності;

10) сталого розвитку – розвитку суспільства для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;

11) об'єктивності – розроблення всіх документів, що визначають державну регіональну політику, на основі реальних показників, яких реально досягти та які можливо оцінити.

Варто зазначити, що в документах ЄС термін «регіональна політика» має інший зміст. Регіональна політика Європейського Союзу – це система заходів, спрямованих на посилення єдності національних економік країн-членів ЄС і забезпечення їхнього гармонійного розвитку, а також нівелювання розходжень між регіонами й ліквідація відсталості найменш розвинутих з них. При цьому, досить часто замість терміну «регіональна політика» використовується поняття «політика гуртування», яка передбачає одночасне провадження по горизонталі (між регіонами – регіональна політика) та по вертикалі (між верствами суспільства – соціальна політика), отже відбувається зміна понятійного апарату шляхом об'єднання регіональної та соціальної політики, коли їх вже не розглядають окремо [8; 9].

Важливим принципом у державної регіональної політики згідно з новим законодавством стає запровадження принципу субсидіарності, тобто передачі повноважень на найнижчий рівень управління для найбільш ефективної реалізації. Поряд із цим важливим пріоритетом державної регіональної політики є не лише кадрове та ресурсне забезпечення розвитку регіонів, але й сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування, а також створення механізмів представництва інтересів територіальних громад на регіональному рівні. Поряд з цим, Міністерство розвитку громад та територій України повідомляє про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, а також ухвалення областями України своїх відповідних стратегій та планів їх реалізації [3; 4].

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року розробляється на виконання пункту 1 частини четвертої статті 8 Закону України «Про засади державної регіональної політики» та пункту 5 постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії

регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» [7].

Формування нової парадигми державної регіональної політики вперше дозволяє на сучасному етапі вирішити такі завдання:

- сформувати інституційне та законодавче забезпечення розвитку адміністративно-територіальних одиниць; – усунути негативну практику «ручного управління» соціально-економічним розвитком регіонів; – зменшити надмірну політизацію управлінських рішень;
- усунути суперечності щодо розподілу матеріальних і фінансових ресурсів між місцевими органами державної влади й органами місцевого самоврядування, що загострює конфліктну ситуацію на місцях та ускладнює процедури вирішення соціально-економічних проблем місцевого розвитку;

- подолати соціальну апатію та зневіру населення щодо ефективності соціально-економічних реформ на регіональному рівні.

Складовими частинами регіональної політики є:

- економічна політика, сутність якої полягає у забезпеченні можливостей для самостійного розвитку регіонів на умовах самофінансування та самозабезпечення;

- соціальна політика, спрямована на забезпечення зростання рівня добробуту населення, рівних прав і можливостей громадян щодо вибору місця проживання, працевлаштування і соціальний захист;

- науково-технічна політика спрямована на визначення пріоритетів щодо вдосконалення та розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в регіоні;

- екологічна політика, основною метою якої є оздоровлення довкілля;

- демографічна політика, спрямована на гальмування депопуляційних процесів і деструктування населення;

- гуманітарна політика, спрямована на духовний розвиток суспільства, його моральний та фізичний стан на регіональному рівні;

- національна політика, спрямована на забезпечення конституційних, політичних, економічних, соціальних тощо прав громадян незалежно від національності та віросповідання;

- зовнішньоекономічна політика, основною метою якої є забезпечення умов для активізації підприємництва, формування ринкової інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, нарощування експортного потенціалу регіону;

- управлінська політика, яка стосується створення єдиної системи регіонального управління, що відповідає завданням регіонального розвитку [7, с. 25].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана у 2014 р., передбачає широкий спектр можливостей для інтенсифікації взаємодії між Україною та ЄС у сфері регіональної політики, розвитку транскордонного співробітництва та сільських територій. Вони відображені у статтях 446, 447 та 448 Угоди, що міститься в Главі 27 «Транскордонне та регіональне співробітництво» розділ V Угоди «Економічне та галузеве співробітництво»: «Сторони сприяють взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування та реалізації регіональних політик, зокрема багаторівневого управління та партнерства, з особливим наголосом на розвитку відсталих територій та на територіальному співробітництву, при цьому створюючи канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства». «Сторони підтримують та посилюють залучення місцевих та регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва та відповідних управлінських структур з метою посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та нарощування потенціалу розвитку, а також забезпечення зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків та ділового партнерства». «Сторони зміцнюють та

заохочують розвиток таких складових транскордонного та регіонального співробітництва, як, транспорт, енергетика, комунікаційні мережі, культура, освіта, туризм, охорона здоров'я та інших сфер, охоплених цією Угодою, які містять елементи транскордонного та регіонального співробітництва. Сторони, зокрема, сприяють розвитку транскордонного співробітництва щодо модернізації, забезпечення обладнанням та координації роботи служб надання допомоги за умов надзвичайних ситуацій» [5; 6].

Пріоритетними сферами співпраці визначено розвиток відсталих територій і територіальне співробітництво.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо.

Європейська політика регіонального розвитку базується на політичному принципі, згідно якого багатші країни і регіони мають забезпечувати солідарність з біднішими країнами і регіонами, а також на економічному принципі, згідно якого нижчі обсяги виробництва в бідних країнах-учасниках і регіонах, або країнах і регіонах з високими рівнями безробіття є втратою потенціалу та можливості для Європейського Союзу в цілому. Інвестування в сучасну інфраструктуру та інноваційну діяльність, краща освіта і професійна підготовка для людей у слабких регіонах відкривають цінні нові ринки та розширюють економічний потенціал всіх країн-учасників.

Регіональний розвиток є процесом, що потребує дієвих та ефективних інститутів, вимагаючи тісної співпраці між урядами, бізнес-організаціями і соціальними групами на кожному рівні. Європейська регіональна політика орієнтована на перетворення проблем на можливості.

Деякі з ключових досягнень регіонального розвитку в Європі можна побачити в модернізації і розвитку транспортної мережі. Сьогоднішні транспортні мережі вказують на шлях до усталеної, ефективної і безпечної мобільності, покращуючи доступ до всіх регіонів. Розглядаючи ці інвестиції у контексті більш широких зусиль, спрямованих на покращення економічного розвитку і конкурентоспроможності, регіональна політика ЄС намагається забезпечити, щоб ці мережі надавали регіонам шанс не лише імпортувати, а й експортувати.

Принципи регіонального розвитку перевірялись та неодноразово удосконалювались протягом багатьох років, щоб можна було розробити різноманітні стратегії, спрямовані на розв'язання економічних і соціальних проблем, а також досягнення екологічних цілей. Успіх цієї політики базується на партнерствах в рамках ЄС, плануванні та належному управлінні. У разі застосування цих принципів управління програмами розвитку може здійснюватись децентралізовано.

Сьогодні регіональна політика має три основні напрямки. По-перше, робиться наголос на сприянні економічному наближенню, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (які розташовані в основному в нових країнах-учасниках) зменшити своє відставання від більш розвинених країн.

По-друге, реалізуються широкі заходи, спрямовані на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості. Третя категорія стратегій спрямована на сприяння співпраці між регіонами і країнами, щоб зменшити економічне значення національних кордонів. Також існують три основні джерела фінансування, які були створені у різні часи протягом розвитку ЄС. Фонд європейського регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF) зосереджується, в основному, на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру. Фонд наближення зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурі, включаючи відновлювальні джерела енергії.

По-третє, фінансування в рамках Європейського соціального фонду спрямовується на інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки.

Висновки. Сьогодні в Україні сформовано майже все необхідне законодавство для регіонального розвитку, яке відповідає кращим європейським стандартам. Ми маємо базовий закон, маємо державну стратегію регіонального розвитку, яка дуже близька за структурою до подібних документів країн членів Європейського Союзу. Ми маємо можливість для фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), який створюється як бюджетна програма Державного бюджету відповідно до ст. 24-1 Бюджетного кодексу України. Фактично, починаючи з 2015 р. державна регіональна політика в Україні набула європейських рис і отримала конкурентне формульне фінансування з державного бюджету України.

Таким чином, основні принципи та завдання державної регіональної політики мають забезпечити створення загальнодержавних умов для того, щоб кожен регіон мав можливість максимально використовувати свій власний внутрішній потенціал, та врахування загальнодержавних інтересів та гарантування державних стандартів щодо розвитку регіонів. Формуючи власні підходи до регіонального розвитку, створення дієвих механізмів формування та реалізації регіональної політики в Україні слід враховувати сучасні тенденції регіоналізації, які сьогодні мають великий вплив на політику просторового розвитку європейських країн.

Формування у громадян України нової світоглядно-ціннісної системи пов'язано з апеляційною до перевірених часом базових європейських цінностей як основи соціокультурної безпеки, а також структурними змінами у суспільстві, руйнуванням і втратою у частини населення патерналістських морально-ціннісних орієнтирів.

Список використаних джерел:

1. Гонціяз Я. Державне управління в контексті європейської інтеграції: веб-сайт. URL: <https://parlament.org.ua/>
2. Закону України «Про засади державної регіональної політики», прийнятого 5 лютого 2015 р.: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.»: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
5. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України № 1678-VII від 16.09.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
7. Шамборовський Г.О. Регіональна політика Європейського Союзу : навч. посіб. Г.О. Шамборовський. К. : Знання, 2011. С. 187.
8. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти : монографія Ю.П. Шаров. К. : УДАУ, 2001. 302 с.
9. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія. Х. : Право, 2013. С. 45.

References:

1. Gonzaga J. Public Administration in the Context of European Integration: website. URL: <https://parliament.org.ua/>
2. Law of Ukraine "On the Principles of State Regional Policy" adopted on February 5, 2015: website. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities": website. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Regional Development Strategy for the Period up to 2020": website. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
5. On ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Law of Ukraine No. 1678-VII of 16.09.2014 Verkhovna Rada of Ukraine. 2014 No. 40. Art. 2021.
6. Association Agreement between Ukraine and the European Union: website. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
7. Shamborovsky G.O. European Union Regional Policy: Educ. tool. / G. Shamborovsky. K.: Knowledge, 2011. Pp.187.
8. Sharov Yu.P. Strategic Planning in Municipal Management: Conceptual Aspects: Monograph Yu.P. Balls. K.: UDAU, 2001. P. 302.
9. Yakovyuk IV The Legal Basis of EU Integration: A General Theoretical Analysis: A Monograph. X.: Law, 2013. P. 45.

УДК 35:005.6

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.22>**Потравка Л.О.**

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0011-2286>

Potravka Larisa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**ЗАСТОСУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ
ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ****APPLICATION OF SYNERGETIC PRINCIPLES TO PUBLIC ADMINISTRATION**

У статті визначено необхідність формування синергетичної парадигми публічного управління, що має на меті створення дієвих механізмів державного управління, направлених на підвищення ефективності національної економіки в умовах нестійкості розвитку соціально-економічних систем. Основною причиною пошуку нової наукової парадигми є протиріччя існування як сфери об'єктивного причинно-наслідкового функціонування та еволюції природи та суспільства, функціонуючих на принципах самоорганізації. Предметною та методологічною основою синергетики вважається аналогія (посилання), оскільки вона включає в предмет синергетики невизначеність та обумовлює вільний пошук напрямів науки. Визначено, що аналогію слід розглядати як нову форму об'єктивно необхідного, яка має бути доповнена дослідженнями співвідношення закономірного та випадкового. Окреслено важливість синергетичних принципів у системі публічного управління.

Ключові слова: синергетика, парадигма, публічне управління, економічна система, трансформація, інтеграція.

В статті определена необходимость формирования синергетической парадигмы общественного управления, имеет целью создание действенных механизмов государственного управления, направленных на повышение эффективности национальной экономики в условиях неустойчивости развития социально-экономических систем. Основной причиной поиска новой научной парадигмы является противоречие существования как сферы объективного причинно-следственного функционирования и эволюции природы и общества, функционирующих на принципах самоорганизации. Предметной и методологической основой синергетики считается аналогия (ссылка), поскольку она включает в предмет синергетики неопределенность и обуславливает свободный поиск направлений науки. Определено, что аналогии следует рассматривать как новую форму объективно необходимого, которая должна быть дополнена исследованиями соотношения закономерного и случайного. Определены важность синергетических принципов в системе публичного управления.

Ключевые слова: синергетика, парадигма, публичное управление, экономическая система, трансформация, интеграция.

The article defines the necessity of forming a synergistic paradigm of public administration aimed at creating effective mechanisms of public administration aimed at improving the efficiency of the national economy in the conditions of instability of the development of socio-economic systems. The main reason for the search for a new scientific paradigm is the contradiction of existence as a sphere of objective cause and effect functioning and evolution of nature and society, operating on the principles of self-organization. The economic sciences are important because they combine the processing of operating objects with sound social goals and moral modality. From the humanitarian point of view, synergetics are viewed with distrust because of the exclusion of the past and the future in favor of the present. Forming a paradigm for economic transformation requires overcoming a materialistic approach. Its purpose is to bring consciousness beyond the limits of rationalization and to the formation of new goals of development on the basis of individual self-consciousness, since it occurs in the necessary degree of separation of the individual from the society with the infinite possibility of the individual for cognition. Outlining the synergistic paradigm needs to be understood in the context of the economic sciences, which, unlike the natural ones, are focused on the study of the sphere of objective and subjective activity. Its main advantage is the versatility realized in the discovery of universal patterns of evolution and the self-organization of complex systems of any origin. The subject and methodological basis of synergetics is the analogy (reference), since it involves uncertainty in the subject of synergetics and causes a free search for the directions of science. The subject and methodological basis of synergetics is the analogy (reference), since it involves uncertainty in the subject of synergetics and causes a free search for the directions of science. It is determined that the analogy should be considered as a new form of objectively necessary, which should be supplemented by studies of the relation of the natural and the random. The importance of synergistic principles in the public administration system is outlined.

Key words: synergetics, paradigm, public administration, economic system, transformation, integration.

Вступ та постановка проблеми. Пріоритетним завданням системи державного управління України є побудова ефективної зовнішньої політики, вирішення проблем екології, розповсюдження зброї та інформаційного тероризму. Початковим етапом пошуку можливостей їх вирішення є визначення парадигми публічного управління, покликаної створити підґрунття розбудови нового суспільства, яке базується на сприйнятті активної особистості як суб'єкта свідомості, визначення її орієнтиром у формуванні цілей та вибору суспільних пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розв'язанні проблем публічного управління на засадах синергетичного підходу наукову цінність мають дослідницькі здобутки засновників теорії синергії Е. Лоренца, Р. Фейнмана, Г. Хакена, І. Пригожина, В.-Б. Занга, Р. Євстегнеєва, Л. Євстегнеєвої, С. Капиці, С. Курдюмова, а також праці О. Амоші, М. Яновського, Ю. Макогона, О. Рябчина, Є. Ходаківського, Н. Гржевської, Л. Стеблякової, О. Галєєвої, О. Груніної, А. Кофанова, Г. Ушачева, М. Борхунова, Л. Мусаєва та ін. Базові положення синергетичного підходу дозволяють сформувати комплексний підхід до публічного управління, побудований на принципах самоорганізації, взаємодії та компліментарності.

У цьому контексті потребують перегляду системні відносини в межах державного управління, які мають бути спрямовані на визначення першочерговості суб'єкта у процесах публічної сфери.

Результати дослідження. Межі раціональної матеріальної причинності досить обмежені для розвитку сучасного суспільства, оскільки в повній мірі не окреслюють масштаби соціального вибору й межі особистої свободи. З метою формування необхідних механізмів вибору особистості в межах соціуму необхідно усвідомити єдність існування у динаміці, відмовившись від позиції лише раціоналізму [1]. Таким чином відбувалося формування суб'єктного рівня існування країни з розвинутою економікою, але значний часовий інтервал між їх стадіями розвитку та стадіями країн, що розвиваються, виключає можливість прямого використання такої форми підходу при розробці моделі публічного управління на підставі активного трансформаційного процесу соціально-економічної системи в цілому.

Основною причиною пошуку нової наукової парадигми є протиріччя існування як сфери об'єктивного причинно-наслідкового функціонування та еволюції природи та суспільства, функціонуючих на принципах самоорганізації [2]. Синергетика вирішує це протиріччя тим, що поділяє час існування системи в умовах неминучої зворотності часу в межах існування та еволюції, що включає якісні переходи від одного стану системи до іншого. Виникнення синергетики пов'язане з актуальною необхідністю визначення місця операційного суб'єкта в об'єктивних процесах [3, с. 293].

Особливістю синергетичного підходу є можливість моделювання природних і гуманітарних процесів на основі теорії систем, еволюції, з акцентом на дослідження нерівноважних ситуацій, граничних точках розвитку у фазових переходах [2]. Завдяки тривалому періоду досліджень синергетики науковою спільнотою багатьох країн світу склалося уявлення про предмет та метод синергетики, про виокремлення її як специфічної науки про розвиток складних відкритих систем на принципах самоорганізації. Але актуальною залишається розробка поняття синергетики як загальної наукової парадигми. У цьому контексті Л.П. Євстегнеєва визначає синергетику наукою про взаємодію, що аналізується як універсальний механізм функціонування та розвитку складних систем природи та суспільства [1; 3].

У роботах І. Пригожина обґрунтовано пріоритетність ролі об'єктивного внаслідок виокремлення елементарного, спонтанного рівня фізичних систем, який утворюється в результаті коротких хаотичних лінійних взаємодій початкового стану, або фазового простору [4]. У цьому просторі складаються вектори розвитку параметрів системи, формуються основні властивості у вигляді незворотності часу, енергетичного обміну системи із зовнішнім середовищем в межах ентропії (старіння системи) та дисипації.

Дослідження Г. Хакена спрямовані на розуміння об'єктивної поведінки системи як цілісності. Тому за Г. Ханеком концепція синергетики включає такі категорії як параметри порядку, принципи підпорядкування статистичних мод головній, фрактальну подоби, що виявляє міру автономії компонентів системи в межах їх єдності як цілісності, біфуркації, особливості підвищення та зниження складності систем в процесі їх самоорганізації [5].

У своїх працях Л. Євстегнеєва та Р. Євстегнеєв стверджують, що дослідження об'єктивного не може здійснюватися на основі розвитку синергетики лише як природної науки, оскільки потребує осмислення на філософському рівні [1]. Природні науки з позиції синергетики окреслили науковій спільноті три основні питання: зміст відношення буття в цілому та людини зокрема, єдність або заміщення зворотного фізичного рівня еволюційним незворотнім; буття, що сталося, та буття що має статися. Проте, існуючого методологічного та прикладного апарата точних наук недостатньо для висвітлення актуальних питань. Це важливе завдання покладається на гуманітарні науки.

Економічні науки займають важливе місце, оскільки поєднують у собі опрацювання операційних об'єктів за допомогою обґрунтованих соціальних цілей та моральної модальності. З позиції гуманітарного спрямування до синергетики відносяться з недовірою через виключення минулого та майбутнього на користь теперішнього. Предметною та методологічною основою синергетики вважається аналогія (посилання), оскільки вона включає в предмет синергетики невизначеність та обумовлює вільний пошук напрямів науки. Аналогію слід розглядати як нову форму об'єктивно необхідного, яка має бути доповнена дослідженнями співвідношення закономірного та випадкового. Головною властивістю синергетичного підходу є невизначеність, його предметом – аналогія, а з боку методу – асоціація. Аналогія та асоціація не є тотожними, що дозволяє на формальному рівні долати невизначеність в ході пізнання. Методологічна невизначеність полягає у специфіці структурних рівнів системи із урахуванням змісту і форми потенціалу її розвитку. Саме цей енергетичний принцип гармонізує внутрішню поведінку системи. Це означає, що синергетика передбачає високу кореляцію поведінкових функцій кожного структурного рівня системи за допомогою механізмів динамічного потенціалу та способів якісного (фазового) переходу до нового стану. Все це пов'язує наукову істину зі змістом цивілізації [1; 3; 5].

Традиційні наукові дослідження базуються на марксистській методології, що ґрунтована на діалектичному матеріалізмі, історичному матеріалізмі та діалектиці, а також на методологічному підході західної науки, основою якої є позитивізм, філософія індивідуалізму та лінійна логіка. Ці парадигми не можуть задовольнити потреби науки оскільки віддалені від сучасного рівня сприйняття моральних цінностей.

Головним завданням синергетики як нової наукової парадигми є розробка конкретного соціально-економічного механізму та необхідної інфраструктури з орієнтиром на особистість, тому що проблема не може бути вирішена на рівні «держава – ринок». Формування парадигми економічних трансформацій потребує подолання матеріалістичного підходу. Його метою є виведення свідомості за межі раціоналізації та формування нових цілей розвитку на основі індивідуальної самосвідомості, оскільки відбувається в необхідній мірі виокремлення особистості від суспільства з безмежною можливістю індивіда щодо пізнання.

Таким чином, окреслення синергетичної парадигми потребує осмислення у контексті економічних наук, які на відміну від природних зосереджені на дослідженні сфери об'єктивного та містять суб'єктивну діяльність. Головною її перевагою є універсальність, що реалізується у відкритті універсальних патернів еволюції та самоорганізації складних систем будь-якого походження. На думку Г. Хакена, синергетичні ствердження функціонують на такому рівні знань, на якому охоплюється ціла низка наукових дисциплін, які вивчають різні сфери реальності [5]. Але, як вважав С. Курдюмова, такий підхід має негативну сторону, що виражається низьким рівнем значення деталей, які складають предмет наукового дослідження.

Існує позиція сприйняття синергетики як чисто абстрактної теорії, яка дещо категорична та має бути спростована обґрунтуванням наявності наукового предмета, як сприйняття реальності відповідно до застосування методів та моделей. Синергетика визначає процеси самоорганізації у природі та суспільстві, типи нелінійних законів управління цими процесами та умовами, досліджує випадки еволюційної стадії хаосу, можливість позитивної його ролі у деструктивному стані.

Результати синергетичних досліджень мають відповідати вимогам наукового принципу фальсифікації, зокрема відносно моделі Г. Хакена, яка базується на уявленні про параметри порядку та принципи підпорядкування. Ця модель пов'язана з виконанням певних передумов щодо кооперативної поведінки елементів системи, пов'язаних із виникненням макроскопічних просторових та часових структур із хаотичної поведінки елементів на мікрорівні. За таких умов система характеризується відкритістю,

нелінійністю, має велику кількість елементів або підсистем, оскільки їх взаємодії знаходяться під впливом малих флуктуацій, незначними випадковими змінами. Окрім цього, системи повинні знаходитись у стані нестабільності, тобто стані, далекому від рівноваги.

Специфікою синергетичного підходу є відсутність постійних параметрів порядку системи та ієрархічного рівня, на якому відбувається самоорганізація, що підтверджує відповідність синергетичної теорії загальним критеріям фальсифікації. Синергетика досліджує конкретні процеси самоорганізації та створює модель, яка допомагає математично описати та теоретично зрозуміти ці процеси. Така модель є змістовною та ефективно функціонує в багатьох галузях наукових досліджень, оскільки допомагає зрозуміти внутрішні механізми еволюції та самоорганізації складності природи.

На думку С. Курдюмова, окрім метафори та аналогії як початкових пунктів наукового дослідження, існує два різних, додаткових підходи: «bottom-up approach», тобто від емпіричних пошуків до відкриття закону (знизу вгору) та «top-down approach», відповідно, від закону або загальної моделі до розуміння поведінки конкретної складної системи [6]. Таким чином, розкривається подвійність напрямку – від моделювання мікроскопічного рівня системи до виведення макроскопічних синергетичних властивостей мережі елементів та, навпаки, від загального макроскопічного сприйняття до поведінки елементів. Ці підходи використовуються по черзі в межах синергетичних досліджень. Установлено, що синергетична модель параметрів порядку та принципу підпорядкування на якісному рівні може застосовуватися до складних систем.

Синергетика забезпечує дослідників інструментами аналізу складної поведінки у світі, розвиває нетрадиційні засоби пояснення складних явищ, людської поведінки та суспільства. За допомогою параметрів порядку або асимптоматичного зображення еволюційних процесів синергетичне висвітлення дозволяє радикально редукувати складність поведінки системи, зрозуміти складне відносно простим шляхом. Синергетика намагається встановити зв'язок між живою та неживою природою, між поведінкою природних систем та раціональною людською активністю. Саме це викликає критику по відношенню до синергетики, оскільки переважна більшість учених розглядають світ чітко організованим згідно з ієрархічним принципом.

Синергетика має сформувати критичні оцінки власної позиції у контексті нової форми світогляду. На погляд С. Курдюмова, перспективним можна вважати вибір ієрархічного підходу в межах синергетики, оскільки він надає синергетичним моделям складності та чутливості, але не елімінує саму їх основу. Саме синергетичний світогляд містить риси самоорганізації та коеволуції на різних рівнях організації складного через всі ці рівні, в ієрархічній моделі світу приділяється особлива увага субординації рівнів складного та неможливості приведення складності до базисних властивостей нижчих рівнів.

Синергетичні знання поступово складаються в систему світогляду. Універсальні закономірності еволюції та самоорганізації, відкриті синергетикою, набувають більшого значення, ніж їх наукове підґрунтя, що виникло на основі нерівноважної термодинаміки, нелінійної динаміки, фрактальної геометрії, теорії катастроф і самоорганізованої критичності. Основними завданнями синергетики є формування загального уявлення про характер еволюції соціальних організацій, сприйняття історії та прогнозування ймовірних сценаріїв майбутнього розвитку. Використання синергетичних моделей на принципах виключення обумовлені природою складних організацій, що слід вважати засобом соціального впливу керування. У такому випадку синергетика стає методологічною засадою сучасних досліджень майбутнього в цілому та економіки зокрема [5; 6].

Для вибору економічною системою власного шляху розвитку необхідно включення ефективних ринкових механізмів, але сучасна історія економічної науки може

їх класифікувати лише як типово ринкові. Зокрема, включення ринкових механізмів спонукає до довгого очікування спонтанного виходу на бажані структури-атрактори. У такому випадку найбільш ефективним є метод резонансного збудження, що здійснює більш короткий вихід на вибирає майбутнє. Особливість синергетичного підходу передбачає обрання власного шляху розвитку, оскільки передовий досвід західноєвропейської та американської економік не може використовуватися в повному обсязі з огляду на специфіку національної економіки України.

Вибір синергетичного напрямку зумовлений тим, що синергетика націлена на вивчення нестационарних, структур що еволюціонують, фізичних механізмів емерджентного прояву, виникнення порядку з хаосу. Структура у відкритій та нелінійній системі не є постійною, а згідно з нелінійно еволюційним, синергетичним світоглядом розглядається як процесу, який локалізований на певній ділянці відкритого середовища. Цей процес має певну геометричну форму, властивість перебудови, переміщення, еволюції, інтеграції з іншими структурами в цьому середовищі.

Як зазначено раніше, використання синергетичного підходу спрямовано на виявлення універсальних законів еволюції на засадах самоорганізації, коеволуції систем будь-якої природи та рівня складності (природних, соціальних або когнітивних). Дослідниками визначено, що в синергетиці можуть поєднатися гуманітарні та природні науки, світ людини, людської культури та мистецтва. Спостерігається зближення природи сутності та світу штучних речей, артефактів, природи та культури але з погляду можливих об'єктивних механізмів самоорганізації та еволюції. Інакше кажучи, синергетика поєднує світ неживої та живої природи, через те що вона намагається знайти універсальні механізми основи квазідоцільності поведінки природних систем і доцільності поведінки людини, виникнення нових формоутворень у природі та креативних здібностей людини. У живому ведеться пошук спільного з неживим, що ідеалізує природу, оскільки синергетика активно оперує уявою про цілі, структури-атрактори еволюції, досконалі форми організації природи.

Сучасна наука, представлена синергетикою, розкриває механізм самоорганізації складних систем у стані нерівноважності. Утворення порядку та структури – вбачає у хаосі. Складні адаптивні системи не лише допускають хаос, який надає можливості пристосовуватися до мінливих умов зовнішнього середовища, але й розглядаються як спосіб виходу на відносно стійкої структури еволюції. Механізм переходу життєво важливих циклів функціонування складних систем, є важливою умовою оновлення складної організації природи та людського мислення. У когнітивній науці розвиваються концепції інактивованого пізнання, у межах якої когнітивні структури розглядаються як емерджентні, ситуативні, що виникають на хаотичній основі.

Синергетика надає знання про поведінку складних нелінійних систем у природі та суспільстві, оскільки складність системи пов'язана не лише з кількістю складових елементів, але зі складністю взаємодії між ними, що природять до виникнення нових емерджентних властивостей на макрорівні системи. Задачею синергетичного підходу є пошук спрощеної форми розуміння хаотичної поведінки. Синергетика має методи редукції цієї складності та зведення її до спрощеного вигляду. Зокрема, можна визначити параметри порядку поведінки складної системи, досліджувати розвинуті, стабільні стадії поведінки складних дисипативних систем, структури-атрактори еволюції, які описуються відносно просто за допомогою інваріантно-групових рішень.

Сутність синергетики полягає у висвітленні емерджентних макроскопічних властивостей системи, тобто таких властивостей, які є результатом кооперативної взаємодії. Г. Хакен визначає, що синергетика фокусує увагу на вивченні взаємозв'язку рівня елементної будови системи та рівня її динамічних властивостей як цілісності [5]. Параметри порядку, які характеризують поведінку певної системи на макроскопічному рівні, та рух елементів цієї системи на мікроскопічному рівні взаємно обумовлюють

один одного. Елементи створюють параметри порядку, які мають зворотню дію, тому не можна визначити первинність їх природи. У такому випадку можна констатувати наявність циклічної причинності.

Визначення параметрів порядку для будь-якої складної нелінійної системи є головною умовою розуміння її складної поведінки. Саме ці параметри дозволяють зменшити складність досліджуваної системи та достатньо простим шляхом здійснити опис функціонування та розвитку складно організованої, багатомірної системи, поведінка якої на рівні елементів визначається як хаотична. Іншим способом спрощення складного, що використовується школою Самарського – Курдюмова – Малинецького, є дослідження розвинутих, асимптоматичних стадій розвитку складних нерівноважних систем. Вони описуються автомодельними законами та визначаються спектрами структур-аттракторів еволюції, які достатньо прості проти складного ходу проміжних процесів цих систем [6]. Так з'являється можливість прогнозувати розвиток з огляду на загальні тенденції розгортання процесів у досліджуваних системах.

Динаміка розвитку складних структур потребує узгодження розвитку підструктур різного віку, що призводить до порушення просторової симетрії. Відповідно, включення елементів минулого означає порушення симетрії у просторі. Важливо зазначити, що існує обмежений набір способів об'єднання та побудови складної структури, побудови складного еволюційного цілого. Вибірковість, квантованість способів об'єднання частин пов'язані з вимогами існування з однаковими моментами заострення, що є фізичною основою інтеграції складних структур, що еволюціонують. Якщо структури, які об'єднуються, мають різний момент заострення, то в період заострення вони будуть розвиватися за різним рівнем інтенсивності. У такому випадку синтез простих структур, що еволюціонують, в одну складну структуру відбувається за допомогою встановлення загального темпу їх еволюції. При цьому інтенсивність процесів у різних фрагментах складної структури може бути різною.

Основним фактором об'єднання складних соціальних структур вважається аналог хаосу, флуктуацій, дисипації, ринку в узагальненому розумінні. Хаос відіграє конструктивну роль у процесі будови складного еволюційного цілого, тобто, хаос є з'єднувальною субстанцією між елементами цілого. Під час створення типологічно правильно організації з більш простих структур утворюється вихід на новий, більш високий ієрархічний рівень, що свідчить про поступовий рух до утворення організації вищого рівня. Тим самим прискорюється розвиток тих структур, які інтегруються у спільну, більш складну та досконалу. За умови правильно організації еволюційного цілого воно починає розвиватися більш прискореними темпами, ніж розвивалася кожна із структур до об'єднання.

Дослідження стійких високорозвинутих соціально-економічних утворень (імперії світового значення) доводять, що на початковому етапі розпаду будь-якої геополітичної цілісності – за синергетичним підходом, – за умови недостатньої нелінійності спостерігається відсутність можливостей зворотного спрямування розвитку та режиму відтворення втрачених зв'язків, пригнічення процесів центральних елементів та активізація периферії структури. Основа моделі публічного управління має будуватися на синергетичній парадигмі.

Визначено, що фундаментальний принцип поведінки нелінійних систем полягає в періодичності чергування стадій еволюції та інволюції, вибуху активності, збільшення інтенсивності процесів та їх пригнічення, інтеграції та дезінтеграції. Підтвердженням дії цих принципів є проведення аналогій з історичними свідченнями про загибель цивілізацій та розпад імперій, з циклами М. Кондратьєва, коливальними режимами.

На початковій стадії становлення складної системи важлива топологічно правильна її організація. Процес об'єднання у складну структуру полягає у трансформаційних перетвореннях, у ході яких здійснюється економія та зменшення витрат

матеріальних та трудових ресурсів. Саме правильна організація структур в єдину спонукає до наближення моменту загострення або максимального розвитку. Відповідно до вищезазначеного можна стверджувати, що ціле розвивається швидше ніж окремі його частини, що пояснюється принципом економії витрат. Визначення способу об'єднання структур супроводжується формуванням нового рівня ієрархічної організації, що прискорює темп розвитку як цілого, так і складових його частин.

Таким чином, з синергетичного погляду, одним з основних підходів до вирішення глобальних проблем соціально-економічної системи є пошук способів коеволуції складних соціальних та геополітичних систем як у масштабах України, так і в масштабах світу. Здійснення звичних методів, що базуються на політиці фінансових та силових методів, сьогодні є досить загрозливим, оскільки інформаційні мережі в нелінійному світі можуть призвести до катастрофічних наслідків. Особливого значення набувають коеволуційні принципи та принципи нелінійного синтезу різних дисипативних структур у складне, цілісне утворення.

Список використаних джерел:

1. Евстигнеева Л. П., Евстигнеев Р. Н. Экономика как синергетическая система. М.: URSS, 2010. 124 с.
2. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложности в физических науках. М.: КомКнига, 2006. 296 с.
3. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. М.: Мир, 1999. 335 с.
4. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложности в физических науках. М.: КомКнига, 2006. 296 с.
5. Хайек Ф. Дорога к рабству. Пер. с англ. М. Гнедовский, И. Пильщиков. М.: Новое издательство, 2005. 264 с.
6. Ахромеева Т. С., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г., Самарский А. А. Нестационарные структуры и диффузионный хаос. М.: Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1992. 544 с.

References:

1. Evstigneeva L.P., Evstigneev R.N. (2010). Economics as a synergetic system? 124 p.
2. Prigogine I. (2006). From the existing to the arising. Time and difficulties in the physical sciences. M.: KomKniga, 296 p.
3. Zang V.-B. (1999). Synergetic economy. M.: Mir, 335 p.
4. Prigogine I. (2006). From the existing to the arising. Time and difficulties in the physical sciences. M.: KomKniga, 296 p.
5. Hayek F. (2005). The Road to Slavery. Per. from English M. Gnedovsky, I. Pilshchikov. M.: New Publishing House, 264 p.
6. Akhromeeva T.S., Kurdyumov S.P., Malinetskii G.G., Samarsky A.A. (1992). Non-stationary structures and diffusion chaos. M.: Science. Ch. ed. Phys.-Math. lit., 554 p.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 351/354:323.3:332.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.23>

Карташова О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9692-7032>

Kartashova Olga

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

GENDER ASPECTS OF RURAL DEVELOPMENT

В статті проаналізовані гендерні аспекти розвитку сільських територій, також виявлено вплив на економічний розвиток й зростання сільських територій. Виявлено, що гендерна нерівність особливо відчутна в українських селах, де проживає кожна третя жінка країни, тобто понад 7,5 мільйонів жінок. Визначено, що жінки та дівчата в сільській місцевості часто страждають від множинної дискримінації через такі фактори як місце проживання, вік, інвалідність, переміщення, етнічна приналежність та ін. Обґрунтовано, що сільськогосподарська політика, яка сприяє закриттю гендерних розривів у доступі до активів, ресурсів, послуг та можливостей, є одним із найефективніших підходів до боротьби з бідністю в сільській місцевості, покращенням сільського господарства та сприяє сталому та справедливому розвитку сільської місцевості.

Ключові слова: гендер, рівність, державна політика, сільська територія.

В статье проанализированы гендерные аспекты развития сельских территорий, также выявлено влияние на экономическое развитие и рост сельских территорий. Выявлено, что гендерное неравенство особенно оцутимо в украинских селах, где проживает каждая третья женщина страны, то есть более 7,5 млн женщин. Определено, что женщины и девушки в сельской местности часто страдают от множественной дискриминации по таким критериям как место проживания, возраст, инвалидность, перемещение, этническая принадлежность и др. Обосновано, что сельскохозяйственная политика, которая способствует закрытию гендерных разрывов в доступе к активам, ресурсам, услуг и возможностей, является одним из наиболее эффективных подходов к борьбе с бедностью в сельской местности, улучшением сельского хозяйства и способствует устойчивому и справедливому развитию сельской местности.

Ключевые слова: гендер, равенство, государственная политика, сельская территория.

The article analyzes the gender aspects of rural development, as well as the impact on rural economic development and growth. It has been found that gender inequality is particularly pronounced in Ukrainian villages, where every third woman in the country lives, ie over 7.5 million women. It has been found that women and girls in rural areas often suffer from multiple discrimination due to factors such as residence, age, disability, displacement, ethnicity, etc. In Ukraine, the problems of rural women have received insufficient attention, since in general studies, local women and rural women are often considered as one group of groups. However,

women from big cities and rural areas face different problems, and rural residents – depending on gender – may have different priorities. Therefore, it is sometimes appropriate to note the so-called double (or even multiple) inequalities that certain groups of people may face. On average, rural households have a larger household size than urban ones. The number of household members in the villages is predominant, not at the expense of young children, but at the expense of the elderly. Rural areas lack favorable conditions for combining motherhood and professional growth: many preschools have closed in the last ten years, and work in rural areas is accompanied by a constant workload for women – they are practically not resting, not caring for their health. That is why gender policy in Ukraine, built on the principles of European democratic institutions, is emerging in a whole new, relevant light. And it requires the promotion of the value of gender equality both in society as a whole and in its various institutions, in particular. This is, first and foremost, the elimination of gender discrimination, ensuring equal participation of women and men in socially important decision-making (primarily through election to representative bodies and appointments to government positions), ensuring equal opportunities for women and men in combining professional and family responsibilities, gender, disability, and other gender-based violence. Adoption of state programs envisages educational work among the population on gender equality and security, overcoming social stereotypes. This defines a strategic approach to public policy making in the country and shapes nationwide approaches to identifying gender issues and ways to solve them.

Key words: gender, equality, state policy, rural areas.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі паритетна демократія стоїть на порядку денному як нагальне завдання розвитку суспільства. Вона зумовлена практичним втіленням основних принципів і положень Декларації щодо Цілей Сталого Розвитку, що затверджена 189-ма державами світу в 2000 р. на Саміті Тисячоліття ООН. Важливе місце серед Цілей посідає гендерна рівність, що є ключовою для реалізації «Порядку денного в галузі сталого розвитку 2030», який передбачає «всеосяжну повагу до прав людини та людської гідності» та світ, в якому «кожна жінка та дівчина користується повною гендерною рівністю та в якому усунуті усі юридичні, соціальні та економічні перешкоди на шляху розширення її прав та можливостей». Порядок денний 2030 утверджує гендерну рівність не лише як фундаментальне право людини, але і як необхідне підґрунтя для мирного, процвітаючого та сталого світу.

Існування нерівності окремих груп людей, які проживають на сільських територіях, у системі соціально-економічних відносин має множинну передумов і наслідків та обумовлює збереження бар'єрів людського розвитку. Одним з різновидів суспільної нерівності, яка властива абсолютно всім країнам світу незалежно від рівня їх розвитку, є гендерна нерівність, результатом якої є нерівноцінні можливості жінок та чоловіків у владній і освітній сферах, на ринку праці та в процесі генерування доходів, правах власності тощо. Проте, сучасні системи стратифікації суспільства формуються з урахуванням особливостей соціально-економічної культури, тенденціями якої є поступове поширення гендерних знань, орієнтація на розвиток ідей ефективного використання людського потенціалу чоловіків та жінок, зменшення дискримінації за ознакою статі, забезпечення на основі цього добробуту та соціального розвитку всього суспільства. Зважаючи на це, існує потреба в оцінці індикаторів гендерної нерівності, ідентифікації чинників, що її обумовлюють, а також виявленні впливу на економічний розвиток й зростання сільських територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-практична проблема розвитку сільських територій знайшла своє відображення в працях низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, загальні положення теорії та методології сільського розвитку сформульовані у працях О. Бородіної, А. Вайсса, П. Готліба, Г. Гріна, С. Деллера, Т. Зінчук, Дж. Кромартъє, Б. Ліу, Д. Маркуїлера, Т. Осташко, В. Петрікова, І. Прокопи, Л. Хантера, В. Юрчишина та ін. Дослідженню гендерних аспектів соціально-економічних процесів на сільських територіях були присвячені роботи таких вчених як: Д. Аларкон, Дж. Анкер, Г. Анрікез, С. Бовуар, Б. Бок, О. Деджі, К. Делі, М. Кімел, Дж. Колінз, Дж. Літл, С. Разаві, Ч. Тейлор, М. Хартл та ін.

Отримані ними результати дозволяють стверджувати про важливість гендерної рівності у забезпеченні соціального та економічного зростання сільських територій, ефективного використання їх ендogenous потенціалу, формування стратегічних перспектив розвитку. Разом з тим, сукупність використовуваних напрямів, методів та інструменти вирішення гендерних проблем сільського простору є маловивченими та, відповідно вимагають проведення подальших досліджень, узагальнення нагромадженого позитивного досвіду щодо ефективності гендерної політики, зокрема, США, ЄС з метою обґрунтування методології та стратегії їх розв'язання в Україні.

Мета статті полягає у аналізі та оцінці гендерних аспектів розвитку сільських територій, також виявленні впливу на економічний розвиток й зростання сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Серед пріоритетів, які визначила для себе Україна щодо Цілі сталого розвитку «Забезпечення гендерної рівності», є подолання різниці в можливостях самореалізації в публічній і приватній сферах для чоловіків та жінок як на законодавчому рівні, так і в реальному житті. Керуючись результатами аналізу національних доповідей, звітів, моніторингів, аудитів, можна з упевненістю стверджувати, що проведення політики гендерної рівності, здійснення на її основі належного державного управління однозначно успішно вирішується на законодавчому рівні. Водночас, не подолані реальні перешкоди, до яких науковці відносять стереотипи, ментальні уявлення про ролеву взаємодію чоловіків та жінок, відтворену практичними діями, зумовлених контекстом культури та потребами й інтересами окремих індивідів, релігійні, та ідеологічні чинники. Шлях усвідомлення необхідності приєднання до згаданої міжнародної угоди Україна проходила впродовж багатьох років. У той час, коли європейські країни силою державного апарату розв'язували означені проблеми, Україна не визначала важливим цей напрямок. Лише в 2012 р. Україна Указом Президента ухвалила Стратегію державної кадрової політики на 2012–2021 рр., що передбачає забезпечення гендерної рівності в системі державного управління і визнає його одним із пріоритетних напрямів розвитку гендерної демократії.

У процесі інтеграції України до європейського простору особливо актуальним є вивчення європейського та українського досвіду подолання реальних перешкод на шляху впровадження гендерної рівності. Питання важливе, оскільки досвід кожної окремої європейської країни щодо запровадження принципу паритетної участі жінок і чоловіків у сферу державного управління концентрується навколо характерних для конкретного соціокультурного середовища усталених ментально-етнічних і гендерних доміант та стереотипів.

У цьому разі необхідними є аналіз і наукове обґрунтування адекватної потребам українського суспільства інноваційної моделі гендерної політики в державному управлінні, яка б корелювалася з новаторською ідеєю гендерної паритетності при врахуванні притаманних українському народові історико-культурних стереотипів щодо соціального статусу, норм поведінки та ролі чоловіка і жінки в приватній та публічній сферах життєдіяльності.

Передусім слід звернутися до досліджень в лінгвістиці, оскільки, як свідчить аналіз літератури, ключове в гендерології (як самостійна наука вона сформувалась лише на початку ХХ ст.) поняття «гендер» (gender) перебрало на себе змістовий конструкт лінгвістичного терміна «гендер», який спочатку позначав граматичну категорію роду, і лише згодом став використовуватися різними соціальними науками в значенні «соціокультурна стаття». Філософи, психологи, культурологи та інші науковці переконливо довели, що біологічні аспекти статі набувають соціального характеру і тому можуть розглядатися не як природні, а як соціально і культурно обумовлені. Як справедливо зауважують окремі науковці, «державна політика, має вибудовуватися на принципах гендерної рівності». Це означає:

- дотримання конституційного принципу рівних прав, свобод, можливостей для чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя;
- викорінення фактів дискримінації у відношенні до жінок та чоловіків на робочому місці;
- координацію зусиль держави, громадянського суспільства і бізнесу по запровадженню і посиленню контролю за створенням справедливої гендерної кадрової політики;
- розробку балансу трудових ресурсів з урахуванням гендерної специфіки окремих секторів виробництва;
- забезпечення гендерного балансу в керівній ланці будь-якого підприємства і в державному/недержавному управлінні;
- вирівнювання рівнів оплати праці між галузями та зниження різниці в характері та оплаті праці між жінками та чоловіками з дотриманням вимог рівної оплати за рівнозначну працю;
- забезпечення рівних можливостей на ринку праці і сприяння жіночій зайнятості;
- запровадження гендерного підходу в усі діючі і перспективні державні плани та програми.

Сталого розвитку неможливо досягти без усунення видимих і невидимих бар'єрів, які стримують більше половини населення. За даними Державної служби статистики на 01.01.2018 р. в Україні проживало 42,2 млн. осіб, серед яких 46,3% – чоловіки та 53,7% – жінки. Українські жінки економічно активні: офіційно зайняті 55,7% від кількості жінок, старших за 15 років, ще 19,5% – зайняті неформально. Попри усе більше визнання ролі гендерної рівності як каталізатора сталого розвитку, нерівність проявляється у таких аспектах: нерівний доступ жінок до економічних ресурсів, включаючи земельні ресурси та право власності, фінансових кредитів, розроблення та трансферу технологій, природних ресурсів та фінансування екологічних програм; дискримінація жінок на ринку праці, яка проявляється у нерівній оплаті праці, нерівних можливостях та незахищеній зайнятості; непропорційне навантаження на жінку у частині неоплачуваної праці (догляд за дітьми, людьми похилого віку та хворими тощо); низький рівень участі жінок у прийнятті рішень; насильство щодо жінок; непропорційний вплив на жінок зміни клімату, природних катаклізмів та погіршення стану навколишнього середовища.

У суспільстві, за даними обстежень, є поширеною думка, що жінки в Україні мають рівні можливості з чоловіками, було б бажання і здібності їх втілити. Втім, статистика доводить інше: жінки в Україні зазнають дискримінації за ознакою статі. Серед найбільших порушень прав жінок в Україні є домашнє насильство: 90% українців, які потерпають від насильства, це жінки. Щороку від рук кривдників гине близько 600 українок, такими є дані МВС. У 2017 році до поліції надійшло понад 110 тисяч заяв від жертв домашнього насильства, про знущання вдома звернулися понад 150 тисяч осіб тобто це лише 10-15% від загальної кількості реальних випадків, що свідчить про те, що дана проблема перебуває переважно «в тіні». За даними опитування Українського інституту соціологічних досліджень, 68% українок не вважають проявом насильства приниження, лише для 49% жінок насильство – це побої, а для 56% – згвалтування.

Відповідно статистичних даних жінки в Україні заробляють у середньому на 28% менше, ніж чоловіки. Однією з причин цього є те, жінка частіше обирає менш оплачувану роботу, але з більш гнучкими умовами, крім того більшість посад для жінок пропонується в тих сферах, де нижчий прибуток. Важливим кроком на шляху до гендерної рівності стало скасування розподілу професій на «жіночі» і «чоловічі», але не означає, що в Україні зникла дискримінаційна практика у професійній діяльності. З метою матеріального забезпечення себе та своєї сім'ї досить часто жінка змушена, як правило, працювати в дві зміни. Але окрім оплачуваної роботи на плечі жінки лягає

домашня праця, яка вважається «жіночою» – прибирання, готування, догляд за дітьми, хоча народження дітей – це благо для всього суспільства. Окрім того, заробляти більше заважає «скляна стеля» – умовна кар’єрна планка, вище якої жінка «не стрибне».

Освітній рівень жінок за даними статистика є досить високим: на початок 2017/2018 навчального року жінки становили 55,8% від загальної кількості студентів коледжів, технікумів, училищ та 51% від загальної кількості студентів університетів, академій, інститутів. Втім, щорічне глобальне дослідження «Індекс гендерного розриву 2017», здійснене Світовим економічним форумом, засвідчило, що для України, на тлі високого рівня кваліфікації жінок стала тенденцією їх низька залученість до прийняття рішень у політичній та економічній сфері. Так, відповідно до аналітичного звіту комісії Ради Європи з питань гендерної рівності за 2017 рік, Україна перебуває в групі країн із найнижчим представництвом жінок у владі. Український парламент усього на 12% складається із жінок, в обласних радах – 15%, міських радах – 18%, голів ОТГ – 16%, голів селищних рад – 19,3%, голів міст обласного значення – 9,6%, голів міст районного значення – 9,6%. В Україні, незважаючи на встановлене законодавством квотування, є дуже чіткий тренд: чим вищий орган влади, тим менше там жінок. А участь жінок у списках партій є часто формальним, тому й не отримують достатньої організаційної та фінансової підтримки, щоб перемогти у виборчих перегонах. Попри те, що цей показник є рекордним для України за всі попередні скликання, він є досить низьким порівняно з практикою демократичних країн. Так, у країнах ЄС жінок у парламентах в середньому удвічі більше – 26%. А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%.

І чоловіки, і жінки в Україні прагнуть бачити зміни в традиційних ролях чоловіків та жінок. За результатами першого національного опитування у 2018 році щодо рівності чоловіків та жінок, виконаного Національним демократичним інститутом (НДІ) в Україні на замовлення Офісу Віце-прем’єр-міністра із питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, 77% українців стверджують, що рівність між чоловіками та жінками важлива для них, а 71% респондентів вважають, що чоловіки та жінки мають бути рівною мірою залучені до сімейного життя, і лише 40% погоджуються, що поточна ситуація є такою. Дві третини українців бачать, що наразі в політичному житті країни домінують чоловіки, але лише 36% вважають, що так має бути. Чоловіки, так само, як і жінки, занепокоєні питанням сексуальних домагань на робочому місці. 13% респондентів, що відповідає 4,5 мільйонам дорослих українців, зазначили, що вони знають когось, хто став жертвою сексуальних домагань. Чверть населення (8,7 мільйонів українців) знає особисто когось, хто став жертвою домашнього насильства (частина людей може знати одну й ту саму жертву, тому не йдеться про 8,7 мільйонів жертв), але про більшість цих випадків не було повідомлено.

Гендерна нерівність особливо відчутна в українських селах, де проживає кожна третя жінка країни, тобто понад 7,5 мільйонів жінок. На додачу до різноманітних форм спрямованої проти них дискримінації, жінки та дівчата в сільській місцевості часто страждають від множинної дискримінації через такі фактори як місце проживання, вік, інвалідність, переміщення, етнічна приналежність та ін. Як показують статистичні дані, жінки в сільській місцевості зазнають дискримінації щодо доступу до процесів прийняття рішень, працевлаштування, охорони здоров’я, освіти та інших базових послуг:

За результатами обстежень виявлено, що лише 8% підприємств аграрного бізнесу очолюють жінки, майже 48% сільських жінок не мають доступу до медичних послуг у своїх районах, 36% не беруть участі в ухваленні рішень у своїх спільнотах, 32% не мають доступу до питної води у своїх домівках, 67% не мають доступу до домашнього інтернету, лише 21% сільських жінок мають банківські рахунки. За даними опитування лише 16% сільських жінок беруть участь у роботі різних організацій суспіль-

но-політичного або професійного спрямування – зокрема 7% залучені до релігійних організацій, 5% – до громадських, 2% – до політичних, а 64% жінок, що не беруть участі в роботі різних організацій, не зацікавлені в цьому. Водночас близько третини називали різні бар'єри для відповідних активностей: 15% зазначили нестачу часу, 14% брак цікавих або ефективних організацій, 2% – що їм важко добиратися до відповідних організацій.

Одним із надскладних завдань проведення реформи децентралізації є зміна свідомості самого населення, його активізація і залучення до вирішення місцевих проблем. На відміну від всеукраїнських виборів або місцевих виборів у великих містах, під час місцевих виборів у селах громадяни обирають людей, яких безпосередньо знають і з якими безпосередньо взаємодіють, і небажання 44% сільських жінок брати у цьому участь свідчить про високий рівень їхньої пасивності. Основні причини відмови від участі у вирішенні проблем села – невіра у власні можливості, відсутність відповідних знань та досвіду, невіра в результати змін, відсутність авторитету, нестача вільного часу. Важливим є те, що серед сільських жінок немає тих, хто відчував би перешкоди з боку чоловіка до їх участі у громадському житті села.

Внутрішньо переміщені жінки в сільській місцевості стикаються з багатьма проблемами. Відповідно, рівень зайнятості серед жінок цієї категорії, які живуть у селах, на 17% нижчий, ніж серед жінок, які проживають у великих містах. Важливо, що 36% внутрішньо переміщених жінок у сільській місцевості є головами домогосподарств та переважно залежать від пенсії (42%) і соціальної допомоги (32%).

Таким чином, розширення прав і можливостей жінок та дівчат у сільській місцевості і дотримання їхніх прав людини та гендерної рівності є фактором не тільки добробуту окремих осіб, родин та сільських громад, але й загальної економічної ефективності, враховуючи значний відсоток жінок серед працівників сільського господарства України. Урядом України запропоновано 7 кроків до гендерної рівності в громадах, які підсилять спроможність громад через розширення участі жінок у місцевих процесах. Вони включають впровадження Типових профілів громад за визначеною методикою. Ці профілі врахують з урахуванням гендеру та забезпечення прав людини (в тому числі, вразливих груп (гендерний аудит доступності). Вони потрібні як основа для аналізу гендерних потреб та врахування їх у місцевих планах та бюджетах; впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, збільшення кількості гендерно-орієнтованих проєктів шляхом закріплення на законодавчому рівні заборони на будівництво та на введення в експлуатацію багатоквартирних житлових будинків, не забезпечених соціальною інфраструктурою, зокрема дитсадками, навчальними та медичними закладами; впровадження гендерно-правової експертизи проєктів нормативно-правових актів органів влади, а також рішень органів місцевого самоврядування; створення секторальної гендерної Платформи для ОТГ; створення руху «Громада розвитку можливостей жінок»; врахування в Індексі регіонального людського розвитку гендерних показників.

В результаті реалізації цих кроків має відбутися збільшення представництва жінок у місцевому самоврядуванні до 30%, збільшення кількості гендерно-орієнтованих проєктів регіонального розвитку, підвищення індексу регіонального людського розвитку – головного результату реформи децентралізації. Сільськогосподарська політика, яка сприяє закриттю гендерних розривів у доступі до активів, ресурсів, послуг та можливостей, є одним із найефективніших підходів до боротьби з бідністю в сільській місцевості, покращенням сільського господарства та сприяє сталому та справедливому розвитку сільської місцевості. Розширення можливостей сільських жінок для повної участі у процесі прийняття рішень у домогосподарствах та громадах призводить до покращення добробуту та кращих перспектив для своїх дітей та сімей, що сприяє подальшому економічному зростанню. Політика повинна підтримувати жінок

для участі однаково з чоловіками у сільських організаціях та установах як осіб, що приймають рішення, та у формуванні законів, політик та програм.

Більшість сільських жінок залучені до ведення сільського господарства через вирощування овочів, фруктів, зелені, виробництві молокопродукції. Вони приймають безпосередню участь в операційній діяльності свого домогосподарства, планують сівозміну, доглядають худобу. Жінки все більше постачають на вітчизняних та міжнародних сільськогосподарських ринках з високоякісною продукцією. Проте в порівнянні з чоловіками жінки-фермери та підприємці стикаються з більшими недоліками, такими як менша мобільність та менша кількість можливостей для навчання, інформація про ринок та пов'язані послуги. Політикам необхідно збільшити участь жінок у ланцюгах сільськогосподарської та харчової цінностей та забезпечити однаково користь як на місцевому, так і на експортному ринках та сільськогосподарських підприємствах. Жінки частіше за все, ніж чоловіки, виконують безліч завдань, об'єднуючи дохідну роботу як фермерів із неоплаченими домашніми обов'язками, такими як приготування їжі, збір паливної деревини та води, а також догляд за дітьми та людьми похилого віку. Це обмежує їх здатність скористатися новими можливостями. Політикам потрібно вкладати кошти в економію праці та підвищення продуктивності технологій та інфраструктури, щоб вільний час жінки для більш продуктивної діяльності. Одним з пріоритетів державної політики гендерної рівності має бути розвиток жіночого підприємництва. Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва провів опитування 95 представниць мікробізнесу з сільської місцевості з обсягом виробництва від кількох соток до кількох гектар, віком від 20 до 60 років, за результатами якого рівень інформатизації жінок щодо ведення агробізнесу є досить низьким: 82% опитаних жінок мають вдома комп'ютер, проте лише 3% з них використовують його для покращення знань щодо ведення агробізнесу.

Отже, враховуючи сучасний стан гендерної ситуації на селі, є важливим впровадження підтримки зайнятості жінок у сільськогосподарському та несільськогосподарському секторі: пріоритетами такої підтримки повинні бути: навчання з питань кооперації, сприяння створенню у сільській місцевості кооперативів та інших об'єднань жінок – спілок, асоціацій, які слугуватимуть підвищенню професійних можливостей жінок через розширення комунікаційних зв'язків між жінками, обмін досвідом.

В Україні проблемам сільських жінок приділено недостатньо уваги, адже часто у дослідженнях загалом місцеві жінки та представниці сільської місцевості розглядаються як одна група групи. Однак, жінки з великих міст і сільської місцевості стикаються з різними проблемами, як і мешканки села – залежно від статі – можуть мати різні пріоритети. Отже, інколи доцільно зазначати про так звані подвійні (чи навіть множинні) нерівності, з якими можуть стикатися певні групи людей. Згідно з даними Державної служби статистики України, сільські жінки становлять близько 7,5 млн. осіб. У середньому в сільській місцевості розмір домогосподарства є більшим, ніж у міській. Та кількість членів домогосподарства у селах переважає не за рахунок малих дітей, а за рахунок людей літнього віку. У сільських районах бракує сприятливих умов для поєднання материнства і професійного зростання: за останні десять років закрилося чимало дошкільних закладів, а сама робота в сільській місцевості супроводжується постійним навантаженням на жінок – вони практично не відпочивають, не піклуються про своє здоров'я [1].

Велика і зростаюча кількість досліджень показує, що пряма відповідальність за забезпечення домашнього харчування в основному поширюється на жінок. Незважаючи на це, жінки, які проживають у сільській місцевості, знаходяться в кризовому стані. Коли їм не вистачає доступу до земельних ресурсів (це дуже часто зустрічається), вони не мають права на отримання кредиту, членства в фермерських організаціях та навчання та підвищення кваліфікації. Найважливіші навантаження на

жінок та брак необхідних їм ресурсів для підвищення продуктивності є головними обмеженнями, що посилюють продовольчу незахищеність та недоїдання у мільйонах домашніх господарств, особливо жінок [2]. В Україні лише 18% господарств очолювані жінками, і вони мають 15% земельної площі. Це означає, що розмір їх середнього господарства менше. Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності в цих господарствах 29,8% жінок, на відміну від 32,8% очолюваних чоловіками. Господарства, очолювані жінками в галузі тваринництва, мають негативний рівень рентабельності (-0,6%). У той же час, очолювані жінками господарства отримали 24% коштів в якості державних субсидій і з податку на додану вартість.

Більше 780 мільйонів людей у країнах, що розвиваються, страждають від голоду та недоїдання. Багато з них жінки дітородного віку, особливо ті, хто вагітні або грудне вигодовування. Важливо підкреслити прямий зв'язок між доступом жінок до ресурсів домогосподарств та управління доходами та покращення сімейної продовольчої безпеки та благополуччя харчування. Ця зв'язок разом з важливістю підвищення продуктивності жінок та, отже, їхнього внеску в системи харчування повинна бути основним видом політики та програм, спрямованих на підвищення продовольчої безпеки та харчування.

Згідно з доповіддю Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) про людський розвиток, понад 70 відсотків 1,3 мільярдів людей, що живуть у абсолютній бідності, є жінками. Економічні кризи, програми структурної перебудови, збройні конфлікти та посуха призвели до «фемінізації бідності» [3].

Країни з високим рівнем представництва жінок у політичних інституціях мають не лише вищий ступінь забезпечення громадянських прав і свобод. Такі держави — більш економічно розвинуті, оскільки створюють умови для політичного й економічного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри.

Забезпечення гендерної рівності – це частина широкої культурної трансформації, що змінює функціонування традиційних суспільств і сприяє розвитку демократичних інституцій. Затвердженні цінності гендерної рівності надають можливість перехід до самореалізації суспільства, що сприяє економічному розвитку країн.

Саме тому гендерна політика в Україні, яка побудована на основі принципів європейських демократичних інститутів, постає зовсім у новому, актуальному світлі. І вимагає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і у різних його інституціях, зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (у першу чергу, через обрання в представницькі органи та призначення на урядові посади), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо.

Дані міжнародних звітів свідчать про доволі незадовільний стан реалізації гендерної політики в Україні. У Звіті з людського розвитку Програми розвитку ООН 2016 р. (UNDP Human Development Report) [4] зазначено, що Україна посідає 84 місце в індексі забезпечення гендерної рівності (Gender Equality Index). Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2017 р. (Global Gender Gap Report 2017) [5], наданого Світовим економічним форумом (World Economic Forum), Україна займає доволі посередню позицію (61 місце) у вимірі величини гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. Однак, за рівнем рівних заробітних плат це найбільше зростання за останні роки. В суспільстві існують помилкові упередження стосовно причин гендерного розриву в оплаті праці, які полігають в тому, що жінкам платять менше на аналогічних посадах. В сучасних реаліях розрив в оплаті праці спричинений не прямою дискримінацією під час встановлення зарплати, а горизонтальною й вертикальною стратифікацією ринку праці: жінки частіше працюють у менш оплачуваних секторах економіки й на нижчих посадах. В Україні найгіршою є ситуація із

політичною компонентою (участю жінок у процесі прийняття рішень на вищому рівні державної влади) – 12,1% місць, що свідчить про суцільну гендерну нерівність.

Напрацювання нормативно-правової бази щодо регулювання гендерної політики в Україні розпочалося ще в 1980 році з ратифікації «Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». У 2000 році були ратифіковані «Цілі розвитку тисячоліття ООН» (обов'язкові для виконання до 2015 року), серед яких була визначена мета «забезпечення гендерної рівності». Базові аспекти у сфері гендерної політики закладені в Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Новим поштовхом для розвитку гендерної політики в Україні стала Угода про асоціацію з Європейським Союзом. Згідно її принципів забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків, було підготовлено «Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року». Також у 2016 році проблема гендерної рівності та балансу в державних інституціях була включена до Стратегії розвитку державного управління на період 2016-2020 років.

У 2017 році Кабінетом міністрів України було затверджено Концепцію Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [6], метою якої є удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності, зростання кількості жінок серед народних депутатів України, депутатів обласних рад та місцевих рад. Концепція враховує міжнародні рекомендації щодо впровадження гендерної рівності Ради Європи, які є серед пріоритетів Стратегії Ради Європи щодо гендерної рівності на 2018-2023 роки. Для забезпечення виконання зобов'язань щодо реалізації програм гендерної політики у 2017 році було запроваджено посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики та затверджено відповідне Положення [7].

Висновки. Прийняття державних програм передбачає просвітницьку роботу серед населення щодо забезпечення гендерної рівності та безпеки, подолання суспільних стереотипів. Це визначає стратегічний підхід до формування державної політики в країні та формує загальнодержавні підходи до ідентифікації гендерних проблем та шляхів їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Марценюк Т. Становище сільських жінок в Україні: актуальність подвійних нерівностей // Гендерний журнал «Я». – 2015.
2. Розширення прав та можливостей сільських жінок: розробка гендерно-чутливого законодавства та національних програм / ІКЖЦ – К.: ФОП Москаленко О. М., 2013 – 64 с.
3. Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості / Інна Волосевич, Таміла Коноплицька, Тетяна Костюченко, Тамара Марценюк – К.: ВАІТЕ, 2015. – 88 с.
4. Human Development Report 2016: Human Development for Everyone: [Director and lead author: Selim Jahan]. – New York, NY 10017, 2016 – 286 p.
5. The Global Gender Gap Index 2017 // World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/dataexplorer/#economy=UKR>
6. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>
7. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики / Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 390 // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250049925>

References:

1. Martseniuk T. (2015) Stanovishche silskykh zhinok v Ukraini: aktualnist podviinykh nerivnos-tei [Rural women's situation in Ukraine: relevance of double inequalities]. Hendernyi zhurnal «Ya».

2. Rozshyrennia prav ta mozhlyvosti silskykh zhinok: rozrobka genderno-chutlyvoho zakonodavstva ta natsionalnykh prohran (2013). [Empowering rural women: developing gender-sensitive legislation and national programs]. IKZhTs – K.: FOP Moskalenko O. M. – 64 s.
3. Inna Volosevych, Tamila Konoplytska, Tetiana Kostiuchenko, Tamara Martseniuk (2015). Kompleksne doslidzhennia stanovyscha zhinok, yaki prozhyvaiut u silskii mistsevosti [A comprehensive study of the situation of women living in rural areas]. K.: VAITE. – 88 s.
4. Human Development Report 2016: Human Development for Everyone: [Director and lead author: Selim Jahan]. – New York, NY 10017 – 286 p.
5. The Global Gender Gap Index 2017. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/dataexplorer/#economy=UKR>
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 kvitnia 2017 r. № 229-r. «Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvosti zhinok i cholo-vikiv na period do 2021 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 5, 2017 No. 229-p. On approval of the Concept of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2021]. Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.06.2017 r. №390 «Pro Uriadovoho up-ovnovazhenoho z pytan hendernoi polityky» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 7, 2017 № 390 On the Government Commissioner for Gender Policy]. Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250049925>

УДК 328.184 351 316.77

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.24>

Нікітенко С.В.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8233-3065>

Nikitenko Sergiy

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НАЛАГОДЖЕННІ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ ТА ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE CREATION OF PHYSICAL CULTURE MASS WORK AND TRAINING OF ATHLETES OF HIGHEST QUALIFICATION

Фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Проаналізовано ключові проблеми організації управління фізичною культурою і спортом в Україні на сучасному етапі. Реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, ініційовані в Україні, покликані вдосконалити систему управління місцевими справами, сформувати територіальні громади на новій просторовій основі з ресурсами (правовими, фінансовими тощо), достатніми для надання населенню повноцінних публічних послуг, забезпечення комфортних і безпечних умов проживання людини. Зазначено, що заняття фізичною культурою та спортом є ключовим сегментом у формуванні здорової нації, а досягнення спортсменів на міжнародній арені піднімають престиж держави. Розуміння того, що майбутнє любой держави визначається здоров'ям членів суспіль-

ства, привело до посилення ролі фізичної культури та спорту в діяльності держави та органів самоврядування.

Ключові слова: державне управління, місцеве самоврядування, фізична культура, спорт.

Физическая культура – составная часть общей культуры общества, направленная на укрепление здоровья, развитие физических, морально-волевых и интеллектуальных способностей человека с целью гармоничного формирования его личности. Проанализированы ключевые проблемы организации управления физической культурой и спортом в Украине на современном этапе. Реформы местного самоуправления и административно-территориального устройства, инициированные в Украине, призванные усовершенствовать систему управления местными делами, сформировать территориальные общины на новой пространственной основе с ресурсами (правовыми, финансовыми и т.д.), достаточными для предоставления населению полноценных публичных услуг, обеспечение комфортных и безопасных условий проживания человека. Отмечено, что занятия физкультурой и спортом является ключевым сегментом в формировании здоровой нации, а достижения спортсменов на международной арене поднимают престиж государства. Понимание того, что будущее любой страны определяется здоровьем членов общества, привело к усилению роли физической культуры и спорта в деятельности государства и органов самоуправления.

Ключевые слова: государственное управление, местное самоуправление, физическая культура, спорт.

Physical culture – an integral part of the general culture of society, aimed at promoting health, the development of physical, moral-volitional and intellectual abilities of a person with the purpose of harmonious formation of his personality. The key problems of the organization of management of physical culture and sports in Ukraine at the present stage are analyzed. Local self-government and administrative reform initiated in Ukraine, designed to improve the system of local affairs management, to form territorial communities on a new spatial basis with resources (legal, financial, etc.) sufficient to provide the public with full public services, providing comfortable and safe conditions for comfortable and safe use human. It is noted that physical education and sports are a key segment in the formation of a healthy nation, and the achievements of athletes in the international arena raise the prestige of the state. Unfortunately, to date, the necessary material and technical infrastructure of physical and fitness and sports-mass work at the place of study, work, residence and recreation of the population has not been formed in Ukraine. There is virtually no domestic sports industry aimed at producing high quality sports uniforms, equipment and equipment that would be able to compete with leading manufacturers of such products in developed countries. At the legislative level, citizens are provided with the state-required unified standard of physical education, volume and composition of services in the field of physical culture and sports, as well as guaranteed equal opportunities for all citizens of physical improvement, including mastery of sports skills for all comers, activities are encouraged promotes the development of physical culture and sport and promotes human health. At the legislative level, citizens are provided with the state-required unified standard of physical education, volume and composition of services in the field of physical culture and sports, as well as guaranteed equal opportunities for all citizens of physical improvement, including mastery of sports skills for all comers, activities are encouraged promotes the development of physical culture and sport and promotes human health. Understanding that the future of any state is determined by the health of members of society has led to an increase in the role of physical culture and sport in the activities of the state and self-government bodies.

Key words: public administration, local self-government, physical culture, sport.

Постановка проблеми. Сфера фізичної культури і спорту виконує в суспільстві низку важливих функцій і охоплює всі вікові групи населення. Її багатофункціональний характер проявляється в тому, що фізична культура і спорт обумовлює розвиток фізичних, естетичних і моральних якостей особистості, в організації суспільно-корисної діяльності, дозвілля населення, профілактиці захворювань, вихованні підростаючого покоління, фізичній і психоемоційній рекреації і реабілітації, є видовищем, сприяє комунікації тощо. Фізична культура, виступаючи однією з граней загальної культури людини, її здорового способу життя, багато в чому визначає поведінку

людини в навчанні, на виробництві, в побуті, в спілкуванні, сприяє вирішенню соціально-економічних, виховних та оздоровчих завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з проблем, що актуалізує необхідність проведення нашого дослідження, виступає дезінтеграція системи державного управління фізичною культурою і спортом, що наступила після розвалу Радянського Союзу [1, с. 129]. Роль місцевого самоврядування в підтримці професійних спортсменів та розгортання спортивно-масової роботи дослідили О. Алікова [2], О. Кулик [3], К. Кудлата [4], І. Рибач [5], О. Скороход [6], І. Шевчук [7] та авторський колектив у складі: Г. Пуятіної й В. Горбачова [8].

Мета статті є визначитися з пріоритетами державного управління і місцевого самоврядування в галузі фізичної культури і спорту в Україні.

Виклад основного матеріалу. У повоєнні роки Радянський Союз вперше направив спортивну збірну на Олімпійські ігри. Вдалий виступ олімпійців покликаний був підняти авторитет країни-рад на міжнародній арені. З того часу підготовка спортсменів вищої кваліфікації стала однією із складових формування іміджу СРСР. У свою чергу ця обставина стимулювала розвиток масового фізкультурного руху, адже на низовому рівні можна було відібрати перспективну молодь, яку по тому досвідчені тренери готували до перемог на міжнародних змаганнях. Збудована за принципом «демократичного» централізму радянська управлінська система вилучала перед місцевими органами влади відповідні завдання щодо розгортання масового спортивного руху на периферії (військово-спортивні ігри «Орлякко» та «Зірниця», комплекс «ГТО», підготовка призовної молоді по лінії ДТСАФ тощо). Із розвалом Радянського Союзу нашій державі прийшлося не тільки організувати нові органи управління, які не були «зав'язані» на Москву, але й реформувати всю систему соціально-економічних відносин – здійснюючи перехід від планово-розподільчої моделі до ринкових відносин. До очікуваних у такій ситуації об'єктивних труднощів додалися суб'єктивні, пов'язані з корупцією, некомпетентністю частини управлінських кадрів, зменшенням фінансування фізкультурно-спортивної галузі. Тому актуальним є твердження О.О. Кузьменко «На сучасному етапі розвитку українського суспільства зберігається актуальність всебічної підтримки сфери фізичної культури та спорту з боку держави. Тільки за умови оптимального поєднання дій всіх зацікавлених суб'єктів управління стане реальним забезпечення людиною оптимальною руховою активністю протягом усього життя, досягнення нею достатнього рівня фізичної та функціональної підготовленості, впровадження традицій здорового способу життя, сприяння її соціальному, біологічному та психічному благополуччю» [9, с. 36]. В умовах розширення повноважень органів місцевого самоврядування зростає їх роль у поширенні масовості занять фізичною культурою та спортом населення міст і сіл, а також сприянні розвитку професійного спорту. В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10] та Законі України «Про засади державної регіональної політики» [11] визначено систему та повноваження органів місцевого самоврядування в царині фізичної культури, спорту і туризму. До компетенції виконавчих органів сільських, селищних, міських рад віднесено власні (самоврядні) повноваження. Зокрема управління закладами фізкультури та спорту, оздоровчими закладами, молодіжними, підлітковими закладами за місцем проживання, організацію їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення. На них тепер покладається розв'язання питань організації якісного медичного обслуговування та харчування в спеціалізованих закладах фізичної культури та спорту, створення умов для занять фізичною культурою й спортом за місцем проживання населення та в місцях масового відпочинку; вони відповідно до чинного законодавства покликані реєструвати статuti (положення) фізкультурно-оздоровчих закладів, незалежно від форм їх власності.

Сьогодні на найвищому рівні державного управління постало завдання щодо усвідомлення нової ролі держави, суть якої полягає не у жорсткому управлінні процесами розвитку суспільства, а у наданні послуг, сприянні соціально-економічному розвитку, служінні інтересам суспільства і людини. «В останні роки в Україні здійснюються заходи, спрямовані на формування та вдосконалення сфери фізичної культури і спорту. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту та Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров’я нації”, які реалізувались наприкінці минулого та на початку нового століття в Україні, визначили організаційно-управлінські, нормативно-правові та інші засади її функціонування в нових соціально-економічних умовах» [12, с. 42-43].

Реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, ініційовані в Україні, покликані вдосконалити систему управління місцевими справами, сформувати територіальні громади на новій просторовій основі з ресурсами (правовими, фінансовими тощо), достатніми для надання населенню повноцінних публічних послуг, забезпечення комфортних і безпечних умов проживання людини [13, с. 41].

До органів управління фізичною культурою і спортом відносять державні та громадські органи управління, законодавчі й виконавчі органи спеціальної компетенції, що здійснюють реалізацію державної політики в царині фізичної культури і спорту. Як цілком слушно зазначив І. Гасюк: «Організаційна структура державного управління розвитком фізичної культури і спорту – це сукупність відносин між ланками апарату державного управління, організаційних зв’язків між ними, які перебувають у такій декомпозиції, яка забезпечує найоптимальнішу взаємодію та координацію між ними і спроможна забезпечити позитивну динаміку розвитку та повсякденне функціонування галузі» [14, с. 20].

Неухильний інтерес та при необхідності координація і контроль із боку державних управлінських структур щодо проблем фізичної культури і спорту, зацікавлення місцевих органів самоврядування в реалізації короткотермінових і перспективних програм розвитку фізичної культури і спорту – запорука динаміки даної галузі. «На сучасному етапі розвитку українського суспільства зберігається актуальність всебічної підтримки розвитку сфери фізичної культури і спорту. Особливо така підтримка необхідна на рівні територіальних громад сіл, селищ та міст – дієдатних та соціально-активних суб’єктів, яким відповідно до Статті 140 Основного Закону належить конституційне право на здійснення місцевого самоврядування. Ситуація у сфері фізичної культури та спорту залишається складною. Найгострішою проблемою є низький рівень залучення населення (13,5%) до занять фізкультурно-оздоровчої спрямованості. За цим показником Україна суттєво поступається Фінляндії, Швеції, Великобританії, Чехії, Німеччині та іншим країнам» [15, с. 61]. Дана проблема очевидно пов’язана з недостатньою популяризацією в ЗМІ повсякденних занять населення фізичною культурою і спортом, а відповідно недостатньою увагою з боку держави до проблем, що накопичилися і відсутністю комплексного підходу в їх розв’язанні. «Разом з тим, незважаючи на значну увагу до проблематики стосовно державної політики у сфері ЗМІ, вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження не дають комплексної відповіді на питання щодо практики формування даної політики як цілісного процесу та його концептуальних чинників. Ця проблема набуває особливої актуальності у зв’язку з визначенням в Україні нових підходів до формування й реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави за умов демократичного розвитку, інтеграції до європейського та світового співтовариства, становлення інформаційного суспільства. Зазначені вище системні суспільні зміни є також умовою внесення до порядку денного питання про необхідність оптимізації державного управління у сфері ЗМІ, що має ґрунтуватися і формуватися на засадах нової державної політики» [16, с. 4]. Ефективність інформаційної складової місцевого самоврядування визначається рівнем довіри громадян до політичних і державних інститутів.

Маємо зазначити, що вади в організації спортивно-масової роботи органами державного управління та місцевим самоврядуванням характерні не тільки для нашої країни. Аналогічні проблеми дослідники виявили і в Російській Федерації. Так, у дисертації О.П. Душаніна зазначається, що в процесі реформування управління галуззю «...відсутні об'єктивні причини і правове обґрунтування заміни одного органу на інший; спостерігається тенденція до ослаблення ролі держави у розвитку фізичної культури і спорту, відмічається передчасність передачі низки функцій державного органу управління фізичною культурою і спортом громадським об'єднанням і організаціям; не використовується досвід організації і управління фізичною культурою і спортом в ЄСРР та ведучих спортивних країнах світу; не виконуються сповна законодавчі акти, що регламентують діяльність органів управління фізичною культурою і спортом» [17, с. 10].

На переконання В. Кононовича, на сучасному етапі розвитку українського суспільства зберігається актуальність усебічної підтримки сфери фізичної культури і спорту з боку держави. Такий стан речей унормований чинним законодавством. У ст. 3 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» відзначається, що держава регулює відносини в сфері фізичної культури і спорту шляхом формування державної політики у цій сфері, створення відповідних державних органів, фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, нормативно-правового та іншого забезпечення розвитку фізичної культури і спорту, а також визнання широкого самодіяльного статусу фізкультурно-спортивного руху в Україні й комплексної взаємодії державних органів з громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості [18, с. 2]. В свою чергу І. Гасюк солідаризується з В. Чіркніним: «У соціально-економічній системі фізичної культури і спорту діють не тільки принципи кібернетики, але й синергетики. На нашу думку, це означає те, що досліджувана система управляється не тільки структурними, але й безструктурними способами. Загалом, управління є необхідним тому, що забезпечує рівновагу в будь-яких системах, забезпечує їх поступальний розвиток, ефективну діяльність колективів людей, а без нього настає колапс, анархія, безладдя» [19, с. 200].

Основним завданням при виділенні функцій державного управління є створення чіткої, несуперечливої системи їх реалізації. Керуючий вплив державних органів не повинен носити дублюючого характеру, їх повноваження не можуть перетинатися на шкоду інтересам керованих суб'єктів. Створення такої системи не є завданням, що вирішується швидко, необхідно постійно вдосконалювати існуючий механізм розподілу управлінських прав і обов'язків. Механізм спільного вироблення підходів до вирішення проблем фізкультурно-спортивної галузі підтверджує перехід від вертикальної моделі управління до договірної і відкриває перед суб'єктами ширші можливості в самостійному пошуку засобів і прийомів управління галуззю на своїй території. Удосконалення функціонування галузі фізкультури і спорту вимагає цілком конкретних заходів щодо корегування діяльності держави відносно фізичної культури і спорту, їхньої організації. Першим кроком може і повинен стати інституціонально-організаційний поділ системи управління сфери фізичної культури і спорту відповідно до цільової спрямованості її підсистем у соціально-орієнтованому суспільстві на:

- сферу забезпечення належного рівня якості життя населення;
- сферу професійно-трудової діяльності, включаючи етапи підготовки до неї.

Висновки і пропозиції. Турбота про розвиток фізичної культури і спорту – найважливіша складова соціальної політики держави, що забезпечує втілення в життя гуманістичних ідеалів, цінностей і норм, які відкривають широкий простір для виявлення здібностей людей, задоволення їх інтересів і потреб, активізації людського фактору. Важливим завданням державної політики в сфері фізичної культури і спорту є формування оптимальної галузевої моделі управління, де буде чітко розділено і узгоджено компетенція і повноваження всіх суб'єктів фізкультурно-спортивної діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні та місцевих органів влади.

На жаль, до цього часу в Україні не сформовано необхідної матеріально-технічної інфраструктури фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи за місцем навчання, роботи, проживання і відпочинку населення. Практично відсутня вітчизняна спортивна індустрія спрямована на виробництво високоякісної спортивної форми, інвентарю та обладнання, яка була б здатна скласти конкуренцію провідним виробникам такої продукції у розвинутих країнах. На законодавчому рівні громадянам надається забезпечений державною необхідний єдиний стандарт фізичного виховання, обсягу і складу послуг у сфері фізичної культури та спорту, а також гарантуються рівні для всіх громадян правові можливості фізичного вдосконалення, в тому числі оволодіння спортивною майстерністю для всіх бажаючих, заохочується діяльність, що сприяє розвитку фізичної культури та спорту і укріпленню здоров'я людини. Зрозуміло, що законодавство і управлінські методи в сфері фізичної культури та спорту необхідно удосконалювати.

Список використаних джерел:

1. Нікітенко С.В. Ключові проблеми в організації державного управління розвитком фізичної культури та спорту в Україні на сучасному етапі // Наукові праці: державне управління. – Миколаїв. – 2013. – Вип. 190.
2. Алікова О.М. Конституційні засади вдосконалення системи управління фізичною культурою і спортом в Україні в контексті адміністративно-територіальної реформи // Актуальні проблеми держави і права. 2005. – С. 177-182.
3. Кулик О.М. Робота органів виконавчої влади з питань молодіжної та сімейної політики, фізичної культури, спорту і туризму щодо забезпечення реалізації Послання Президента України до Верховної Ради України: «Україна: поступу XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки» і Програми діяльності Кабінету Міністрів в Україні // Реформи заради добробуту: Зб. матеріалів всеукр. семінару-наради, Донецьк, 27-28 квітня 2000. – К., 2000.
4. Кудлата К.В. Державне управління фізичною культурою та спортом на регіональному рівні: поняття та сутність // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №23. – С. 156-160.
5. Рибич І. Організаційно-правові механізми управління системою надання фізкультурно-спортивних послуг у державі // Ефективність державного управління. Зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 42.
6. Скороход О.П. Надання послуг населенню органами місцевого самоврядування як пріоритет діяльності місцевої громади // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 41-46.
7. Шевчук І.В. Методологічні аспекти державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». – 2014. – Вип. 3. – С. 243-251.
8. Путятіна Г.М., Горбачов В.Є. Організаційний механізм регіонального управління сферою фізичної культури та спорту // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. – № 5(38). – С. 200-200А.
9. Кузьменко О.О. Сучасний стан державного управління фізичною культурою й спортом в Україні та Європі // Держава та регіон. – Серія: Державне управління. – 2011. – № 3.
10. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97 // ВВР України. – 1997. – № 24.
11. Закон України «Про засади державної регіональної політики» 05.02.2015 № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13.
12. Обозна О.М. Розвиток фізичної культури і спорту як важливий напрям державної політики України щодо забезпечення здоров'я громадян / О.М. Обозна // <http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/8.pdf>. – Дата перегляду: 12.01.2020.
13. Скороход О.П. Надання послуг населенню органами місцевого самоврядування як пріоритет діяльності місцевої громади / О.П. Скороход // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1.
14. Гасюк І.Л. Механізми державного управління фізичною культурою та спортом в Україні / І.Л. Гасюк // Автореф. дис. д-ра з держ. упр. К., 2013.
15. Базенко В. Розвиток фізичної культури та спорту в умовах децентралізації / В. Базенко // Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. праць Одеського регіон. ін.-ту держ. управління. – Вип. 2(62). – 2015.

16. Дрешпак В.М. Концептуальні чинники формування державної політики України у сфері засобів масової інформації / В.М. Дрешпак. – Автореф. дис. канд. наук з держ. управління. – Дніпропетровськ, 2005.

17. Душанин А.П. Государственное управление физической культурой и спортом в Российской Федерации (Организационно-правовые вопросы) / Автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2000.

18. Кононович В.Г. Розвиток фізичної культури і спорту в Україні як один з пріоритетів державного управління / В.Г. Кононович // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2(41). – 2013.

19. Гасюк І. Підходи до дослідження системи державного управління розвитком фізичної культури і спорту / І.Л. Гасюк // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. – Д.: Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2010. – № 4(7).

References:

1. Nikitenko S.V. Key problems in the organization of public administration of the development of physical culture and sports in Ukraine at the present stage // Scientific works: public administration. – Mykolaiv, 2013. – Issue 190.

2. Alikova O.M. Constitutional Principles of Improving the System of Management of Physical Culture and Sports in Ukraine in the Context of Administrative-Territorial Reform // Actual Problems of State and Law 2005. – P. 177-182.

3. Kulik O.M. The work of executive bodies on youth and family policy, physical culture, sports and tourism to ensure the implementation of the Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine: “Ukraine: the Progress of the 21st Century. Economic and Social Development Strategy for 2000-2004 ” and the Program of Activity of the Cabinet of Ministers in Ukraine // Welfare Reforms: Coll. materials all-Ukrainian. seminar-meeting, Donetsk, April 27-28, 2000. – K., 2000.

4. Kudlata K.V. Public administration of physical culture and sports at the regional level: concept and essence // Investments: practice and experience. – 2013. – № 23. – P. 156-160.

5. Rybchich I. Organizational and Legal Mechanisms of Management of the System of Provision of Sports and Sport Services in the State // Efficiency of Public Administration. Coll. of sciences. wash. – 2015. – Vip. 42.

6. Skorokhod O.P. Provision of services to the population by local self-government bodies as a priority of local community activity // Strategic priorities. – 2010. – № 1. – P. 41-46.

7. Shevchuk I.V. Methodological aspects of state management of physical culture and sports at the regional level // Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration: Series "Management". – 2014. – Issue 3. – P. 243-251.

8. Putatina G.M., Gorbachev V.E. Organizational mechanism of regional management of the sphere of physical culture and sports // Slobozhansky Scientific and Sports Bulletin. – 2013. – № 5(38). – P. 200-2004.

9. Kuzmenko O.O. Current State of Public Administration of Physical Culture and Sports in Ukraine and Europe // State and Region. – Series: Public Administration. – 2011. – № 3.

10. Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” of May 21, 1997 No. 280/97 // BBM of Ukraine. – 1997. – No. 24.

11. Law of Ukraine “On the Principles of State Regional Policy” 05.02.2015 No. 156-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2015. – № 13.

12. Oboznana O.M. Development of physical culture and sport as an important direction of the state policy of Ukraine on ensuring the health of citizens / OM Oboznana. – URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/8.pdf>. – Date I look: 12.02.2020.

13. Skorokhod O.P. Provision of services to the population by local self-government bodies as a priority of local community activity / O.I. Sorokhod // Strategic priorities. – 2010. – № 1.

14. Gasuk I.L. Mechanisms of state management of physical culture and sports in Ukraine / I.L. Gasyuk // Author's abstract. diss. Dr. from the state. K., 2013.

15. Bazenko V. Development of physical culture and sports in the conditions of decentralization / V. Bazenko // Actual problems of public administration. Coll. of sciences. works of Odessa region. other state. management. – No. 2(62). – 2015.

16. Dreshpak V.M. Conceptual Factors of State Media Policy Formation in the Sphere of Mass Media / V.M. Dressage. – Author's abstract. diss. cand. of sciences from the state. management. – Dnepropetrovsk, 2005.

17. Dushanin A.P. State management of physical culture and sports in the Russian Federation (Organizational and legal issues) / Author's abstract. diss. cand. lawyer. of sciences. – M., 2000.

18. Kononovich V.G. The Development of Physical Culture and Sports in Ukraine as One of the Priorities of Public Administration / V.G. Kononovich // Theory and Practice of Public Administration. – No. 2(41). – 2013.

19. Gasyuk I. Approaches to the research of the system of state management of the development of physical culture and sports / I.L. Gasyuk // Public Administration and Local Self-Government: Coll. of sciences. Ave. – D.: Issue of DRID HAD, 2010. – № 4(7).

УДК 314.1:331.522.4:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.25>

Самайчук С.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6695-1544>

Samaichuk Svetlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

FEATURES OF FORMATION AND AND REPRODUCTION OF LABOR RESOURCES IN THE AGRARIAN ECONOMY SECTOR

Метою статті є дослідження сучасного стану формування та відтворення трудових ресурсів аграрного сектору економіки України та обґрунтування шляхів підвищення ефективності їх використання. Розглянуто особливості відтворення та використання трудових ресурсів аграрного сектору в Україні, пов'язані зі старінням населення, міграційними процесами, підготовкою кадрів, зміною форм власності, специфікою сільського господарства та формуванням механізмів управління ним. Визначено, що економічна ситуація, яка склалася в Україні, та трансформації в аграрному секторі призвели до скорочення зайнятості у сільських поселеннях, поширенню неформальної зайнятості, зростанню трудової міграції, поширенню дрібнотоварної, низькопродуктивної зайнятості в особистих селянських господарствах.

Ключові слова: трудові ресурси, відтворення, ринок праці, населення, попит, пропозиція, формування.

Целью статьи является исследование современного состояния формирования и воспроизводства трудовых ресурсов аграрного сектора экономики Украины и обоснование путей повышения эффективности их использования. Рассмотрены особенности воспроизводства и использования трудовых ресурсов аграрного сектора в Украине, связанные со старением населения, миграционными процессами, подготовкой кадров, изменением форм собственности, спецификой сельского хозяйства и формированием механизмов управления им. Определено, что экономическая ситуация, которая сложилась в Украине, и трансформации в аграрном секторе привели к сокращению занятости в сельских поселениях, распространению неформальной занятости, росту трудовой миграции, распространению мелкотоварной, низкопродуктивной занятости в личных крестьянских хозяйствах.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, воспроизведение, рынок труда, населения, спрос, предложение, формирование.

Labor resources are one of the main factors in the formation of the country's national income. Quantitatively, labor resources determine the supply on the labor market, and their use determines the production of the national product, the satisfaction of the material and spiritual needs of the society. The importance of the formation of labor potential lies in the fact that the supply of labor resources and, consequently, the state of the labor market in the agrarian sector of the economy depend on the dynamics of population and structure. In addition, the population determines the size of the consumption fund and the amount of gross domestic product. Accordingly, any changes in the size and structure of labor resources will affect the growth rate of gross domestic and regional product. The purpose of the article is to study the current state of formation and reproduction of labor resources of the agrarian sector of the Ukrainian economy and to substantiate ways of increasing its efficiency. The paper describes the employment characteristics of the rural population of Ukraine and analyzes the factors that influence the formation and realization of agricultural sector labor resources. The characteristics of reproduction and utilization of labor potential of the agricultural sector in Ukraine are revealed, which are related to the aging of the population, migration processes, training of personnel, change of ownership, specificity of agriculture and formation of mechanisms for its management. It was determined that the economic situation in Ukraine and transformation in the agrarian sector led to a reduction in employment in rural settlements under conditions of basic constraints for its development, which include, in particular, a mismatch between the number of vacancies and the amount of job potential released from the formal sector; and, as a consequence, the spread of informal employment; increase in labor migration; distribution of small-scale, low-productive employment in personal farms with significant deficiencies in the regulation of their activities. The necessity of revival of agricultural production in order to expand the employment of rural population is substantiated.

Key words: labor resources, reproduction, labor market, population, demand, supply, formation.

Постановка проблеми. Трудові ресурси є одним з основних чинників формування національного доходу країни. Кількісно трудові ресурси визначають пропозицію на ринку праці, а їх використання обумовлює виробництво національного продукту, задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства. Демографічні і економічні проблеми, що загострюються, призводять до кількісного і якісного погіршення трудового потенціалу сільського населення.

Відтворення трудових ресурсів як соціально-економічний обумовлений процес забезпечує формування, розподіл, обмін і використання кількісних і якісних характеристик трудових ресурсів. Недостатній рівень трудового потенціалу і специфічні умови його відтворення в аграрному секторі обумовлюють необхідність наукової оцінки ситуації, що склалася, з метою модернізації механізмів функціонування етапів відтворювального процесу і підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань формування і відтворення трудових ресурсів зробили і роблять такі відомі вчені, як С. Біляцький, Д. Богиня, О. Богуцький, В. Геєць, Т. Гоголь [1], Н. Гринчук, В. Дієсперов, О. Довгаль [2], М. Ільчук [3], С. Коваль, В. Кравченко, Р. Кулинич, І. Курило, Е. Лібанова, О. Лозовський [2], І. Петрова, С. Пирожков, В. Стешенко, В. Ткачук [5], В. Шаульська, Н. Шишпанова [6] та інші. Однак проблеми формування і відтворення трудових ресурсів в аграрному секторі залишаються актуальними і вимагають подальших досліджень.

Формулювання цілей статті полягає в дослідженні особливостей формування і відтворення трудових ресурсів в аграрному секторі економіки в швидкоплинних умовах ринкових відносин

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки. Він забезпечує населення продуктами харчування, а сферу матеріального виробництва – сировиною. Споживаючи засоби виробництва, сільське господарство стимулює розвиток машинобудування, хімічної промисловості, енергетики, будівництва та інших галузей. У зв'язку з цим, сільськогосподарське виробництво має низку особливостей і накладає свій відбиток на відтворення трудових ресурсів.

Формування трудового потенціалу – це складний соціально-економічний процес, який є початковим етапом відтворення, що характеризується народженням, навчанням і спеціалізацією кожного індивіда. Важливість формування трудового потенціалу полягає в тому, що від динаміки чисельності та структури населення залежить пропозиція трудових ресурсів і, отже, стан ринку праці в аграрному секторі економіки. Крім цього, чисельність населення визначає розмір фонду споживання і величину валового внутрішнього продукту. Відповідно, будь-які зміни в чисельності та структурі трудових ресурсів будуть позначатися на темпах зростання валового внутрішнього і регіонального продукту.

Як вже було зазначено, аграрна галузь характеризується специфічними рисами. О. Солонка виділяє ряд особливостей сільськогосподарського виробництва: розбіжність робочого періоду з періодом виробництва; залежність від природно-кліматичних факторів; сезонність сільськогосподарського виробництва; універсальність кваліфікації працівника; висока наукоємність інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції; обслуговування живих організмів на різних стадіях розвитку [7, с. 126].

Зазначені особливості сільськогосподарської галузі відрізняють формування трудового потенціалу від інших галузей народного господарства. Вплив особливостей аграрної галузі на формування трудових ресурсів посилюється і добре проявляється при зміні економічної ситуації в країні.

В сучасних умовах в результаті докорінних ринкових перетворень виникла суперечність між перерахованими особливостями сільськогосподарського виробництва та ринкової формою господарювання. Крім цього, сільське населення не було готове до постійно змінюваних умов господарської діяльності. У психологічному аспекті ментальність сільського жителя, його колективні уявлення про працю не відповідали сучасним ринковим реаліям. У підсумку зазначені зміни привели до кризової ситуації в формуванні трудового потенціалу в аграрному секторі.

О. Титаренко вважає, що основним фактором з точки зору кількості є демографічна (в тому числі міграційна) ситуація. З точки зору якісного складу, на їх формування, поряд з демографічним фактором, впливають розвиток системи освіти і професійної підготовки, система охорони здоров'я, соціально-психологічні фактори [8, с. 41]. Аналогічної думки дотримується О. Лебеденко. Вона вважає, що природною основою кількісного поповнення трудових ресурсів, а звідси і розвитку трудового потенціалу, є демографічні процеси – народжуваність, смертність, міграція [9, с. 53].

Дані думки вказують на першочерговість і важливість дослідження демографічної ситуації, а також показників, що її характеризують. Без урахування цих показників неможливо планування політики зайнятості, стратегії і напрямків політики формування і використання трудових ресурсів.

Корінні структурні економічні перетворення в аграрному секторі в 90-х рр. мали істотний вплив на формування трудових ресурсів. На сьогоднішній день формування трудових ресурсів на селі відбувається в умовах демографічної кризи, зменшення народжуваності та збільшення смертності. Від'ємний природний приріст супроводжується скороченням молодого і працездатного населення і зростанням кількості осіб пенсійного віку. Погіршується відтворювальна структура сільського населення. Отже, ускладнюється процес трудового заміщення і поновлення економічно активного населення, погіршуються умови природного відтворення населення.

Чисельність сільського населення України за період 2001-2018 рр. скоротилася на 19,4% або на 3,1 млн. і склала 12,9 млн. осіб. У структурі постійного населення чисельність жінок перевищує кількість чоловіків у 2018 р. на 3 млн. осіб. Дані свідчать про зменшення чисельності сільського населення і про диспропорції в його структурі, переважанні жіночої праці. У зв'язку з цим відзначається зниження репродуктивних можливостей сільського населення і спостерігається високе трудове навантаження на

жіночу частину населення, причому більшості жінок доводиться докладати працю ще й в особистому підсобному господарстві. Крім цього, від зниження чисельності і зміни структури населення залежить використання національного доходу, співвідношення попиту і пропозиції трудових ресурсів [10, с. 82].

Зниження попиту на робочу силу, незначне державне фінансування та інші соціально-економічні проблеми негативно впливають на формування трудового потенціалу села. Більшість сімей вважають за краще мати тільки одну дитину в сім'ї. Звужене відтворення поширене більш ніж у 60% домогосподарств. В результаті зростає актуальність проблеми дефіциту робочої сили. При дефіциті працівників збільшується собівартість створюваної продукції і зростає її кінцева ціна. Зокрема, знижується обсяг виробництва сільськогосподарської продукції і стримується розвиток суспільного виробництва.

Дослідження демографічної ситуації є важливою умовою планування економічної та соціальної політики. Прогноз чисельності та складу населення дозволяє розподілити і ефективно використовувати трудові ресурси. Разом з тим, вирішення демографічної проблеми і згладжування її негативних наслідків можливе за допомогою проведення демографічної політики. Основні її положення повинні бути спрямовані на розвиток інституту сім'ї, на збільшення народжуваності та зниження смертності.

Слід зазначити, що на формування трудових ресурсів і зниження їх чисельності впливають не тільки демографічні процеси, а й міграційні закономірності. В останні роки зросла роль міграційних процесів у формуванні чисельності та складу робочої сили. Соціально-економічні проблеми, такі як безробіття, низький рівень життя, незадовільний стан соціальної інфраструктури, спонукають мігрувати жителів сільської місцевості в міста або регіони з підвищеним попитом на трудові ресурси.

Зростає циклічна міграція робочої сили в результаті особливостей сільськогосподарської праці. У зв'язку з сезонним характером праці і неповною зайнятістю, велика частина трудових ресурсів стає незайнятою в літньо-зимовий період часу і також потрапляє на міський ринок праці.

Посилення демографічних та міграційних проблем є причиною зниження кількісної складової трудового потенціалу. Якісна складова формується в результаті виховання, життєвого досвіду, навчання, освоєння спеціальності та отримання навичок, необхідних працівникові для участі в виробничому процесі. Формування якості трудового потенціалу починається з процесу виховання, який здійснюється безпосередньо в сім'ї і в дитячому дошкільному закладі. Потім формування трудового потенціалу триває за допомогою системи освіти. Система освіти являє собою сукупність освітніх процесів виховання і навчання, учасниками яких, з одного боку, є освітні установи і органи державного управління, а з іншого – учні та слухачі. Система освіти, надаючи освітні послуги через мережу установ, сприяє формуванню у працівників необхідного набору знань, умінь і навичок [11].

Відбувається також формування особистісних якостей людини, таких як відповідальність, ініціативність, лідерство, цілеспрямованість, і індивідуальних, таких як фізичне здоров'я. Підготовка трудових ресурсів повинна бути націлена на розвиток здатності швидко адаптуватися до можливості зміни умов праці і на стимулювання творчого індивідуального підходу до трудового процесу. Професійною підготовкою фахівців завершується процес формування трудових ресурсів.

Отримання освітніх і професійних знань у сільській місцевості обумовлюється специфікою аграрного сектора економіки. Використання землі в якості засобу виробництва вимагає від працівників універсальності. У сільському господарстві неможлива вузька спеціалізація праці. Працівники повинні володіти великими знаннями, щоб розбиратися у всіх машинах і агрегатах, володіти основами землеробства і вміти працювати з ґрунтом при посіві і збиранні сільськогосподарських культур. У зв'язку з

цим існує необхідність підготовки працівників, що володіють кількома спеціальностями. При цьому в сучасних умовах висока наукоємність виробництва сільськогосподарської продукції і складне матеріально-технічне забезпечення пред'являють підвищені вимоги до кваліфікації та рівня підготовки працівників.

Варто відзначити, що в даний час більшість працівників аграрного сектора малокваліфіковані або мають недостатні спеціальні професійні навички, що знижує їх конкурентоспроможність. Слабка взаємодія служб зайнятості і сфери виробництва несприятливо позначається на підготовці фахівців сільськогосподарських підприємств. При цьому велика трудомісткість і невисока престижність сільськогосподарської праці не приваблюють молодь на село. Спостерігається відносно збільшення дипломованих фахівців з несільськогосподарських спеціальностей, наприклад таким, як юриспруденція і економіка.

У зв'язку з цим відзначається дефіцит висококваліфікованих кадрів, тому важливе завдання полягає в навчанні і перенавчанні трудових ресурсів, а також в їх залученні в аграрний сектор.

В сучасних умовах повна руйнація соціальної інфраструктури села та її повільне відновлення несприятливо впливають на формування трудових ресурсів. Слабкий розвиток соціальної інфраструктури знижує мотивацію працівників до накопичення нових знань, навичок і формування людського капіталу в цілому. Працівник зосереджується на вирішенні економічних проблем і поліпшенні умов життя. У зв'язку з цим варто відзначити нерозвиненість сільського ринку житла. На відміну від високих темпів будівництва в регіональних центрах і великих містах, в сільській місцевості спостерігається відносно слабка або повна відсутність житлового будівництва.

Слід зазначити і дуже низький розвиток сфери ЖКГ. Більшість видів об'єктів благоустрою (водопостачання, каналізація, газ) недоступні сільському населенню. Це збільшує сферу прикладання праці і його витрати, впливає на дозвілля і здоров'я трудових ресурсів. У свою чергу, здоров'я працівника – це важливий компонент трудового потенціалу. Формування здоров'я працівника здійснюється завдяки вдосконаленню об'єктів спортивної інфраструктури, а також об'єктів сфери охорони здоров'я. В даний час спостерігається проблема відновлення і модернізації матеріально-технічної бази установ медичного обслуговування. Важливе завдання полягає в підвищенні рівня медичного обслуговування сільського населення до міського рівня.

Необхідно відзначити важливу роль розвитку і створення транспортної інфраструктури та будівництва доріг з твердим покриттям. Транспортне сполучення забезпечує постійний доступ до соціально-значущих об'єктів освіти та охорони здоров'я, сприяє розвитку економічних зв'язків між містом і селом. Безперервне транспортне обслуговування є фактором підвищення мобільності трудових ресурсів, їх розподілу і ефективного використання.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що створення і вдосконалення соціальної інфраструктури сприяє нормальному відтворенню робочої сили, послабленню міграційних процесів і накопичення людського капіталу. Відповідно, недостатній розвиток, а в деяких випадках – відсутність соціально-побутових і соціально-культурних об'єктів в аграрному секторі є стримуючим фактором формування і розвитку трудового потенціалу.

Причиною погіршення і деградації трудового потенціалу є не тільки демографічні, міграційні та соціальні проблеми. В їх основі лежать більш глибокі структурні економічні процеси. Через тривалі кризові явища в національній економіці, а також малоефективне використання фінансових ресурсів повільними темпами йде відновлення і розвиток аграрної галузі. Відповідно, невелика кількість сільськогосподарських організацій не здатна забезпечити достатній рівень зайнятості, і зростає рівень безробіття. Відсутність попиту на трудові ресурси веде за собою зниження реальної заробітної

плати і рівня життя працівників. При цьому низька заробітна плата не приваблює в село висококваліфіковані кадри, що відбивається на продуктивності і якості праці.

Низький рівень заробітної плати, невідповідність попиту і пропозиції на працю призводять до зростання напруженості на ринку праці і появи такого негативного соціального явища, як безробіття. Внаслідок безробіття погіршується формування кількісної та якісної складових трудового потенціалу, знижуються відтворювальні процеси і зростає міграція сільського населення. В результаті малоефективної системи регулювання зайнятості та обмеженого обсягу інвестицій не забезпечуються відповідна підготовка і навчання працівників.

Всі регіони України унікальні і сильно відрізняються один від одного за багатьма ознаками, наприклад за кількістю трудових ресурсів, наявністю сільськогосподарських ресурсів, природно-кліматичними особливостями, економічним розвитком, культурними особливостями та ін. Тому слід додати, що разом з вже зазначеними факторами і проблемами на формування трудових ресурсів впливають природні та культурні чинники. Природні і кліматичні особливості регіонів обумовлюють тривалість сезонного періоду сільськогосподарських робіт, а також якість ресурсів праці, що використовуються.

При веденні сільського господарства варто враховувати і екологічний чинник. Неприятливі екологічні умови негативно впливають на здоров'я людей і формування трудового потенціалу. Тому дуже важливе проведення природоохоронних заходів, для того щоб запобігти і не допустити згубного впливу на навколишнє середовище і населення. Необхідно також відзначити значний вплив культурного чинника при формуванні трудового потенціалу регіону. Традиції і соціальні цінності формують правила побуту і життєдіяльності багатьох національностей.

Формування трудових ресурсів в аграрному секторі економіки складається з безлічі складних різних систем і відносин, що впливають на їх кількісний і якісний склад. Всі розглянуті фактори та умови між собою тісно взаємопов'язані і накладають свій відбиток на особливості формування трудового потенціала.

Таким чином, можна виділити наступні основні характерні риси формування трудових ресурсів в аграрному секторі:

- скорочення чисельності трудових ресурсів;
- вікова та гендерна диспропорції в складі сільського населення;
- низька кваліфікація працівників і зростання дипломованих фахівців з несільськогосподарських спеціальностей;
- низький соціально-економічний рівень життя працівників.

Висновки. Трудові ресурси відіграють дуже важливу роль в соціально-економічній системі. За рахунок зміни попиту і пропозиції на працю, трудові ресурси забезпечують регулювання народного господарства. Крім цього, вони є ініціатором науково-технічного прогресу, об'єктом і суб'єктом економічних відносин і виступають в якості носіїв духовних і соціальних цінностей. Політика держави і місцевої влади щодо аграрного сектора вимагає системного підходу для забезпечення стабільного економічного зростання. На наш погляд, успішний розвиток аграрного сектора економіки неможливий без розвитку трудового потенціалу та підвищення раціональності використання трудових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Гоголь Т. Демографічний потенціал сільських територій у контексті суспільно-трансформаційних процесів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 5. С. 115–123.
2. Довгаль О.В. Ресурсний потенціал сільських територій: зміст та особливості еволюції. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 110–119.
3. Ільчук М.М. Розвиток ефективної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. *Біоресурси і природокористування*. 2013. № 1-2. С. 111–119.

4. Лозовський О.М., Горшков М.А. Взаємозв'язок факторів та показників відтворення ресурсів аграрного сектору. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 1(23). С. 107–113.
5. Ткачук В.А. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 6–13.
6. Шишпанова Н.О. Вплив демографічної ситуації на відтворення трудового потенціалу сільських територій. *Вісник аграрної науки Причорномір'я*. Миколаїв: МНАУ, 2015. Вип. 1(82). С. 85–92.
7. Солонка О. Особливості сільськогосподарського виробництва та пов'язані з цим ризики фінансової безпеки. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. Серія: Економіка АПК. 2015. № 22(1). С. 122–128.
8. Титаренко О. Соціально-демографічні аспекти розвитку сільських територіальних громад в Україні. *Вісник АПСВТ*. 2016. № 3-4. С. 39–49.
9. Лебеденко О.В. Відтворення трудових ресурсів в аграрних підприємствах. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 51–54.
10. Саблук Г.І. Роль гендерного фактора на селі. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 79–86.
11. Кустіч Л.О. Діагностика та оцінка виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 19. С. 614–620.
12. Кропивко М.Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 5–16.

References:

1. Gogol, T. (2018), "Demographic potential of rural territories in the context of social and transformation processes", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 115–123.
2. Dovgal, O. V. (2018), "Resource potential of rural territories: content and features of evolution", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3, pp. 110–119.
3. Ilchuk, M. M. (2013), "Development of efficient production activity of agricultural enterprises", *Bioresursy i pryrodokorystuvannya*, vol. 1-2, pp. 111–119.
4. Lozovskyi, O. M., Horshkov, M. A. (2016), "Relationship between factors and performance indicators of agricultural sector resources", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 1(23), pp. 107–113.
5. Tkachuk, V. A. (2019), "The current state and tendencies of development of the agrarian labor market", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 6–13.
6. Shyshpanova, N. O. (2015), "Influence of demographic situation on reproduction of labour potential of rural territories", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomir'ia*. Mykolaiv: MNAU, vol. 1(82), pp. 85–92.
7. Solonka, O. (2015), "Features of agricultural production and the associated financial security risks", *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*. Serii: Ekonomika APK, vol. 22(1), pp. 122–128.
8. Tytarenko, O. (2016), "Socio-demographic aspects of development of rural territorial communities in Ukraine", *Visnyk APSVT*, vol. 3-4, pp. 39–49.
9. Lebedenko, O. V. (2016), "Reproduction of labor resources in agricultural enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 51–54.
10. Sabluk, H. I. (2019), "The role of gender in rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 79–86.
11. Kustich, L. O. (2018), "Diagnosis and evaluation of production and resource potential of agricultural enterprises", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 19, pp. 614–620.
12. Kropyvko, M. F. (2017), "Strategic vision of agrarian system of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 5–16.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 334.72:336(477)

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.26>

Нікітенко К.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-5605>

Nikitenko Kateryna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПІДХОДИ ДО ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

APPROACHES TO FINANCING ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN UKRAINE

Стаття присвячена визначенню підходів щодо фінансування підприємницької діяльності. Проаналізувавши суть поняття «фінансування», визначено, що фінансування – це залучення необхідних коштів для покриття потреби підприємства в основному і оборотному капіталі. Виявлено, що традиційними підходами до фінансування діяльності підприємств прийнято вважати агресивний, помірний (компромісний) та консервативний підходи. Виділяють також ідеальний, обмежувальний та абсурдний підходи. На сьогоднішній день частіше використовується помірний (компромісний) підхід. При виборі стратегії щодо фінансування діяльності підприємства повинно орієнтуватися на забезпечення достатньої кількості фінансових ресурсів, які є необхідними для реалізації планів даного підприємства.

Ключові слова: фінансування, форми фінансування, джерела фінансування, підходи до фінансування, стратегія фінансування.

Статья посвящена определению подходов по финансированию предпринимательской деятельности. Проанализировав суть понятия «финансирование», определено, что финансирование – это привлечение необходимых средств для покрытия потребности предприятия в основном и оборотном капитале. Выявлено, что традиционными подходами к финансированию деятельности предприятий принято считать агрессивный, умеренный (компромиссный) и консервативный подходы. Выделяют также идеальный, ограничительный и абсурдный подходы. На сегодняшний день чаще используется умеренный (компромиссный) подход. При выборе стратегии финансирования деятельности предприятия должно ориентироваться на обеспечение достаточного количества финансовых ресурсов, необходимых для реализации планов данного предприятия.

Ключевые слова: финансирование, формы финансирования, источники финансирования, подходы к финансированию, стратегия финансирования.

The article is devoted to the definition of approaches to financing business activities. After analyzing the essence of the concept of «financing», it is determined that financing is the attraction of the necessary funds to cover the needs of the enterprise in the main and working capital. It is revealed that the traditional approaches to financing the activities of enterprises are considered to be aggressive, moderate (compromise) and conservative approaches. There are also ideal, restrictive and absurd approaches. To date, a moderate (compromise) approach is more often used. When choosing a financing strategy for an enterprise, it should be guided by the provision of sufficient financial resources that are necessary to implement the plans of the enterprise. In the conditions of strengthening of influence of financial and political crisis of the national economy the most important factors in

the successful development of domestic enterprises in the long term is the presence of fundamental development objectives and build an effective system of financial management designed to achieve this goal. The experience of developed countries, the development of managerial technologies, the introduction of cost-based approach to business management in Ukrainian enterprises has convincingly proved that the priority objective of development of an enterprise is maximization of its value. Financial management in market conditions aimed at increasing the market value and investment attractiveness of the enterprise. Effective financial management requires continuity, consistency and comprehensiveness of the use of methods and levers, by which the financial mechanism of the enterprise can best adapt to changes in the approval conditions of a market economy. For the formation mechanism of quality and efficient financial management of enterprises should follow the principle of systemacy and complexity that becomes particularly important in connection with economic and political instability in the world, globalization of business, increasing business risks and tighter competition. The level of financial capacity and conditions of the financial markets expand or restrict the possibility of forming companies of sufficient financial resources. All this necessitates the development of an effective policy of financial resources management as one of the most important elements in the overall strategy of activities and development of enterprises.

Key words: *financing, forms of financing, sources of funding, approaches to financing, financing strategy.*

Постановка проблеми. Для успішного функціонування підприємства необхідною умовою є вірний вибір оптимального підходу щодо залучення фінансових ресурсів. Проблема фінансування підприємницької діяльності є однією з найважливіших проблем на сьогоднішній день, яка стоїть перед підприємствами будь-якої форми власності. Актуальність цієї проблеми набуває важливого значення в період кризового стану вітчизняної економіки. Наявність достатнього обсягу оборотного капіталу є необхідною умовою для успішного функціонування підприємства. На сьогоднішній день ситуація на ринку не є стабільною і часто змінюється, тому потреби підприємства в необхідності капіталу теж є нестабільними. Вирішити ці потреби за рахунок власних коштів майже неможливо і перед керівництвом підприємств постає низка завдань, першочерговими з яких є визначення оптимальної саме для цього підприємства схеми залучення додаткових фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами фінансування підприємницької діяльності підприємства та використанням фінансових коштів підприємства займалися ряд учених. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики зробили такі вчені, як: А. М. Александров, М. Д. Білик, І. О. Бланк, О. Д. Василик, С. О. Єрмак, А. Г. Загородній, В. М. Опарін, Л. В. Пельтек, С. М. Писаренко, А. М. Поддєрьогін, В. М. Федосов та інші.

Однак, незважаючи на системні наукові розробки, проблема фінансування діяльності підприємств й надалі залишається актуальною.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення основних підходів фінансування діяльності підприємств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство в основному є самокупним механізмом. Підприємницька структура повинна забезпечувати рентабельну роботу. У зв'язку з цим особливого значення набуває стратегія фінансування підприємницької діяльності, яка включає в себе підходи щодо фінансування.

Невід'ємною частиною організації фінансової діяльності підприємства є мобілізація капіталу для фінансування його операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. За І.А. Бланком під фінансуванням підприємства розуміють сукупність форм і методів, принципів та умов фінансового забезпечення простого і розширеного відтворення. За ринкових відносин важливе значення набуває вибір оптимальної стратегії фінансування підприємства. А саме фінансування розуміється як процес утворення грошових коштів або в більш широкому плані процес утворення капіталу фірми у всіх його формах. Поняття «фінансування» та «інвестування» досить тісно пов'язані, якщо фінан-

сування – це освіта грошових коштів, то інвестування – це їх використання. Обидва поняття взаємопов'язані, однак перше передує другому. Фірмі неможливо планувати будь-які інвестиції, не маючи джерел фінансування. Разом з тим освіта фінансових коштів фірми відбувається, як правило, з урахуванням плану їх використання [2, с. 64].

Термін «фінансування» характеризує всі заходи, спрямовані на покриття потреби підприємства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їх повернення, а також відносини між підприємством та капіталодавцями, які з цього випливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення). Формування фінансових ресурсів на підприємствах – це процес утворення грошових фондів для фінансового забезпечення операційної, інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання [9, с. 39]. На нашу думку, фінансування – це залучення необхідних фінансових ресурсів для найбільш повного покриття потреби підприємства як в основному, так і в оборотному капіталі.

Фінансування здійснюється з різних джерел: бюджетів різних рівнів (від державного до сільського), позабюджетних цільових фондів, власних коштів державних і муніципальних підприємств. Залежно від джерел фінансування можна виділити три його види: бюджетне фінансування, самофінансування і кредитування [8, с. 26].

Основні форми фінансування підприємства класифікують за наступними критеріями:

1. Залежно від цілей фінансування виділяють:
 - фінансування при заснуванні підприємства;
 - фінансування при розширенні діяльності;
 - рефінансування;
 - санаційне фінансування.
2. За джерелами надходження капіталу розрізняють:
 - зовнішнє фінансування;
 - внутрішнє фінансування.
3. За правовим статусом інвесторів:
 - власний капітал;
 - позиковий капітал.

Проаналізувавши погляди різних вчених на підходи щодо фінансування підприємницької діяльності підприємств, ми виявили, що на сьогодні не існує єдиного погляду щодо характеристики цих підходів. Більшість науковців виділяють три класичні підходи: агресивний, помірний та консервативний. С.О. Єрмак доповнює ці три підходи обмежувальним та абсурдним підходом, а Л. В. Пельтек, С. М. Писаренко – ідеальним. Всі підходи мають спільні риси: їх суть зводиться до визначення конкретних джерел формування фінансових ресурсів в межах кожного підходу та встановлення співвідношення між рівнем ризиків та рівнем ефективності використання коштів.

Відмінності у підходах полягають у визначенні джерел фінансування, які розглянемо у таблиці 1.

Вибрані підходи до формування фінансових ресурсів, відображаючи різні співвідношення рівня ефективності їх використання і ризики, зрештою визначають обсяг капіталу і його рівень відносно обсягу операційної діяльності [10, с. 48].

Консервативний підхід щодо фінансування підприємств припускає, що за рахунок власного й довгострокового позикового капіталу повинні фінансуватися постійна частина оборотних активів і приблизно половина змінної їх частини. Інша половина змінної частини оборотних активів повинна фінансуватися за рахунок короткострокового позикового капіталу. Така модель фінансування забезпечує високий рівень фінансової стійкості підприємства (за рахунок мінімального обсягу використання короткострокових позикових засобів), проте збільшує витрати власного капіталу на їх фінансування, що за інших рівних умов призводить до зниження рівня його рентабельності.

Таблиця 1

Аналіз змісту підходів до фінансування оборотних активів підприємства

		Сутність	Ступінь ризикованості	Практичне застосування
1	2	3	4	6
Підходи до фінансування оборотних активів	Ідеальний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів. 2. Оборотні активи дорівнюють поточним зобов'язанням. 3. Чисті оборотні активи дорівнюють нулю.	Найбільш ризикована з позиції ліквідності	На практиці майже нема
	Агресивний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів та постійної частини оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють постійній частині оборотних активів.	Досить ризикована з позиції ліквідності та має високий ризик порушення безперервності виробництва	Рідко
	Консервативний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних та оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють оборотним активам.	Відсутній ризик втрати ліквідності та майже не має ризику порушення безперервності виробництва	Носить штучний характер
	Компромісний	1. Довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів, постійної частини оборотних активів та приблизно половини змінної частини оборотних активів. 2. Чисті оборотні активи дорівнюють сумі постійної частини оборотних активів та половині змінної частини оборотних активів.	Низький рівень втрати ліквідності та має низький ризик порушення безперервності виробництва	Часто
	Абсурдний	1. Передбачає відмову від усіх форм страхових резервів за окремими видами оборотних активів. 2. Оборотний капітал формується тільки за рахунок позикового капіталу. Власний оборотний капітал від'ємний.	Досить ризикована	Рідко
	Обмежувальний	1. Оборотний капітал формується за рахунок тільки власного оборотного капіталу. 2. Передбачає задоволення поточної потреби у всіх видах оборотних активів, а також створення резервів оборотних активів на непередбачений випадок відповідно до наявності власного оборотного капіталу.	Середній рівень ризику	Досить часто

Джерело: сформовано автором за даними [10; 11]

Помірний (компромісний) підхід до фінансування оборотних активів припускає, що за рахунок власного і довгострокового позикового капіталу повинна фінансуватися постійна частина оборотних активів, у той час як за рахунок короткострокового позикового капіталу – весь обсяг змінної їх частини. Така модель фінансування оборотних активів забезпечує прийнятний рівень фінансової стійкості підприємства та рен-

табельність використання власного капіталу, наближену до середньо ринкової норми прибутку на капітал.

Агресивний підхід щодо фінансування оборотних активів передбачає фінансування за рахунок власного й довгострокового позикового капіталу лише невеликої частки постійної їх частини (не більш ніж 50%), у той час як за рахунок короткострокового позикового капіталу – переважна частина постійної і вся змінна частина оборотних активів. Така модель створює проблеми в забезпеченні поточної платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. Водночас вона дозволяє здійснювати операційну діяльність із мінімальною потребою у власному капіталі, а отже, забезпечувати за інших рівних умов найбільш високий рівень його рентабельності.

Ідеальний підхід до фінансування оборотних активів заснований на суті категорій «оборотні активи» і «поточні пасиви» і їхній взаємній відповідності. Модель означає, що оборотні активи по сумі збігаються з поточними пасивами, тобто робочий капітал підприємства дорівнює нулеві. З позиції ліквідності такий підхід є найбільш ризикованим, оскільки при несприятливих умовах (наприклад, необхідно розрахуватися з більшістю кредиторів одночасно) підприємство може зіштовхнутись з необхідністю залучення додаткових кредитних ресурсів або продажу частини необоротних активів для покриття кредиторської заборгованості. Сутність даного підходу полягає в тому, що довгострокові пасиви використовуються винятково як джерело покриття необоротних активів [11, с. 87].

Висновки. Фінансове забезпечення – це один з важливих елементів фінансового механізму підприємницької діяльності. Головною метою підтримки підприємництва повинно стати створення сприятливих умов для підвищення ефективної діяльності суб'єктів підприємництва, як невід'ємної частини структури економіки, та участі суб'єктів підприємництва у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку. Аналіз діяльності суб'єктів підприємництва показав, що формування у достатньому обсязі фінансових ресурсів, капіталу та їх раціональний розподіл і використання є необхідною умовою прибуткової діяльності будь якої господарюючої одиниці. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає як на виробничу, так і фінансову діяльність підприємств, зумовлюючи зменшення можливостей фінансування подальшого їх розвитку, скорочення надходжень до бюджету, виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання, погіршення кінцевих результатів діяльності.

Отже, вибір оптимального підходу щодо фінансування діяльності будь-якого підприємства є актуальним питанням на сьогоднішній день. Керівництво підприємства при виборі стратегії щодо фінансування діяльності підприємства повинно орієнтуватися на забезпечення достатньої кількості фінансових ресурсів, які є необхідними для реалізації планів даного підприємства. Стратегія має враховувати фінансові цілі підприємства, його потреби у фінансах, дивідендну політику, ризик ділових операцій і позицію конкуруючих підприємств. Вибір стратегії і підходів до фінансування безпосередньо впливає на фінансування розвитку, на запобігання несприятливому впливу на фінансовий стан зовнішніх умов, що часто змінюються. Аналіз стану ринку і ефективності управління підприємством на основі ринкової капіталізації дозволяє здійснити попередню оцінку потенціалу зростання вартості підприємства для розробки стратегії і підходів щодо фінансування його розвитку. Виявлення протиріч інтересів різних учасників фінансових відносин сприяє формуванню підходів до залучення оптимальних джерел капіталу, що підвищують фінансовий потенціал підприємства. Фінансова гнучкість досягається шляхом формування структури капіталу, яка дозволяє скорочувати або збільшувати частку різних фінансових інструментів залежно від тенденцій на ринку капіталу.

Список використаних джерел:

1. Бенжанір І. А. Джерела формування оборотних засобів підприємств спирто-продуктового підкомплексу АПК: теоретичний аспект. *Економічний простір*. 2008. № 12(2). С. 5-12.
2. Бланк І.А. Фінансовий менеджмент. К. : Ніка – Центр, 2008.
3. Гринкевич С. С., Худа У. О. Управління структурою капіталу підприємства в контексті управління фінансовими ризиками. *Економічний простір*. 2012. № 59. С. 149-155.
4. Дейнека О. В., Юрченко К. М. Оптимізація структури джерел формування оборотного капіталу підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 3. С. 257-260.
5. Єрмак С. О. Теоретико-методичний інструментарій формування комбінованих політик управління оборотним капіталом. *Економіка промисловості*. № 54(2-3). 2011. С. 242-250.
6. Кустрич Л. О. Підвищення рівня управління оборотним капіталом. Вісник Хмельницького національного університету. *Економічні науки*. 2016. № 3. С. 103-106.
7. Пельтек Л. В., Писаренко С. М. Методологічні аспекти формування системи управління оборотними активами підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 1(5). С. 43-49.
8. Танклевська Н. С. Перспективи розвитку фінансування діяльності аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2015. № 20. С. 72-77.
9. Поддєрьогіна А. М. Підручник Фінанси підприємств. 3-е вид. К. : КНЕУ. 2002. С. 465.
10. Царенко О. В. Формування політики управління оборотними активами. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ЕКОНОМІКА»*. Випуск 1. 2013. С. 41-51.
11. Чубка О. Характеристика підходів до формування оборотного капіталу промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(4). С. 142-148.

References:

1. Benzhanir I. A. (2008). Dzhherela formuvannya oborotnykh zasobiv pidpryyemstv spyрто-продуктового підкомплексу АПК: teoretychnyy aspekt [Sources of Formation of Working Capital of Enterprises of the Alcohol-Food Subcomplex of AIC: Theoretical Aspect]. *Ekonomichnyy prostir*. № 12(2). S. 5-12.
2. Blank I.A. (2008). Finansovyy menedzhment [Financial management]. K.: Nika – Tsentr.
3. Hrynkevych S. S., Khuda U. O. (2012). Upravlinnya strukturoyu kapitalu pidpryyemstva v konteksti upravlinnya finansovymy ryzykamy [Managing the capital structure of an enterprise in the context of financial risk management]. *Ekonomichnyy prostir*. № 59. S. 149-155.
4. Deyneka O. V., Yurchenko K. M. (2012). Optymizatsiya struktury dzherel formuvannya oborotnoho kapitalu pidpryyemstva [Optimization of structure of sources of formation of working capital of the enterprise]. *Innovatsiyna ekonomika*. № 3. S. 257-260.
5. Yermak S. O. (2011). Teoretyko-metodychnyy instrumentariy formuvannya kombinovanykh polityk upravlinnya oborotnym kapitalom [Theoretical and methodological tools for the formation of combined working capital management policies]. *Ekonomika promyslovosti*. № 54. 2011. S. 242-250.
6. Kustrich L. O. (2016). Pidvyshchennya rivnya upravlinnya oborotnym kapitalom. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu [Increasing the level of working capital management. Bulletin of Khmelnytsky National University]. *Ekonomichni nauky*. № 3. S. 103-106.
7. Pel'tek L. V., Pysarenko S. M. (2018). Metodolohichni aspekty formuvannya systemy upravlinnya oborotnymy aktyvamy pidpryyemstva [Methodological aspects of formation of the system of management of current assets of the enterprise]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*. № 1(5). S. 43-49.
8. Tanklevs'ka N. S. (2015). Perspektyvy rozvytku finansuvannya diyal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv [Prospects for development of financing the activities of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*. № 20. S. 72-77.
9. Podder'ohina A. M. Pidruchnyk Finansy pidpryyemstv [Textbook of Business Finance]. (2002). 3-e vyd. K.: KNEU, s. 465.
10. Tsarenko O. V. (2013). Formuvannya polityky upravlinnya oborotnymy aktyvamy [Formation of policy for management of current assets]. *Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya: Seriya «EKOНОMІКА»*. Vypusk 1. S. 41-51.
11. Chubka O. (2013). Kharakterystyka pidkhodiv do formuvannya oborotnoho kapitalu promyslovykh pidpryyemstv [Characteristics of approaches to the formation of working capital of industrial enterprises]. *Ekonomichnyy analiz*. T. 12(4). S. 142-148.

УДК 33.336.6

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.27>**Повод Т.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8191-5488>

Адвокатова Н.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2027-7464>

Povod Tetyana, Advokatova Nadiia

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

ФІНАНСОВИЙ ІНЖИНІРИНГ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

FINANCIAL ENGINEERING: WORLD TRENDS AND DOMESTIC REALITIES

Вітчизняний інжиніринг перебуває на стадії становлення і поступово стає одним із ключових чинників розвитку інноваційної економіки. В останні роки фінансовий інжиніринг є актуальною темою для вітчизняних компаній, які хочуть підвищити ефективність своєї роботи. Розглянуто основні поняття інжинірингу, проблеми функціонування інструментів фінансового інжинірингу за сучасних умов. Проаналізовано світовий досвід фінансового інжинірингу і проведено порівняння його із вітчизняним. Визначено основні напрями його розвитку та з'ясовано можливості використання світових здобутків інжинірингу в умовах вітчизняної економіки. Наведено основні міжнародні об'єднання інжинірингових компаній та найбільших окремих представників цього бізнесу. З урахуванням іноземного досвіду вказано на важливість формування інжинірингових консорціумів. Охарактеризовано роль і значення іноземних інжинірингових компаній у сфері інноваційного розвитку економіки, а також описано масштаби їхньої діяльності.

Ключові слова: інжиніринг, інжинірингова діяльність, інновації, міжнародний досвід, похідні фінансові інструменти.

Отечественный инжиниринг находится в стадии становления и постепенно становится одним из ключевых факторов развития инновационной экономики. В последние годы инжиниринговая деятельность является актуальной темой для отечественных предприятий, которые хотят улучшить эффективность своей работы. Раскрыто понятие «инжиниринг», рассмотрены проблемы функционирования инструментов финансового инжиниринга в современных условиях. Рассмотрен зарубежный опыт финансовой инжиниринговой деятельности и сравним с отечественным. Определены основные направления его развития и возможности использования мировых достижений инжиниринга в условиях отечественной экономики. Наведены основные международные объединения инжиниринговых компаний и отдельных крупных представителей. С учетом использования зарубежного опыта указано на важность формирования инжиниринговых консорциумов. Охарактеризована роль и значение иностранных инжиниринговых компаний в сфере инновационного развития экономики, а также исследованы масштабы их деятельности.

Ключевые слова: инжиниринг, инжиниринговая деятельность, инновации, международный опыт, финансовые инструменты.

Domestic engineering is in its infancy and is gradually becoming one of the key factors in the development of an innovative economy. In recent years, financial engineering has been a

topical topic for domestic companies looking to improve their performance. The article defines the definition of engineering, examines the scope of the world the engineering services market, its development, and the components that affect it functioning. Development of scientific and technological progress, growth of investments, free capital and other factors have led to the creation of international one's engineering services markets. The basic concepts of engineering, problems of functioning of financial engineering instruments under modern conditions are considered. The foreign experience of financial engineering is analyzed and its comparison with the domestic one. The basic directions of its development are determined and the possibilities of using the world achievements of engineering in the conditions of the domestic economy are investigated. The basic modern trends and vectors for the development of international engineering. Ukraine's place in the international is determined engineering. The leading companies, their success factors and the essence of their activity are analyzed. The problems and prospects of development of the engineering market in Ukraine are outlined. Selected key measures that businesses should use and that should pay attention drafters of bills. The conclusions are formulated and the following directions are outlined research. The main international associations of engineering companies and the largest individual representatives of this business are listed. In view of the foreign experience, the importance of forming an engineering consortium is indicated. The role and importance of foreign engineering companies in the field of innovative economic development are described and the scope of their activity is described. The urgency of the chosen topic is caused by the need for changes in the use of financial engineering products in the world banking, in the countries of the world and in Ukraine.

Key words: *engineering, engineering activities, innovations, international experience, derivatives.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до сучасного економічного простору сприяє інтенсивному розвитку інжинірингової діяльності у зв'язку з тим, що збільшується кількість міжнародних операцій, активізується торгівля товарами і послугами, відбувається постійна взаємодія у різних формах міжнародних економічних відносин. Як свідчить досвід економічно розвинених країн, переваги мають тільки ті суб'єкти господарювання, які зосередили свою увагу на впровадженні сучасних технологій. Виважене і науково аргументоване застосування та використання інноваційних технологій дають можливість підприємствам успішно функціонувати в умовах динамічного розвитку світових ринків.

Зазначене призводить до формування та розбудови ринку інжинірингових послуг, на який поступово виходить і Україна. За цих умов, актуальним є вивчення тенденцій розвитку міжнародного ринку інжинірингу та вивчення провідного досвіду розвинених країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні аспекти здійснення інжинірингової діяльності розкривають у своїх працях чимало зарубіжних науковців та вітчизняних вчених, серед яких варто виокремити дослідження Дж. Фіннерті, М. Крітцмана, П. Кудре, Р. Коха, а також Н. Городиської, Р. Заболоцької [1], О. Іванілової [9], О. Кузьміна [6], Д. Островерхи [8] та багатьох інших. Попри це, низка важливих завдань із вказаної проблематики залишається нерозв'язаною. Зокрема, відсутні комплексні напрацювання щодо досвіду інжинірингової діяльності зарубіжних підприємств і можливості використання такого досвіду в умовах вітчизняної економіки.

Мета статті полягає у теоретичному узагальненні поняття «інжиніринг» та його впливу на ефективність діяльності підприємств, дослідженні сучасного стану інжинірингової діяльності в Україні та проблем її функціонування, в аналізі і порівнянні вітчизняного та зарубіжного досвіду інжинірингової діяльності, визначенні масштабів світового ринку інжинірингових послуг та можливостей запровадження їх в Україні.

Виклад основного матеріалу. Послуги, що належали за своєю суттю до інжинірингових, з'явилися у розвинених країнах в середині ХХ ст. та одержали достатньо широке розповсюдження. Спочатку це була Англія з цивільним будівництвом. Потім інтенсивний розвиток зазначених послуг спостерігається в США, де на перших ета-

пах він був спрямований на внутрішній ринок промисловості. Пізніше американська модель інжинірингової діяльності розповсюдилась за кордоном. У другій половині 50-х років ХХ ст. інжиніринг виокремився у самостійну міжнародну комерційну діяльність [9, с. 393].

У сучасній науковій літературі існує багато трактувань поняття «інжиніринг». Зокрема, Р. Заболоцька пропонує таку дефініцію: інжиніринг (англ. engineering – винахідливість; вигадка; заняття) – це інженерно-технічні та консультативні послуги щодо створення об'єктів промисловості, виробничої та соціальної інфраструктури [1, с. 244].

Натомість, А. Загородний та Г. Вознюк тлумачать інжиніринг як «інженерно-консультативні послуги та роботи дослідницького, проектно-конструкторського, розрахунково-аналітичного характеру, зокрема, з підготовки техніко-економічних обґрунтувань проектів, бізнес-планів, надання рекомендацій щодо управління виробництвом та його організації» [2, с. 234].

Ст. 14.1.85 Податкового кодексу України трактує поняття інжинірингу як «надання послуг (виконання робіт) із складення технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, виконання інженерно-розвідувальних робіт з будівництва об'єктів, розроблення технічної документації, проектування та конструкторського опрацювання об'єктів техніки і технології, надання консультації та авторського нагляду під час монтажних та пусконаладжувальних робіт, а також надання консультацій, пов'язаних із такими послугами (роботами)» [3].

Отже, поняття «інжиніринг» є багатозначним та всеохоплюючим, але наразі у наукових та законодавчих джерелах немає його однозначної дефініції.

Різні сфери застосування концепції інжинірингу зумовлюють його поділ на відповідні види, основними з яких є: технологічний, будівельний або загальний, комп'ютерний, консультативний, фінансовий, освітнянський, реінжиніринг, комплексний, системний біоінжиніринг.

Основну частку світового ринку (до 75%) складає будівельний інжиніринг, 5% припадає на консультативний інжиніринг і 10% – на технологічний інжиніринг [4, с. 161]. Однак, на наш погляд, цей поділ інжинірингу на види не є остаточним, оскільки сфера його застосування формується під впливом потреб ринку, що з часом перманентно змінюється.

Сьогодні ринок інжинірингових послуг є важливою складовою будь-якої розвинутої економіки, при цьому державні замовлення є невід'ємною частиною портфелів всіх великих інжинірингових компаній. За даними Міжнародної асоціації інженерів-консультантів (FIDIC), що об'єднує до 25% інженерів у світі, у 2006 році світовий обсяг ринку інжинірингових послуг склав більше 260 млрд. дол. США. За даними IBIS World, наразі обсяг світового ринку досяг 530 млрд. дол. США. За оцінками NASSCOM і Booz & Co., обсяг ринку інжинірингових послуг перевищить 1 трлн. дол. США до 2020 року [5, с. 22].

Західні інжинірингові компанії мають чималий досвід у цій діяльності. Натомість, слід констатувати, що ринок інжинірингу в Україні фактично перебуває лише на стадії становлення. Понад 80% вітчизняних інжинірингових компаній займають частку ринку, що менша за 0,3%. Причому більшість із них виникла із колишніх проектних інститутів чи шляхом реорганізації виробничих підприємств. Частка інжинірингових компаній, що створені «з нуля», на вітчизняному ринку є незначною.

Вітчизняний інжиніринговий бізнес переважно не спроможний формувати комплексні портфелі інжинірингових продуктів, пропонувати гнучкі схеми розрахунків із замовниками, вести активну маркетингову політику, надавати комплекс рішень у сфері захисту прав інтелектуальної власності, реалізовувати інжинірингові проекти «під ключ» тощо. Вищенаведене свідчить про необхідність вивчення зарубіжного досвіду інжинірингової діяльності, по-перше, з метою виявлення можливості його використання в

умовах вітчизняного бізнесу, по-друге, задля прогнозування тенденцій розвитку інжинірингу в Україні на найближчі роки, адже, на наше переконання, попит на інжинірингові продукти у нашій державі, як і в усьому світі, з кожним роком зростатиме.

Реалізація переважної більшості інжинірингових проектів зосереджена в економічно розвинених країнах Європи, Північної Америки та Азії. За інформацією Конференції ООН із торгівлі та розвитку, у 2013 році понад 90% інжинірингових проектів у світі надавались підприємствами саме цих країн. Згідно із зазначеним джерелом, 25% світового ринку інжинірингу належить підприємствам США, 16% – Канади, 10% – Великобританії, 10% – Нідерландів, 7% – Німеччини, 22% – підприємствам інших країн. Загалом інжинірингові підприємства Європи, відповідно до офіційної статистичної інформації, контролюють майже 45% світового ринку інжинірингу [6, с. 242].

Інжинірингові послуги надають спеціальні компанії, чисельність яких неухильно зростає. Так, станом на 2016 рік у США успішно діють понад 30 тис. фірм, у країнах ЄС – близько 15 тис., причому найбільша їх кількість знаходиться у Німеччині та Австрії. Майже 95% експорту інжинірингових послуг припадає на фірми високорозвинених країн. Основними імпортерами інжинірингових послуг є країни з ринками, що формуються (80% світового імпорту). Найбільшими ринками інжинірингових послуг А. Кондратюк та І. Манаєнко визначають Азіатсько-Тихоокеанський (53% експорту інжинірингових послуг) та Європейський (38,2%) [7].

Найбільш активними учасниками інжинірингової торгівлі є країни Європи та Північної Америки. Однак вони поступаються США обсягом торгівлі, що виводить цю державу у лідери.

Також до тенденцій розвитку міжнародного інжинірингу можна віднести те, що серед експортерів інжинірингових послуг переважають невеликі компанії, а самі послуги мають національний або регіональний характер.

Європа володіє найбільш розвинутою мережею інженерно-консультаційної служби, яка нараховує всі категорії фірм, що надають повний спектр послуг інжинірингу. Основними напрямками експорту інжинірингових послуг з країн Євросоюзу є безпосередньо країни ЄС, а також США, Швейцарія, Японія, тобто, високорозвинені країни. Невелика частка експорту припадає на Росію, Китай, Індію, Туреччину, Африку. Логістика імпорту інжинірингових послуг Євросоюзу є майже аналогічною експорту. У розвинених країнах поширене виконання робіт і надання послуг у формі комплексного інжинірингу, тобто повного обсягу послуг, поставок тощо [7].

Серед найбільш відомих західних інжинірингових компаній, варто зазначити «S&B Engineers and Constructors, Ltd.», «Innovative Design Engineering Associates, Inc.», «Day & Zimmermann», «Dresser-Rand Company», «Emerson Process Management», «eProject Management, LLC», «Flint Energy Services Ltd.», «Apex Engineering, Inc.», «Aker Solutions», «Bentley Systems Inc.», «Gross Mechanical Contractors, Inc.», «GS Engineering & Construction Corporation», «Lauren Engineers & Constructors, Inc.» [6, с. 243].

На жаль, слід констатувати, що сучасні бізнес-технології, які на Заході успішно використовуються роками, в Україні тільки починають формуватися. Відтак, вітчизняний інжиніринговий бізнес має чималий резерв щодо впровадження міжнародного досвіду реалізації інжинірингових проектів.

Як вже зазначалось, в економічно розвинутих країнах найбільш поширеним є виконання робіт і надання послуг у формі комплексного інжинірингу. Доволі часто реалізація інжинірингових проектів «під ключ» у цих країнах передбачає створення тимчасових спільних підприємств-консорціумів, в яких співпрацюють між собою кредитори, постачальники, підрядники, інжинірингові підприємства тощо. Інколи поширеною є практика, коли в межах такого консорціуму інжинірингова організація не координує весь проект, а є лише його окремою ланкою, виконуючи визначені роботи з проектування, консультування чи інших завдань [8].

Порівнюючи національний та зарубіжний досвід інжинірингу, варто зауважити, що вітчизняні машинобудівні підприємства мають чималий резерв запровадження міжнародного досвіду і практик реалізації інжинірингових проектів, а також налагодження взаємодії між інвестиційними, венчурними, інжиніринговими та іншими організаціями. Згідно зі статистичною інформацією, масштаби діяльності західних інжинірингових компаній є співставними з масштабами діяльності великих промислових вітчизняних суб'єктів господарювання. З іншого боку, як свідчить вивчення зарубіжного досвіду розвитку інжинірингу, переважна більшість відомих інжинірингових компаній пройшла свою понад столітню історію, беручи початок всього із кількох осіб. Сьогодні ж кількість їхніх працівників нерідко сягає і кількох тисяч.

Діяльність інжинірингових підприємств в економічно розвинених країнах базується на основі чітко врегульованого правового поля, що унеможливорює або істотно зменшує можливість виникнення правових суперечностей. В Україні ж ситуація зовсім інша. Зокрема, слід наголосити на тому, що за часів СРСР у жодному енциклопедичному виданні не було наведено трактування поняття «інжиніринг». Це пов'язано, насамперед, із тим, що вітчизняна інженерна практика того часу використовувала власний понятійний апарат, який відрізнявся від світового. Зокрема, ті послуги та роботи, що у розвинутих країнах ототожнювалися з інжинірингом, в Україні у 80-90-ті роки ХХ ст. називалися проектуванням, авторським наглядом, науково-дослідними розробками тощо. Станом на сьогодні ситуація суттєво не змінилася.

Інжинірингові компанії економічно розвинутих країн володіють надпотужним творчим і науково-технічним потенціалом, а також спроможні реалізувати інжинірингові проекти «під ключ». Натомість, в Україні навіть не всі суб'єкти підприємницької діяльності, які позиціонують себе як інжинірингові, насправді є такими. Значна їхня частина спеціалізується лише на наданні окремих послуг, що входять до складу інжинірингу [6, с. 243].

Як наслідок, наразі в Україні, на відміну від економічно розвинених країн, немає хоча б однієї інжинірингової компанії, яка за масштабами своєї діяльності і за асортиментом послуг може зрівнятися із західними. А за понад 20 років незалежності повноцінний ринок інжинірингу в нашій державі так і не сформувався.

В аналізованому контексті варто звернути увагу ще на одну важливу закономірність розвитку вітчизняного ринку інжинірингових послуг на відміну від зарубіжного: незважаючи на стрімкий розвиток інжинірингу в економічно розвинених країнах світу, західні інжинірингові компанії активно в Україні не представлені. Протягом тривалого періоду часу, підкреслюють Д. Островерха та В. Дергачова, західні інжинірингові компанії відносились до вітчизняного ринку, як до другорядного, де потрібно не впроваджувати високі технології, а просто «вимивати» гроші, і очевидно, що це не єдина проблема [8].

Низький попит на фінансові продукти та неякісні фінансові послуги, в умовах недосконалого законодавства, значно послаблюють фінансову безпеку України. І тому, основним напрямом виходу із цієї ситуації є розробка та впровадження принципово нових фінансових інструментів на ринку шляхом застосування сучасних новітніх технологій.

Завданням збереження поточних користувачів фінансових інструментів та залучення нових, шляхом поєднання творчого підходу з інноваційною стратегією, займається фінансовий інжиніринг.

Найбільш узагальнене тлумачення цього поняття, на нашу думку, надав Дж. Фіннерті: «фінансовий інжиніринг – це поєднання конструювання, розроблення та реалізації інноваційних фінансових інструментів і процесів, а також творчий пошук нових підходів до розв'язання проблем у галузі фінансів» [9, с. 392].

Найбільш зацікавленими у розробці та використанні продуктів фінансового інжинірингу є банки, зокрема, транснаціональні банки (далі – ТНБ). Така потреба викликана тим, що між цими фінансовими гігантами відбувається дуже жорстка конкурентна боротьба і саме продукти фінансового інжинірингу надають ТНБ конкурентні переваги та рішення,

які допомагають ефективніше використовувати їхні активи. Саме тому, такі гіганти, як «JPMorgan Chase», «Bank of America», «Wells Fargo», «Citigroup», «Morgan Stanley», «Goldman Sachs», «Barclays», «Credit Suisse», «Deutsche Bank», «Royal Bank of Scotland», «UBS» витрачають з кожним роком все більше коштів на послуги фінансових інженерів.

Взагалі продукти фінансового інжинірингу, зокрема похідні фінансові інструменти, мають високий потенціал активізації економічного співробітництва з зарубіжними країнами та інтеграції національних економік. У цьому зв'язку, констатують А. Баторшина та Т. Лебедева, розвиток фінансового інжинірингу в країнах світу одержує все більшого поширення [10].

Незважаючи на численні спроби організувати ринок похідних фінансових інструментів, в Україні продовжує функціонувати недосконала законодавча база, яка не може регулювати цей ринок. І тому перспективи розвитку найпоширенішого продукту фінансового інжинірингу класичних деривативів є невизначеними. Для ринку, який фактично не існує, створено занадто велику кількість документів, які є неузгодженими між собою та містять суттєві помилки. Суперечать нормам загальноприйнятої міжнародної практики визначення деривативів, їх трактування, регулювання, фінансового та податкового обліку з урахуванням спрямованості угод за деривативами.

Такі нормативно-правові колізії призводять до неможливості використання деривативів за їх безпосереднім призначенням. Окрім того, ця ситуація негативно впливає на інтеграцію України у світовий економічний простір та процес залучення іноземного капіталу на національний фінансовий ринок. На переконання Д.Островерхої та В. Дергачова, така невизначеність у вітчизняній законодавчо-регуляторній сфері відштовхує потенційних інвесторів [8].

Показово, що на світових фінансових ринках все більш активно проявляють себе такі деривативні ексклюзиви та їх похідні, як кредитний брокеридж, форекекс брокеридж, депозитарні розписки, ковенанти, коллатералізовані боргові зобов'язання, свопові угоди (зокрема, своп-спреда), ф'ючерсний контракт на основі фондових індексів, фінансово-інформаційні активи, сек'юритизація та багато інших. Найновішим фінансовим продуктом є краудфандінг, що являє собою особливий інноваційний різновид мікрофінансування шляхом збору коштів через Інтернет. Наразі даним інноваційним інструментом користуються переважно найбільш «продвинуті» представники інформаційно-комунікаційних технологій, що ініціюють нові ідеї та проекти, не маючи для їх практичної реалізації необхідних коштів [11, с. 433].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що міжнародний ринок інжинірингових послуг є динамічно-змінним і показує високі темпи розвитку, що є наслідком зростання у світі потреби в нових знаннях та передових технологіях.

На жаль, вітчизняний ринок інжинірингу тривалий час залишається на стадії становлення. Маючи належний кадровий потенціал та досвід успішної діяльності в даній сфері, українські інжинірингові компанії мало затребувані на внутрішньому ринку, що пояснюється низькою інноваційною активністю вітчизняних підприємств.

Ускладнюючим чинником для сприйняття й практичного освоєння інноваційних фінансових інструментів на фінансовому ринку України є відсутність відповідної законодавчо-нормативної бази, незацікавленість венчурних інвесторів, незнання старшим поколінням бізнесменів англійської мови (у зв'язку з цим виникає проблема розуміння буквального значення термінів іноземного походження) тощо.

Вищенаведені положення дозволяють зробити висновок про існування значного досвіду зарубіжних інжинірингових компаній у сфері реалізації інжинірингових проектів, на відміну від вітчизняних. Відтак, інжиніринговий бізнес в Україні має чималий резерв запровадження міжнародної практики реалізації інжинірингових проектів. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у виявленні пріоритетних завдань розвитку вітчизняного інжинірингу на найближчу перспективу з урахуванням зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Заболоцька Р. О. Кон'юктура світового ринку послуг : навч. посіб. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. 304 с.
2. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Львів : «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
3. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення: 06.02.2020).
4. Швець Н. В., Хандій О. О. Основні риси та тенденції розвитку ринку інжинірингових послуг. *Економіка та право*. 2015. № 3(42). С. 160-164.
5. Ярошук А. О. Кон'юктура світового ринку інженерно-технічних послуг та перспективи розвитку інжинірингових центрів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 11. С. 20-24.
6. Кузьмін О. С., Жежуха В. Й., Городиська Н. А. Іноземний досвід інжинірингової діяльності. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 240-245.
7. Кондратюк А. А., Манаєнко І. М. Розвиток міжнародного інжинірингу : світові тенденції та вітчизняні реалії. *Актуальні проблеми економіки: збірник наукових праць молодих вчених*. 2017. № 11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/viewFile/102775/97854> (дата звернення: 06.02.2020).
8. Островерха Д. В., Дергачова В. В. Фінансовий інжиніринг як інструмент антикризового управління підприємством. *Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених*. 2016. № 10. URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22456/1/2_20_Ostroverkha.pdf (дата звернення: 05.02.2020).
9. Іванілова О. А. Фінансовий інжиніринг як інструмент формування банківських новацій. *Наукові записки. Серія: Економіка*. 2011. Вип. 18. С. 392-397.
10. Баторшина А. Ф., Лебедева Т. Ю. Перспективи розвитку фінансового інжинірингу в Україні та світі. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=882> (дата звернення: 04.02.2020).
11. Лук'янов В. С. Деривативні фінансові інструменти як продукт фінансового інжинірингу. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 3(153). С. 431-437.

References:

1. Zabolots'ka, R.O. (2011), *Kon'yuktura svitovoho rynku posluh* [The world market for services], VPTS «Kyuyivs'kyu universytet», Kyiv, Ukraine.
2. Zahorodniy, A.H. and Voznyuk, H.L. (2005), *Finansovo-ekonomichnyy slovnyk* [Financial and economic dictionary], L'vivs'ka politehnika, L'viv, Ukraine.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), “Tax Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (Accessed 06 February 2020).
4. Shvets', N.V. and Khandiy, O.O. (2015), “Main features and tendencies of the development of the engineering services market”, *Ekonomika ta pravo*, vol. 3(42), pp. 160-164.
5. Yaroshchuk, A.O. (2015), “Conjuncture of the world market of engineering and technical services and prospects of development of engineering centers in Ukraine”, *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 11, pp. 20-24.
6. Kuz'min, O.Ye. Zhezhukha, V.Y. and Horodys'ka, N.A. (2014), “Foreign experience of engineering activity”, *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 240-245.
7. Kondratiyuk, A.A. and Manayenko, I.M. (2017), “Development of international engineering: world tendencies and national realities”, *Aktual'ni problemy ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh*, [Online], vol. 11, available at: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/viewFile/102775/97854> (accessed 06 February 2020).
8. Ostroverkha, D.V. and Derhachova, V.V. (2016), “Financial engineering as a tool for crisis management of an enterprise”, *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnya: zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh*, [Online], vol. 10, available at: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22456/1/2_20_Ostroverkha.pdf (accessed 05 February 2020).
9. Ivanilova, O.A. (2011), “Financial engineering as a tool for forming banking innovations”, *Naukovi zapysky. Seriya: Ekonomika*, vol. 18, pp. 392-397.
10. Batorshyna, A.F. and Lyebedyeva, T.Yu. (2012), “Prospects for the development of financial engineering in Ukraine and the world”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=882> (accessed 04 February 2020).
11. Luk'ianov, V.S. (2014), “Derivative financial instruments as a product of financial engineering”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 3(153), pp. 431-437.

УДК: 336.77

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.28>**Пристемський О.С.**

доктор економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9743-3563>

Prystemskiy Oleksandr

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

FINANCIAL PROVISION FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT

В статті проведений аналіз фінансово-економічних показників сільського господарства України, що дозволив виявити у структурі фінансових ресурсів найбільша частка належить власному капіталу підприємств, як головному джерелу їх утворення. Встановлено, що особливості сільськогосподарського виробництва значно впливають на функціонування галузі. Особливу увагу приділено традиційним джерелам фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, які включають власний капітал, банківське кредитування, інвестиції та лізинг. Виявлено, що обмеженість фінансових ресурсів у сільському господарстві викликає погіршення його фінансової безпеки. Фінансове забезпечення розвитку сільського господарства як фактор забезпечення фінансової безпеки реалізується шляхом розширення джерел фінансових ресурсів підприємств галузі. Серед пріоритетних джерел фінансових ресурсів варто віднести лізинг, компенсація кредитів, аграрні розписки, фондові біржі, іноземні інвестиції та благодійні фонди.

Ключові слова: сільське господарство, фінансова безпека, лізинг, капітал, кредитування, інвестиції.

В статье проведён анализ финансово-экономических показателей сельского хозяйства Украины, который позволил определить, что в структуре финансовых ресурсов большая часть принадлежит собственному капиталу предприятия как главному источнику их образования. Определенно, что особенности сельскохозяйственного производства значительно влияют на функционирование отрасли. Особое внимание уделено традиционным источникам финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий, которые включают собственный капитал, банковское кредитование, инвестиции и лизинг. Выявлено, что ограниченность финансовых ресурсов в сельском хозяйстве вызывает ухудшение его финансовой безопасности. Финансовое обеспечение развития сельского хозяйства как фактор обеспечения финансовой безопасности реализуется путем расширения источников финансовых ресурсов предприятий отрасли. Среди приоритетных источников финансовых ресурсов следует отнести лизинг, компенсация кредитов, аграрные расписки, фондовые биржи, иностранные инвестиции и благотворительные фонды.

Ключевые слова: сельское хозяйство, финансовая безопасность, лизинг, капитал, кредитование, инвестиции.

The article analyzes the financial and economic indicators of agriculture in Ukraine, which allowed to reveal in the structure of financial resources the largest share belongs to the equity of enterprises, as the main source of their education. It has been established that the features of agricultural production have a significant influence on the functioning of the industry. Particular attention has been paid to traditional sources of financial resources of agricultural enterprises, which include equity, bank lending, investment and leasing. It is revealed that the limited financial resources in agriculture causes deterioration of its financial security. The most acute question relates to the material and technical base of production, the high cost of which is not suitable for small and medium enterprises. This affects the quality of production, the deterioration of the export potential of the industry, as the park of new high-efficiency agricultural machinery decreases, and the capital and current repairs of the existing one are

not carried out due to the price of spare materials. It has been established that agricultural production should be equipped with high-tech means to remain competitive on the domestic and foreign markets. Dynamics of attraction of financial resources by domestic agroholdings through international stock exchanges are analyzed. It is established that it is expedient to change the conditions for granting the right to receive financial support: to determine the financial security indices (in particular, the coefficients of financial dependence, financial stability, the ratio of attracted and equity capital, the coefficient of financial independence (autonomy), maneuverability of own funds, concentration of the loan Capital, current liabilities, long-term liabilities, and the attraction of current assets to accounts receivable. Financial security of agricultural development requires effective financial support, which is achieved through the use of alternative sources of funding, including leasing, lending, agrarian receipts, stock exchanges, foreign investments.

Key words: *agriculture, financial security, leasing, capital, lending, investment.*

Постановка проблеми. Варіативність використовуваних джерел фінансових ресурсів при оптимальній своїй концентрації дозволяє забезпечити фінансову безпеку розвитку сільського господарства. Крім того, структура фінансових ресурсів має тісний взаємозв'язок із ринковою вартістю господарюючого суб'єкта, що засвідчує актуальність досліджуваного питання у контексті фінансової безпеки сільського господарства. Формування ефективної структури фінансування сільського господарства, що безпосередньо впливає на рівень фінансової безпеки розвитку сільського господарства, знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних вчених, але необхідно акцентувати увагу, що лауреатами нобелівської премії Ф. Модільяні та М. Міллером було доведено унікальність доцільної структури фінансових ресурсів для кожного підприємства [1].

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми фінансового забезпечення розвитку сільського господарства присвячено праці багатьох як вітчизняних так і закордонних науковців – Н. С. Медведкової, О.О. Непочатенко, В. А. Шинкара, К. Ф. Черкашиної, В. Я. Плаксієнка, К. В. Лозінської, О. Я. Стойко, Д. М. Черваньова, С. А. Власюка та інших. Даній тематиці на рівні держави присвячено ряд статей та монографій. Проте, аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок в цьому напрямку, доводить, що у вітчизняній науковій літературі бракує системного дослідження окремих питань, присвячених цій тематиці.

Мета статті. Провести аналіз фінансового забезпечення розвитку сільського господарства та визначити шляхи розширення джерел фінансових ресурсів підприємств галузі.

Результати дослідження. Аналіз фінансово-економічних показників сільського господарства України дозволив виявити, що у структурі фінансових ресурсів найбільша частка належить власному капіталу підприємств, як головному джерелу їх утворення. Безумовно, наявність власного капіталу має безліч переваг для забезпечення фінансової безпеки підприємства, але разом з тим має певний перелік обмежень, які стримують ефективне їх функціонування та розвиток. Особливо дане питання загострюється в умовах фінансової кризи країни, яка посилює інфляцію та дестабілізувала валютні курси. Таким чином власний капітал більшості підприємств сільського господарства виявився незахищеним від дії зазначених умов, що віддзеркалювалось порушенням фінансової безпеки досліджуваної галузі. Відповідно існує залежність структури фінансових ресурсів від фінансової стійкості господарюючих суб'єктів галузі для збереження їх фінансової безпеки.

Особливості сільськогосподарського виробництва значно впливають на функціонування галузі, що в першу чергу віддзеркалюється на його фінансовому забезпеченні. Існуюча структура фінансових ресурсів, яка протягом останніх років є відносно стабільною, не здатна задовольнити в повному обсязі потреби галузі, а концентрація власного капіталу як пріоритетного джерела фінансування знижує мобільність та адаптивність господарюючих суб'єктів до світових тенденцій. Сучасні умови між-

народних аграрних ринків мають дуже високі орієнтири, на які необхідно рівнятися вітчизняним виробникам. Перш за все це стосується якості виробництва та засобів виробництва. Обоє із зазначених факторів взаємозалежні.

Більшість господарюючих суб'єктів галузі не можуть дозволити здійснювати сільськогосподарську діяльність із використанням сучасного технічного оснащення, використовувати технології часто морально застарілі, а наявність на ринку дрібних виробників (господарств населення), які взагалі не підлягають об'єктивному аналізу, порушують фінансову безпеку галузі, що в першу чергу має вплив на ринкову конкурентоздатність продукції. Першопричиною даного становища варто назвати низький рівень фінансового забезпечення. Адже оновлення технічного оснащення виробництва вимагає значних капіталовкладень. І ми отримуємо замкнуте коло порушення фінансової безпеки: низька якість продукції та висока собівартість виробництва знижують прибутки господарюючих суб'єктів; отримуючи низькі прибутки господарюючі суб'єкти не мають можливості збільшити обсяг фінансових ресурсів; за відсутності достатнього обсягу фінансових ресурсів господарюючі суб'єкти не мають змоги покращити якість виготовленої продукції, знизити її собівартість і як наслідок зміцнити ринкову позицію, щоб отримати більші прибутки й збільшити обсяг фінансових ресурсів і так далі.

Серед традиційних джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, які включають власний капітал, банківське кредитування та інвестиції, існують альтернативні, до яких входять зокрема лізинг. Розвиток сільського господарства одночасно із розвитком ринкової економіки передбачає перш за все забезпечення високого рівня конкурентоздатності та фінансової безпеки, що вимагає залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективне управління ними.

Обмеженість фінансових ресурсів у сільському господарстві викликає погіршення його фінансової безпеки. Найбільш гостро дане питання стосується матеріально-технічної бази виробництва, висока вартість якої є невід'ємною для малих та середніх підприємств. Це впливає на зниження якості виробництва, погіршення експортного потенціалу галузі, оскільки зменшується парк нової високоефективної сільськогосподарської техніки, а капітальний і поточний ремонт існуючої не проводиться через ціну запасних матеріалів. В результаті, як зазначають науковці, загальні втрати сільського господарства, пов'язані з нестачею та низьким технічним станом машин, лише по врожаю становлять 30%, а через перевищення витрат паливно-мастильних матеріалів 10-12%. Разом з тим, рівень забезпеченості сільськогосподарською технікою становить 40-58%, з яких 90% відпрацювали амортизаційний термін, рівень зносу технічного обладнання перевищує 70%, у той час як виробничі потужності вітчизняного сільськогосподарського машинобудування завантажені не більше ніж на 20%.

Виробництво сільськогосподарської продукції має бути забезпечене високотехнологічними засобами, щоб залишатися конкурентоздатними на внутрішньому та зовнішньому ринках. Техніко-технологічне оснащення виробництва для забезпечення та посилення рівня фінансової безпеки розвитку сільськогосподарських підприємств за умов обмеження інших фінансових ресурсів або для ефективного використання наявних можливе завдяки використанню лізингу, сучасного інструменту який поєднує в собі ознаки оренди й кредиту. Крім того, ключовою перевагою лізингу перед кредитуванням варто назвати відсутність застави, яка для сільського господарства часто виступає проблемним питанням. Як показали результати проведеного аналізу, в Україні кредити відіграють важливу роль у фінансовій безпеці розвитку сільського господарства. За роки незалежності стан кредитного забезпечення галузі зазнало значних реформ [2].

Компенсація відповідно до даної програми надається на конкурсній основі підприємствам сільського за кредитними угодами. Необхідно зауважити, що такий різновид бюджетної підтримки є вкрай важливий для розвитку сільського господарства та забез-

печення його фінансової безпеки, але його функціонування є неефективним та передбачає вибір лише певних господарюючих суб'єктів, що знижує його об'єктивність.

Зокрема, рішення про надання фінансової підтримки приймаються на засіданні конкурсної комісії, а право першочерговості отримують такі господарюючі суб'єкти: під час прийняття рішення щодо надання компенсації перевага надається позичальникам. Тому, право на отримання даних коштів має незначна частка господарюючих суб'єктів, а враховуючи, що для її отримання необхідно виконати цілу низку умов, значна частка підприємств взагалі не подає заявку на їх отримання.

Відповідно до наведених даних, така фінансова підтримка безумовно є важливою для забезпечення фінансової безпеки розвитку сільського господарства, але потребує удосконалення. Перш за все на нашу думку її обсяги мають бути значно підвищеними і залежати від стану сільського господарства, національної економіки та потреб господарюючих суб'єктів. Роль держави у забезпеченні фінансової безпеки галузі не повинна мати характер «постійного джерела фінансових ресурсів», а мати на меті стимулювання високоякісного сільськогосподарського виробництва, здатного підтримати продовольчу та національну безпеку.

Також, доцільним є зміна умов надання права на отримання фінансової підтримки: визначити умовою отримання фінансової підтримки показники фінансової безпеки (зокрема коефіцієнти фінансової залежності, фінансової стабільності, співвідношення залученого і власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), маневреності власних засобів, концентрації позикового капіталу, поточних зобов'язань, довгострокових зобов'язань, залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість. Саме аналіз даних показників дозволить комісії мати об'єктивну характеристику стану підприємства, його здатності до виконання кредитних зобов'язань та необхідності у компенсації кредитів. Також пріоритетними мають бути стратегічні та низькорентабельні види діяльності (як у регіональному вимірі так і загальнонаціональному).

Альтернативним інструментом залучення кредитних фінансових ресурсів для підтримання фінансової безпеки розвитку сільського господарства на сьогодні є аграрні розписки. Механізм надання аграрних розписок перейшов у практику вітчизняних підприємств із Бразилії, товарооборот за якими становлять близько 5 млрд дол. США. Вченими встановлено зростання в два рази товарообороту зернових культур, головним фактором якого вважають аграрні розписки.

Фінансова аграрна розписка – це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію або живі тварини у визначеній кількості та якості [3]. Виконання боржником зобов'язань за фінансовими аграрними розписками здійснюється лише в безготівковій формі. Використання можливостей фондового ринку для розширення джерел залучення фінансових ресурсів для забезпечення високого рівня фінансової безпеки на сьогодні має високі перспективи [4].

Функціонування фондового ринку у Україні має безліч перепон та повну відсутність ліберальної підтримки державних органів, але найбільшого ускладнення зазнав даний процес саме для господарюючих суб'єктів сільського господарства після погіршення політичної ситуації в країні. Про це свідчать аналітичні дані обсягів залучення коштів українськими агрохолдингами через зарубіжні фондові біржі [5].

Необхідно звернути увагу, що значного впливу на фінансову безпеку сільського господарства здійснює доступність фінансових ресурсів, їх належний обсяг та стабільність надходження. Аналізуючи динаміку залучення фінансових ресурсів вітчизняними агрохолдингами через міжнародні фондові біржі виявлено, що обсяги залучених коштів залежать від стану макроекономічної ситуації в країні та світі. Зокрема, значне зниження активності підприємств сільського господарства країни на міжна-

родній арені пов'язані із втратою довіри до вітчизняних підприємств та посиленням фінансово-економічної й політичної кризи країни.

Завдяки широким фінансовим можливостям, фондовий ринок дозволяє значно зміцнити фінансову безпеку сільського господарства, забезпечивши надходження необхідних грошових ресурсів. Варто врахувати, що у сучасних умовах він потребує реформування та адаптування до економічної системи країни.

Забезпечення фінансової безпеки розвитку сільського господарства відбувається також за рахунок безоплатних цільових фінансових ресурсів, зокрема шляхом фінансування благодійними фондами, діяльність яких направлена на подолання загальнодержавних або світових проблем, серед яких подолання бідності, підтримання продовольчої безпеки тощо. Серед благодійних організацій, які надають фінансові ресурси для розвитку сільського господарства варто назвати Heifer International, діяльність якої направлена на надання допомоги у вигляді тварин, рослин, знань, навичок, а також інших ресурсів бідним родинам для того, щоб допомогти їм відчувати впевненість у їхніх силах.

Крім того, високою ефективності у питанні фінансового забезпечення сільського господарства як пріоритету його фінансової безпеки відзначаються іноземні інвестиції. Інвестиційний клімат України для міжнародних інвесторів є не сприятливим та відзначається значним ризиком у порівнянні із іншими країнами. Зважаючи на отримані дані вважаємо, що покращення інвестиційного клімату України сприятиме зростанню іноземних інвестицій в галузь, що дозволить посилити рівень фінансової безпеки [6].

Висновки. Фінансове забезпечення розвитку сільського господарства реалізується шляхом розширення джерел фінансових ресурсів підприємств галузі. Серед пріоритетних джерел фінансових ресурсів варто віднести лізинг, компенсація кредитів, аграрні розписки, фондові біржі, іноземні інвестиції та благодійні фонди. Фінансова безпека розвитку сільського господарства потребує ефективного фінансового забезпечення, яке досягається шляхом залучення альтернативних джерел фінансування, серед яких лізинг, кредитування, аграрні розписки, фондові біржі, іноземні інвестиції.

Список використаних джерел:

1. Modigliani F., Miller M. Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*, 1963, vol. 53, no. 3.
2. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF/paran8#n8> (дата звернення: 03.02.2020).
3. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про аграрні розписки» № 9610 від 19.12.2011 р. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42135 (дата звернення: 04.02.2020).
4. Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О., Терещук С.М. Аграрна розписка як альтернативний варіант фінансового забезпечення аграрного виробництва. *бірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* № 4(70). Том 2, 2012. С. 74-79.
5. Варшавська фондова біржа [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gpw.pl/o-spolce_ru (дата звернення: 05.02.2020).
6. Пристемський О.С. Фінансове забезпечення розвитку сільського господарства як фактор його фінансової безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Економіка і менеджмент.* 2017. С. 18-21.

References:

1. Modigliani F., Miller M. (1963). Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*, vol. 53, № 3.
2. The order of using the funds provided for in the state budget for financial support of measures in the agro-industrial complex by reducing the cost of loans Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2015 № 300. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF/paran8#n8> (date of appeal 03.02.2020).

3. Explanatory note to the Draft Law of Ukraine "On Agrarian Receipts" No. 9610 dated December 19, 2011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42135 (date of appeal 04.02.2020).

4. Kaletnik G.M., Pchelianska G.O., Tereshchuk S.M. (2012). Agricultural application as an alternative variant of financial support of agricultural production. Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences. No. 4(70) Vol. 2, pp. 74-79.

5. Warsaw Stock Exchange. URL: http://www.gpw.pl/o_spolce_ru (date of appeal 05.02.2020).

6. Prystemskiy O.S. (2017). Financial support for agricultural development as a factor of its financial security. Pp. 18-21.

УДК 336.132

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.29>

Танклевська Н.С.

доктор економічних наук, професор,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2906-4051>

Tanklevska Nataliya

State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ

THE THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF THE FINANCIAL POLICY OF THE REGION'S ECONOMIC GROWTH

Узагальнено та уточнено теоретичний базис формування фінансової політики економічного зростання регіону. Визначено вплив фінансової політики на економічний розвиток регіону. Виявлено, що фінансова політика економічного зростання регіону не тільки структурована, а й системна, тобто пов'язана з усіма елементами загальної економічної та регіональної політики і раціонально взаємозалежна за своїми структурними елементами. Доведено, що стабільне економічне зростання регіону тісно пов'язане з місцевим економічним розвитком. Комплексність фінансової політики економічного зростання регіону припускає, що внесення виправлень у показники й механізми реалізації фінансової політики вимагає сценарної оцінки варіантів з урахуванням прямих і непрямих наслідків їхнього впливу на економіку регіону й окремих галузей і суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова політика, економічне зростання, регіон, регіональна політика, фіскальна політика, держава, політика.

Обобщены и уточнены теоретический базис формирования финансовой политики экономического роста региона. Определено влияние финансовой политики на экономическое развитие региона. Выявлено, что финансовая политика экономического роста региона не только структурирована, но и системная, то есть связана со всеми элементами общей и региональной политики и рационально взаимосвязана по своим структурными элементами. Доказано, что стабильный рост региона тесно связано с местным экономическим развитием. Комплексность финансовой политики экономического роста региона предполагает, что внесение поправок в показатели и механизмы реализации финансовой политики требует сценарной оценки вариантов с учетом прямых и косвенных последствий их влияния на экономику региона и отдельных отраслей и субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая политика, экономический рост, регион, региональная политика, фискальная политика, государство, политика.

The state's financial policy in the current conditions of market transformation is crucial for the development of both the national economy and its regions. The complications of the processes of economic transformation, the instability of their economic growth, the financial crisis and its negative effects have revealed that the existing financial policy is incapacitated and poorly effective, unable to respond adequately and in a timely manner to such events. The purpose of the article is to substantiate the conceptual approaches to the formation of the modern financial policy of the region's economic growth. The research used the appropriate scientific methods: deduction, monographic, analysis and synthesis. Modern development of financial theory is considered in conjunction with economic schools and theories and concepts. However, it was discovered that today the financial policy of the region's economic growth does not have a certain ideology and is situational, inconsistent and contradictory, since its new paradigm, which would have a modern methodological basis and take into account the dynamics and consequences of the market transformation of the economy, would not have formed yet an integrated system of organization of internal and external financial relations and effective methods of their regulation, adapted to the existing conditions of both the national economy and the regional one. Financial policy is a complex and multi-level category, which has different forms of manifestation, internal and external factors of formation. This necessitated the improvement of its theoretical interpretation as an imperative, theoretically and scientifically substantiated system of measures for the planning, organization, regulation and control of financial relations in the process of creation and use of financial resources of the state and economic entities. Awareness and practical comprehension of the problem allowed to scientifically designate a new paradigm of the financial policy of the economic growth of the region, which is based on the modern methodological basis, takes into account the dynamics, consequences and the existing conditions of a market economy. In developing the financial policy of economic growth of the regions, existing disproportions should be taken into account not only economic development of the country's regions, but also disproportions of economic growth.

Key words: *financial policy, economic growth, region, regional policy, fiscal policy, state, policy.*

Постановка проблеми. Сучасна фінансова політика держави в умовах ринкових та глобалізаційних перетворень виступає визначальною для розвитку як національної економіки, так й її регіонів. Ускладнення процесів економічних трансформацій, нестабільність їх економічного зростання, фінансова криза та її негативні наслідки виявили, що існуюча фінансова політика є недієздатною та низько ефективною, не в змозі адекватно і своєчасно реагувати на такі події. В свою чергу, економічне зростання є ключовою проблемою макроекономічної політики всіх країн світу.

При цьому, успішні регіони, які мають високий рівень доходів, стурбовані соціальними наслідками росту, водночас перед депресивними регіонами виникає цілком інше завдання щодо досягнення стійких довгострокових темпів економічного зростання. Це зумовлює неухильне зростання значущості теоретичного осягнення нових наукових підходів до формування й реалізації ефективної фінансової політики економічного зростання регіонів з метою забезпечення якісного розвитку регіонів, зміцнення їх експортного потенціалу та продовольчої безпеки, створення сприятливих умов життєдіяльності для теперішніх і наступних поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування та впровадження фінансової політики та її окремих складових були висвітлені такими відомими українськими вченими, як В. Алексійчук, В. Амбросов, В. Андрійчук, О. Гудзинський, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, Ю. Лузан, І. Лукінов, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, Б. Пасхавер, П. Саблук, В. Синчак, Л. Худолій, А. Чупіс та ін. Питання економічного зростання регіонів є сферою наукових інтересів багатьох українських вчених, серед яких варто відзначити С. Белай, С. Білу, М. Гончаренко, М. Долішнього, А. Кузнєцова, О. Лебединську, В. Мамонову. Вони збагатили економічну науку фундаментальними ідеями, які стали фактором нових світоглядних орієнтацій. Під впливом їхніх досліджень суттєво змінилися уявлення про систему фінансування, фіскальну, страхову та регіональну політики, що ознаменувало новий етапний поворот у їх вивченні.

Сьогодні у фінансовій науці залишаються складними та багатоаспектними питаннями формування сучасної парадигми фінансової політики економічного зростання регіону, визначення принципів, факторів і закономірностей її впровадження з урахуванням необхідності вдосконалення суспільно-економічного відтворення. Така фінансова парадигма базується на сукупності концептуальних підходів до формування сучасної фінансової політики економічного зростання регіону.

Метою статті є визначення та обґрунтування теоретичного базису з формування сучасної фінансової політики економічного зростання регіону.

Виклад основних матеріалів та їх обґрунтування. Існуючі нині наукові погляди на фінансову політику недостатньо вивчають як внутрішні, так і зовнішні чинники її формування, а також різні форми прояву. Єдності думок у визначенні поняття фінансової політики дотепер не досягнуто й у середовищі сучасних економістів. Зокрема, Кемпбелл Р. Макконнелл і Стенлі Л. Брю сполучають поняття фінансово-бюджетної й фіскальної політики, визначаючи їх як зміни, внесені урядом до порядку державних витрат й оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості й неінфляційного національного продукту [1; 2].

Очевидно, що фіскальна політика – важлива, але все-таки частина загальної фінансової політики, пов'язаної передусім з політикою в галузі державних доходів. Більш логічним виглядає визначення фінансової політики представниками марксистської школи, що вбачають у фінансовій політиці сукупність державних заходів щодо стабілізації фінансових ресурсів, їхнього розподілу й використання для здійснення державою її функцій, указуючи, що соціальна спрямованість й ефективність впливу фінансової політики на розвиток продуктивних сил і виробничих відносин визначаються об'єктивними закономірностями економічного розвитку, суспільно-політичним устроєм країни. Опарін В. трактує фінансову політику як комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей [3]; С. Юрій як сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які держава здійснює через фінансову систему [4]; О. Василик – діяльність держави, підприємства щодо цілеспрямованого використання фінансів [5].

Тому на відміну від її традиційного вузького тлумачення як діяльності держави і підприємств щодо цілеспрямованого використання фінансових ресурсів [5], вважаємо доцільним здійснити теоретичну інтерпретації категорії «фінансова політика» шляхом її розширення і трактоване як імперативну, теоретично й науково обґрунтовану систему заходів щодо планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування та використання фінансових ресурсів держави та підприємств [6].

Узагальнення досягнень наукової думки у сфері державної фінансової політики, зорієнтованої на використання всієї сукупності категорій управління фінансовими відносинами (фінансового процесу, фінансового права, фінансів, фінансової системи, фінансового механізму, які становлять організаційно-економічний зміст фінансової політики), дозволили встановити, що фінансова політика – не тільки структурована, а й системна категорія, пов'язана з усіма елементами загальної економічної політики і раціонально взаємозалежна зі своїми структурними елементами. Особливість фінансової політики як науково-практичного поняття полягає в тому, що в ній одночасно поєднуються й рівноправно співіснують об'єктивне (незалежно від волі й свідомості людей) і суб'єктивні (імперативне, державно-вольове, організаційно-управлінське) начала.

Сучасний розвиток фінансової теорії розглядається у взаємозв'язку з економічними школами і теоріями, концепціями. Проте виявлено, що нині фінансова політика економічного зростання регіону не має певної ідеології і носить ситуативний, непослідовний та суперечливий характер, оскільки ще не сформувалася її нова парадигма, яка

б мала сучасне методологічне підґрунтя і враховувала б динаміку та наслідки ринкової трансформації економіки, передбачала б побудову цілісної системи організації внутрішніх і зовнішніх фінансових взаємовідносин та ефективних методів їх регулювання, адаптованих до існуючих умов як національної економіки так і регіональної.

Слід відзначити, що в економічній системі ринкового типу саме економічний розвиток регіону становить базис, на якому формуються первинні ресурсні та фінансові потоки, закладаються основи регіонального поділу праці та виробничої кооперації, утворюються стабільні зв'язки та взаємозалежності різноманітних видів відтворювальних циклів та соціально-економічних процесів. Саме місцевий економічний розвиток відтворює зв'язки, на основі яких формуються внутрішні регіональні та національні ринки, зміцнюється єдність національної економіки. Місцеве економічне зростання розглядається як стабільний, випереджаючий розвиток, як відтворення регіональної економіки на засадах інтенсивного розвитку, збільшення обсягів валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу. У широкому розумінні «місцеве економічне зростання» – це постійне зростання добробуту громадян, що проживають на території країни – в містах, селищах та селах [7].

Стабільне економічне зростання регіону тісно пов'язане з місцевим економічним розвитком, що й формує підґрунтя для економічного зростання на рівні міст, селищ, сіл. Місцевий економічний розвиток – це діяльність підприємств, суб'єктів господарювання на території регіону, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін, спрямована на примноження економічних ресурсів громади, отримання позитивного соціально-економічного ефекту. Стабільний місцевий економічний розвиток надає можливості працевлаштування економічно активного населення в регіоні, є основою для підвищення добробуту місцевих мешканців, сприяє підвищенню якості життя на всій території країни [8].

Практичне осмислення такої проблеми дозволило науково означити нову парадигму фінансової політики, яка ґрунтується на відповідному базисі, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного зростання регіону та життя сучасного українського суспільства. Різні економічні школи і теорії, формують окремі сегменти фінансової науки. При цьому їх можна зобразити у вигляді двох базових блоків: в одному містяться теорії, що досліджують процес прийняття колективних рішень у державі, у другому – теорії, що базуються на економіці добробуту. У першому випадку йдеться про фінансову науку, орієнтовану на суспільний вибір, у другому випадку – на економіку добробуту. Але, незважаючи на це, в обох напрямках фінансової науки до об'єкта аналізу застосовується модель економічно раціональної поведінки індивіда (хоча з різним ступенем послідовності). Саме цим вони й відрізняються від «старих» наукових концепцій, у яких не так явно використовувалась ця модель. При цьому встановлено, що базові теоретичні засади побудови фінансової політики розвитку сільського господарства закладено у наукових доктринах економічної теорії, зокрема, неокласичної та інституціональної теорій [9].

Економічний зміст фінансової політики держави спирається на об'єктивність фінансових відносин, які покладено в її основу, а також на ступінь відповідності здійснюваної політики сучасним економічним законам, закономірностям розвитку фінансової системи і сформованим економічним реаліям. Якщо фінансова концепція і конкретні фінансові заходи не відповідають економічному базису, то така фінансова політика приречена на провал. Узагальнення наукових підходів до дослідження процесу реалізації фінансової політики, дало змогу встановити, що для досягнення економічного зростання регіону повинна бути забезпечена чітка взаємодія всіх видів фінансової політики і елементів фінансового механізму, зокрема його підсистем, фінансових важелів (фінансові норми і нормативи, ліміти і резерви, стимули, санкції), фінансових методів, правового, нормативного та інформаційного забезпечення.

Вплив на економічний розвиток регіону здійснюється через фінансовий інструментарій, який ґрунтується на відповідних структурних елементах фінансового механізму. Поєднання елементів фінансового механізму становить його «конструкцію», яка приводиться в дію встановленням кількісних параметрів кожної складової. При цьому дієвість фінансового інструментарію залежить від ефективності використання його окремих елементів. Враховуючи це, структуру фінансового інструментарію управління розвитком регіону доцільно поділяти на такі головні елементи: організаційну структуру управління фінансами в регіоні; чинну законодавчо-нормативну базу, яка регулює фінансове управління державними фінансами, фінансами підприємств та фінансами галузей; планів розвитку державних фінансів і підприємств; систему стимулів й обмежень фінансово-господарської діяльності на місцевому рівні; інструменти контролю за функціонуванням фінансів на всіх рівнях управління з метою подальшого удосконалення реалізації фінансової політики. Лише комплексне застосування всіх фінансових інструментів може забезпечити якісний динамічний економічний розвиток регіону.

З'ясовано, що фінансова політика економічного зростання регіону не тільки структурована, а й системна, тобто пов'язана з усіма елементами загальної економічної та регіональної політики і раціонально взаємозалежна за своїми структурними елементами. Звідси випливає необхідність комплексного, системного підходу до побудови і реалізації фінансової політики. Вона не може бути незмінною на різних етапах і циклах соціально-економічного розвитку як країни так і її окремих регіонів. Це передбачає періодичне введення у фінансову політику нових елементів, коригування або скасування колишніх.

Комплексність фінансової політики економічного зростання регіону припускає, що внесення виправлень у показники й механізми реалізації фінансової політики вимагає сценарної оцінки варіантів з урахуванням прямих і непрямих наслідків їхнього впливу на економіку регіону й окремих галузей і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим уперше запропоновано поняття «фінансова політика економічного зростання регіону» як сукупність законодавчих, організаційних та соціально-економічних заходів державних і місцевих органів влади й управління, а також суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, які базуються на науково-обґрунтованій концепції, що спрямована на досягнення запланованого динамічного економічного, соціального і екологічного ефектів на рівні окремого регіону.

Таким чином, тривалість періоду економічного зростання, достатня для підтвердження тенденції його стійких темпів, має становити не менш як два десятиліття [10], хоча й такий строк, особливо для територій з низькими стартовими умовами, може виявитися недостатнім для закріплення одержаних результатів. Сьогодні в Україні поки не сформована система факторів, які б забезпечили динамічні темпи зростання у поєднанні зі структурною трансформацією відповідної регіональної економіки. Основою такої трансформації має стати формування нової якості економічного зростання, абстрактною характеристикою якого є його кордони: якісний, кількісний, просторовий і часовий. Нова якість економічного зростання є вищим щаблем еволюції економічного розвитку, оптимізації співвідношення інтересів на всіх рівнях господарства як усередині країни, так і за її межами і тому потребує вивчення як в просторі, так і в часі. При розробці концепції нової якості економічного зростання регіонів мають враховуватись наявні диспропорції не просто економічного розвитку регіонів країни, а диспропорції економічного зростання, здійснювати акцент на посилення фінансового потенціалу [11; 12].

Висновки. Формування ефективної фінансової політики економічного зростання регіону вимагає аналізу методологічних підходів до цього процесу як різновиду економічного пізнання, оскільки фінансова політика як галузь економіки утворює єдиний

комплекс з наукою та, відповідно, використовує методи, що забезпечують науковий супровід вирішення її актуальних проблем. Усвідомлення і практичне осмислення проблеми дозволило науково означити нову парадигму фінансової політики економічного зростання регіону, яка ґрунтується на сучасному методологічному базисі, враховує динаміку, наслідки та існуючі умови ринкової економіки, передбачає побудову цілісної системи організації та регулювання внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин, розглядаючи її через призму метафізичного та діалектичного підходів, а також спираючись на позитивістський, герменевтичний, синергетичний та інші підходи до осмислення економічного життя сучасного українського суспільства. Встановлено, що базові теоретичні засади побудови фінансової політики закладено у наукових доктринах економічної теорії, зокрема неокласичної та інституціональної теорій. При розробці фінансової політики економічного зростання регіонів мають враховуватись наявні диспропорції не просто економічного розвитку регіонів країни, а диспропорції економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Жанс Э. История экономической мысли XX века. Москва : Ин-т литературы, 1959. 572 с.
2. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: [Монографія]. Херсон : Айлант, 2015. 184 с.
3. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): [Навч. посіб.]. Київ : КНЕУ, 1999. 164 с.
4. Юрій С.І., Бескид Й.М., Дем'янишин В.Г. та ін. Бюджетна система. Вишкіл студії: [Навчальний посібник]. Київ : КНЕУ, 2004. 864 с.
5. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: [Підручник]. Київ : НІОС, 2002. 608 с.
6. Танклевська Н.С. Основні підходи щодо удосконалення фінансової політики. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. 2009. № 16(1). С. 40–44.
7. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір, В.І. Жук [та ін.]. Київ : НІСД, 2013. 54 с.
8. Мельник В.В. Теоретичні засади соціально-економічного розвитку регіону як складник державного регулювання економіки. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 125–130.
9. Танклевська Н.С. Удосконалення державної фінансової політики. *Науково-теоретичний економічний журнал «Продуктивні сили України»*. 2009. № 1(005). С. 56–61.
10. Танклевська Н.С. Основи формування фінансової безпеки функціонування сільського господарства як базису економічного розвитку країни. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України, Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2015. Вип. 222. С. 15–20.
11. Сімків Л.Є. Диспропорції економічного зростання в регіонах України. *Регіональна економіка*. 2015. № 2. С. 30–36.
12. Tanlevska N., Miroshnichenko V. Theoretical basis of managing of enterprises' financial potential on the basis of anti-crisis management. *Електронне наукове фахове видання Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. № 2. Vol. 5, p. 51–61.

References:

1. Zhans É. (1959) Ystoryya ékonomycheskoy mysly XX veka [History of 20th Century Economic Thought]. Moskva: Yn-t lyteratury, 572 s.
2. Tanklevs'ka N.S., Karnausenko A.S. (2015) Rozvytok finansuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv: [Monohrafiya] [Development of financing of innovative activity of agricultural enterprises]. Kherson: Aylant, 184 s.
3. Oparin V.M. (1999) Finansy (zahal'na teoriya) [Navch. posib.] [Finance (General Theory)]. Kyiv: KNEU, 164 s.
4. Yuriy S.I., Beskyd Y.M., Dem'yanyshyn V.H. ta in. (2004) Byudzhetna systema [Budget system]. Vyshkil studiyi [Navchal'nyy posibnyk]. Kyiv: KNEU, 864 s.
5. Vasylyk O.D., Pavlyuk K.V. (2002) Derzhavni finansy Ukrayiny [Public Finance of Ukraine]. Kyiv: NIOS, 608 s.
6. Tanklevs'ka N.S. (2009) Osnovni pidkhody shchodo udoskonalennya finansovoyi polityky [Basic approaches to improving financial policy]. *Visnyk L'viv's'koho natsional'noho ahrarnoho uni-versytetu. Ekonomika APK*. № 16(1). S. 40–44.

7. Stymuluvannya ekonomichnoho zrostannya na mistsevomu rivni [Stimulating economic growth at the local level]. S.O. Bila, O.V. Shevchenko, M.O. Kushnir, V.I. Zhuk [ta in.]. (2013) Kyiv: NISD, 54 s.

8. Mel'nyk V.V. (2018) Teoretychni zasady sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehionu yak skladnyk derzhavnogo rehuluvannya ekonomiky [Theoretical foundations of socio-economic development of the region as a component of state regulation of the economy]. *Ekonomika i suspil'stvo*. № 17. S. 125–130.

9. Tanklevs'ka N.S. (2009) Udoskonalennya derzhavnoyi finansovoyi polityky [Improving public financial policy]. *Naukovo-teoretychnyy ekonomichnyy zhurnal «Produktyvni syly Ukrainy»*. № 1(005). S. 56–61.

10. Tanklevs'ka N.S. (2015) Osnovy formuvannya finansovoyi bezpeky funktsionuvannya sil's'ko-ho gospodarstva yak bazysu ekonomichnoho rozvytku krayiny [Fundamentals of formation of financial security of functioning of agriculture as a basis of economic development of the country]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy, Seriya «Ekonomika, ahraryny menedzhment, biznes»*. Vyp. 222. S. 15–20.

11. Simkiv L.Ye. (2015) Dysproportsiyi ekonomichnoho zrostannya v rehionakh Ukrainy [Disparities of economic growth in regions of Ukraine]. *Rehional'na ekonomika*. № 2. S. 30–36.

12. Tanlevska N., Miroshnichenko V. (2019) Theoretical basis of managing of enterprises' financial potential on the basis of anti-crisis management [Theoretical basis of enterprise management' financial potential on the basis of anti-crisis management]. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. № 2. Vol. 5, p. 51–61.

UDC 368.5

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.30>

Yarmolenko Vitalina

PhD student,

Assistant of the Department of Economics and Finance,

State Higher Educational Institution «Kherson State Agrarian University»

Ярмоленко В.В.

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

FEATURES OF AGRO INSURANCE IN UKRAINE

ОСОБЛИВОСТІ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

The article is devoted to the definition of the current trends in the development of the insurance market for agricultural crops in Ukraine. It is revealed that the agro-insurance market is actively developing today. The analysis of functioning of the market of insurance of agricultural crops in the period with 2005 for 2017 is carried out and it is defined, that revival of the market after the long crisis has begun in 2016. However, there are some problems that hinder agricultural insurance. One of the main reasons is the mutual distrust of agricultural commodity producers and financial companies that are engaged in insurance of agricultural risks. The insurance of agricultural crops in the market shows the activity of international companies to introduce insurance programs for farmers. The insurance products that are currently represented in the agricultural insurance market and on what terms are defined. Also, new insurance programs beneficial for agrarians, taking into account an increasingly wide range of risks, have been identified. Thus, today the agricultural insurance market is actively developing and requires the improvement of the insurance mechanism for the functioning of agrarian enterprises. Insurance companies offer new beneficial insurance programs for farmers, taking into account all the wider range of risks.

Key words: agriculture, insurance, agribusiness market, insurance contract, insurance premiums, insurance sum, insurance programs, index insurance.

Стаття присвячена визначенню сучасних тенденцій розвитку ринку страхування сільськогосподарських культур в Україні. Було виявлено, що ринок агостраховання сьогодні активно розвивається. Також проведено аналіз функціонування ринку страхування сільськогосподарських культур в період з 2005 по 2017 рік і визначено, що поживлення ринку після тривалої кризи почалося в 2016 році. Проведена оцінка такого розвитку за показниками: кількість укладених договорів, застрахована площа, страхова сума, страхові премії, страхові ставки та рівень виплат. Основними тенденціями розвитку страхування сільськогосподарських культур за останні роки є збільшення на 21% укладених договорів та на 30% збільшились страхові премії в млн грн. Застрахована площа і страхова сума в млн грн. зменшились на 6% і 5% відповідно. Після кризи 2014 року почала зростати середня ставка премій в середньому на 42% за рік і в 2017 році вона складає 3,5%. Одним з найбільш продуктивних років по рівню страхових виплат був 2016 рік (44,2%). Експерти дали прогнози щодо зростання ринку сільськогосподарського страхування на 2018 рік. Це пов'язано із збільшенням ризиків, які залежать від погодних умов. Раніше озими в основному були застраховані від пошкоджень морозами, а сьогодні існує загроза від весняних заморозків. Метеорологи прогнозували більш жорсткі умови ведення фермерських господарств для агаріїв, тому потреба у страхуванні своєї діяльності зростає. Однак є деякі проблеми, які заважають розвитку сільськогосподарського страхування. Однією з основних таких причин є взаємна недовіра до сільськогосподарських товаровиробників і фінансовим компаніям, які займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків. Страхування сільськогосподарських культур на ринку показує активність міжнародних компаній по впровадженню страхових програм для фермерів. Страхові продукти, які в даний час представлені на ринку сільськогосподарського страхування і на яких умовах вони визначені. Крім того, були визначені нові страхові програми, які є вигідними для агаріїв і враховують все більш широкий спектр ризиків.

Ключові слова: сільське господарство, страхування, ринок агробізнесу, договір страхування, страхові внески, страхова сума, страхові програми, індекс страхування.

Статья посвящена определению современных тенденций развития рынка страхования сельскохозяйственных культур в Украине. Было выявлено, что рынок агострахования сегодня активно развивается. Также проведен анализ функционирования рынка страхования сельскохозяйственных культур в период с 2005 по 2017 год и определено, что оживление рынка после длительного кризиса началось в 2016 году. Есть некоторые проблемы, которые мешают сельскохозяйственному страхованию. Одной из основных причин является взаимное недоверие к сельскохозяйственным товаропроизводителям и финансовым компаниям, которые занимаются страхованием сельскохозяйственных рисков. Страхование сельскохозяйственных культур на рынке показывает активность международных компаний по внедрению страховых программ для фермеров. Страховые продукты, которые в настоящее время представлены на рынке сельскохозяйственного страхования и на каких условиях они определены. Кроме того, были определены новые страховые программы, выгодные для аграриев, с учетом все более широкого спектра рисков.

Ключевые слова: сельское хозяйство, страхование, рынок агробизнеса, договор страхования, страховые взносы, страховая сумма, страховые программы, индекс страхования.

Introduction and review of literature. It said that today, most companies are looking for effective ways to alleviate the risks of economic activity, especially as agricultural enterprises that operate under risky agriculture depend on weather and other unpredictable conditions [1]. At the same time, climate risks pose a threat to the function of the global food system and therefore also a hazard to the global financial sector, the stability of governments, and the food security and health of the world's population [2].

Moreover, in the conditions of protracted political and economic crisis, devaluation of the national currency, groundless state policy and a number of other factors, caused the violation of effective work of the economic system of Ukraine. Under these conditions, stabilization of the situation can be achieved through the development and quality functioning of agriculture, which will provide solutions to the issues of improving its food and financial security [1]. Furthermore, agriculture is a promising branch of the country's economic development. But at the same time it is one of the most risky, because the success of the industry depends largely on weather conditions. Prices for agrarian products are constantly increasing, so the

loss or lack of harvest leads to significant material losses for producers and leads to loss of benefits. Ukraine's accession to the WTO in 2008, the launch of the free trade zone with the European Union in 2016 sets new requirements for agricultural products, requires the creation of a more competitive environment in the country. Reliable protection of producers of agricultural products from risks provides insurance.

Modern aspects of insurance business development of agrarian enterprises are covered in the writings of many Ukrainian and foreign scientists, in particular V.D. Bazilevich [4], Emmanuelle Augeraud-Véron [3], K.G. Vobloh, O.E. Gudz, S.S. Osadzya, B.K. Supikhanova, David P.M. Lezaksza [2], T. Lunta [2], William S. Mulherna [2], S.A. Navrotsky, I.M. Paska, T.A. Rotova, N.S. Tanklevska [1], Molly M. Jahn [2], Aled W. Jonesb [2], Ya.P. Shumedli and others. However, taking into account the constant economic changes and turbulence in the development of the agrarian economy, the question of identifying the characteristics of insurance activities of agrarian enterprises remains relevant.

Bazylevych V.D. analyzes the actual problems of the theory and practice of insurance in the market conditions economy, reveals the peculiarities of the development of the insurance business in Ukraine. Attention is focused on new types of insurance for our country [3]. Taro Mieno, Cory G Walters, Lilyan E Fulginiti considered that the impact of crop insurance on changes in input use has attracted much attention by economists, while there are a number of studies on this topic, they frame moral hazard in inputs use in a static model. However, when agricultural producers are forward-looking, they would make input allocation decisions realizing that their decisions would affect their future actual production history [5].

Agroinsurance, according to Yu.V. Samoilyk is a "kind of civil law relationship in protecting the property interests of individuals and legal entities involved in agricultural production in the event of certain events (insurance cases) identified by the insurance contract or current legislation." According to her, the essence of "agri-insurance" consists in "compensation of losses of an agricultural producer caused by the influence of foreign economic instruments and adverse natural and climatic conditions responsible for this person" [6, p. 345-354].

The purpose of the article. The purpose of this search is to identify the specifics, condition and problems of the development of insurance activities of Ukrainian agrarian enterprises.

Results and discussion. Planning of various types of entrepreneurial activity, including agricultural production, is associated with risk. Risks arise at each stage of the enterprise's activity: during the preparation and execution of production plans, supply, sales, in assessing the market situation, in violation of terms of supply of raw materials and sales of products, etc [7]. Risk is a phenomenon that can not be avoided, therefore, each enterprise should develop a risk management system that arises or may arise and plan possible ways to minimize the negative impact of risk on their activities [8].

Insurance is one of the most effective methods of reducing the risk of impact on the results of the operation of the enterprise. Today, the insurance segment of the market in Ukraine is relatively young and is in the stage of formation. However, we can already state that insurance is one of the most important segments of market economic relations. It is insurance that is able to ensure not only security, stability, social guarantees in society through the mechanism of insurance protection, but in the long term can become an important mechanism for redistribution of investment resources and a mechanism for resolving the issue of employment for the population [4].

At the present stage of economic development of the country, insurance is one of the few branches of the economy of Ukraine, which in recent years has a significant stable annual increase in the volume of services rendered. In Ukrainian, the term "insurance" comes from the word "fear", in some ways echoing with European languages, in which the term comes from the words "confidence", "security", "prudence", etc. [9]. In today's insurance literature, in dictionaries and encyclopedias there are more than 20 different definitions of the concept of "insurance". However, most scholars tend to make such a determination that insurance

is a means of reimbursing damages to a natural or legal person, through the distribution of payments between many individuals. Losses are compensated from the insurance fund that is at the disposal of the insurance company.

The content of insurance is a system of closed redistributive relations between its participants, the object of which is the formation at the expense of monetary contributions of the target insurance fund to recover from it the possible extraordinary and other losses of the insured or to pay cash to citizens in case of loss of their ability to work [10]. Obviously, Bazilevich V.D. believes that the economic content of insurance is that this type of human activity is aimed at protecting the property interests of legal and natural persons who have suffered in connection with the occurrence of insurance cases defined by the contract or insurance law at the expense of insurance funds formed by the participants insurance [4]. All these definitions confirm the diversity of the manifestation of insurance and the complexity of its unambiguous definition.

The notion of "classification" comes from the Latin *classis* – rank, class. The Latin root defines the "quintessence" of this concept, its most significant, the most significant meaning: the division of objects of a certain set of common features with the formation of a system of classes in this set. Consequently, the classification is understood as the system of the subsystems of certain terms (classes) in a particular field of knowledge or human activity, used as a means for establishing interrelationships between these concepts (classes) [4]. Classification of insurance is carried out on various grounds. Often, insurance is classified according to historical, legal and economic characteristics. Classification of insurance on a historical basis is associated with the allocation of stages of development of certain types of insurance.

Insurance creates for all participants the level of rights, the opportunity to profit, the desire to take risks, gives confidence in the development of entrepreneurial activity, creates new incentives for increasing productivity and ensuring economic development. The importance of insurance continues to grow, as with the development of socio-economic relations both within and outside the country, scientific and technological progress is facing increasing risks, which can not be resisted without compensation guarantees. Due to a wide range of insurance, after the occurrence of an insured event, insurance payments are a reliable guarantee of economic security of legal entities and individuals [11].

The necessity of insurance of activity of enterprises is conditioned by the fact that losses occur more often from the actions of destructive phenomena which can not be controlled by a person. Given the risk nature of the functioning of any enterprise and the less risky people, there is a need to prevent the elimination and compensation of losses as a result of adverse events or risks [12].

The agribusiness market in Ukraine began to develop actively in the early 2000s. During these 17 years, Ukraine has twice attempted to introduce a system of state support, which directly affected the increase of agricultural insurance market indicators. Having analyzed the trends of the agrarian risk insurance market development in the period from 2005 to 2017, we can conclude that 2016 was the first year of recovery after prolonged stagnation. In 2017, the growth dynamics spread to more indicators [13]. The agribusiness market in Ukraine began to develop actively in the early 2000s. During these 17 years, Ukraine has twice attempted to introduce a system of state support, which has directly affected the increase of indices of the insurance market of agriculture. Having analyzed the trends of the agrarian risk insurance market development in the period from 2005 to 2017, we can conclude that 2016 was the first year of recovery after prolonged stagnation. In 2017, the growth dynamics spread to more indicators. Trends in the development of the market of agri-insurance can be seen from the data in Table 1 and in Figures 1-2.

Thus, compared to 2016, the number of contracts increased by 164 contracts, which is 21%. In 2017, 427 agreements were concluded – for the winter and 530 for the spring-summer period. The volume of collected insurance premiums in the hryvnia has increased for the third year in a row, in particular, in 2017, it grew by 30% and amounted to UAH 204.4 mil-

Table 1

Dynamics of insurance of agricultural crops in 2005-2017 *

Indexes	Year												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of concluded contracts	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722	1392	1062	793	957
Insured area, thousand hectares	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869	732	689	700	657
Amount of bonuses, mln UAH	12,8	28,5	116,7	155,4	42	72,1	136,3	130,4	135,4	73	78	157	204
Subsidy, mln UAH	5,8	12,5	47,8	72,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Average rate of bonuses, %	3,79	д/в	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1	2,4	2,0	2,5	3,5
Payout level, %	д/в	д/в	д/в	д/в	36,48	50,94	28	41	9,7	7,6	12,9	44,2	3,72

* Formed by authors according to [14]

lion. Also, in 2017, the volume of insurance premiums increased in dollar terms. In 2017 it amounted to 7.7 million dollars, which is 28% more than in 2016. The total insured amount in 2016 was higher by UAH 327 billion than in 2017 [14].

According to the index of the insured area, the championship belongs to Poltava (75.6 thousand hectares, or 11.5%) and Khmelnytsky (75.3 thousand hectares, or 11.5%), regions. According to them, there are Dnipropetrovsk (67.3 thousand hectares, or 8.7%), Kharkiv (57.5 thousand hectares, or 7.3%), Chernihiv (48.0 thousand hectares, or 7.1%) and Ternopil (39.4 thousand hectares, or 6.0%). The volume of collected awards in the oblast of Ukraine was in the following order: Poltava (UAH 33.7 million, or 16.5%), Dnipropetrovsk (UAH 18.1 million, or 8.8%), Sumy (UAH 17.8 million, or 8.7%), Kherson (15.9 million Hryvnia, UAH 7.8%), Khmelnytsky (UAH 15.6 mln or 7.6%), Rivne (UAH 14.8 mln or 7.2%), Mykolayivska (UAH 12.5 mln or 6.1%) and Cherkassy (UAH 11.5 mln or 5.6%) [14].

A significant part in agri insuring is animal insurance. In the year 2017, 23 animal insurance agreements (13 – cattle, 9 – pig insurance and 1 – poultry insurance) were concluded. The total insured amount was UAH 316 million, and the insurance premium paid was UAH 2.4 million. Claims for insurance indemnity and, consequently, insurance payments are not recorded.

The average rate of the insurance premium for the concluded contracts is 0.8%. The low rate of insurance premium under animal insurance contracts indicates that these contracts do not cover the main risks of livestock production. Probably, based on the contracts, the animals were used as collateral for obtaining a loan [15].

Experts give forecasts of the growth of the insurance market for agriculture in 2018. This is due to an increase in the risks associated with weather conditions. Previously, they were mostly insured by winter frost damage, and today there is a threat from spring frosts. Meteorologists predict more stringent farming conditions for farmers, so the need for protection in insurance is growing. However, there are problems that hamper agricultural insurance. One of the main reasons is the mutual distrust of agrarian commodity producers and financial companies involved in agricultural risk insurance.

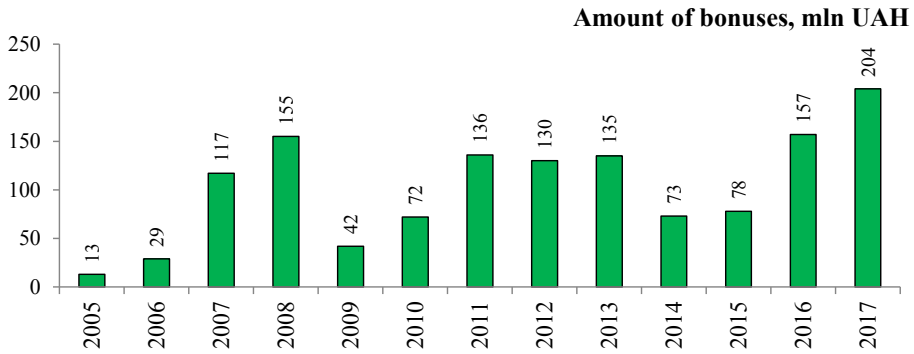

Fig. 1. Dynamics of agricultural insurance market development*

* Formed by authors according to [14]

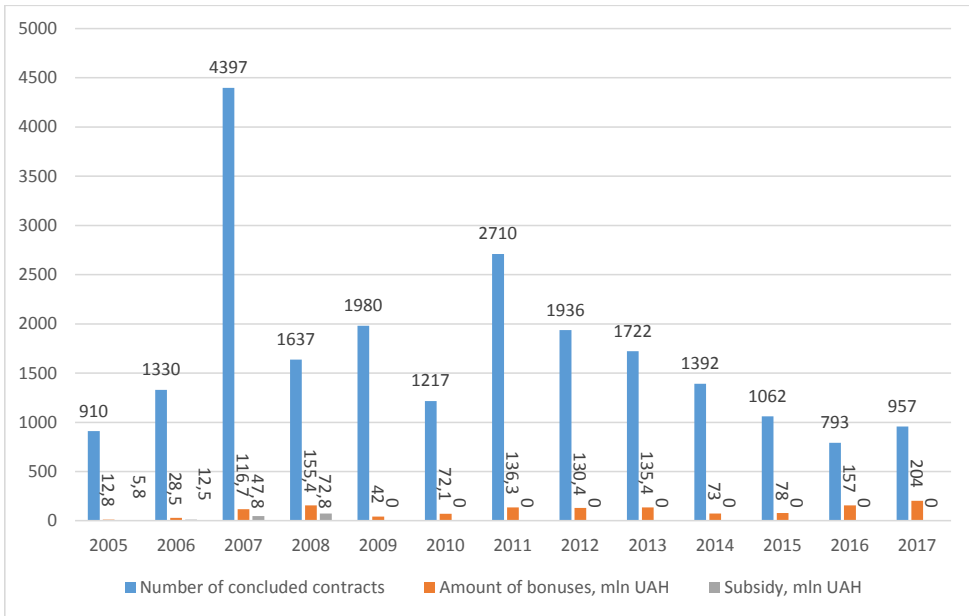

Fig. 2. Trends in the agricultural insurance market for 2005-2017*

* Formed by authors according to [14]

Table 2

Consolidated Animal Insurance Data, 2017

Kind of animals	Number of contracts	Insurance amount, UAH	Amount of bonuses, UAH	Average bonus rate, %
Pigs	9	190436212	1867156	1,0
TOP	13	111514671	486070	0,4
Poultry	1	14049785	73059	0,5
Total	23	316000668	2426285	0,8

Source: Analytical Study "Ukrainian Agribusiness Market in 2017 Underwriting Year"

Agrarians do not believe that they will receive compensation in the event of an insured event, and insurance companies, in turn, do not know how to work with the agrarian sector, they are not sure that they can assess all possible risks. The use of transparent, affordable insurance products can simplify communication between the parties [13].

In 2016, the International Finance Corporation (IFC) project, together with its partner companies – Syngenta, Credit Agricole Bank, AXA Insurance, introduced a comprehensive program for agribusiness "Your harvest is our concern". This program is designed for three years. As part of this program, an innovative insurance product was introduced for crop insurance and future winter wheat harvest. It is designed primarily for small and medium-sized agricultural producers, which are limited in funding. This product is tied to financing by Credit Agricole Bank and obtaining trade credits from Syngenta. Thus, the product is oriented on the current and potential customers of these companies.

Winter wheat insurance for the entire period of cultivation is included from the moment when the insurance company's representatives left the fields, fixed the quality of the stairs and the farmer paid his part of the insurance payment. The insurance product provides an insurance cover consisting of two phases with an appropriate repayment after each phase. The first phase is winter risks, and the second one is spring-summer risks. The main advantage of the first phase is that the coverage level of the area under the culture is 95%. This is the highest figure available on the market today. Insurance companies typically offer insurance coverage at 70% of the sum insured. The second advantage is the settlement of insured events and the payment for each perished hectare of cultivated area. The second phase (after the restoration of the vegetation) involves the insurance of the future harvest. The level of insurance cover in this case is equal to 70% of the average yield of winter wheat in the household for the last three years. The innovation of this product lies in the fact that insurance covers not only the costs incurred for sowing, but also part of the planned costs of growing and harvesting [13].

Nowadays, not only in Ukraine, but also in the whole world, index insurance is gaining in popularity. It does not require the departure of an inspector to establish an insured event. The benefits of this approach are evident: simplicity, cheapness and fast payout. This is a transparent and understandable method of insurance. There are many varieties of index insurance products. In particular, weather and "crop" can be distinguished [16]. Index insurance provides the right of the policyholder for compensation in the event that the yield of the insured crop will fall below the guaranteed level. Index insurance is performed on those weather risks that are measured by certain parameters. Therefore, they are limited by temperature, precipitation, wind force, snow cover thickness, and so on. But hail to this list does not fall. The index can insure autumn drought, the inability to start sowing due to the absence of precipitation or their redundancy. Unlike traditional insurance, the index does not require mandatory pre-insurance survey of crops and the assessment of losses incurred by the economy [17].

Conclusion. Consequently, insurance is a special type of economic activity, in the process of which an insurance fund is created, from which, in the event of an insured event provided for by law or contract, payments to policyholders are made. In a market economy, insurance is, on the one hand, a means of protecting business and the well-being of people, and on the other – a kind of entrepreneurial activity that generates profit. At the same time, agriculture is highly risky, the issue of using crop insurance as a method of reducing future loss of benefits is relevant and timely. The main tendencies of the development of insurance of agricultural crops in recent years are an increase of 21% of the concluded contracts and 30% increase of insurance premiums in UAH million. Insured area and insured amount in UAH million. decreased by 6% and 5% respectively. After the crisis in 2014, the average rate of premiums began to increase by an average of 42% per year and in 2017 it is 3.5%. One of the most productive years on the level of insurance payments was 2016 (44.2%). In addition, the activity of international companies regarding the introduction of insurance programs for agrarians is followed. Thus, today the agricultural insurance market is actively developing and requires the improvement of the insurance mechanism for the functioning

of agrarian enterprises. Insurance companies offer new beneficial insurance programs for farmers, taking into account all the wider range of risks.

The scientific novelty of this study is determined by further development of identification of peculiarities and problems of development of insurance of activity of agricultural enterprises in the part of identification of basic insurance products and possibilities of their use was developed.

Prospects for future research are the need to make forecasts for further insurance of crops, as well as identify the most effective insurance products for agribusinesses.

References:

1. Tanklevska, N. S. (2015). Osnovy formuvannya finansovoyi bezpeky funktsionuvannya sil's'ko-hospodarstva yak bazysu ekonomichnoho rozvytku krayiny [Fundamentals of the financial security of the functioning of agriculture as a basis for economic development of the country]. *Naukovyy visnyk NUBIP Ukrainy. Seriya: ekonomika, ahraryny menedzhment, biznes*, 222, 15–20. (in Ukrainian)
2. Tobias Lunta, Aled W. Jonesb, William S. Mulherna, David P.M. Lezaksa, Molly M. Jahn (2016). Vulnerabilities to agricultural production shocks: An extreme, plausible scenario for assessment of risk for the insurance sector. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212096316300080>
3. Emmanuelle Augeraud-Véron, Giorgio Fabbri, Katheline Schubert (2019). The Value of Biodiversity as an Insurance Device. *American Journal of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://academic.oup.com/ajae/advance-article-abstract/doi/10.1093/ajae/aaz002/5393634?redirectedFrom=fulltext>
4. Bazylevych, V. D. ed. (2008) Strakhuvannia [Insurance]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
5. Taro Mieno, Cory G Walters, Lilyan E Fulginiti (2018). Input Use under Crop Insurance: The Role of Actual Production History. *American Journal of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://academic.oup.com/ajae/article-abstract/100/5/1469/5045605?redirectedFrom=fulltext>
6. Ostapenko O.M. (2015). Meta katehoriyi «sil's'kohospodars'ke strakhuvannya» [The purpose of the category "agricultural insurance"]. *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. № 29. Retrieved from: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/826.pdf> (in Ukrainian)
7. Roger Claassen, Christian Langpap, JunJie Wu (2016). Impacts of Federal Crop Insurance on Land Use and Environmental Quality. *American Journal of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://academic.oup.com/ajae/article/99/3/592/2439387?searchresult=1>
8. Alan P. Ker, Tor N. Tolhurst, Yong Liu (2015). Bayesian Estimation of Possibly Similar Yield Densities: Implications for Rating Crop Insurance Contracts. *American Journal of Agricultural Economics*. Retrieved from: <https://academic.oup.com/ajae/articleabstract/98/2/360/2195422?redirectedFrom=fulltext>
9. Navrots'kyi S.A. (2006). Strakhuvannya yak samostijna ekonomichna katehoriya vidtvorennia [Insurance as an independent economic category of reproduction]. *Ekonomika APK*, 9, 37–44. (in Ukrainian)
10. Vovchak O.D. (2011). *Strakhova sprava* [Insurance business]. Kyiv: Znannya, 391 p. (in Ukrainian)
11. Tanklevska N., Yarmolenko V. (2017). Metodichni pidkhody do vyznachennya sustnosti ta klasyfikatsiyi strakhuvannya [Methodical approaches to determination of essence and classification of insurance] *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*, № 4. Vol. 3, pp. 147–159. (in Ukrainian)
12. Tanklevska N., Suprun O. (2018). *Rozvytok finansuvannya diyal'nosti ahrarynykh pidpryemstv* [Development of financing activities of agrarian enterprises]. Kherson: Aylant, 160 p. (in Ukrainian)
13. Tanklevska N., Yarmolenko V. (2018). Tendentsiyi rozvytku strakhuvannya sil's'kohospodars'kykh kul'tur v Ukrainy [Trends in development of agricultural crop insurance in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 1(51), 381–386. (in Ukrainian)
14. Proekt «Rozvytok finansuvannia ahrarynoho sektoru v Yevropi ta Tsentralnii Azii», Mizhnarodna finansova korporatsiia (IFC, Hrupa Svitovoho banku), u spivpratsi z Ministerstvom ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Retrieved from: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> (in Ukrainian)
15. Martsenyuk-Rosieronova O.V., Chornopishchuk O. M., Yakubovskaya Ya.R. (2018). Osoblyvosti strakhuvannya v ahrarynomu sektori [Peculiarities of insurance in the agrarian sector]. *Electronic Journal "Public Administration: Improvement and Development"*, No. 4. (in Ukrainian)
16. Tanklevska N.S. (2008). Zarubizhnyy dosvid finansovo-kredytnoho zabezpechennya rozvytku ahrarynykh pidpryemstv [Foreign experience of financial and credit support for the development of agrarian enterprises]. *Visnyk Ahrarynoi nauky Prychornomor'ya*, 1(44), 81–87. (in Ukrainian)
17. Vytautas Kinduryš (2011). Insurance business and its development tendencies and manifestations in Lithuania: theoretical and practical aspects. Monograph. Vilnius: Vilnius University, 574 p. ISBN 978-9955-634-33-1

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657:338.432

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.31>

Коваль С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Koval' Svetlana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДИКА

ACCOUNTING FOR CALCULATIONS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES THEIR ORGANIZATION AND METHODOLOGY

У статті розглянуто особливості організації та здійснення обліку розрахункових операцій аграрних підприємств. Виявлені їх вузькі місця та джерела можливих зловживань. Вказані основні нормативні документи та міжнародні й національні стандарти забезпечення бухгалтерського обліку. Здійснено також класифікацію розрахункових операцій, а також використання для їх обліку балансових та позабалансових рахунків. Удосконалення організації та обліку розрахунків та збільшення значимості їх використання в управлінні доцільно розглядати з точки зору посилення достовірності аналітичної складової обліку. Для цього було розроблено напрями практичного вирішення вказаного завдання.

Ключові слова: баланс, облік, організація, позабалансові рахунки, розрахункові операції, особливості, договори, міжнародні й національні стандарти, контракти, аграрні підприємства.

В статье рассмотрены особенности организации и осуществления учета расчетных операций аграрных предприятий. Выявлены их узкие места и источники возможных злоупотреблений. Указаны основные нормативные документы и международные и национальные стандарты обеспечения бухгалтерского учета. Осуществлена также классификация расчетных операций, а также использование для их учета балансовых и внебалансовых счетов. Усовершенствования организации и учета расчетов и увеличение значимости их использования в управлении целесообразно рассматривать с точки зрения усиления достоверности аналитической составляющей учета. Для этого были разработаны направления практического решения указанной задачи.

Ключевые слова: баланс, учет, организация, забалансовые счета, расчетные операции, в особенности, договоры, международные и национальные стандарты, контракты, аграрные предприятия.

The article discusses the features of the organization and implementation of accounting of settlement operations of agricultural enterprises. Their bottlenecks and sources of possible abuses are revealed. The main normative documents and international and national accounting standards are specified. The classification of settlement transactions, as well as the use of balance sheet and off-balance sheet accounts for their accounting, has also been carried out. It is advisable to consider the improvement of the organization and accounting of calculations and the increase in the significance of their use in management in terms of enhancing the

reliability of the analytical component of accounting. For this purpose directions of the practical solution of the specified problem have been developed. In the new market economy, enterprises, including agricultural ones, operate on the basis of various forms of ownership and with the use of various organizational and legal forms-private, joint, cooperative, etc. Therefore, accounting and evaluation of economic activity results have acquired a different meaning and functions. It became necessary to establish property relations with the founders, investors, contractors, tenants and landlords, as well as with the state-regarding the payment of taxes and other mandatory payments to the budget and extra-budgetary funds. Public interests demanded that the Accounting of property, liabilities, all business transactions, the identification of the results of their conduct, objects of taxation, etc. were carried out according to uniform rules. This makes it possible to ensure comparability and certain unification of all financial relations of enterprises with the state and other entities that have the right to demand information on the activities of agricultural enterprises. Economic activity of any subject of agrarian management is connected with use of money, material and non-material values. The basis of their continuous cycle are economic processes. Through the time difference between the time of delivery and payment of bills in agricultural enterprises there is a current accounts payable for goods, works and services.

Key words: *balance sheet, accounting, organization, off-balance sheet accounts, settlement operations, in particular, agreements, international and national standards, contracts, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. На основі різних форм власності у новій ринковій економіці підприємства, у т.ч. аграрні, функціонують різні організаційно-правові форми, – приватної, спільної, кооперативної та ін. Тому іншого значення й функцій набули облік і оцінка результатів господарської діяльності. Це стало необхідним для встановлення майнових відносин із засновниками, інвесторами, контрагентами, орендарями й орендодавцями, а також з державою – із приводу сплати податків і інших обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів.

Публічні інтереси зажадали, щоб бухгалтерський облік майна, зобов'язань, усіх господарських операцій, виявлення результатів їхнього проведення, об'єктів оподаткування і т.д. проводилися за єдиними правилами. Це дає можливість забезпечити порівнюваність та певну уніфікацію усіх фінансових відносин підприємств із державою, іншими суб'єктами, що мають право вимагати представлення інформації про діяльність аграрних підприємств.

Господарська діяльність будь-якого суб'єкта аграрного господарювання пов'язана з використанням коштів, матеріальних і нематеріальних цінностей. Основою їх безперервного кругообігу є господарські процеси. Однією з важливих передумов подальшої діяльності аграрних підприємств є процес постачання, що тісно пов'язаний з розрахунковими операціями, які можуть призводити до утворення зобов'язань. Через різницю у часі між моментами постачання та сплати за рахунками в аграрних підприємств виникає поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги.

Даний вид зобов'язань є тимчасово вільними обіговими коштами та здійснює суттєвий вплив на фінансову стійкість і платоспроможність суб'єкта господарювання. Тому їх розмір потрібно ретельно контролювати. Причиною виникнення значної кредиторської заборгованості часто стає недосконалість розрахунків з постачальниками та підрядниками, недбалість і помилки працівників, шахрайство та зловживання службовими повноваженнями.

Як наслідок – порушення фінансової й розрахункової дисципліни. Тому правильне, ефективне та своєчасне ведення розрахунків з постачальниками та підрядниками, достовірне відображення облікової та аналітичної інформації щодо розрахункових операцій набуває великого значення, спонукає необхідність їх вдосконалення. Тому обрана тематика досліджень є актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що вирішенню проблем організації та бухгалтерського обліку розрахункових операцій суб'єктів

господарювання агросфери присвячені праці вітчизняних науковців: Л. Мармуль, В. Плаксієнка, Л. Рибіної, О. Сарапіної, О. Шевчук та ін.

Мета статті полягає у виявленні особливостей організації та обліку здійснення розрахункових операцій аграрних підприємств та обґрунтуванні напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих інструментів управління щодо зміцнення фінансово-економічного становища підприємств агросфери є контроль за фактичним станом їх розрахунків, динамікою дебіторської та кредиторської заборгованості, виявлення фактів навмисного спотворення облікових даних суб'єктами господарських зв'язків. При цьому важливого значення набувають питання законності обмінних операцій, їх доцільності, документальної обґрунтованості та правильності відображення у бухгалтерському обліку та обліково-фінансовій звітності.

Існуючі методологічні засади управління, як і практика організації бухгалтерського обліку розрахунків, не завжди використовують можливості посилення позитивного впливу обліку і контролю за дотриманням розрахунково-платіжної дисципліни суб'єктів підприємницької діяльності. Тому одними із напрямів вирішення проблеми ефективного управління розрахунками є виявлення адекватних їхній сутності класифікаційних ознак, розробка науково-обґрунтованої системи їх обліку. Поряд з цим, додаткового осмислення потребує низка питань, пов'язаних із зростанням ролі розрахунків як важливішого об'єкта обліку: питання обліку договірних зобов'язань і прав; створення умов поліпшення облікової інформації та приведення її у відповідність до потреб зовнішніх й внутрішніх користувачів.

Розвиток товарного аграрного виробництва у світі склав підґрунтя інтернаціоналізації економіки і агробізнесу, обумовив потребу в уніфікованій системі розвинених розрахунків і вплинув на формування вимог до їх механізму. З точки зору державних інтересів готівково-грошові розрахунки ускладнюють здійснення контролю за грошовим обігом юридичних і фізичних осіб. Тому в Україні прийняте законодавство, що обмежує готівково-грошові розрахунки і передбачає особливу систему контролю за їх здійсненням.

У даний час в обліково-економічній літературі не виділено чітке поняття форми розрахунків. Зокрема, Л. Рибіна, викладаючи власне розуміння цієї категорії визначає форму розрахунків як "...вид носіїв боргових вимог на кошти, які відрізняються структурою документів і документообігом, часом і місцем виконання розрахунків, ступенем гарантії платежів" [1, с. 156]. Діюче законодавство України не розкриває змісту терміну "форма розрахунків", натомість наводиться перелік форм розрахунків, які застосовуються при проведенні переказу, а саме: "акредитивна, вексельна, інкасова, за гарантійними зобов'язанням, за чеками, з використанням документів на переказ.

Результати проведених досліджень свідчать, що поняття "розрахунок" та "платіж" тісно пов'язані. Так, наприклад, В. Ющенко дає таке визначення безготівкових розрахунків: "безготівкові розрахунки – це платежі, що здійснюються як у вигляді матеріального обігу паперових документів, так і у вигляді магнітних записів, магнітного зчитування, руху електронних повідомлень" [2, с. 18]. Економічна енциклопедія трактує поняття "платіж" як фінансово-грошові операції, пов'язані з розрахунками громадян, підприємств і організацій між собою, а також органами фінансово-кредитної системи [3, с. 754]. Сучасний економічний словник визначає поняття розрахунку як сплату грошей за зобов'язаннями [4, с. 26].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 13 "Фінансові інструменти", згідно з яким фінансовий інструмент – це контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого. На

це вказують Л. Мармуль, В. Плаксієнко, С. Скрипник та інші автори науково-навчального видання [5, с. 176].

Аналогічно дане поняття трактується у міжнародних стандартах фінансової звітності IAS 32 “Фінансові інструменти”. Таким чином, фінансові інструменти включають як первісні інструменти, наприклад, дебіторську й кредиторську заборгованість та цінні папери, які надають право власності, так і похідні інструменти, наприклад, фінансові опціони, ф’ючерсні та форвардні контракти.

Отже, платіжними інструментами розрахункових відносин можуть бути також фінансові інструменти, що призводить до виникнення певних особливостей стосовно об’єктів обліку в розрахунках, а саме: фінансові інструменти, на відміну від розрахунково-платіжних документів, є самостійними об’єктами бухгалтерського обліку. Використання фінансових інструментів у розрахунках надає підприємствам більш широкі можливості у прийнятті рішень щодо забезпечення своєчасного виконання зобов’язань.

На особливості методики бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків із використанням платіжних вимог впливає також предмет розрахунків. Як правило, ним може бути заборгованість перед бюджетом, заборгованість перед митними органами, фіктивні кошти, які незаконно перебувають в обігу, сума фінансових санкцій, висунутих підприємству за порушення розрахунків з бюджетом, сума боргу за векселем, розрахунки за претензіями. У разі стягнення коштів як фінансових санкцій зазначені суми у бухгалтерському обліку відображаються у складі витрат звітного періоду з відповідним впливом на фінансові результати, що відображені саме в бухгалтерському обліку [6, с. 73].

При цьому особливості методики обліку безготівкових розрахунків визначаються залежно від таких характеристик господарської операції: 1. Місцезнаходження економічного агента. 2. Наявність фактичного руху коштів при здійсненні розрахунків. 3. Результати здійснення розрахунків: за вершення господарської операції або утворення дебіторської (кредиторської) заборгованості.

Вибір ефективної форми розрахунків сприяє поліпшенню фінансового стану підприємства, зростанню його прибутку без залучення додаткових капітальних вкладень [7, с. 49]. Тому в умовах ринку вибір форми розрахунків, на нашу думку, необхідно здійснювати за такими критеріями: надійність, шляхом гарантування своєчасності надходження коштів на рахунок виробника продукції в повному обсязі; контроль через належний рівень взаємного і банківського контролю за виконанням договірних зобов’язань; прискорення документообігу; прискорення обігу коштів через скорочення термінів отримання товарно-матеріальних цінностей і термінів їх оплати покупцями; мінімальна трудомісткість розрахункових операцій.

У ринковому середовищі аграрна підприємницька діяльність будується також на системі укладених договорів постачання продукції (робіт, послуг). Оскільки договір є основним інструментом, який переміщує матеріальні та фінансові ресурси підприємства, то причини, які створюють передумови до виникнення і несвоєчасного погашення заборгованостей, можуть впливати, власне, із господарських договорів [8, с. 49].

Для узагальнення інформації про наявність та рух зобов’язань по укладених контрактах, а також контролю за їх виконанням призначено позабалансовий бухгалтерський рахунок 03 “Контрактні зобов’язання”. Слід зауважити, що План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій розглядає можливість обліку деривативів та інших контрактів, розкриття інформації щодо яких передбачено відповідними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [9, с. 51].

Для аграрного виробника традиційним залишається укладання господарських договорів товарного змісту, а операції за деривативом можна віднести до категорії другорядних. В зв’язку з цим доцільно в сучасних умовах господарювання введення в облік таких позабалансових рахунків, як “Договірні права” та “Договірні зобов’язання”. Головною особливістю, яка визначає прийоми та методи відображення господарських договорів на

позабалансових рахунках, є врахування такої умови договору, як спосіб оплати (повна передоплата, часткова передоплата, оплата після одержання продукції).

Висновки. Як показало здійснене дослідження, напрями удосконалення організації та обліку розрахункових взаємовідносин суб'єктів господарювання пов'язані з підвищенням аналітичної цінності облікової інформації. Тому при побудові аналітичного обліку розрахункових відносин необхідно звернути увагу на ряд важливих моментів. До них відносяться: 1. Класифікація розрахунків за економіко-правовим змістом. Розрахунки за попередньо укладеними договорами пропонуємо класифікувати як комерційні, що, в свою чергу, поділяються в залежності від об'єктів обліку на товарні та фінансові. 2. Встановлення видів господарських договорів (договір купівлі-продажу, договір поставання, договір підряду, договір бартеру, договір про надання послуг, договір зберігання, договір оренди, договір про товарний кредит). 3. Аналітичний облік необхідно вести за кожним окремим договором та суб'єктом договірних зв'язків. 4. Встановлення суми прострочених зобов'язань та розрахунку величини матеріального відшкодування необхідно здійснювати на основі врахування умов та строків розрахунків.

Список використаних джерел:

1. Рибіна Л.А. Роль безготівкових розрахунків в поліпшенні фінансового становища підприємств. *Вісник Сумського сільськогосподарського інституту*. Вип. 1. 2012. С. 155-157.
2. Ющенко В.А., Савченко А.С., Цюкол С.Л. Платіжні системи: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Либідь, 1998. 416 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Вид. центр «Академік», 2001. 848 с.
4. Кірейцева Г.Г. Фінансовий менеджмент: навч. пос. К.: ЦУЛ, 2010. 496 с.
5. Плаксієнко В.Я., Маренич Т.Г., Мармуль Л.О. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. К.: Центр учбової літератури, 2014. 448 с.
6. Шевчук О.А. Аспекти бухгалтерського та податкового обліку безготівкових розрахунків. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 69-76.
7. Романюк І.А. Розвиток системи оподаткування підприємств туристичного бізнесу в Україні. *Сучасний стан та пріоритети розвитку системи обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового сектору економіки*: колективна монографія. За заг. ред. Л.О. Мармуль. Херсон: Айлант, 2018. С. 47-55.
8. Петрук О.М. Бухгалтерський облік договірних зобов'язань і прав: навч. пос. Житомир: ЖІТІ, 2009. 186 с.
9. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 38(1). 2018. С. 47-53.

References:

1. Rybina, L.A. (2012). Rol bez-hotivkovykh rozrakhunkiv v polipshenni finansovoho stanovyshcha pidpryyemstv [The role of non-cash payments in improving the financial position of enterprises]. *Visnyk Sumskoho silskohospodarskoho instytutu*, 1, 155-157. (in Ukrainian)
2. Yushchenko, V.A., Savchenko, A.S. & Tsokol, S.L. (1998). *Platizhni systemy* [Payment systems]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
3. Mochernyy, S.V. (2001). *Ekonomichna entsyklopediya* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Vyd. tsentr "Akademik". (in Ukrainian)
4. Kireytseva, H.H. (2010). *Finansovyy menedzhment* [Financial Management]. Kyiv: TSUL. (in Ukrainian)
5. Plaksiyenko, V.Ya., Marenych, T.H. & Marmul, L.O. (2014). *Bukhhaltersky oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh* [Accounting in production and agro-service cooperatives]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
6. Shevchuk, O.A. (2011). *Aspekty bukhhalterskoho ta podatkovoho obliku bez-hotivkovykh rozrakhunkiv* [Aspects of accounting and tax accounting of non-cash payments]. *Finansy Ukrainy*, 2, 69-76. (in Ukrainian)
7. Romanyuk, I.A. (2018). *Rozvytok systemy opodatkuvannya pidpryyemstv turystychnoho biznesu v Ukraini* [Development of taxation system for tourist business enterprises in Ukraine].

In L.O. Marmul. (Ed.) *Suchasnyy stan ta priorityety rozvytku systemy obliku, opodatkuvannya u analizu vyrobnycho-ekonomichnoyi diyalnosti subyektiv hospodaryuvannya ahropromyslovoho sektoru ekonomiky* [Current status and priorities of the development of accounting, taxation and analysis of production and economic activity of economic entities of the agro-industrial sector of the economy], pp. 47-55. Kherson: Aylant. (in Ukrainian)

8. Petruk, O.M. (2009). *Bukhhaltersky oblik dohovirnykh zobov'язan i prav* [Accounting for contractual obligations and rights]. Zhytomyr: ZHITI. (in Ukrainian)

9. Ihnatenko, M.M. & Sarapina, O.A. (2018). Vplyv avtomatyzatsiyi obliku ta finansovoyi zvitnosti na bezpeku pidpryyemstv [Impact of accounting automation and financial reporting on enterprise security]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 38(1), 47-53. (in Ukrainian)

УДК 657.01

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.32>

Скрипник С.В.

кандидат економічних наук, доцент,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-6117>

Skrypnuk Svitlana

State Higher Educational Institution

«Kherson State Agrarian University»

ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ПІДПРИЄМСТВА

PRINCIPLES OF ACCOUNTING ACCOUNTING AS THE BASIC PROVISIONS OF THE ENTERPRISE INFORMATION DATABASE

Стаття присвячена систематизації існуючих підходів до формування принципів бухгалтерського обліку, уточнення їх змісту й розробка пропозицій по їх удосконаленню з урахуванням сучасних інформаційних потреб різних користувачів. Розглянуто точки зору науковців щодо принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які передусім спрямовані на забезпечення інформаційних запитів різних користувачів. Здійснене порівняння принципів бухгалтерського обліку за вимогами національних та міжнародних стандартів обліку і звітності. Наголошено на важливості групування принципів бухгалтерського обліку за змістом і призначенням. Акцентована увага на змінах у законодавчому полі щодо уніфікації національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними щодо застосування принципів бухгалтерського обліку підприємствами з урахуванням особливостей господарської діяльності і забезпечення певною інформацією користувачів.

Ключові слова: принципи бухгалтерського обліку, міжнародні стандарти фінансової звітності, облікова система, управлінський персонал, інформаційна сукупність, користувачі інформації, інформаційні запити.

Статья посвящена систематизации существующих подходов к формированию принципов бухгалтерского учета, уточнению их содержания и разработке предложений по их совершенствованию с учетом современных информационных потребностей различных пользователей. Рассмотрены точки зрения ученых о принципах бухгалтерского учета и финансовой отчетности, которые прежде всего направлены на обеспечение информационных запросов различных пользователей. Осуществлено сравнение принципов бухгалтерского учета по требованиям национальных и международных стандартов учета и отчетности. Подчеркнута важность группировки принципов бухгалтерского учета по содержанию и назначению. Акцентируется внимание на изменениях в законодательном поле по унификации национальных стандартов бухгалтерского учета с международными

по применению принципов бухгалтерского учета предприятиями с учетом особенностей их хозяйственной деятельности и обеспечения определенной информацией пользователей.

Ключевые слова: принципы бухгалтерского учета, международные стандарты финансовой отчетности, учетная система, управленческий персонал, информационная совокупность пользователи информации, информационные запросы.

The article is devoted to systematization of existing approaches to formation of accounting principles, clarification of their content and development of proposals for their improvement taking into account modern information needs of different users. The basis of the research is selected scientific works of domestic and foreign scientists with different approaches to the interpretation of basic principles of accounting and financial reporting. In order to develop a methodological basis, to identify qualitatively new principles and to harmonize them with the International Financial Reporting Standards, the issues of harmonization of accounting rules in the direction of convergence of current accounting practices with the international ones remain relevant. The viewpoints of scholars on the principles of accounting and financial reporting, which are primarily aimed at securing information requests from different users, are considered. The amendments introduced by the legislative acts are aimed at increasing the level of transparency and comparability of the financial statements of domestic companies, which will help to improve the investment climate in Ukraine. Comparison of accounting principles according to the requirements of national and international accounting and reporting standards is made. The importance of grouping accounting principles by content and purpose is emphasized. It is determined that compliance with the basic principles of accounting systems of different countries is achieved by providing the following properties of financial information. In today's environment, it is necessary to take into account constant changes in information requests of users and their priorities, which requires certain changes in the methodology of accounting and its methodological tools. Emphasis is placed on changes in the legislative field regarding the unification of national accounting standards with international ones on the application of accounting principles by enterprises, taking into account the peculiarities of economic activity and providing certain information to users.

Key words: principles of accounting, international standards of financial reporting, accounting system, management personnel, information population, users of information, information requests.

Постановка проблеми. Необхідною умовою активної співпраці України із зарубіжними країнами є приведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів. Процеси реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку передбачають гармонізацію облікових правил у напрямку зближення діючої практики обліку з міжнародною практикою по спільному застосуванню міжнародних стандартів фінансової звітності, що характерно для більшості країн з розвинутою інфраструктурою ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених розглянуті різноманітні підходи до трактування базових принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. В цьому напрямку нагальними залишаються питання оптимізації принципів бухгалтерського обліку, що необхідно для розвитку методологічного базису, виявлення якісно нових принципів та їх гармонізації відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Мета статті полягає в систематизації існуючих підходів до формування принципів бухгалтерського обліку, уточнення їх змісту й розробка пропозицій по їх удосконаленню з урахуванням сучасних інформаційних потреб різних користувачів.

Виклад основного матеріалу. В системі управління суб'єктами господарювання бухгалтерський облік забезпечує формування інформаційного середовища, адже достатня поінформованість про результати господарської діяльності є важливою частиною конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Оскільки під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників можуть змінюватися пріоритети у діяльності суб'єктів господарювання, що відзначається гнучкістю та адаптивністю до змін в діяльності таких підприємств, то виникає необхідність у переосмисленні і дослідженні загаль-

ноприйнятих принципів бухгалтерського обліку для формування і використання управлінським персоналом точної, своєчасної, правдивої і достовірної інформації. Характерною особливістю сучасного бухгалтерського обліку є те, що він покликаний спрямовувати дії керівництва підприємства на ефективну і рентабельну діяльність у перспективі. Тому основним завданням системи бухгалтерського обліку є надання необхідної інформації для різних категорій користувачів.

Формування міжнародної системи бухгалтерського обліку відбувається у тісному взаємозв'язку і з врахуванням сучасного світового економічного розвитку та його основних закономірностей, характерних особливостей і тенденцій розвитку національних і міжнародних облікових систем [1].

На шляху удосконалення та гармонізації національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку і фінансової звітності відповідно до законодавства Європейського Союзу, міжнародних стандартів фінансової звітності в 2017 р були внесені зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», починаючи з основи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової – принципів. Внесені зміни [2] спрямовані на підвищення рівня прозорості та зіставності показників фінансової звітності вітчизняних компаній, що сприятиме покращенню інвестиційного клімату в Україні.

Потреба в розвитку методологічного базису бухгалтерського обліку і фінансової звітності вже досить тривалий час обґрунтовується в наукових працях Голова С.Ф. [3], Безверхого К.В. [4], Легенчука С.Ф. [5], Братчук Л.М. [7] та інших.

Так, Голова С. наголошував на необхідності системи багатоцільового бухгалтерського обліку, яка має бути досить гнучкою, щоб забезпечити різноманітні інформаційні потреби як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів. Це потребує передусім перегляду принципів та методів бухгалтерського обліку. Поділяючи цю точку зору, вважаємо достатньо обґрунтованими запропоновані ним наступні принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності, які передусім спрямовані на задоволення інформаційних запитів різних інституцій [3]:

- принцип релевантної (доречної) економічної сукупності, завдяки якому при складанні звітності слід відображати інформацію про окремі складові (сегменти) діяльності підприємства в цілому, діяльність кількох підприємств тощо, яка є актуальною для конкретних користувачів;

- принцип нарахування та/або касовий принцип, який був запропонований на противагу принципу нарахування. Він визначає вибір основи для відображення доходів і витрат в бухгалтерському обліку залежно від призначення вихідної інформації та потреб її користувача та спрямований на прийняття управлінських рішень, коли розглядають майбутні (або дисконтовані) грошові потоки, а певні показники (точка беззбитковості, прибутковість капіталу тощо) визначають на основі грошових потоків. Крім того, його можна застосовувати для цілей оподаткування;

- принцип релевантності оцінки, вибір якої має залежати від мети та потреб користувача в системі багатоцільового обліку, на відміну від принципу історичної (фактичної) собівартості, яка є нерелевантною для прийняття управлінських рішень;

- принцип чутливості до ризику, основою якого є відображення у звітності фактичних і потенційних наслідків господарських операцій та подій й оцінка їх чутливості до ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємства на відміну від формального характеру принципу обачності;

- принцип збалансованості грошових і негрошових вимірників, що базується на застосуванні комплексу різноманітних вимірників, які дають змогу сформувати актуальну інформаційну сукупність, для використання їх в різних формах звітності і на різних рівнях управління;

- принцип своєчасності, який на відміну від принципу періодичності є ознакою якості звітності і означає, що облікова інформація має бути надана користувачу саме в

той час, коли вона йому потрібна. Зокрема в системі управлінського обліку це інформація про діяльність окремих сегментів, яка готується і надається менеджерами за менші проміжки часу (добу, тиждень, місяць) або в міру потреби у прийнятті рішень;

– принцип репрезентативності, який наголошує на тому, що облікова інформація, надана користувачам, має якнайкраще відображувати властивості актуальної інформаційної сукупності на відміну від принципу повного висвітлення.

Безверхий К.В. [4] наголошує на включенні до існуючого переліку принципів суттєвості і економічності (раціональності), які розширяють інформаційну базу для прийняття управлінських рішень. Зокрема, принцип суттєвості дозволяє оптимізувати обліково-синтетичне опрацювання обліково-звітної інформації, виділити релевантну інформацію без надмірної аналітичності й достатню для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, а принцип економічності передбачає встановлення балансу між коштами, витраченими на формування обліково-звітної інформації та економічної вигоди від її використання.

С.Ф. Легенчук допускає модифікацію окремих принципів бухгалтерського обліку [5] та наголошує на необхідності диференціації принципу безперервності для двох видів активів:

– при оцінюванні активів, для яких оцінка на основі додавання витрат є нормальною та співпадає з їх цінністю використовувати історичну собівартість;

– при оцінюванні активів, для яких оцінка на основі додавання витрат не є нормальною, використовувати ту оцінку, яка відображає їх цінність (економічну сутність) [6].

Аналізуючи базові принципи, визначені нормативними правилами, Братчук Л.М. пропонує принципи транспарентності (прозорості), цільового (стратегічного) спрямування та науково-технологічний спрямовані на прийняття стратегічних управлінських рішень [7].

Слід також зупинитися на порівнянні окремих принципів, що визначаються МСФЗ і національними П(С)БО, та є тотожними за змістом (табл. 1).

Таблиця 1

Тотожність принципів бухгалтерського обліку за П(С)БО і МСФЗ

Принципи бухгалтерського обліку					
Визначені П(С)БО			Визначені МСФЗ		
повного висвітлення	фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може впливати на рішення, що приймаються на її основі	↔	повноти	інформація має бути повною у межах суттєвості та витрат	
			правдивого подання	інформація, протягом періоду повинна бути правдивою та не знижувати достовірність фінансових звітів	
обачності	методи оцінки повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства	↔	обачності	методи оцінки повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства	
превалювання змісту над формою	операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми	↔	превалювання сутності над формою	операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми	

Виходячи із специфічності підприємств використовують і інші принципи бухгалтерського обліку, до яких відносять:

- принцип цілісності, який проявляється у комплексному використанні всіх джерел економічної інформації;
- принцип всебічності, що враховує усі внутрішні зв'язки, усі відносини системи бухгалтерського обліку та усі фактори, які впливають на її функціонування;
- принцип субординації передбачає ієрархію елементів системи обліку і проявляється в адекватності організаційної та технологічної структури підприємства;
- принцип динамічності характеризує облікову систему як таку, що змінюється до своєї протилежності;
- принцип випереджуючого відображення спрямований на прогнозування найбільш вірогідного стану облікової системи у майбутньому через наявність постійних проблем, які можуть бути вирішені протягом певного часу;
- принцип адаптивності обліку проявляється у паралельному функціонуванні системи бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту в усіх господарських підрозділах, що пристосовано до конкретних умов управління;
- принцип ритмічності, який полягає у рівномірності руху даних вхідної і вихідної інформації.

За переконанням Воронченко Т.В. [8] дотримання базових принципів облікових систем різних країн досягається через забезпечення наступних властивостей фінансової інформації:

- достовірність – відображення реальних характеристик фактів господарського життя;
- перевірку – прозорість інформації для різних користувачів;
- незалежність – відсутності дій на користь однієї з груп користувачів;
- вимірюваність – можливість оцінки за відсутності грошових вимірювань;
- зрозумілість – доступність і ясність інформації для користувачів;
- доречність – релевантність інформації для прийняття управлінських рішень;
- корисність – достатність для задоволення інтересів різних користувачів;
- порівнянність – можливість порівнювати інформацію про факти господарського життя різних періодів при незмінності облікової політики.

У цьому контексті важливим є групування принципів бухгалтерського обліку за змістом і призначенням передбачених у них положень (рис. 1).

Отже, на основі проведених досліджень можна стверджувати, що серед науковців немає єдиної думки щодо переліку і складу відповідних принципів. Однак, в сучасних умовах інформаційні запити користувачів постійно змінюються, як і змінюються їх пріоритети, що вимагає певних змін у методології бухгалтерського обліку і, відповідно, її методологічних інструментів, зокрема принципів. Тому кількісний та якісний склад принципів бухгалтерського обліку які є теоретичною основою облікового відображення операцій діяльності підприємства і визначені в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», були переглянуті та зазнали кількісних і якісних змін, хоча й не кардинальних. Так, Законом України № 2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 05 жовтня 2017 року [7] були прийняті зміни, які спрямовані на удосконалення окремих положень, зокрема принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Із зазначених у Законі України десяти принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності залишилося сім: повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування, превалювання сутності над формою, єдиного грошового вимірника, інші принципи. Зникли принципи обачності, історичної (фактичної) собівартості та періодичності. Водночас, збережено та удосконалено принцип превалювання сутності над формою, згідно якого операції обліковуються відповідно до їх

Рис. 1. Групування принципів бухгалтерського обліку за змістом і призначенням

сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Тобто, законодавство послаблює вимоги щодо формальних реквізитів первинних документів та наголошує на достатності загальної ідентифікації господарської операції та її учасників у бухгалтерському обліку. Крім того, додана норма, за якою до бухгалтерського обліку можуть застосовуватися інші принципи, визначені МСФЗ або НП(С)БО, або НП(С)БО в державному секторі залежно від того, які з наведених стандартів застосовуються підприємством.

Висновки. Отже, зміни, які зазначені новою редакцією Закону України [7] щодо принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності можна охарактеризувати як позитивні, адже відбувається уніфікація національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними. Крім того, норма застосування інших принципів підприємствами, виходячи із МСФЗ, НП(С)БО чи НП(С)БОДС, дають можливість забезпечити певною інформацією користувачів і при цьому врахувати особливості його господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Воронко Р. М. Облік у зарубіжних країнах : навчальний посібник. 3-є вид. Львів : Магнолія-2006. 2017. 744 с. URL: https://pidruchniki.com/1821100145757/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/vstup_oblik_u_zarubizhnih_krayinah
2. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: Закон України № 2164-VIII від 05.10.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
3. Голов С. Теорія багатопільового бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 4. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2011_4_2
4. Безверхий К. Принципи бухгалтерського обліку та їх вплив на обліково-звітну інформацію підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 6(39). С. 76–92. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/12008-Prin%D1%81ipi_buhgalterskogo_obl%C3%91/1.html
5. Легенчук С. Новий підхід до структури бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 10. С. 23–29.
6. Легенчук, С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: монографія [Текст]. Житомир : ЖДТУ, 2010. 652 с.
7. Братчук Л.М. Принципи бухгалтерського обліку в управлінні інноваційною діяльністю. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. Випуск 5(05). 2016. С. 316–321.
8. Воронченко, Т. В. Основы бухгалтерского учета. Учебник и практикум [Текст]. Москва : ЮРАЙТ, 2016. 276 с.

References:

1. Voronko R. M. (2017). *Oblik u zarubizhnykh krainakh* [Accounting in foreign countries]: navch. posibnyk. 3-tie vyd., Lviv: Magnoliia-2006. P. 744. URL: https://pidruchniki.com/1821100145757/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/vstup_oblik_u_zarubizhnih_krayinah (in Ukrainian)
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (05.10.2017). Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro bukhgalterskiy oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» [On Amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine». The Law of Ukraine]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
3. Holov S. (2011) *Teoriia bahatotsilovoho bukhgalters'koho obliku*. [Multipurpose accounting theory]. *Accounting and Auditing*. № 4, pp. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2011_4_2 (in Ukrainian)
4. Bezverkhy K. (2012) *Pryntsypy bukhgalterskoho obliku ta yikh vplyv na oblikovo-zvitnu informatsiiu pidpryyemstva* [Principles of accounting and their impact on the accounting information of the company]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. № 6(39). P. 76–92. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/12008-Prin%D1%81ipi_buhgalterskogo_obl%C3%91/1.html (in Ukrainian)
5. Lehenchuk S. (2010) *Novyi pidkhid do struktury bukhgalterskoho obliku* [A new approach to accounting structure]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt*. № 10, p. 23–29. (in Ukrainian)
6. Lehenchuk, S.F. (2010) *Teoriia i metodolohiia bukhgalterskoho obliku v umovakh postindustrialnoyi ekonomiky* [Theory and methodology of accounting in a post-industrial economy]: monohrafiia [Tekst]. Zhytomyr: ZHDTU, 652 p. (in Ukrainian)
7. Bratchuk L.M. (2016) *Pryntsypy bukhgalterskoho obliku v upravlinni innovatsiynoiu diyalnistiu* [Principles of accounting in innovation management]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*. Prydniprovska derzhavna akademiia budivnytstva ta arkhitektury. Vypusk 5(05). P. 316-321. (in Ukrainian)
8. Voronchenko, T.V. (2016). *Osnovy bukhgalterskogo ucheta*. Uchebnik i praktikum [Fundamentals of Accounting. Tutorial and Workshop]. Moskva: YuRAIT, 276 p. (in Russian)

УДК 657:471.631.162

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.33>**Шепель І.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-5579>

Shepel Inesa

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND CONTROL OF AGRICULTURAL COMMODITY AND MATERIAL VALUES

Розкрито організацію обліку та елементи внутрішньогосподарського контролю за товарно-матеріальними цінностями і визначено, що вони мають значний вплив на збереження, раціональну побудову їх обліку, вибір належної оцінки для потреб різних користувачів. Розроблено комплексну методику контролю товарно-матеріальних цінностей, яка передбачає управління на кожній стадії відтворювального процесу, а також управління складовими елементами. Встановлено, що інформаційне забезпечення управління запасами має відповідати вимогам сучасної ринкової економіки, шляхом поглиблення комплексності бухгалтерського обліку, впровадження нових форм внутрішньої звітності та їх синтез з чинними, реорганізації з метою забезпечення потреб споживачів та оцінки методів вибуття. За результатами дослідження обґрунтовано елементи облікової політики в умовах ринкової економіки в частині оборотного капіталу, який формують товарно-матеріальні цінності.

Ключові слова: облік, товарно-матеріальні цінності, сировина, матеріали, запаси, аграрні формування, нормування витрат, контроль.

Раскрыто организацию учета и элементы внутреннего контроля за товарно-материальными ценностями и определено, что они оказывают значительное влияние на сохранение, рациональное использование и учет, выбор надлежащей оценки потребности различных пользователей. Разработана комплексная методика контроля товарно-материальных ценностей, которая предполагает управление на каждой стадии производственного процесса, а также управление ее составными элементами. Установлено, что информационное обеспечение управления запасами должно соответствовать требованиям современной рыночной экономики, путем углубления комплексности бухгалтерского учета, внедрения новых форм внутренней отчетности и их синтез, реорганизации с целью обеспечения потребностей потребителей и оценки методов выбытия. По результатам исследования обосновано элементы учетной политики в условиях рыночной экономики в части оборотного капитала и формируют товарно-материальные ценности.

Ключевые слова: учет, товарно-материальные ценности, сырье, материалы, запасы, аграрные формирования, нормирование затрат, контроль.

The organization of accounting and the elements of internal control over inventory are revealed and determined that they have a significant impact on the preservation, rational construction of their accounting, selection of the proper assessment for the needs of different users. A complex methodology for the control of inventory is developed, which provides for the control at each stage of the reproduction process, as well as the management of constituent elements. The study used methods of theoretical generalization, grouping and comparison, methods of scientific knowledge as observation and comparison. The theoretical and methodological basis of the study are the works of domestic and foreign scientists of accounting and control, other special literature, materials of conferences on problems of accounting and control, regulatory legal acts

of Ukraine, as well as materials obtained by the author as a result of conducting a direct study of the accounting and analytical status software. Control must become an effective tool in building a competitive agricultural economy. The operation of its system at the enterprise is a guarantee of optimization of its development, efficiency of activity and stability of financial condition. There are some problems in agricultural enterprises that relate directly to the organization. Most of the enterprises of agroindustrial complex due to unsatisfactory financial condition, remoteness from industrial centers have an acute problem with the involvement of qualified specialists. Therefore, we believe that over a period of time, agrarian units will be able to organize a control department. It has been established that the information management of inventory management should meet the requirements of the modern market economy, by deepening the complexity of accounting, introduction of new forms of internal reporting and their synthesis with current ones, reorganization to meet the needs of consumers and assess methods of disposal. According to the results of the study, the elements of accounting policy in the conditions of market economy in the part of working capital, which form the material and material values, are substantiated.

Key words: *accounting, inventory, raw materials, supplies, agrarian formations, costing, control.*

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки передбачає створення конкурентного середовища з потужним підприємництвом, що потребує суттєвої перебудови всіх складових аграрного ринку, зокрема поліпшення основних функцій управління господарською діяльністю. При цьому нового значення набуває звітна інформація про стан активів аграрного підприємства, насамперед матеріальних цінностей, які складають найбільшу питому вагу у витратах та у товарній продукції.

Наближення національних стандартів бухгалтерського обліку на засадах гармонізації до прийнятого в міжнародній обліковій практиці якісного рівня потребує не лише розробки та впровадження системи бухгалтерського обліку в аграрних формуваннях, наближеної до організаційних та методологічних принципів міжнародних стандартів, але й необхідності повного використання традиційних для вітчизняного обліку прийомів та методів оцінки, поєднання контрольних функцій з завданнями управління товарно-матеріальними цінностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в теорію та методологію обліку та контролю товарно-матеріальних цінностей внесли вчені М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, М.Я. Дем'яненко, І.К. Дрозд, В.М. Жук, В.П. Завгородній, С.Я. Зубілевич, Є.В. Калюга, Г.Г. Кірейцев, В.Г. Лінник, В.Б. Моссаковський, Н.Л. Правдюк, П.Т. Саблук, І.Б. Садовська, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко та інші. Серед зарубіжних вчених – Х. Андерсон, Р. Антоні, М.І. Баканов, Ф. Вуд, Д. Колдуелл, Г. Мус, Б. Нідлз, В.В. Патров, Я.В. Соколов та інші.

Мета статті полягає в удосконаленні окремих теоретичних положень бухгалтерського обліку і контролю товарно-матеріальних цінностей в аграрних формуваннях, розробці практичних рекомендацій з удосконалення формування об'єктивної інформації про ТМЦ у фінансовій звітності. Методика дослідження базується на системному підході, розробці моделі досліджуваного об'єкту для облікових та контрольних процедур. В обґрунтованні наукового підходу удосконалення обліку і контролю досліджуваного об'єкту використано методи порівняння, загальнонаукові методи системного підходу при врахуванні специфіки діяльності аграрних формувань, дослідженні стану бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Світова практика бухгалтерського обліку передбачає існування двох систем обліку виробничих запасів: постійної та періодичної. В Україні використовується постійна система обліку виробничих запасів, згідно з якою ведеться постійна і безперервна оцінка всіх змін у виробничих запасах. За кордоном поширена система періодичного обліку виробничих запасів, при якому фізичний підрахунок груп матеріалів у виробничих запасах здійснюється через певні періоди часу (наприклад, раз на місяць) [1, с. 218]. Про моделі обліку запасів та планування їх величини фіксованим обсягом та за фіксований період досліджено С. Хомовим [2, с. 75]. Варто зазначити, що в умовах нестабільності ринку, що виражається в досить значних

коливаннях цін, оцінка запасів за вартістю їх придбання не є об'єктивною.

В обліку обов'язковим є надання зведеної інформації про запаси, без деталізації за їх видами та суперечить принципу повноти розкриття. Тому Т.І. Єфіменко [3, с. 338] досліджує вдосконалення процедурної вартості запасів і подання інформації про запаси у фінансовій звітності. За дослідженнями В.В. Баліцької [4, с. 178], оборотний капітал характеризується споживчою вартістю та вартісним складом. Проаналізувати структуру, за наведеними у Держкомстаті даними, неможливо. А причини звуження інформації, вважає Н.Л. Правдюк [5, с. 24], криються в обліковому відображенні.

Споживча вартість – це ресурси для фінансового забезпечення витрат виробництва, а вартісний склад – це вкладення у матеріальні ресурси. Наприклад, для сфери сільського господарства, методичні підходи щодо класифікації матеріальних цінностей закріплені нормами П(С)БО 9 «Запаси» [6], та П(С)БО 30 «Біологічні активи», відповідно до норм яких визначається склад товарно-матеріальних цінностей. Згідно з П(С)БО 30 «Біологічні активи» [7], запасами є сільськогосподарська продукція, що після первинного визнання оцінюється та відображається, відповідно до П(С)БО 9 «Запаси». Тобто біологічний актив не використовується у сільськогосподарській діяльності та утримується для продажу, або напрямок його використання не визначено. В умовах ринкової економіки постають питання щодо розмежування понять «виробничі» та «матеріальні» запаси; необхідне чітке обґрунтування їх класифікації, з урахуванням галузевої специфіки виробництва.

З переходом аграрних формувань до діяльності в умовах ринкової економіки, частою зміною цін на оборотні активи зростає значення бухгалтерського обліку та контролю цього об'єкта. ТМЦ є основним оборотним активом підприємств, складовою виробничого циклу. Тому облік їх винятково важливий для всіх стадій процесу кругообороту ТМЦ та потреб різних користувачів.

Положення облікової політики, визначені в Наказі про облікову політику, є своєрідним вибором способу ведення обліку та складання звітності не тільки для зовнішніх, але і внутрішніх користувачів. Отже, як інформація, що розкриває особливості ведення обліку, щодо ТМЦ в обліковій політиці, важливими є наступні моменти: визначення переліку об'єктів обліку ТМЦ та їх структури і класифікації; визнання й первісна оцінка; оцінка споживання, руху та вибуття ТМЦ; способів обліку – партійний, сортовий чи за залишками – сальдовий. Аналіз цих моментів знаходить втілення в обранні системи організації обліку ТМЦ – періодичної чи постійної [8, с. 12].

Серед внутрішніх чинників загальноорганізаційного характеру, що впливають на вибір та побудову оптимального обліку ТМЦ, можна виділити: особливості об'єкта обліку, притаманного галузі – біологічний характер оборотних активів у частині ТМЦ, використання ТМЦ у вигляді незавершеного виробництва, часто – відсутність можливості ідентифікації ТМЦ з аналогічними на ринку для визначення справедливої вартості, широка номенклатура і значна кількість запасів, які забезпечують стабільність виробництва, варіативність використання методів обліку ТМЦ на підприємстві, потреба в наявності інформації щодо оцінки ТМЦ у момент здійснення операцій; необхідність планування фінансування розвитку підприємства; наявність проблем з вільними оборотними коштами і потреба їх поповнення за рахунок реалізації продукції.

Удосконалення обліку ТМЦ розпочинається з належної організації складського господарства. Велике значення для збереження матеріальних запасів має наявність технічно оснащених складських приміщень із сучасними ваговими приладами і пристроями, що дозволяють механізувати й автоматизувати складські операції та складський облік. При цьому він має відповідати як власне організаційним складовим виробництва і потреб управління, так і подальшому зведенню інформації (рис.1).

Подальший розвиток облікового забезпечення управління спирається на систему внутрішньогосподарського контролю. Тому ці проблеми у аграрних формуваннях набувають важливого методологічного і практичного значення. Заходи, які вирішу-

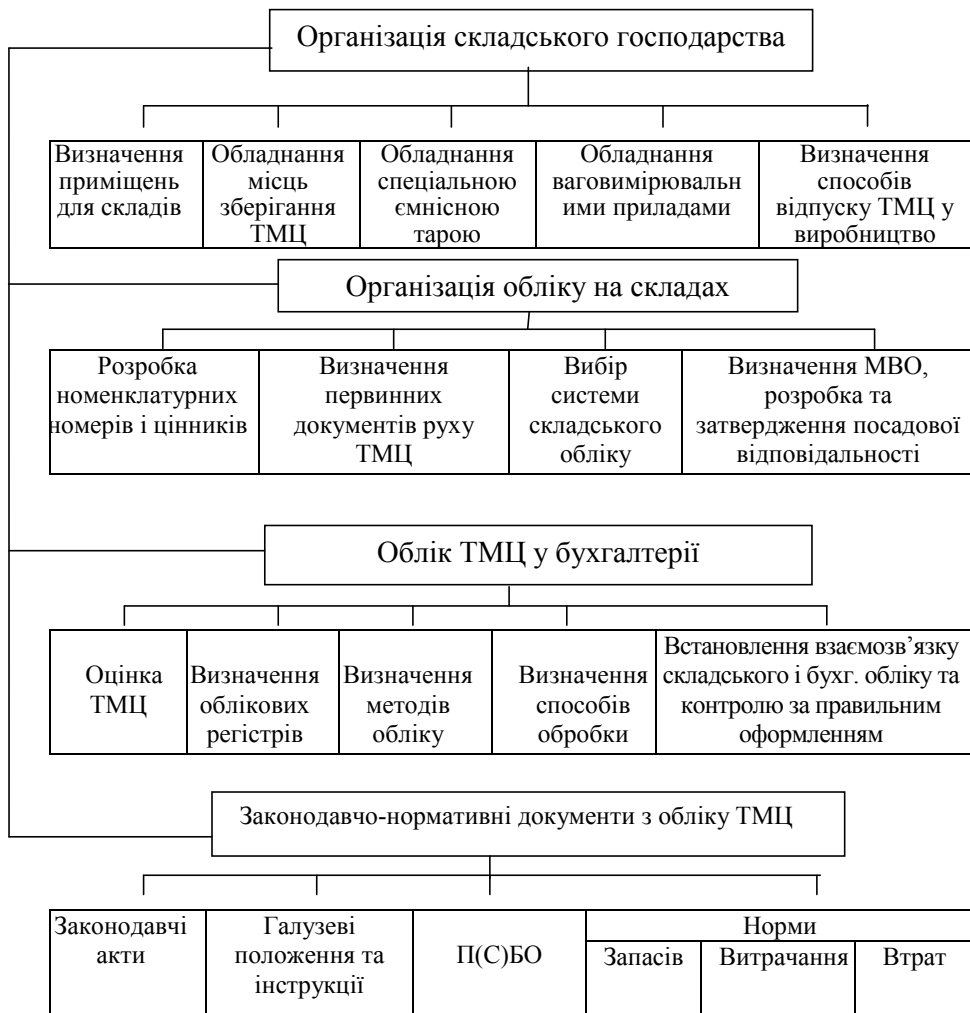

Рис. 1. Схема організації обліку товарно-матеріальних цінностей

ються в системі внутрішньогосподарського контролю, лежать в площині застосування прогресивніших складових матеріальних запасів і скорочення відходів та втрат у виробничому процесі сільськогосподарської діяльності.

З огляду на те, що контроль ТМЦ в аграрних формуваннях є основою виконання таких функцій, як визначення відповідності фактичних обсягів обліковим даним, обґрунтування оцінки ТМЦ, контроль списання витрат на виробництво, доцільно здійснювати класифікацію відповідно до цих функцій. Функція обґрунтування витрат і результатів – деякі автори [9, с. 254] називають її організаційною, найбільш повно проявляється у встановленні оптимальних пропорцій між окремими елементами процесу праці та ланками виробництва, у доцільній координації як у часі, так і в просторі всіх матеріальних ресурсів.

Найважливішими ланками контролю є показники витрат сировини, основних матеріалів, допоміжних матеріалів для технологічних цілей, палива, електроенергії, води, інших енергоресурсів на виробничі та господарські потреби [10, с. 148]. Таким чином,

контроль ТМЦ передбачає виконання роботи з оцінки раціональності структури запасів, вибір і обґрунтування ключових показників, які будуть застосовуватися в процесі управління; визначення повноти й достовірності ведення обліку та власне контроль за збереженням. Контроль ТМЦ сприяє формуванню системи безперервної діяльності, спрямованої на управління ними для здійснення безперебійної роботи підприємства. Сформована контрольна інформація про фізичний рух і вартість дозволяє оперативно управляти матеріальними потоками.

Необхідність контролю товарно-матеріальних цінностей полягає в тому, що керівництву підприємства необхідно мати інформацію за певний період про стан груп матеріальних і товарних запасів. На підприємстві контроль товарних запасів здійснюється не систематично. Він зводиться до контролю й аналізу обсягу товарних запасів за результатами звіту матеріально-відповідальних осіб та бухгалтерської облікової інформації за місяць. Це не дає змоги своєчасно приймати управлінські рішення. Контроль за рухом, збереженням і раціональним використанням запасів здійснюється безпосередньо за документами бухгалтерського обліку. Вони також є інформаційною базою для аналізу використання сировини, незавершеного виробництва, готової продукції, у результаті якого виявляються фактори, що спричиняють вплив на фінансові результати діяльності. Отже, істотно поліпшити контроль матеріально-виробничих цінностей можна, насамперед аналізуючи інформацію застосовуваних документів, облікових регістрів, тобто використовуючи накопичувальні документи матеріального обліку.

Таким чином, система контролю ТМЦ дозволяє: створити в аграрних формуваннях раціональну й ефективну систему бухгалтерського обліку з метою оперативного і стратегічного управління та планування виробничої діяльності; більш обґрунтовано формувати витрати виробництва; виявляти внутрішні резерви зміцнення фінансового стану; підвищити загальну ефективність сільськогосподарського виробництва.

Найбільш ефективними заходами контролю за станом ТМЦ є контроль ефективності складського обліку, в його складі – дотримання норм в процесі споживання матеріалів у розрізі структурних підрозділів, об'єктів ТМЦ, відповідальних осіб, первинних документів.

В ході процесу контролю стану ТМЦ передбачаються наступні етапи: організація контролю ТМЦ загалом і за структурою, що створює інформаційну базу для прийняття управлінських рішень; контроль стану ТМЦ, ступінь раціональності здійснення операцій з ними, кількісна оцінка факторів, які впливають на контрольований об'єкт; нормування ТМЦ, яке передбачає визначення граничних величин споживання чи резерву по окремих видах ТМЦ (норми спецодягу, природного убитку та ін.). Основні завдання контролю товарно-матеріальних цінностей наведено на рис. 2.

Планування витрат, яке надає можливість визначати мінімальні та максимальні межі розміру ТМЦ, який максимально відповідає досягненню оптимального прибутку для аграрного формування (рис. 3).

В процесі внутрішньогосподарського контролю перевіряється правильність і повнота відображення ТМЦ в системі натурального та на рахунках бухгалтерського обліку, а також розмежування їх між звітними періодами розрахунково-аналітичними методичними прийомами. Передусім, складається розрахунок витрат на залишок ТМЦ. На підставі цього розрахунку встановлюється, чи не було випадків завищення або заниження витрат на ТМЦ з метою викривлення фінансових результатів.

В окремих випадках завданням контролю є вивчення економічної діяльності підприємства у взаємозв'язку з організаційно-технічними умовами з метою забезпечення збереження й ефективного використання матеріальних цінностей. Кількість способів та прийомів вивчення законності, доцільності й ефективності здійснення господарських операцій значна. Вони досить різноманітні та при їх застосуванні керуються особливостями господарської діяльності.

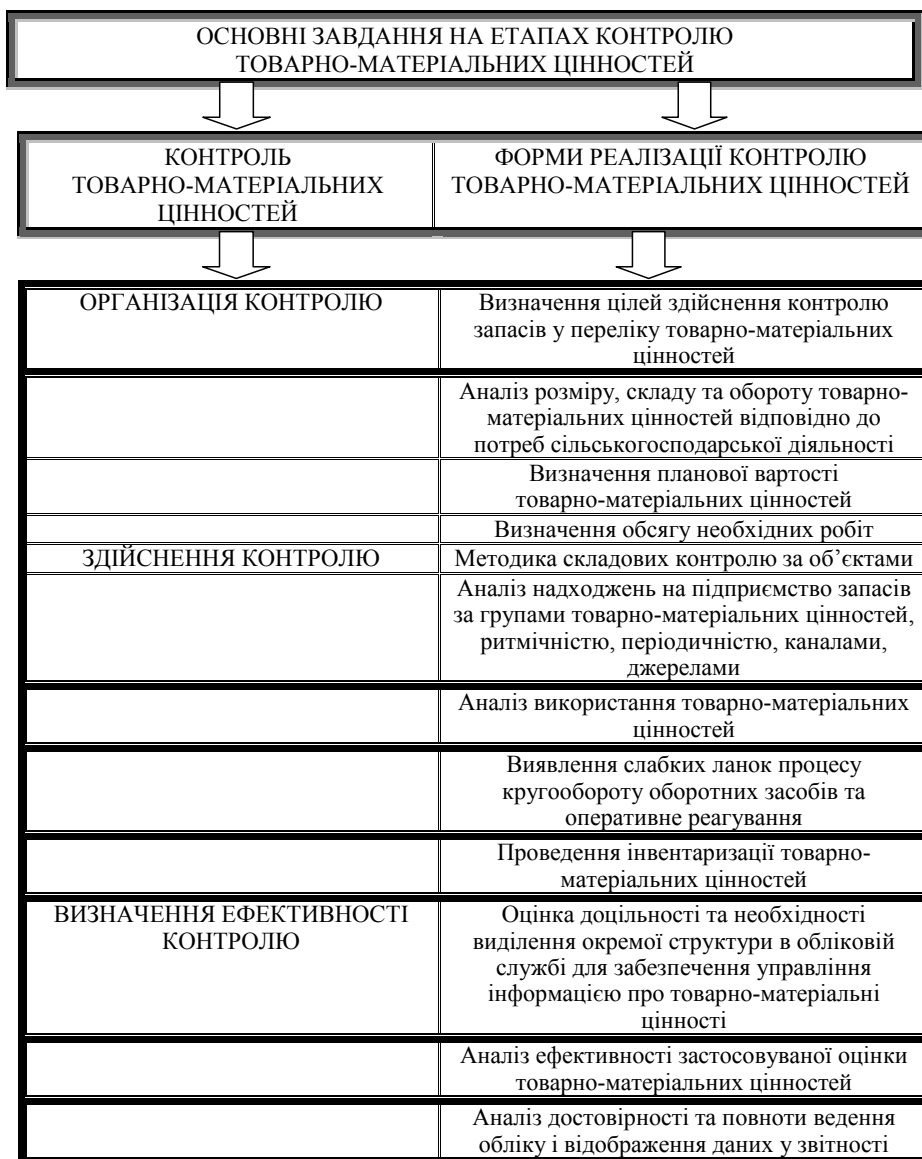

Рис. 2. Основні завдання контролю товарно-матеріальних цінностей аграрних формувань

Висновки. Контроль повинен стати дієвим засобом у побудові конкурентоспроможної економіки сільського господарства. Функціонування його системи на підприємстві є гарантом оптимізації його розвитку, ефективності діяльності та стабільності фінансового стану. В сільськогосподарських підприємствах існують деякі проблеми, що стосуються безпосередньо організації. Більшість підприємства АПК через незадовільний фінансовий стан, віддаленість від промислових центрів мають гостру проблему із залученням кваліфікованих спеціалістів. Тому, вважаємо, що через деякий період часу, аграрні формування будуть в змозі організувати відділ контролю.

Рис. 3. Типова модель стандарту внутрішньогосподарського контролю товарно-матеріальних цінностей аграрних формувань

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навч. посібник / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горецька. Житомир : ЧП «Рута», 2003. 544 с.
2. Хомовий С. Томілова Н. Системи покращення обліку запасів на підприємстві. *Інститут бухгалтерського обліку. Серія : Контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2016. Вип. 2. С. 75–81.
3. Єфіменко Т.І. Узгодження категоріального апарату в бухгалтерському обліку запасів. *Збірник наукових праць Буковинського університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 10. С. 337–344.
4. Баліцька В.В. Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети : монографія. ДУ «Ін-т економіки та прогнозування». К., 2007. 480 с.
5. Правдюк Н.Л. Облікова концепція товарно-матеріальних цінностей в умовах постіндустріальної економіки. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 2(80), 2017. С.22-30.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: затв. наказом Міністерства фінансів України : від 20.10.99 р. № 246.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : затв. наказом Міністерства фінансів України : від 18.11.2005 р. № 790.
8. Дем'яненко М. Я. Концепція бухгалтерського обліку в сільському господарстві України: наукова доповідь. К.: ННЦ Інститут аграрної економіки УААН, 2008. 32 с.
9. Білик М.С., Кіндрацька Г.І., Кобилух О.Я. Ідентифікація запасів в управлінні логістичною системою. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 669. С. 254–261.
10. Малярова С.В. Організація обліку виробничих запасів: сучасний стан та напрямки вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 17(2). С. 147–149.

References:

1. Butynec', F.F. and Gorec'ka, L.L. (2003), Buhgalters'kyj oblik u zarubizhnyh kraih'nah, Zhytomyr: ChP «Ruta», 544 p. (in Ukrainian)
2. Homovyj, S. and Tomilova, N. (2016), «Systemy pokrashennja obliku zapasiv na pidpryjemstv», Instytut buhgalters'kogo obliku, Serija Kontrol' ta analiz v umovah globalizacii', Vol. 2, pp. 75–81. (in Ukrainian)
3. Jefimenko, T.I. (2014), «Uzgodzhennja kategorial'nogo aparatu v buhgalters'komu obliku zapasiv», Zbirnyk naukovykh prac' Bukovyns'kogo universytetu, Serija Ekonomichni nauky, Vol. 10, pp. 337–344. (in Ukrainian)
4. Balic'ka, V.V. (2007), Kapital pidpryjemstv Ukrai'ny: tendencii', prioritytety, monografija, NAN Ukrai'ny, DU «In-t ekonomiky ta prognozuvannja», Kyi'v, 480 p. (in Ukrainian)
5. Pravdjuk, N.L. (2017) Oblikova koncepciya tovarno-material'ny'x cinnostej v umovah postindustrial'noji ekonomiky'. Visny. Vol. 2(80), pp. 22-30. (in Ukrainian)
6. Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 9 «Zapasy», Nakaz Ministerstva finansiv Ukrai'ny (1999), vid 20 zhovtnja, № 246. (in Ukrainian)
7. Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 30 «Biologichni aktyvy», Nakaz Ministerstva finansiv Ukrai'ny (2005), vid 18 lystopada, № 790. (in Ukrainian)
8. Demyanenko M. Ya. (2008) Koncepciya buhgalterskogo obliku v silskomu gospodarstvi Ukrayiny: naukova dopovid. K.: NNCz Instytut agarnoyi ekonomiky UAAN, 32 p. (in Ukrainian)
9. Bilyk, M.S., Kindrac'ka, G.I. and Kobyljuh, O.Ja. (2010), «Identyfikacija zapasiv v upravlinni logistychnoju systemoju», Visnyk nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka politehnika», No. 669, pp. 254–261. (in Ukrainian)
10. Maljarova, S.V. (2016), «Organizacija obliku vyrobnychyh zapasiv: suchasnyj stan ta naprjamky vdoskonalennja», Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu, Serija Ekonomichni nauky, Vol. 17(2), pp. 147–149. (in Ukrainian)

УДК 657.474.57

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.34>**Яценко В.Ф.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7127-1885>

Yatsenko Viktoria

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**ЕВОЛЮЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ВИТРАТ
І КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ****EVOLUTION OF COST ACCOUNTING SYSTEM
AND CALCULATION OF PRODUCT COST**

На основі еволюційного підходу досліджено системи обліку та калькулювання собівартості продукції за повними витратами (*absorption-cost system*). До традиційної системи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції відносимо системи обліку за повними витратами (*absorption-cost system*). Визначено концептуальну основу системи обліку – модель «витрати-обсяг», динаміка витрат відносно до зміни обсягів виробництва. Базових методів обчислення витрат та розрахунку собівартості небагато, значно більше систем обліку витрат, в основу яких покладені ці методи або їх комбінації. Обґрунтовано переорієнтацію вектору управління витратами з реально спожитих/використаних ресурсів при виробництві продукції на майбутні (прогнози) витрати.

Ключові слова: облік, рахунок обліку, управління витратами, змінні/постійні витрати, прями/непрямі витрати.

На основе эволюционного подхода исследованы системы учета и калькулирования себестоимости продукции по полным затратам (absorption-cost system). К традиционным системам учета затрат и калькулирования себестоимости продукции относим системы учета по полным затратам (absorption-cost system). Определена концептуальная основа системы учета – модель «затраты-объем», динамика расходов по отношению к изменению объемов производства. Базовых методов вычисления затрат и расчета себестоимости немного, гораздо больше систем учета затрат, в основу которых положены эти методы или их комбинации. Обоснованно переориентацию вектора управления затратами с реально потребленных / использованных ресурсов при производстве продукции на будущие (прогнозные) издержки.

Ключевые слова: учет, счет учета, управление расходами, переменные / постоянные расходы, прямые / косвенные расходы.

On the basis of evolutionary approach, systems of accounting and costing of products at full costs (absorption-cost system) are investigated. To the traditional cost accounting system and costing of products include the system of accounting for full costs (absorption-cost system). The conceptual basis of the accounting system is defined: the “cost-volume” model, the dynamics of costs in relation to changes in production volumes. The basic methods of cost calculation and cost calculation are few, many more cost accounting systems, which are based on these methods or combinations thereof. The system of accounting for actual costs is based on the fundamental principles of accounting theory – the fixing and display in the accounts of accounting of the economic activities that have taken place, therefore, this system performs the best functions of management: accounting and control. The three variants of the absorption-cost system indicate the reorientation of the cost management vector from actual consumed / used resources in production to future (estimated) costs. The standard costing method has been developed and is suitable for practical use. Inaccurate measurement of time spent. Long-term experience of using the method is a subject area for detailed case study in order to summarize and reflect in the theory of modernization changes of the accounting system at standard costs and to outline the prospects for its further use in the future. The abandonment of the standard cost accounting system and its complete oblivion by practitioners have been predicted for three decades in a row by theorists for reducing the product life cycle, cutting-edge technologies that have decimated the importance of labor in production, and the pressure of global competition. The reorientation of the vector of cost management from actual consumed / used resources in production of products for future (estimated) costs is substantiated. The historical development of the system occurred in accordance with the development of industrial relations, relations of ownership of the means of production, class character of society, and therefore, based on the fundamental doctrines of economic theory.

Key words: accounting, primary, financial account, cost management, variable / fixed costs, direct/ indirect costs.

Постановка проблеми. Бухгалтер підприємства при проектуванні системи обліково-аналітичного забезпечення управління витратами стикається з приголомшуючою кількістю методів та підходів до обліку витрат й калькулювання собівартості продукції, наявність яких свідчить про тривалу боротьбу обліковців за ефективне забезпечення управління інформацією про витрати. Насправді, базових методів обчислення витрат та розрахунку собівартості небагато, значно більше систем обліку витрат, в основу яких покладені ці методи або їх комбінації.

Передумовою окреслення обліку як функції управління можна вважати виробничий облік. Вже в XIV столітті зафіксовано виникнення та використання системи виробничого обліку, однак, теоретичного опрацювання методів обліку витрат до початку XIX століття не існувало.

Промислова революція дала новий імпульс до розвитку виробничого обліку. У більшості комерційних фірм до того часу витрати вже розподілялися та відображалися на рахунках: «Прямі витрати на оплату праці», «Прямі матеріальні витрати» і «Накладні витрати» (без виділення адміністративних витрат і витрат на реалізацію).

Традиційна система калькулювання собівартості була сформована в XIX сторіччі на металопереробних підприємствах в умовах індустріалізації економічної системи країни, домінуючими факторами виробництва виступали праця та матеріали, асор-

тимент продукції був обмежений, а технологія – стабільною, тому види діяльності мали чітке розмежування на виробничі та обслуговуючі. Висока матеріало- та трудомісткість процесу виробництва обумовлювала використання прямих матеріальних або трудових витрат як бази розподілу виробничих непрямих витрат між видами продукції або замовленнями. Технологічний аспект методики розподілу характеризується суб'єктивним характером, особливо для постійної складової виробничих непрямих витрат, методологічний – усереднена величина розподілених змінних і постійних виробничих непрямих витрат при конкретному обсязі виробництва. Щодо невиробничих (комерційні та управлінські) витрат, то вважалося, що вони забезпечують життєдіяльність підприємства в цілому, отже розподіляти їх на конкретні види продукції або замовлення не потрібно, доцільно списувати на період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професор М.С. Пушкар надає таку характеристику: «Традиційна модель обліку виробничих витрат та визначення собівартості готової продукції базується на національних і міжнародних стандартах обліку та звітності, стандартах GAAP (General Accepted Accounting Principles – загальноприйняті принципи обліку; ця система найбільш широко використовується у США). За цією схемою виробничі витрати поділяють на витрати, пов'язані з виробництвом або придбанням товарів для реалізації, і витрати періоду – витрати, що не включаються до собівартості запасів і розглядаються як витрати того періоду, в якому вони були здійснені» [1, с. 58].

Незважаючи на поважний вік традиційної системи обліку витрат і калькулювання собівартості, вона активно використовується на більшості підприємств не тільки України, про що свідчать результати опитування серед бухгалтерів-практиків провідних американських підприємств: «Більшість респондентів (74%) повідомили про використання традиційної системи розрахунку собівартості, 13% – системи обліку витрат на основі видів діяльності, 4% – системи Lean-обліку, і 9% респондентів вказали, що використовують власну систему» [2, с. 135].

Як відзначає А. Апчорч: «Калькулювання за фактичними витратами носить «посмертний» характер, і чим довший період, за який вони складаються, тим нижча їх пізнавальна цінність» [3, с. 937].

Виклад основного матеріалу. До традиційної системи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції відносимо системи обліку за повними витратами (absorption-cost system), які знаходять своє відображення у сучасному підході до організації обліку витрат. Базова концепція системи – модель «витрати-обсяг», динаміка витрат відносно до зміни обсягів виробництва. Витрати поділяються на прямі та непрямі, вважається, що виробничі накладні витрати завжди «непрямі».

Система обліку за повними витратами прийнятна для практичного використання та складання фінансової звітності про результати діяльності підприємства, проте неприйнятна для прийняття оперативних управлінських рішень, оскільки не відображає витрати на виробництво додаткової одиниці продукції в короткостроковому періоді. На підприємствах, де коливання обсягів виробництва продукції за короткостроковий період незначні, використання системи безболісне, однак, для підприємств, що надають послуги, система не прийнятна через невелику питому вагу матеріальних витрат у собівартості робіт і послуг та тенденцію значних коливань витрат на обслуговування.

В таблиці 1 представлено принципіві засади діючих систем обліку та розрахунку собівартості за повними витратами (absorption-cost system).

Отже, система обліку та калькулювання собівартості продукції за повними витратами має три варіанти:

1. За фактичними витратами (actual-costs system) – основана на фактичних (історичних) даних, фіксує прямі витрати виробництва (матеріальні й на оплату праці) на

об'єкт витрат та непрямі виробничі витрати для подальшого розподілення між об'єктами витрат. На основі калькуляції розраховується собівартість продукції після закінчення її виробництва та підготовки до реалізації, тому система обліку за фактичними витратами ретроспективна, надає реальну інформацію про фактичні ресурси, використовані/споживані в процесі виробництва конкретного продукту.

Критика системи обліку за фактичними витратами здебільшого звучить з боку управління, оскільки величина непрямих виробничих витрат стане відомою тільки після завершення періоду (як правило, за місяць), а значить розподілення непрямих витрат та розрахунок собівартості можливе тільки після завершення всього процесу обробки та розрахунку даних.

Проте переваги використання системи обліку за фактичними витратами наступні:

- високий рівень достовірності даних, що підтверджується первинними документами та даними фінансового обліку;

- можливість інтеграції обліку витрат для цілей управління в рамках фінансового обліку;

- можливість побудови та аналізу тренду;

- економія коштів при плануванні витрат на майбутні періоди.

Використання системи обліку за фактичними витратами безальтернативне на підприємствах, де процесу виробництва притаманні значні зміни обсягів виробництва та сезони коливання, тобто щомісячна калькуляція виробничої собівартості продукції буде надмірно залежати від специфічних умов конкретних місяців (наприклад, суттєві коливання протягом року вартості сировини та матеріалів; витрати на опалення взимку вище, ніж влітку).

Отже, метод обліку за фактичними витратами не може задовольнити інформаційні потреби управління підприємством при прийнятті оперативних рішень в короткостроковому періоді та для планування виробничої діяльності на майбутнє, однак, максимально точно відображає «справедливі», найбільш наближені до реальних, результати діяльності підприємства за рік (управління підприємством на тактичному рівні). Система обліку за фактичними витратами оснований на фундаментальних принципах теорії бухгалтерського обліку – фіксація та відображення на рахунках бухгалтерського обліку фактів господарської діяльності, що відбулися, отже, ця система якнайкраще виконує функції управління: облік і контроль.

2. За нормальними витратами (normal-costing system) – використовує фактичні прямі матеріальні витрати і витрати на оплату праці, непрямі виробничі витрати розподіляються між носіями витрат за розрахованою заздалегідь ставкою шляхом множення її на фактичну кількість встановленої бази розподілення. Складність розподілення непрямих виробничих витрат очевидна:

- бюджетна ставка розподілу визначається відношенням двох прогнозних величин, як правило, за рік: непрямих виробничих витрат та кількістю діяльності відповідної бази (кількість продукції, машино-год., людино-год., тощо);

- база розподілення (кількість продукції, машино-год., людино-год. тощо) повинна адекватно відображати рівень діяльності (виробництва), адже результати розподілу непрямих витрат в більшому ступені залежить від точності вибору одиниці обсягу виробництва, ніж від способу розрахунку;

- виявлення та списання відхилень (економія або перевитрати) фактичної величини непрямих виробничих витрат від запланованої можливе після закінчення операційного циклу виробництва, а іноді навіть після реалізації продукції;

- розподілення непрямих виробничих витрат між НЗВ, готовою продукцією та собівартістю реалізованої продукції на дату складання фінансової звітності.

Проте, облік витрат та розрахунок собівартості за нормальними витратами (normal-costing system) є незамінним для визначення реальних прямих витрат та привабливого

рівня достовірності величини непрямих витрат, оскільки економічна ситуація в Україні та світі характеризується швидкими, значними, іноді шокуючими змінами вартості сировини й матеріалів, енергоресурсів, праці тощо.

3. За стандартними витратами (standard-costing system) – попереднє (до початку виробничого процесу) нормування прямих і непрямих витрат на виробництво за статтями калькуляції з метою посилення контролю за раціональним використанням ресурсів з явними ознаками надзору.

Концепція системи обліку за стандартними витратами основана на фундаментальних положеннях теорії стандартизації, яка виникла на початку ХХ ст. в США. На її основі розроблений метод нормативного визначення витрат.

Історію та причини виникнення методу різні автори описують наступним чином. «Метод нормативного визначення витрат був одним з принципів менеджменту, на основі якого почала розвиватись система нормативного контролю витрат виробничих ресурсів. Вперше розробив і впровадив діючу систему нормативного визначення витрат у 1911 р. Дж. Чартер Гаррісон. У 1908 і 1909 рр. Харінгтон Емерсон пропагував розвиток інформаційної системи, яка була спрямована на досягнення певного рівня продуктивності. Х. Емерсон був одним з перших науковців, який підкреслив факт, що інформація про нормативи дає змогу менеджерам контролювати витрати та диференціювати відхилення від норм. Крім того, система нормативного визначення витрат дає можливість: встановлювати норми витрат; контролювати витрати; аналізувати чинники, що зумовили відхилення від норм; визначити ціну на продукцію».

«Поняття «стандартні витрати» з'явилося в другій половині минулого століття. В обох системах обліку витрат за нормальними (normal-costing system) та стандартними витратами (standard-costing system) для визначення непрямих виробничих витрат використовується запланована ставка розподілення, але в першій системі вона помножується на фактично відпрацьований час (або інша база), а в другій на встановлений стандарт, необхідний для виробництва певного обсягу продукції за нормальних умов.

Метод «standard costing» був розроблений і придатний для практичного використання й сьогодні для масового виробництва, якому притаманно значні інвестиційні витрати на обладнання, які, в свою чергу, покриваються за рахунок масштабних обсягів виробництва однорідної продукції. Однак, використання методу може стати громіздким неефективним та, навіть таким, що спотворює інформацію:

- в умовах виробництва широкого асортименту продукції;
- при виробництві споріднених груп продукції, які виробляються в одному виробничому процесі;
- для наукоємних виробництв тощо.

Розглядаючи систему обліку за стандартними витратами, необхідно зупинитися на вітчизняному досвіді використання нормативного обліку, побудованого на основних принципах методу «standard costing». Точка зору науковців стосовно ідентифікації нормативного обліку має два основних варіанти:

- нормативний облік й облік за стандартними витратами – синоніми.
- нормативний облік базується на принципі стандартизації витрат, але має відмінності від системи обліку за стандартними витратами методологічного характеру.

Підсумовуючи, можна зазначити, що технічний аспект нормативного обліку співпадає з методом «standard costing», відмінності зумовлені скоріш соціально-економічними факторами ніж носять методологічний характер. Нормативний облік був створений як радянська система обліку витрат, тому вивчення його особливостей повинно будуватися на основі теорії інституціоналізму, яка пояснює вплив факторів на «дизайн» системи обліку. Перш за все, вважалося, що всі витрати – контрольовані, і кожне відхилення має свої причини та відповідального, тому був розроблений перелік можливих відхилень, кожне з яких мало свій код та винуватця, який зазвичай мав відшкодувати переви-

трати. Проте, нормативи не розглядалися як стала величина, не зважаючи на достатньо стабільні умови функціонування підприємств в умовах командно-адміністративної економіки, нормативи регулярно переглядалися і собівартість часто коригувалася, в результаті фактична собівартість розраховувалася за формулою: нормативна собівартість +/- відхилення від нормативу +/- зміна нормативу. Отже, поряд з жорстким контролем роботи виконавців, були створені законні умови для списання неефективності діяльності та відвертих розкрадань за рахунок зміни нормативів. Може саме через це, «економіка не стала економною» та нормативний метод обліку витрат в країні рад не набув такого широкого використання як в Європі й США. Іншими причинами перешкоджання використання нормативного методу є неефективність діючої комунікації між відділами підприємства – економічного, який розробляв та фіксував норми в технічній документації, та бухгалтерією, що документувала витрати й узагальнювала дані у звітності; а також, відсутність необхідних інформаційних систем і технологій.

В науковій літературі можна зустріти сумніви щодо віднесення «standard-costing system» до систем обліку. Автор вважає, що система обліку за стандартними витратами спирається на основні положення теорії та елементи методу бухгалтерського обліку, що дозволяє побудувати детальну систему виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання, передачі інформації про витрати за кожною операцією певного етапу загального процесу виробництва та формування змістовних звітів для контролю та аналізу собівартості продукції керівництвом підприємства.

«Метод «стандарт-кост» дозволяє поєднати функції управління: облік, планування і контроль витрат в єдине ціле. Розробником методу був Ф. Тейлор, а засновником – інженер-шляховик Гарінгтон Емерсон.

Отже, система обліку за стандартними витратами – елемент обліково-аналітичного забезпечення управління витратами відповідно до методу «standard costing».

Серед критичних зауважень науковців щодо практичного використання методу «standard costing» можна виділити чотири основних:

- існування коливань між фактичними та стандартними витратами, що спотворює вартість використаних ресурсів;
- складність розподілення накладних виробничих витрат між процесами;
- продукція виробництва повинна бути однорідна;
- неточність вимірювання відпрацьованого часу.

Відмову від системи обліку за стандартними витратами та повне її забуття обліковцями-практиками пророкували вже три десятиліття поспіль теоретики через скорочення життєвого циклу продукту, передові технології, яка знівелювали значимість праці в процесі виробництва, та тиск глобальної конкуренції. Загрози дійсно існують. На думку автора, виконання контрольної функції як головної мети створення методу, послабляється або не можливе взагалі через швидкоплинність процесів у сучасному економічному просторі. Аналіз відхилень та причин їхнього виникнення може бути запізнаним чи неефективним, оскільки за час (як правило місяць), який знадобився для виявлення та розрахунку відхилення, втрачено причино-наслідкову залежність чи/та фактори, що вплинули на рівень фактичних даних вже неактуальні для наступного періоду. З іншого боку, коливання відхилень в такому середовищі породжують більші значення дисперсії показників, які важко проаналізувати та неможливо проконтролювати.

Перспектива використання системи обліку за стандартними (нормативними) витратами в сучасних умовах бачиться у переорієнтації завдань контролю за витратами з управлінського і фінансового на технічні та експлуатаційні, адже, в цьому сенсі «standard-costing system» незамінний. Поділ витрат на контрольовані (внутрішнє середовище) і неконтрольовані (зовнішнє середовище) та домінування прогностичних (планових) даних дозволяє віднести «standard-costing system» до інструментів стратегічного управління витратами.

Не дивлячись на критику «standard-costing system», емпіричні дані свідчать про продовження його використання переважною кількістю провідних фірм світу та українських підприємств. Такі результати та тривалий досвід використання методу представляють предметну область для детального тематичного дослідження з метою узагальнення і відображення в теорії модернізаційних змін системи обліку за стандартними витратами та окреслення перспектив подальшого його використання у майбутньому.

Висновки. Відповідно до поставлених завдань під час проведеного дослідження сформовано наступні висновки:

1. Первинними факторами виробництва вважають працю і землю. Розвиток суспільства зумовив появу інших факторів, необхідних для виробництва промислової продукції та характерних для індустріального суспільства, а саме: реально використані у виробничому процесі матеріальні, трудові та інші ресурси. Ці фактори обумовили поділ витрат у системі обліку за повними витратами на прямі матеріальні, прямі на оплату праці, непрямі виробничі.

2. У 1938 р. Нобелівським лауреатом В.В. Леонтєвим було запропоновано модель «витрати-обсяг», яка увійшла в фонд світової економічної науки. Сьогодні дана модель дозволяє аналізувати як структуру економіки країн, так і виробництво та окремі виробничі процеси. «Витрати-обсяг» є концептуальною основою системи обліку та калькулювання собівартості продукції за повними витратами, адже забезпечує даними вхідні параметри моделі.

На основі фундаментальної теорії стандартизації розроблений Ф. Тейлором, Г. Емерсоном метод «standard costing» став одним з основних методів наукового менеджменту. Для забезпечення інформацією управління витратами за методом «standard costing» призначена система обліку за стандартними витратами.

Три варіанти системи обліку за повними витратами (absorption-cost system) свідчать про переорієнтацію вектору управління витратами з реально спожитих/використаних ресурсів при виробництві продукції на майбутні (прогнознi) витрати.

3. Проведене на основі еволюційного підходу дослідження системи обліку за повними витратами та її варіантів підтверджує, що історичний розвиток системи відбувався відповідно до розвитку виробничих відносин, відносин власності на засоби виробництва, класовий характер суспільства, а отже, на основі фундаментальних вчень економічної теорії.

Список використаних джерел:

1. Пушкар М.С. Розробка системи обліку. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 198 с.
2. Andersch A. et al. (2011) Product costing practices in the North American hardwood component industry. Blacksburg : Virginia Tech University, 2011. Pp. 135–145.
3. Апчорч А. Управленческий учет: принципы и практика Москва : Финансы и статистика, 2005. 952 с.

References:

1. Pushkar M. S. (2003) Rozrobka systemy obliku. Ternopilj [Accounting system development]. Kart-blansh.
2. Andersch A. et al. (2011) Product costing practices in the North American hardwood component industry. Blacksburg : Virginia Tech University.
3. Apchorch A. (2005) Upravlencheskiy uchet: printsipy i praktika. Moscow: Finansy i statistika.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.71

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.35>

Димова Г.О.

кандидат технічних наук,

Державний вищий навчальний заклад

«Херсонський державний аграрний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5294-1756>

Dymova Hanna

State Higher Educational Institution

«Kherson State Agrarian University»

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІЧНИХ РІВНЯНЬ МІЖГАЛУЗЕВОГО БАЛАНСУ МЕТОДОМ ТЕОРІЇ ЗБУРЕНЬ

RESEARCH OF DYNAMIC EQUATIONS OF INTERBRANCH BALANCE USING THE METHOD OF PERTURBATION THEORY

Одним з ефективних методів дослідження економічної динаміки як в теоретичному, так і в прикладному аспекті є динамічні моделі витрати-випуск (моделі міжгалузевого балансу). Математичні залежності між величиною капітальних вкладень і приростом продукції є основою побудови різних варіантів динамічних моделей міжгалузевого балансу. Відмінною рисою динамічних моделей міжгалузевого балансу є виділення виробничих капіталовкладень (інвестицій) зі складу кінцевої продукції і вивчення їх впливу на зростання обсягу виробництва. В роботі складається та аналізується нелінійний варіант динамічної моделі Леонтьєва, розглядається можливість дослідження динамічних рівнянь міжгалузевого балансу при виникненні збурень в елементах матриць прямих матеріальних затрат та внутрішніх інвестицій. За результатами дослідження зроблені висновки про вплив збурень на матриці внутрішніх інвестицій і матеріальних витрат.

Ключові слова: характеристичне рівняння, власне значення, власний вектор, матриця, збурення, збіжність степеневих рядів, евклідова норма.

Одним из эффективных методов исследования экономической динамики как в теоретическом, так и в прикладном аспекте являются динамические модели затраты-выпуск (модели межотраслевого баланса). Математические зависимости между величиной капитальных вложений и приростом продукции является основой построения различных вариантов динамических моделей межотраслевого баланса. Отличительной особенностью динамических моделей межотраслевого баланса является выделение производственных капиталовложений (инвестиций) из состава конечной продукции и изучения их влияния на рост объема производства. В работе составляется и анализируется нелинейный вариант динамической модели Леонтьева, рассматривается возможность исследования динамических уравнений межотраслевого баланса при возникновении возмущений в элементах матриц прямых материальных затрат и инвестиций. По результатам исследования сделаны выводы о влиянии возмущений на матрицы внутренних инвестиций и материальных затрат.

Ключевые слова: характеристическое уравнение, собственное значение, собственный вектор, матрица, возмущения, сходимость степенных рядов, евклидова норма.

The economic system covers the parameters and characteristics of social production, distribution, exchange and consumption of material goods. In the economic system, the choice and formation of both the structure and the way of functioning are management tasks that ensure the dynamics of socio-economic development. In the structure of the control system, one can distinguish: the control object – the direct device, unit, subsystem of the general system, in which the goal of the functioning of the entire system is realized; management system – management body (management entity), fixing the parameters of the control object and generating control actions on the control object; feedback is an object, a subsystem, with the help of which the control system acts on a managed object. These elements together form a closed control system. Economic management tasks are poorly structured and not always a model can be constructed unambiguously. This means that the goals of the functioning of many economic systems cannot always be clearly formulated. The task of managing such a system is to make the best decision for this system. One of the effective methods for studying economic dynamics in both theoretical and applied aspects are dynamic input-output models (models of interindustry balance). Mathematical dependencies between the value of capital investments and production growth is the basis for constructing various options for dynamic models of interbranch balance. A distinctive feature of the dynamic models of the interindustry balance is the allocation of industrial investments (investments) from the composition of the final product and the study of their impact on the growth of production volume. A nonlinear version of the Leontiev dynamic model is compiled and analyzed, the possibility of studying the dynamic equations of the interindustry balance in the event of disturbances in the elements of the direct material cost and investment matrices is considered. Based on the results of the study, conclusions are drawn about the influence of disturbances on the matrix of domestic investment and material costs.

Key words: characteristic equation, eigenvalue, eigenvector, matrix, perturbation, convergence of power series, euclidean norm.

Постановка проблеми. Економічна система охоплює параметри і характеристики суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. В економічній системі вибір і формування як структури, так і способу функціонування є задачами управління, що забезпечують динаміку соціально-економічного розвитку.

У структурі системи управління можна виділити: об'єкт управління – безпосередні пристрій, агрегат, підсистема загальної системи, в якій реалізується мета функціонування всієї системи; управляюча система – орган управління (суб'єкт управління), що фіксує параметри об'єкта управління і виробляє управляючі впливи на об'єкт управління; обернений зв'язок – об'єкт, підсистема, за допомогою якої реалізується вплив управляючої системи на керований об'єкт. Ці елементи формують в сукупності замкнуту систему управління. Необхідно дослідити рівняння економічної динаміки на стійкість методом теорії збурень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжгалузевий баланс служить базою визначення взаємозбалансованої системи основних показників і відображає кругообіг суспільного продукту на міжгалузевому рівні. Аналіз структурних взаємодій міжгалузевого балансу описаний математичною моделлю В. Леонтєва (США).

Мета статті полягає в дослідженні динамічних рівнянь міжгалузевого балансу при виникненні збурень в елементах матриць прямих матеріальних затрат та внутрішніх інвестицій.

Виклад основного матеріалу. У статистичному балансі капіталовкладення відображаються загальною величиною в складі кінцевої продукції [6]. У динамічній же схемі вироблений кінцевий продукт $Y_i(t)$ в i -й галузі за період t ділиться на дві частини: $C_i(t)$ та $K_i(t)$, тобто

$$Y_i(t) = K_i(t) + C_i(t) \quad (1)$$

Величина $C_i(t)$ призначена для особистого і суспільного споживання, накопичення в невиробничій сфері, на експорт і т.п. Величина $K_i(t)$ йде на приріст фондів в галузях, тобто

$$K_i(t) = \sum_{j=1}^n \phi_{ij}(t), \quad (2)$$

де $\Delta\phi_{ij}(t)$ – кількість продукції i -ої галузі, що направляється в поточному періоді в j -ю галузь в якості виробничих капіталовкладень (для збільшення кількості виробничого обладнання, споруд і т.п.).

Таким чином, система рівнянь виробництва і розподілу продукції за період t в динамічному балансі має вигляд

$$x_i(t) = \sum_{j=1}^n x_{ij}(t) + \sum_{j=1}^n \Delta\phi_{ij}(t) + C_i(t), \quad i = \overline{1, n} \quad (3)$$

$$x_{ij}(t) = a_{ij}(t)x_j(t), \quad i, j = \overline{1, n},$$

де $a_{ij}(t)$ – коефіцієнт прямих матеріальних витрат в період t ;

$C_i(t)$ – частина кінцевого продукту, що йде на споживання.

Приріст продукції j -ї галузі за період t дорівнює

$$\Delta x_j(t) = x_j(t) - x_j(t-1).$$

Прийmemo, що приріст фондів прямо пропорційний приросту продукції, тобто

$$\Delta\phi_{ij}(t) = b_{ij}(t)\Delta x_j(t),$$

$$b_{ij}(t) = \frac{\Delta\phi_{ij}(t)}{\Delta x_j(t)}, \quad (4)$$

де $b_{ij}(t)$ – коефіцієнт пропорційності, який показує скільки продукції i -ї галузі треба вкласти в j -у галузь, щоб збільшити випуск в цій галузі на одиницю (капіталомісткість одиниці випуску продукції j -ї галузі – коефіцієнт вкладень).

З (3) випливає

$$x_i(t) = \sum a_{ij}(t)x_j(t) + \sum b_{ij}(t)\Delta x_j(t) + C_i(t), \quad (5)$$

Так як в безперервному випадку $\frac{d\phi_{ij}(t)}{dt} = b_{ij}(t)\frac{dx_j(t)}{dt}$, то

$$x_i(t) = \sum_{j=1}^n a_{ij}(t)x_j(t) + \sum_{j=1}^n b_{ij}(t)\frac{dx_j(t)}{dt} + C_i(t), \quad i = \overline{1, n} \quad (6)$$

Вираз (6) – динамічна модель В. Леонтьєва [6].

Коефіцієнти $a_{ij}(t)$ утворюють матрицю прямих витрат $\mathbf{A}(t)$ розміром $(n \times n)$. Коефіцієнти $b_{ij}(t)$ утворюють матрицю $\mathbf{B}(t)$ – матрицю внутрішніх інвестицій розміром $(n \times n)$.

Ввівши вектор $\vec{C}(t)$ кінцевого продукту, що йде на споживання з точністю до структури споживання в період t $\vec{C}(t) = x(t)\vec{d}(t)$, $\vec{d}(t)$ – вектор, що задає структуру споживання, і вектор трудомісткості продукції $\vec{l}(t) = (l_1(t), l_2(t), \dots, l_n(t))$, $\sum_{j=1}^n l_j(t)x_j(t) = L(t)$ – загальна кількість трудових ресурсів, задіяних в економічній системі, отримаємо систему $(n+1)$ рівнянь

$$\vec{x}(t) = \mathbf{A}(t)\vec{x}(t) + \mathbf{B}(t)\frac{d\vec{x}(t)}{dt} + \vec{x}(t)\vec{d}(t) \quad (7)$$

$$\vec{l}(t)\vec{x}(t) = L(t), \quad (8)$$

де останнє рівняння може виступати в якості обмеження по трудовим ресурсам.

Наведемо рівняння (7) в стандартній формі

$$\vec{x}(t) [\mathbf{I} - \mathbf{A}(t) - \vec{d}(t)] = \mathbf{B}(t) \frac{d\vec{x}(t)}{dt}$$

де $\mathbf{B}(t) \frac{d\vec{x}(t)}{dt} = \vec{x}(t) [\mathbf{I} - \mathbf{A}(t) - \vec{d}(t)]$.

Вважаючи структуру споживання постійної і позначивши $\mathbf{A}(t) - \bar{d}(t) = \tilde{\mathbf{A}}(t)$, отримаємо

$$\frac{d\bar{x}(t)}{dt} = [\mathbf{I} - \tilde{\mathbf{A}}(t)] \mathbf{B}^{-1}(t)\bar{x}(t). \quad (9)$$

У моделі (9) передбачається, що приріст продукції поточного періоду обумовлюється вкладеннями, зробленими в цьому ж періоді. Хоча в реальних системах матеріального балансу є запізнювання інвестицій, амортизація основних виробничих фондів.

Розв'язанням рівняння (9) буде вектор $\bar{x}(t)$ – значення валового продукту при відомих матрицях матеріальних витрат $\mathbf{A}(t)$ і матрицях виробничих інвестицій $\mathbf{B}(t)$, які за змістом функціонування економічної системи повинні бути невід'ємно визначеними. Крім того матриця $\mathbf{A}(t)$ повинна бути нерозкладеною і продуктивною [4; 6], що еквівалентно одній з наступних вимог:

1) максимальне власне число матриці $\mathbf{A}(t)$ $\lambda(\mathbf{A}) < 1$;

2) матриця $(\mathbf{I} - \mathbf{A}(t))^{-1}$ – позитивно визначена;

3) матричний ряд $\sum_{i=0}^{\infty} \mathbf{A}^i(t)$ сходиться;

4)
$$\sum_{i=0}^{\infty} \mathbf{A}^i(t) = (\mathbf{I} - \mathbf{A}(t))^{-1} \quad (10)$$

Як показано в [5; 6] плавна зміна елементів матриць \mathbf{A} і \mathbf{B} може привести до порушення їх продуктивності, нерозкладеності і позитивної визначеності, що призведе до якісних змін розв'язань рівнянь матеріального балансу і до нестійкого функціонування економічної системи. Тому роль вироджених критичної точки гратимуть вироджені власні значення матриць $\mathbf{A}(t)$ і $\mathbf{B}(t)$ [1; 5].

Нехай зазначені матриці задовольняють умові

$$|a_{ij}| < 1, \quad |b_{ij}| < 1 \quad (11)$$

і змінилася умова внутрішніх інвестицій.

Нехай λ_1 просте власне значення матриці \mathbf{A} при деякому t . Знайдемо відповідне власне значення

$$(\mathbf{A} + \varepsilon\mathbf{B}) \quad (12)$$

Характеристичне рівняння матриці \mathbf{A}

$$\det(\mathbf{I} - \mathbf{A}) = \lambda^n + C_{n-1}\lambda^{n-1} + C_{n-2}\lambda^{n-2} + \dots + C_0 = 0 \quad (13)$$

Тоді характеристичне рівняння (12) буде

$$\det(\lambda\mathbf{I} - \mathbf{A} - \mu\mathbf{B}) = \lambda^n + C_{n-1}(\mu)\lambda^{n-1} + C_{n-2}(\mu)\lambda^{n-2} + \dots + C_0(\mu) = 0 \quad (14)$$

де $C_r(\varepsilon)$ – поліноми степені $(n-r)$ такі, що

$$C_r(0) = C_r. \quad (15)$$

Це стає очевидним (відповідно до теорії алгебраїчних функцій), якщо запишемо точний вираз для $\det(\lambda\mathbf{I} - \mathbf{A} - \mu\mathbf{B})$ [1, 2]. Можна накласти [4]:

$$C_r(\mu) = C_r + C_{r+1}\mu + C_{r+2}\mu^2 + \dots + C_{r,n-r}\mu^{n-r} \quad (16)$$

Розглянемо випадок, коли $\lambda 1$ простий корінь (13), то для $|\varepsilon| < 1$ існує простий корінь (14), який дається збіжним степеневим рядом

$$\lambda_1(\mu) = \lambda_1 + k_1\mu + k_2\mu^2 + \dots \quad (17)$$

Очевидно, що $\lambda_1(\varepsilon) \rightarrow \lambda_1$ при $\varepsilon \rightarrow 0$.

Збурення елементів матриці ε визначає збурення власного значення λ_1 характеристичного полінома матриці \mathbf{A} , що внаслідок безперервної залежності змін коефіцієнтів характеристичного полінома від змін елементів матриці \mathbf{A} , в свою чергу, приведе до зміни власного вектора x_1 матриці \mathbf{A} , а вона приведе до зміни напряму і величини руху економічної системи. Так як λ_1 – просте власне значення, $(\mathbf{A} - \lambda_1\mathbf{I})$, то, на основі теорії лінійних рівнянь [3], в якості компонент власного вектора x можна взяти

$$(A_{n1}, A_{n2}, \dots, A_{nm}), \quad (18)$$

де A_{ni} – алгебраїчне доповнення (n, i) -го елемента $(A - \lambda_1 I)$, и, отже, A_{ni} – це поліноми за λ_1 степенем не вище $(n - 1)$.

Застосуємо цей результат до простого власного значення $\lambda_1(\varepsilon)$ матриці $(A + \varepsilon B)$. Введемо позначення: \mathbf{x}_1 – власний вектор матриці A ; $\mathbf{x}_1(\varepsilon)$ – власний вектор матриці $(A + \varepsilon B)$. Тоді елементи вектора $\mathbf{x}_1(\varepsilon)$ – це поліноми по $\lambda_1(\varepsilon)$ та ε , і так як степеневий ряд для $\lambda_1(\varepsilon)$ збігається при заданих ε , то кожний елемент $\mathbf{x}_1(\varepsilon)$ представимо збіжним степеневим рядом по ε , постійний член в якому – це відповідний елемент вектора \mathbf{x}_1 . Звідси

$$\mathbf{x}_1(\mu) = \mathbf{x}_1 + \mu z_1 + \mu^2 z_2 + \dots \quad (19)$$

де кожна компонента векторного ряду (19) в правій частині – збіжний степеневий ряд по ε .

Аналогічно результату (17) для власного значення, отримуємо результат для власного вектора.

Розглянемо більш складний випадок: матриця A має елементарні дільники. В цьому випадку існує система правих і лівих власних векторів $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_n$ та $\mathbf{y}_1, \mathbf{y}_2, \dots, \mathbf{y}_n$ таких, що

$$\mathbf{y}_i^T \mathbf{x}_j = 0 \quad (i \neq j), \quad (20)$$

хоча ці вектори єдині, якщо всі власні значення прості [1, 2, 3].

Виразимр кожний вектор \mathbf{z}_i в (19) через \mathbf{x}_j у виді

$$\mathbf{z}_i = \sum_{j=1}^n S_{ij} \mathbf{x}_j, \quad (21)$$

Тоді маємо

$$\mathbf{x}_1(\mu) = \mathbf{x}_1 + \mu \sum_{j=1}^n S_{j1} \mathbf{x}_j + \mu^2 \sum_{j=1}^n S_{j2} \mathbf{x}_j + \dots, \quad (22)$$

і, збираючи разом члени з \mathbf{x}_j , отримаємо

$$\begin{aligned} \mathbf{x}_1(\mu) = & (1 + \mu S_{11} + \mu^2 S_{12} + \dots) \mathbf{x}_1 + (\mu S_{21} + \mu^2 S_{22} + \dots) \mathbf{x}_2 + \dots + \\ & + (\mu S_{n1} + \mu^2 S_{n2} + \dots) \mathbf{x}_n \end{aligned} \quad (23)$$

Збіжність n степеневих рядів, що стоять в дужках, є простий наслідок абсолютної збіжності рядів (19).

Отримаємо точне значення виразу для збурення першого порядку в термінах правих і лівих власних векторів (20). Позначимо

$$S_i = \mathbf{y}_i^T \mathbf{x}_j, \quad i = \overline{1, n} \quad (24)$$

де \mathbf{y}_j та \mathbf{x}_j – нормовані ліві та праві власні вектори.

Якщо \mathbf{y}_j і \mathbf{x}_j дійсні, то S_i є косинус кута між цими векторами [2, 3]. В будь-якому випадку $|S_i| = |\mathbf{y}_i^T \mathbf{x}_j| \leq \|\mathbf{y}_i\|_2 \cdot \|\mathbf{x}_j\|_2 = 1$, де $\|\mathbf{y}_i\|_2, \|\mathbf{x}_j\|_2$ – евклідові норми векторів.

Для нормованих векторів формула (23) буде мати вигляд:

$$\mathbf{x}_1(\mu) = \mathbf{x}_1 + (\mu t_{21} + \mu^2 t_{22} + \dots) \mathbf{x}_2 + \dots + (\mu t_{n1} + \mu^2 t_{n2} + \dots) \mathbf{x}_n. \quad (25)$$

Визначимо величину

$$\beta_{ij} = \mathbf{y}_i^T B \mathbf{x}_j \quad (26)$$

$$|\beta_{ij}| = |\mathbf{y}_i^T B \mathbf{x}_j| \leq \|B\|_2 \|\mathbf{y}_i\|_2 \|\mathbf{x}_j\|_2 \quad (27)$$

За визначенням

$$(A + \mu B) \mathbf{x}_1(\mu) = \lambda_1(\mu) \mathbf{x}_1(\mu) \quad (28)$$

і так як $\lambda_1(\varepsilon)$ і всі компоненти вектора $\mathbf{x}_1(\varepsilon)$ представляються збіжними степеневими рядами, можна прирівняти члени при однакових степенях ε в цьому рівнянні та використовуючи (17) та (27), отримаємо

$$A \left(\sum_{i=2}^n t_{i1} \mathbf{x}_i \right) + B \mathbf{x}_1 = \lambda_1 \left(\sum_{i=2}^n t_{i1} \mathbf{x}_i \right) + k_1 \mathbf{x}_1 \quad (29)$$

або

$$\sum_{i=2}^n (\lambda_i - \lambda_1) t_{i1} \mathbf{x}_i + \mathbf{B} \mathbf{x}_1 = k_1 \mathbf{x}_1 \quad (30)$$

Помноживши зліва на \mathbf{Y}_1^T і з урахуванням, що $\mathbf{Y}_1^T \mathbf{x}_i = 0$ ($i \neq 1$), отримаємо

$$k_1 = \frac{\mathbf{Y}_1^T \mathbf{B} \mathbf{x}_1}{\mathbf{Y}_1^T \mathbf{x}_1} = \frac{\beta_{11}}{S_1} \quad (31)$$

і, отже,

$$|k_1| \leq \frac{n}{|S_1|} \quad (32)$$

Перемножуючи (30) зліва на \mathbf{Y}_i^T , отримаємо

$$(\lambda_i - \lambda_1) t_{i1} S_i + \beta_{i1} = 0 \quad (i = 2, 3, \dots, n) \quad (33)$$

і, отже, з (25) випливає, що член першого порядку в збуренні \mathbf{x}_1 має вигляд

$$\mu \left[\frac{{}^2_{21} x_2}{(\lambda_1 - \lambda_2) S_2} + \frac{{}^2_{31} x_3}{(\lambda_1 - \lambda_3) S_3} + \dots + \frac{{}^2_{n1} x_n}{(\lambda_1 - \lambda_n) S_n} \right] = \mu \sum_{i=2}^n \frac{{}^2_{i1}}{S_i (\lambda_1 - \lambda_i)} x_i \quad (34)$$

Розглядаючи власні вектори, розкладаємо їх збурення на компоненти в напрямках $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_n$. Коли \mathbf{x}_i ортогональні, (це має місце коли маємо n елементарних дільників), то можна оцінити відхилення економічної системи при заданих збуреннях ϵ . В якості ϵ можна взяти коефіцієнти інфляції. При великих значеннях косинуса кута між векторами $\mathbf{x}_i^T(\mu)$, \mathbf{x}_i складові векторів практично збігаються і система стійка до збурень. Випадок кратних власних значень і нелінійних дільників матриць \mathbf{A} та \mathbf{B} може бути досліджений з переходом до канонічних форм Жордана і використанням теорем Гершгоріна [1; 2; 4].

Висновки.

1. При простому власному значенні матриці матеріальних витрат \mathbf{A} дослідження впливу збурень на матриці внутрішніх інвестицій \mathbf{B} і матеріальних витрат \mathbf{A} може бути зведено до знаходження косинуса кута між векторами \mathbf{x}_1 та $\mathbf{x}_1(\epsilon)$.

2. При наявності n елементарних дільників матриці \mathbf{A} дослідження впливу збурення ϵ може бути зведено до знаходження косинусів кутів між власними векторами, що відповідають різним власним значенням. Малі значення косинусів між $\mathbf{x}_i(\epsilon)$ та \mathbf{x}_i означатиме значний дрейф економічної системи під дією інфляції.

3. Випадок кратних власних значень і нелінійних дільників вимагає більш складного дослідження із залученням крім теорії збурень і алгебраїчних функцій математичного апарату канонічних форм Жордана [1].

Список використаних джерел:

1. Арнольд В.И. О матрицах, зависящих от параметров. *Успехи математических наук*. 1971. Т. XXVI, № 2(158). С. 101-114.
2. Ван дер Варден Б.Л. Алгебра. Москва : Наука, 1976. 649 с.
3. Гантмахер Ф.Р. Теория матриц. Москва : ФИЗМАТЛИТ, 2004. 560 с.
4. Ланкастер П. Теория матриц. Москва : Наука, 1978. 280 с.
5. Гилмор Р. Прикладная теория катастроф. Т. 1. Москва : Мир, 1981. 344 с.
6. Основы теории оптимального управления. В.Ф. Кротов, Б.А. Лагоша, С.М. Лагоша / Ред. В.Ф. Кротова. Москва : Мир, 1990. 430 с.

References:

1. Arnol'd V.I. (1971). O matrityakh, zavisyashchikh ot parametrov [About Matrices Depending on Parameters]. *Uspekh'i matematicheskikh nauk*. T. XXVI, № 2(158), pp. 101-114.
2. Van der Varden B.L. Algebra (1976). [Algebra]. Moskva: Nauka, 649 p.
3. Gantmakher F.R. (2004). Teoriya matrity. [Matrix Theory]. Moskva: FIZMATLIT, 560 p.
4. Lankaster P. (1978). Teoriya matrity. [Matrix Theory]. Moskva: Nauka, 280 p.
5. Gilmore R. (1981). Prikladnaya teoriya katastrof [Applied Catastrophe Theory]. T. 1. Moskva: Mir, 344 p.
6. Osnovy teorii optimal'nogo upravleniya (1990) [Fundamentals of the Theory of Optimal Control]. V.F. Krotov, B.A. Lagosha, S.M. Lagosha / Red. V.F. Krotova. Moskva: Mir, 430 p.

УДК 519.86:[334.72:63]

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.36>**Кавун Г.М.**

старший викладач кафедри прикладної математики
та економічної кібернетики,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2912-4536>

Kavun Halyna

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPLEMENTATION OF THE ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODEL FOR CALCULATING THE OPTIMAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Досліджено методи та алгоритми рішення задач впровадження економіко – математичного моделювання в процес розрахунку оптимальної спеціалізації аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх роботи в умовах розвитку ринкових відносин. Охарактеризовано загальні підходи до напрямку розвитку підприємства та наведено критерії оптимальності в сучасних умовах господарювання. Показана необхідність удосконалення методів оптимального вибору напрямку розвитку аграрних підприємств, кінцевим результатом якої буде можливість керівництву обирати оптимальну спеціалізацію підприємства. Встановлено необхідність створення моделі для розрахунку оптимального вибору спеціалізації підприємства. Розроблена економіко-математична модель для оптимізації спеціалізації аграрного підприємства.

Ключові слова: модель, система управління, оптимізаційні моделі, економічна ефективність, оптимальна спеціалізація.

Исследованы методы и алгоритмы решения задач внедрения экономико–математического моделирования в процесс расчета оптимальной специализации аграрных предприятий с целью повышения эффективности их работы в условиях рыночных отношений. Охарактеризованы общие подходы до направления развития предприятия и приведены критерии оптимальности в современных условиях хозяйствования. Показана необходимость усовершенствования методов оптимального выбора направления развития аграрных предприятий, конечным результатом которой будет возможность руководителю выбирать оптимальное направления развития. Установлена необходимость создания модели для расчета оптимального выбора специализации предприятия. Разработана экономико–математическая модель оптимизации специализации аграрного предприятия.

Ключевые слова: модель, система управления, оптимизационные модели, экономическая эффективность, оптимальная специализация.

Methods and algorithms for solving the problem of introducing economic and mathematical modeling into the process of calculating the optimal specialization of agricultural enterprises in order to increase their efficiency in the development of market relations are investigated. The general approaches to the work of the enterprise are characterized and criteria for its optimality in modern business conditions are given. A complex identification method is investigated, associated with the construction of an optimization model, the end result of which will be the opportunity for management to compare their resource capabilities, namely material and financial, with the needs of the enterprise, evaluate them from the point of view of business development and make recommendations for making the right decisions on the optimal distribution means of production between branches of production. The essence is determined and the significance of the optimal choice of specialization of agricultural enterprises and the size

of their production is revealed. A retrospective of the development of modeling in agriculture is studied, associated with the construction of an optimization model, the final result of which will be the choice of the optimal specialization that will bring maximum production result. The general approaches to the optimal distribution of sectors of agricultural enterprises in modern economic conditions are characterized. The necessity of using modern methods for calculating the optimization of specialization of enterprises in the agricultural sector of the economy and the creation, on the basis of sufficient optimality conditions, of a model for the optimal choice of the direction of development of an agricultural enterprise is established. Finding the optimal specialization determines the most effective results of the functioning of the enterprise, involves the construction of models for selecting the industry, as well as solving the problem of optimal management of the economy. The factors shaping the environment of agricultural enterprises, as well as the criteria for choosing the optimal specialization are determined. An economic-mathematical model has been developed to calculate the optimal specialization of agricultural enterprises.

Key words: model, control system, optimization models, economic efficiency, optimal specialization.

Постановка проблеми. Спеціалізація – один із важливих факторів, які визначають ефективність виробництва. В аграрних підприємствах вона характеризується співвідношенням головних (ведучих) та допоміжних галузей. Виробнича направленість сільськогосподарського підприємства, тобто його спеціалізація, визначається економічними і природними умовами, які здійснюють вирішальний вплив на рівень ефективності різних галузей. Закономірно і зрозуміло прагнення підприємств виробляти найбільш рентабельні види продукції. Але в умовах сільського господарства ефективність окремої галузі не можна розглядати ізольовано від інших, пов'язаних з нею галузей. В аграрних підприємствах вони мають більш або менш тісні прями або зворотні зв'язки.

Співвідношення галузей дозволяє в більшому об'ємі використовувати техніку, трудові ресурси, робить виробництво більш рівномірним. Разом з тим більша кількість їх в одному господарстві також не бажана; чим більше галузей, тим вони дрібніші. Тут виступає інший фактор – переважання крупного виробництва над мілким. Отже, в аграрних підприємствах повинно бути таке співвідношення галузей, яке б усунуло недоліки вузько спеціалізованих господарств і дозволило б використовувати переваги крупного виробництва при даних природно-економічних умовах.

Сучасні соціально-економічні перетворення в сільському господарстві та ринкова орієнтація аграрного сектора об'єктивно вимагають застосування нових методів ведення господарства підприємств, які спрямовані на визначення оптимальної спеціалізації аграрного підприємства, використання та раціональних витрат наявних ресурсів, що сприяє покращенню економічної ефективності господарської діяльності. Знаходження оптимальних галузей виробництва передбачає побудову моделей об'єктів управління в різних напрямках діяльності аграрного сектору економіки. Сучасне функціонування підприємств аграрного сектору економіки дають право стверджувати, що вибір оптимальної спеціалізації аграрних підприємств є ключовим чинником розвитку будь-якого сільськогосподарського підприємства. Оптимальна спеціалізація – це напрямок виробництва, який в даних умовах сприяє раціональному, найбільш ефективному використанню землі, праці, техніки та інших засобах, за допомогою яких можна отримати максимум продукції при даних ресурсах і забезпечити мінімум затрат на одиницю продукції. При управлінні підприємством доцільно застосовувати методи оптимізації, які є універсальним методом наукового пізнання та визначення факторів економічного зростання аграрних підприємств, які неможливі без застосування економіко-математичних моделей. Використання сучасних методів розрахунку оптимальної спеціалізації підприємств у аграрному секторі економіки неможливе без застосування економіко-математичних моделей.

Аналіз останніх досліджень. До економіко-математичного моделювання протягом останнього часу спостерігається підвищений інтерес вітчизняних науковців. Серед них: Кравченко Р.Г., Лотиш О.Я., Московчук А.Т., Сіненко М.І., Чернецька О.В. та інші. Проте залишаються недостатньо вивченими питання знаходження оптимальної спеціалізації діяльності підприємств у аграрному секторі економіки. Визначення можливих проблем в даній задачі потребує глибокого аналізу. Тому подальші дослідження, розробка та впровадження моделей, методів, програм для знаходження оптимальних спеціалізації аграрних підприємствами – є сучасними актуальними задачами.

Постановка завдання. Темпи й напрями розвитку аграрного сектора економіки значною мірою залежать від оптимальності сільськогосподарського виробництва в кожній галузі. Основним мотивом діяльності любого підприємства є максимізація прибутку при мінімальних витратах – є основним обмежником прибутку і одночасно головним чинником, який впливає на обсяг продукції. Тому процес мінімізації виробничих витрат доцільно розглядати з урахуванням питання максимізації прибутку. При оптимізації виробничих витрат науковці обирають різні критерії оптимальності, а саме, максимум прибутку від реалізації продукції, максимум прибутку або максимум доходу від реалізації продукції. Підвищити економічну ефективність та забезпечити необхідною кількістю матеріально-технічних ресурсів – першочергове завдання кожного сільськогосподарського підприємства, оскільки в сільському господарстві неможливо досягти високих результатів без дотримання всіх технологічних строків обробітку ґрунту, внесення встановлених норм мінеральних та органічних добрив і засобів захисту рослин. Використання методів математичного моделювання економічних процесів дозволяє ефективно використовувати ресурси і забезпечує удосконалення методів розрахунку ефективності тої чи іншої спеціалізації, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Одними із основних етапів моделювання сільськогосподарського підприємства є вибір критерію оптимальності та необхідність оптимізації його структури, що відповідає основній меті господарської діяльності. Метою дослідження є обґрунтування методичних положень щодо проведення аналізу оптимізації різних галузей виробництва, розроблення та впровадження економіко-математичних методів визначення оптимального напрямку розвитку аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з найбільш розповсюджених методів стратегічного аналізу, планування та управління діяльністю аграрних підприємств являються методи економіко-математичного моделювання. Ці методи дозволяють рішити ряд завдань, які пов'язані з розробкою оптимальних напрямків діяльності аграрних підприємств, оптимізацією витрат виробництва та збуту продукції. У відповідності зі сформульованою метою дослідження були поставлені наступні задачі:

- проведено аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств регіону як складно організованих систем;
- визначено чинники і наведено систему показників формування галузей і розмірів виробництва;
- запропоновано напрямки формування оптимальної спеціалізації виробництва;
- розроблено критеріальні оцінки оптимізації спеціалізації підприємства;
- розроблено модель оптимального вибору спеціалізації аграрних підприємств;
- здійснено прогноз розвитку виробництва сільськогосподарських підприємств регіону у зв'язку з розробленою моделлю;

Інформаційну основу дослідження сформували первинні та кінцеві статистичні дані, опубліковані в періодичних виданнях, матеріали обласних управлінь статистики, відділів та управлінь облдержадміністрацій, матеріали періодичних та інтернет-видань, науково-практичних конференцій, нормативні та довідкові матеріали [1, с. 130-134].

На початку дослідження визначено суть структури сільськогосподарських підприємств. Кожне сільськогосподарське підприємство запропоновано розглядати як

складну, динамічну, ймовірнісну, відкриту систему, яку утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) і організаційних (за формою власності, правовим статусом і формою господарювання, за належністю капіталу, за розміром та характером діяльності) підсистем. Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їх функціонування.

Визначено фактори, що формують середовище діяльності сільськогосподарських підприємств, а також критерії вибору оптимальної спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Удосконалення економіко-математичної моделі – по своїй суті нескінченний процес. Зміни в аграрній політиці, зовнішній економіці, конкурентному середовищі, впровадження нових машин і технологій, необхідність урахування соціальних та багатьох інших факторів – усе це постійно коригує побудову моделі та обумовлює сільськогосподарське виробництво як складну стохастичну систему [2, с. 130-134].

У запропонованому дослідженні задача формування оптимальної спеціалізації сільськогосподарських підприємств розв'язана за допомогою економіко-математичних моделей. Виникає необхідність чіткого визначення галузі або тої частини виробництва, яка повинна включатися в модель. Для розв'язку даної задачі розглянемо модель для розрахунку оптимального сполучення галузей в сільськогосподарських підприємствах. В даному розрахунку визначається об'єм виробництва по кожній галузі на даний плановий період. Галузі виробництва повинні відрізнитися хоча б за однією із ознак: 1) видом кінцевої продукції, 2) призначенням використання продукції, 3) технологією виробництва, 4) рівнем затрат на виробництво одиниці продукції, 5) ціною одиниці продукції [3, с. 80-94].

Розглянемо залежність ефективності виробництва сільськогосподарської продукції від правильного поєднання галузей на даному аграрному підприємстві на прикладі даної моделі. При виборі критерію оптимальності напряму діяльності виробництва цільову функцію задачі задано у вигляді:

$$C = \sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r c_j x_{jk} + \sum_{j=l+1}^l c_i x_j - \sum_{i \in M_3} x_i \quad (1)$$

Треба знайти максимум даної функції при таких умовах:

1) обмеження, пов'язані з використанням землі:

$$\sum_{j=1}^l a_{jk} x_{jk} \leq s_k, \text{ де } k=1,2,\dots,r \quad (2)$$

2) обмеження по використанню кормів

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ijk} x_j - \sum_{l=1}^l \sum_{k=1}^r v_{ijk} x_{jk} \leq b_{ij}, \text{ де } h=1,2,\dots,H; (i \in M_1) \quad (3)$$

3) обмеження по використанню трудових ресурсів:

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ijt} x_j + \sum_{l=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{jk} \leq b_{it}, \text{ де } t=1,2,\dots,T; (i \in M_2) \quad (4)$$

4) обмеження за виробничими витратами в грошовому вираженні:

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ij} x_j + \sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{jk} - x_s \leq 0; (i \in M_3) \quad (5)$$

5) обмеження по визначенню необхідної кількості органічних і мінеральних добрив

$$\sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{jk} - \sum_{j=l+1}^l v_{ij} x_j \leq \sum_{s=1}^u g_s b_s; (i \in M_4) \quad (6)$$

6) обмеження по використанню інших виробничих ресурсів:

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ij} x_j + \sum_{l=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{jk} \leq b_i; (i \in M_0) \quad (7)$$

7) додаткові обмеження:

$$\sum_{k=1}^{lr} x_{jk} \geq G_j; \sum_{k=1}^r x_{jk} \leq G_j; x_j \geq G_j; x_j \leq G_j; \quad (8)$$

8) обмеження невід'ємності змінних: (9)

$$x_{jk} \geq 0; x_j \geq 0; x_s \geq 0.$$

Дані позначення означають:

a_{ijk} – норма затрат i -того ресурсу на виробництво j -тої одиниці продукції на k -тій ділянці землі;

a_{jk} – обернений показник урожайності j -тої культури на на k -тій ділянці землі;

a_{ij} – норма затрат i -того ресурсу на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

a_{ijh} – норма затрат i -того елемента годівлі на виробництво на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

a_{ijt} – норма затрат праці i -того виду на виробництво із h -тої групи кормів на виробництво j -тої одиниці продукції протягом t -того періоду;

b_i – кількість ресурсів i -того виду;

b_{ih} – кількість кормових ресурсів i -того виду по h -тої групи кормів;

b_{it} – кількість трудових ресурсів i -того виду на t -тому періоді року;

v_{ijk} – виробництво кормових ресурсів j -тої одиниці продукції протягом t -того періоду;

v_{ij} – вихід органічних добрив в одиницях діючого початку i -того виду в розрахунку на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

g_{is} – зміст i -того діючого початку в одиниці s -того добрива;

s_k – площа k -тій ділянці землі;

d_{jk} – доля площі j -тої культури на k -тій ділянці землі, на якій повторні посіви;

l – множина виробничих продуктів на підприємстві;

l'' – множина продуктів землеробства;

$l - l''$ – множина продуктів тваринництва ;

l''' – множина продуктів, які отримують із лугів та пасовищ; землеробства;

M_1 – множина кормових речовин (за елементами харчування);

H – кількість груп кормів в натурі (грубі, зелені, соковиті);

M_2 – множина видів трудових затрат;

T – кількість напружених періодів (сезонів) в році;

M_3 – множина елементів виробничих затрат в грошовому еквіваленті(елементи собівартості продукції);

M_4 – множина елементів діючого початку добрив;

U – кількість видів добрив в натурі;

M_0 – множина інших виробничих ресурсів;

r –кількість ділянок землі, які відрізняються урожайністю, положенням, рельєфом;

x_{jk} – об'єм виробництва j -тої одиниці продукції землеробства на k -тій ділянці землі;

x_j – об'єм виробництва j -тої одиниці продукції тваринництва;

x_i – сума виробничих затрат i -того виду в грошовому еквіваленті;

c_j – оцінка одиниці j -тої продукції.

В даній моделі не враховані всі особливості і економічні взаємозв'язки підприємства. Достатньо вказати, що в ній не відображено: оптимізація перевозок вантажів, оптимізація капіталовкладень і т.д. Ці питання треба розглядати окремо і ґрунтовно [4, с. 110-124].

Реалізація економіко-математичної моделі оптимізації напряму спеціалізації виробництва показала, що головною умовою ефективного господарювання має стати підвищення його інтенсивності управління. Вибираючи напрямок діяльності,

керівництво підприємства повинно спів ставляти свої можливості по матеріальних витратах і отриманню максимального прибутку. Розв'язок задачі оптимізації вирішує проблему максимізації прибутків, дозволяючи при цьому сільськогосподарським підприємствам сформувати оптимальну стратегію управління, розвитку структури і розмірів виробництва. Важливим чинником забезпечення оптимальності управління сільськогосподарського виробництва є наявність комплексної, економічно обгрунтованої системи цін і ціноутворення, оскільки ціновий механізм є визначальним у регулюванні взаємовідносин між всіма учасниками ринку [5, с. 230-234].

Для формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств необхідна інформація про динаміку та прогноз зміни економічної ситуації в сільськогосподарському виробництві.

На основі сформованих критеріїв оптимальності в дослідженні визначено стратегію розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє максимізувати величину чистого прибутку за умов ефективного і раціонального використання наявних ресурсів. Запропоновано механізм цінової компенсації коливань обсягів виробництва, що враховує типові природні умови та структуру виробництва і в комплексі з розв'язками оптимізаційної моделі визначає основні напрямки формування оптимального управління сільськогосподарських підприємств. Практичні результати проведених досліджень можуть бути використані для формування конкурентоспроможних в ринкових умовах виробничих структур сільськогосподарських підприємств всіх типів. Подальше дослідження стратегій розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств пов'язане з побудовою нових типів моделей, реалізація яких дозволила б забезпечити ефективне функціонування підприємств в ринкових умовах [6, с. 104–110].

Висновки з проведеного дослідження. Показано, що для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, на основі огляду сучасного стану цих підприємств, важливою умовою подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства є необхідність оптимізації його виробничої структури і господарської діяльності. Встановлено, що найбільш ефективним способом формування оптимальних галузей виробництва сільськогосподарського підприємства є економіко – математичне моделювання його виробничої структури. Використання цих методів дозволяє ефективніше використовувати ресурси, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Слід враховувати при побудові економіко-математичних моделей: залежність виробництва, від природно-кліматичних умов, наявність біологічних обмежень, рівень попиту на сільськогосподарську продукцію, тісний зв'язок економічних та соціальних аспектів сільськогосподарського виробництва, сезонність виробництва.

Список використаних джерел:

1. Савченко О.Г., Кавун Г.М., Валько Н.В., Кузьмич Л.В. Оптимізаційні методи і моделі. Херсон : ТОВ «Айлайт», 2014. 430 с.
2. Івашук О.Т. Економіко-математичне моделювання. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 704 с.
3. Лобода О.М. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. *Наука й економіка*. 2015. № 3. С. 130–134.
4. Гагаулін А.М. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. Київ : Вища школа, 2000. 260 с.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.
6. Лобода О.М., Димов В.С. Моделі та методи інформаційних технологій управління аграрного сектору економіки за допомогою достатніх умов оптимальності. *Проблеми інформаційних технологій*. Херсон, 2018. Вип. 01(023), С. 104–110.

References:

1. Savchenko O.H., Kavun H.M., Valko N.V., Kuzmich L.V. (2014). *Optymizatsiyni metody i modeli [Optimization Methods and Models]*. Kherson: Ailight LLC, 430 p.
2. Ivashchuk O.T. (2008). *Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya [Economic and Mathematical Modeling]*. Ternopil: TNEU, 704 p.
3. Loboda O.M. (2015). Aktual'ni problemy identyfikatsiyi ta modelyuvannya struktury upravlinnya pidpryyemstvom [Actual Problems of Identification and Modeling of Enterprise Management Manufacturing]. *Science and Economics*, № 3, pp. 130–134.
4. Hataulin A.M. (2000). *Ekonomiko-matematychni metody v planuvanni sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Economic and Mathematical Methods in Agricultural Production Planning]*. Kyiv: Higher School, 260 p.
5. Vitlinsky V.V. (2000). *Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnym ryzykom [Analysis, Modeling and Management of Economic Risk]*. Kuiv: KNEU, 292 p.
6. Loboda O.M., Dymov V.S. (2018). *Modeli ta metody informatsiynykh tekhnolohiy upravlinnya ahrarynoho sektoru ekonomiky za dopomohoyu dostatnykh umov optymal'nosti [Models and methods of information technologies of management of economy's agrarian sector with the help of optimality's sufficient conditions]*. *Problems of information technology*. Kherson, Issue 01(023), pp. 104–110.

УДК 007.3

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.37>**Ларченко О.В.**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7857-0802>

Larchenko Oksana

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ
В УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ****EFFICIENT IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEMS
IN ENTERPRISE MANAGEMENT**

У статті визначено необхідність впровадження інформаційних технологій та систем у сферу управління, розглядається автоматизація бухгалтерського обліку, що збільшує питання бухгалтерського обліку, ефективність та підвищення якості бухгалтерського обліку на підприємстві, також висвітлюються проблеми повноти та надійності ведення бухгалтерського обліку, інформаційне забезпечення системи управління в організаціях, що має бути достатнім для вирішення багатьох проблем. Автор вважає її ефективною і методологічно коректною для реалізації інформаційної системи, що підвищує конкурентоспроможність управління економічними системами вимагає достовірної інформації про динаміку показників, які визначаються автоматизованою інформацією. Пропозиції щодо надання інформації суб'єктам господарювання включаються до методології автоматизації бухгалтерського обліку, що дозволяє своєчасно отримати дані для управління витратами в організаціях.

Ключові слова: економіка, бухгалтерський облік, інформація, автоматизація, інформаційні технології, інформаційні системи, ефективність.

В статье определена необходимость внедрения информационных технологий и систем в сферу управления, рассмотрены вопросы автоматизации бухгалтерского учета,

что повышает эффективность и улучшает качество ведения учета на предприятии. Автором выделяются проблемы полноты и достоверности учета, информационного обеспечения системы управления в организациях которое должно быть достаточным для решения многих задач. Автор считает эффективным и методологически правильным внедрение информационной системы, повышающей конкурентоспособность предприятия. Эффективное управление экономическими системами требует достоверной информации о динамике показателей, определяемых автоматизированной информацией. Предложения о предоставлении информации субъектам хозяйствования включаются в методологии автоматизации бухгалтерского учета, позволяет своевременно получить данные для управления затратами в организациях.

Ключевые слова: экономика, бухгалтерский учет, информация, автоматизация, информационные технологии, информационные системы, эффективность.

The article defines the necessity of introduction of information technologies and systems in the field of management, the issues of automation of accounting are considered, that increases the efficiency and improves the quality of accounting at the enterprise. The authors highlight the problems of completeness and reliability of accounting, the information provision for a system of management in organizations, that should be sufficient for solution of many problems. The authors consider the efficient and methodologically correct implementation of information system that improves the competitiveness of enterprise. Information systems help solve problems, such as speeding up the processing of primary document data; automation of calculations, automation of formation of the general ledger, balance sheet and other forms of reporting, etc. Accounting systems are software systems designed to automate the solution of both individual accounting problems and complex tasks for planning, monitoring, analysis, management and management decisions. The information systems are a set of technical, software and organizational care, as well as personnel who are directly on the eve of a timely information. Automated accounting is a basic requirement for managing the activities of business entities aimed at efficiency. In today's environment, managers are forced to make managerial decisions in a highly uncertain environment, and they must constantly monitor all aspects of financial and economic activity. In my opinion, information that is properly and timely processed and systematic is the key to effective enterprise management. Effective management of economic systems requires reliable information on the dynamics of indicators, which are determined by automated information. A set of software, organization, information and technical needs, a single system for sampling, testing, processing and a specific information system, intended for solving functions, an information system. Win is guilty of securing the unified account before managing the resources of the organization and their customers, who will save the entire process of management: planning, operational management, region and analysis.

Key words: economics, accounting, information, automation, information technologies, information systems, efficiency, management.

Постановка проблеми. Сучасна економіка суттєво змінила важливість інформаційних систем, які є важливою складовою для вирішення проблем управління діяльністю суб'єктів господарювання. При інтеграції вітчизняної економіки у світовий простір на формування та організацію інформаційної підтримки в практиці розміщуються якісно нові вимоги. При цьому інформаційні системи є не лише засобом збору, обробки, зберігання та групування інформації, а й стає конкретною формою участі в управлінні діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській науковій літературі теоретичним та практичним обґрунтуванням проблем інформаційного забезпечення системи бухгалтерського обліку, аудиту та внутрішнього контролю займаються такі науковці, як М.М. Бенько [5], Н.В. Голячук [6], С.О. Левицька [7], І.С. Несходовський [8], С.А. Гаркуша, Л.О. Ходаківська та інші.

Бенько М.М. зазначає, що теперішній стан розвитку інформаційних технологій має назву «новітній», оскільки застосування їх в бухгалтерському обліку та управлінні має інноваційний характер [5].

Левицька С.О. зазначає, що система бухгалтерського обліку є ґрунтовним якісним інформаційним джерелом для управління, а розвиток та поглиблення глобалізаційних

та інтеграційних процесів, які притаманні сучасній світовій економіці, зумовили формування принципово нових вимог до системи управління підприємствами. При застосуванні комп'ютерних систем обліку автоматизується контроль ведення бухгалтерського обліку, що сприяє підвищенню достовірності й правильності облікових даних [7].

Голячук Н. зазначає, що успішна діяльність підприємств у сучасних умовах господарювання передбачає обов'язкове володіння необхідною інформацією та на її основі вчасне прийняття управлінських рішень. Основним способом отримання такої інформації, є використання комп'ютерної та телекомунікаційної техніки та відповідних інформаційних технологій [6].

Несходовський І.С. зазначає, що основним напрямом вдосконалення інформаційного забезпечення системи управління підприємством є впровадження електронного обліку на основі розробки електронних документів, що суттєво скорочує часові й вартісні витрати, підвищує надійність документообігу і дозволяє керівництву оперативно реагувати на зміни [8].

Отже, розв'язанню теоретичних і методологічних питань інформаційного забезпечення системи бухгалтерського обліку, аудиту та внутрішнього контролю присвячена значна кількість досліджень, але залишаються невирішеними питання практичного впровадження програм для ведення бухгалтерського обліку і створення інформаційної системи підприємства з можливістю проведення на її основі аудиту або внутрішнього контролю за діяльністю підприємства.

Метою статті є нові бухгалтерські, моніторингові та аналітичні елементи, які визначають необхідність управління інноваційними технологіями виробництва, витратами та діяльністю. Все це робить доцільним отримання інформації та систем управління, визначення їх стосунків.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління економічними системами вимагає достовірної інформації про динаміку показників, які визначаються автоматизованою інформацією.

Проте, інноваційні системи все ще недостатньо зосереджені на належному використанні ресурсів і потужностей підприємств для забезпечення систематизації інформаційних даних. Крім того, не існує ефективного вирішення тактичних і довгострокових проблем їх розвитку. Це підкреслює проблеми повноти та своєчасності ведення бухгалтерського обліку, інформаційне забезпечення систем управління у виробничих організаціях, які є підставою для прийняття рішень і аргументації управлінських рішень щодо використання внутрішньої спроможності та стратегії організації. Важливість правильного вирішення цих проблем полягає в тому, що повний автоматизований облік у виробничих організаціях не ведеться. Практичне функціонування бухгалтерського обліку не відповідає інформаційним потребам внутрішнього управління і не відповідає сучасним організаційним економічним формам і методи роботи. Це свідчить про те, що в виробничих організаціях, адаптованих до сучасних управлінських завдань, необхідна нова бухгалтерська та інформаційна система. Він повинен включати в себе інструментарій бухгалтерського обліку, який забезпечує систему впорядкованої організаційної інформації про стан об'єктів управління. В результаті виникає реальна потреба знайти і сформулювати нову концепцію автоматизованого обліку та внутрішнього контролю у виробничих організаціях [1]. Його використання створить ефективну інформаційно-бухгалтерську систему, яка включає в себе пошук інноваційних методів бухгалтерського обліку, а також організацію внутрішнього контролю та аналізу управління, особливо витрати. Також значно підвищується якість облікових даних, виникає потреба у розробці економічних механізмів, здатних оперативно передавати достовірні інформаційні потоки, відображаючи поточний стан держави, зовнішнє та внутрішнє середовище українських підприємств. Бухгалтерський облік повинен бути ефективно організований і спрямований не тільки на певну стратегію і організаційну структуру підприємств, але і на поточні бізнес

процеси. Тому необхідно проводити якісний аналіз, розробляти методи та методології ведення бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, підвищуючи ефективність фінансово-господарської діяльності виробничих організацій.

Пропозиції щодо надання інформації суб'єктам господарювання включаються до методології автоматизації бухгалтерського обліку, що дозволяє своєчасно отримати дані для управління витратами в організаціях. Моделювання бухгалтерського обліку для надання інформації про діяльність організацій визначає, як створити оперативну та достовірну бухгалтерську інформацію як основу для управління, структуру інформаційної системи обліку, вдосконалення їх методів. Це вимагає розробки єдиного інформаційно-аналітичного поля, інформаційно-аналітичної системи, забезпечення розвитку баз даних, використання ІТ-технологій, підтримки аналітиків, експертів та консультантів. У даній системі необхідно визначити взаємозв'язок між збором інформації та між аналізом; автоматичне створення інформації; залежність інформаційного простору від характеристик і особливостей діяльності суб'єкта господарювання та його управління; розробка внутрішньої звітності на основі змісту інформації в ньому.

Інформаційне забезпечення облікової системи має бути достатнім для вирішення наступних задач:

- виявлення сумнівних фактів господарського життя;
- виявляти відхилення
- моніторинг діяльності організації
- визначення найбільш безбиткових галузей виробництва
- систематизація та аналіз інформації, необхідної для прийняття економічно грамотних рішень.

Слід зазначити, що однією важливою умовою забезпечення надійності автоматизованої системи обліку є удосконалення бази даних, що означає реструктуризацію та підвищення ролі бухгалтерського обліку. Формування удосконалених автоматизованих систем обліку та внутрішнього контролю допоможе значно підвищити якість управління підприємством. Ця система спрямована на посилення динаміки обсягів виробництва, зниження витрат на збут, оптимізацію їх рівня рентабельності та забезпечення конкурентоспроможності.

Все це припускає, що суб'єкти господарювання повинні повністю автоматизувати бухгалтерський облік. Автоматизований облік є базовою вимогою для управління діяльністю суб'єктів господарювання, спрямованих на оперативність. У сучасному середовищі менеджери змушені приймати управлінські рішення в умовах високої невизначеності, вони повинні постійно контролювати всі аспекти фінансово-господарської діяльності. На мою думку, інформація, яка правильно і своєчасно обробляється і систематична, є запорукою ефективного управління підприємством. Якщо немає надійних даних, це може призвести до неправильного рішення управління і, як наслідок, до серйозних втрат. Незалежно від масштабу, платформи та вартості, автоматизовані системи обліку повинні забезпечувати якісний облік, надійність і простоту в експлуатації.

У функціональних аспектах бухгалтерські системи повинні:

- робити арифметичні розрахунки;
- забезпечувати заповнення, перевірку та друк первинної та звітної документації різноманітних форм;
- здійснювати безпомилкову передачу даних з однієї форми на іншу;
- надавати доступ до даних і звітів за будь-який період.

Система повинна мати єдину бухгалтерську базу даних на підприємстві. Бази даних можуть мати різні структури, в залежності від особливостей бухгалтерського обліку компанії, але повинні відповідати вимогам структури плану бухгалтерського обліку, що встановлює основні параметри для встановлення системи для певної облікової діяльності. Якщо система є надійною, в комп'ютерному плані це означає захист від різних збоїв і в деяких випадках від навмисного псування даних.

Для того, щоб ефективно проводити автоматизацію, необхідно мати гарне уявлення про те, що таке автоматизований облік. Це бухгалтерська система, що використовує комп'ютерні технології [2].

Слід зазначити, що впровадження бухгалтерської програми ефективна лише тоді, коли покращується якість бухгалтерського обліку на підприємстві.

У той же час спостерігається:

- впорядкування бухгалтерського обліку;
- збільшення обсягу інформації, отриманої з обліку;
- зменшення помилок бухгалтерського обліку;
- підвищення ефективності бухгалтерського обліку;
- підвищення економічності бухгалтерського обліку.

Якщо таких змін немає, то автоматизація не має кінцевого результату. Існує загальна комп'ютеризація практично всіх сфер діяльності.

Таким чином, автоматизація бухгалтерського обліку – це процес, який підвищує ефективність і покращує якість бухгалтерського обліку на підприємстві.

Існують різні підходи до оцінки ефективності впровадження інформаційної системи управління підприємством. Економічні показники включають:

- зниження виробничого процесу;
- скорочення оборотних засобів в запасах;
- підвищення ефективності використання ресурсів;
- підвищення рівня сервісу для контрагентів;
- зниження витрат;
- підвищення організаційної дисципліни
- формування єдиного інформаційного середовища.

Зазвичай, не всі показники визначені, але головне – за рахунок яких інструментів, об'єктів інформаційної системи досягаються такі результати.

На мою думку, з метою визначення ефективності майбутнього проекту впровадження інформаційних систем необхідно:

- виправити стратегічні цілі суб'єкта господарювання;
- визначити структуру основних бізнес-процесів;
- оцінювати ці процеси з точки зору їх впливу на досягнення поставлених цілей;
- встановити показники, які дозволяють вимірювати цей вплив;
- визначити чинники, які впливають на нього.

Також необхідно підбирати кількісні показники, що відображають вплив цих чинників. Таким чином, чітко встановлюючи цілі та формулюючи цілі впровадження інформаційної системи на початку проекту, суб'єкт визначає результати, які він хоче досягти.

Процес впровадження інформаційних систем включає в себе значний реінжиніринг підприємства з реорганізацією більшості бізнес-процесів і, найголовніше, великі витратні статті. При цьому неминуче виникає резонне питання: «що буде мати найбільший вплив на ефективність бізнесу, який піддається повній автоматизації?».

Задача визначення ефективності використання інформаційної системи досить актуальна. Технології управління розвиваються дуже швидко, і зараз важко знайти міцну організацію, яка не використовує їх.

На мій погляд, коли немає чітких показників ефективності інформаційних систем, це часто призводить до внутрішніх протиріч. Отже, яка ефективність використання інформаційних систем, як її розрахувати і з чим порівнювати? У широкому розумінні, інформаційна система являє собою набір технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також кваліфікований персонал, щоб забезпечити користувачам необхідну інформацію в своєчасній формі.

Інформаційна система визначається сукупністю інформації, що міститься в базах даних та інформаційних технологіях також технічних засобах для її обробки.

Ефективність, тобто відносна результативність процесу, встановлюється як співвідношення результату до витрат, що гарантує його надходження. Економічна ефективність – це результативність виробництва, співвідношення результатів господарської діяльності та витратами праці для досягнення цього результату.

Економічний ефект веде до економії праці, матеріальних або природних ресурсів, а також дає можливість збільшити виробництво продукції, виконання робіт та надання послуг, які мають вартісну оцінку. Він досягається шляхом зменшення витрат на реалізацію та використання інформаційних технологій. Ефективність інформаційної технології визначається їх конкретною здатністю економити витрати, ресурси в розрахунку на одиницю всіх корисних ефектів продукції, технічних систем, конструкцій.

Якщо технологічний ефект впровадження інформаційних технологій оцінювати через потенційний економічний ефект, то його величина оцінюється шляхом порівняння характеристик продуктивності праці, виробництва за індивідуальними процесами при використанні програм та нові технічні засоби.

Тим не менш, критерії, такі як технологія, новизна, надійність, простота, гнучкість, приріст продуктивності і т. д. розглядаються для оцінки технологічного ефекту. Технологічний ефект можливий за наявності технологічних регламентів, розроблених методик, стандартів, нормативів, інструкцій, які сприяють поліпшенню техніко-експлуатаційних параметрів інформаційних технологій.

Результати, що задовольняють потреби людини і суспільства, відображають соціальний вплив. Він спрямований на використання сучасних технологічних засобів і програмних додатків з метою поліпшення умов праці персоналу, якості та комфорту, формування і задоволення їх духовних потреб, гармонійного розвитку особистості.

Показники ефективності характеризують придатність системи до виконання своїх завдань і є загальними показниками оптимального функціонування інформаційних систем, які залежать від локальних показників, які являють надійність, достовірність, безпечність.

Фундаментальним узагальненим показником є економічна ефективність системи, яка характеризує доцільність витрат і функціонування системи.

Інформація – найцінніше досягнення людства. Інформаційні системи дозволяють суб'єктам господарювання нормально функціонувати. На мій погляд, головна проблема – це обсяги інформації, які потрібно швидко збирати, надійно зберігати та оперативно обробляти. Вирішенням цієї проблеми були інформаційні системи, які стали відповіддю комп'ютерної індустрії на вимоги комерції.

Слід зазначити важливість корпоративної інформаційної системи на підприємстві як необхідного інструменту для успішного управління бізнесом у сьогоденному середовищі. І сьогодні існує тенденція до використання інформаційних систем на малих підприємствах.

Інформаційні системи являють собою набір технічного, програмного і організаційного забезпечення, а також персоналу, спрямованих на надання своєчасної інформації.

Набір програмних, організаційних, інформаційних та технічних засобів, об'єднаних в єдину систему збору, зберігання, обробки та видачі відповідної інформації, призначеної для певних функцій, є інформаційна система. Він повинен забезпечити єдиний підхід до управління ресурсами організації та їх джерелами, що охоплюють всі етапи процесу управління: планування, оперативне управління, облік і аналіз.

Висновки. Інформаційні системи створюються для задоволення потреб в інформації в межах конкретної предметної області, тобто кожен додаток узгоджується з власним типом інформаційної системи. Економічна інформаційна система – це інформаційна система, призначена для виконання управлінських функцій на підприємстві. Так, завдяки великій кількості функціональних можливостей для економічних інформаційних систем, можна виділити багато різних особливостей класифікації. Здавалося

б, запровадження інформаційної системи на підприємстві має підвищити конкурентоспроможність компанії, але це не завжди так.

Інформаційні системи допомагають вирішувати проблеми, наприклад, прискорюючи обробку даних первинних документів; автоматизація розрахунків автоматизація формування основної книги, балансового звіту та інших форм звітності тощо. Системами бухгалтерського обліку є програмні комплекси, призначені для автоматизації вирішення як індивідуальних бухгалтерських задач, так і комплексних задач для виконання планування, моніторингу, аналізу, управління та прийняття управлінських рішень [3; 4]. На мій погляд, ефективна і методологічно коректна реалізація інформаційної системи все ж таки може підвищити конкурентоспроможність компанії, але тільки в порівнянні з підприємствами, які ще не мають таких систем.

Список використаних джерел:

1. Анісімов А.В., Кулябко П.П. Інформаційні системи та бази даних. Навчальний посібник для студентів факультету комп'ютерних наук та кібернетики. Київ : 2017, 110 с.
2. Антоненко В.М., Мамченко С.Д., Рогушина Ю.В. Сучасні інформаційні системи і технології: управління знаннями. Навч. посібник. Ірпінь : Нац. університет ДПС України, 2016. 212 с.
3. Воронін А.М., Зіатдінов Ю.К., Климова А.С. Інформаційні системи прийняття рішень. Навчальний посібник. Київ : НАУ. друк, 2009. 136 с.
4. Калінеску Т.В., Ліхоносова Г.С., Антипов О.М. Інформаційні системи і технології в оподаткуванні. Навч. посіб. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 407 с.
5. Бенько М.М. Новітні інформаційні технології в бухгалтерському обліку. *Вісн. Львівської комерційної акад. : зб. наук. пр. Сер. економічна*. 2011. Вип. 35. С. 29–33.
6. Голячук Н. Обліково-аналітичне забезпечення як важлива складова управління підприємством. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 408–410.
7. Левицька С.О. Інформаційне забезпечення системи бухгалтерського обліку. *Вісн. Нац. ун-ту водного господарства та природокористування. Економіка : зб. наук. пр.* Рівне, 2009. Вип. 3(47). Ч. 1. С. 367–372.
8. Несходовський І.С. Електронний облік як основний напрям удосконалення інформаційного забезпечення системи управління. *Вісн. ЖДТУ. Економічні науки*. 2010. № 3(53). С. 73–77.

References:

1. Anisimov A.V., Kulyabko P.P. (2017). Informatsionnyye sistemy i bazu dannykh. [Information systems and databases]. Uchebnoye posobiye dlya studentov fakul'teta komp'yuternykh nauk i kibernetiki. Kyiv, 110 p.
2. Antonenko V.M., Mamchenko S.D., Rogushina Yu.V. (2016). Sovremennyye informatsionnyye sistemy i tekhnologii: upravleniye znaniyami [Modern information systems and technologies: knowledge management]. Ucheb. Posobiye. Irpen': Nats. universitet GNS Ukrainy, 212 p.
3. Voronin A.N., Ziatdinov Yu.K., Klimova A.S. (2009). Informatsionnyye sistemy prinyatiya resheniy. [Decision-making information systems]. Uchebnoye posobiye. Kyiv: NAU. pechat', 136 p.
4. Kalinesku T.V., Likhonosova G.S., Antipov A.N. (2011). Informatsionnyye sistemy i tekhnologii v nalogooblozhenii [Information systems and technologies in taxation]. Ucheb. posobiye. Lugansk: izd-vo VNU im. V. Dalya, 407 p.
5. Ben'ko M.M. (2011). Novitni informatsiyi tekhnolohiyi v bukhgalters'komu obliku [The newest information technologies in accounting]. *Visn. L'vivs'koyi komertsiyanoi akad.: zb. nauk. pr. Ser. ekonomichna*. Vyp. 35. Pp. 29–33.
6. Holyachuk N. (2010). Oblikovo-analitychne zabezpechennya yak vazhlyva skladova upravlinnya pidpryyemstvom [Accounting and analytical support as an important component of enterprise management]. *Ekonomichnyy analiz*. Vyp. 6. Pp. 408–410.
7. Levyts'ka S.O. (2009). Informatsiyne zabezpechennya systemy bukhgalters'koho obliku [Information support of the accounting system]. *Visn. Nats. un-tu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Ekonomika: zb. nauk. pr.* Vyp. 3(47). Ch. 1. Pp. 367–372.
8. Neskhodovs'kyi I.S. (2010). Elektronnyy oblik yak osnovnyy napryam udoskonalennya informatsiynoho zabezpechennya systemy upravlinnya. [Electronic records as the main direction of improving information provision control system]. *Visn. ZHDTU. Ekonomichni nauky*. № 3(53). Pp. 73–77.

УДК 330.46

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.38>**Лобода О.М.**

кандидат технічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9826-9443>

Loboda Olena

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЙ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА З ФІКСОВАНОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗЕМЛІ

METHODOLOGY CONSTRUCTING OF THE PRODUCTION FUNCTION FOR ANALYSIS THE PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH A FIXED LAND'S A MOUNT

В статті наведена необхідність використання виробничої функції, як основної характеристики результатів діяльності галузей господарств. Встановлено, на основі зібраних матеріалів та їх аналізу по діяльності аграрних підприємств, типи виробничих функцій по галузях рослинництва й тваринництва, а також запропонована методика знаходження виробничих функцій. Побудовані й проаналізовані виробничі функції, які виводяться в результаті вибіркового обстежень, де розмір підприємства фіксований, та характеризують діяльність підприємства з фіксованою кількістю землі, за допомогою яких можна визначити ефективність функціонування підприємства. Показано, що побудовані моделі та виконаний аналіз дозволили намітити замикання моделі, що вимагає, у свою чергу, розглянути задачі поведінки споживача в різних умовах.

Ключові слова: модель, система управління, ідентифікація системи, виробничі функції, оптимізація управління.

В статье показана необходимость использования производственной функции, как основной характеристики результатов деятельности отраслей хозяйств. Установлено, на основе собранных материалов и анализа деятельности аграрных предприятий, типы производственных функций по отраслям растениеводства и животноводства, а также предложена методика нахождения производственных функций. Построены и проанализированы производственные функции, полученные в результате выборочных исследований, где размер предприятия фиксирован и характеризуют деятельность предприятия с фиксированным количеством земли, с помощью которых можно определить эффективность функционирования предприятия. Показано, что построенные модели и выполненный анализ позволяют наметить замыкание модели, что требует в свою очередь, рассматривать задачи поведения потребителя в различных условиях.

Ключевые слова: модель, система управления, идентификация системы, производственные функции, оптимизация управления.

Use of production functions for economic analysis of activities of the enterprise with a fixed amount of land. In modern conditions, the requirements for the functioning of an agrarian enterprise do not correspond to the possibilities of traditional management. The theme of the work, focused on the creation of information methods and models, implemented in agricultural enterprises, allows solving the problems of choosing management decisions in individual areas, as well as in the economy as a whole, on the basis of comparative analysis of production functions. The task is especially relevant in a market economy and an attempt to solve this problem in a competitive environment, of course, can be used by the head of the economy. In a difficult market economy, one of the main directions is to increase the efficiency of the operation of agrarian enterprises, implemented through the construction of automated control systems and the use of modern information technology. The solution to the issue of optimal management of the economy

in these conditions leads to the solution of the issue of management in the form of distribution of resources between sectors of the economy. Finding optimal managements that determine the greatest efficiency involves the construction of models of objects of management, as well as solving the multi-year problem of finding optimal managements under a given functionality of the efficiency. The subject of the paper is based on the construction of models of objects that allow automating the management of agrarian enterprises and producing managerial decisions at every stage. The article outlines the necessity of using the production function as the main characteristic of the operating results of the economies. Based on the collected materials and their analysis according to the activities of agrarian enterprises, types of production functions in the fields of plant growing and animal breeding are determined, as well as the methodology for finding production functions is proposed. Production functions are constructed and analysed, which are derived as a result of sample surveys where the size of the enterprise is fixed, and characterize the activities of enterprises with a fixed amount of land, due to which one can determine the enterprise performance. It is shown that the constructed models and the performed analysis allowed identifying the closure of the model, which in turn requires considering consumer behaviour tasks in different conditions.

Key words: model, management system, system identification, production functions, management optimization.

Постановка проблеми. При економіко-математичному моделюванні взаємозв'язок між факторами виробництва та його результатами звичайно відображають за допомогою виробничих функцій. При використанні виробничих функцій не можна застосувати один єдиний вид рівнянь для характеристики аграрного виробництва в різних умовах [1, с. 35]. Вид алгебраїчної функції та її величини буде варіювати в залежності від ґрунту, клімату, типу і розмаїтості сільськогосподарських культур і тварин, змін у ресурсах, рівня механізації, величини інших витрат, фіксованих по величині та ін. Тому встає проблема вибору виду функцій, що очевидно або відповідно до наявних зведень сумісна з перерахованими явищами. Розрахунок функції накладає визначені обмеження або допущення щодо зв'язків і оптимальних величин ресурсів, які будуть визначені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники протягом тривалого часу одержували нові відомості про властивості сільськогосподарських виробничих функцій. Однак історично ці дослідження планувалися та проводилися з осторогою від формалізованих у виді рівнянь регресії виробничих функцій [2, с. 126]. Також проведення досліджень планувалося на основі явища дискретності, тобто застосовувалися два або кілька технологічних способів виробництва для визначення точкових оцінок виходу сільськогосподарських культур і продуктів тваринництва в залежності від рівня витрат факторів виробництва [3, с. 234]. У деяких випадках, хоча це і був побічний результат, отриманих даних було досить для висновку простих рівнянь регресії або кривих, що показують залежність випуску від витрат. Більш часто експерименти і статистичні методи дозволяли лише одержати вказівки про те, чи існує математично значима різниця між рівнями врожаю або виходу продукції, що відповідають двом або трьом технологіям або рівням витрат. Виходячи з цих розходжень може бути розрахована відносна прибутковість декількох технологічних способів або видів витрат. Однак було неможливо застосувати точні економічні принципи для визначення найбільш прибуткового рівня витрат та випуску, або для визначення найбільш вигідної комбінації витрат для одержання обумовленої кількості продукції.

Мета статті. Розробити методику аналізу результатів діяльності аграрного підприємства з фіксованою кількістю землі, на основі використання виробничих функцій, для оцінки ефективності його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Для виробничих функцій, що характеризують діяльність аграрного підприємства, укрупнення різних видів ресурсів повинне мати багато більш широкий характер. Отримані коефіцієнти варто застосовувати до таких же

широких категорій витрат. Показники виробничих функцій, встановлених для аграрних підприємств, будуть використані для розробки конкретних рекомендацій. Останнє має місце при застосуванні біологічних виробничих функцій, а також аналізу кошторисів витрат або лінійного програмування [4, с. 130]. В основному виробничі функції застосовуються для складання більш загальних прогнозів. Обчислені по них коефіцієнти дозволяють винести широке судження про співвідношення віддачі на вкладений капітал і працю з ринковою вартістю останніх, а також, які особливості існують між різними районами у відношенні продуктивності капіталу.

У даній роботі основна увага приділяється розрахунку виробничих функцій двох типів: а) біологічних функцій, отриманих у результаті експерименту на підприємстві з фіксованою кількістю худоби або посівної площі; б) виробничих функцій для підприємства, які виводяться в результаті вибіркового обстеження, де розмір підприємства, обмірюваний по якому-небудь одному факторі виробництва, фіксований або варіює. Можливо, використання біологічних функцій для управління при прийнятті фермером індивідуальних рішень, є найбільш прийнятним [5, с. 64]. Однак ті ж самі дані можуть виявитися надзвичайно корисними при розробці програм економічного розвитку. Якщо ставиться мета максимізувати виробництво продовольчих продуктів при обмежених ресурсах добрив, виробничі функції та відповідні граничні коефіцієнти, виведені для основних районів і культур, можуть послужити основою при управлінні підприємством. Подібно цьому інформація того ж самого виду може бути використана під час будь-якого іншого критичного періоду, коли існує нестача продуктів. З іншого боку, розглянуті в даній роботі виробничі функції для підприємства, можливо, краще послужать для діагностичних цілей. У цій ролі вони можуть бути основою для фермерів при прийнятті ними рішень, при формулюванні кредитної політики, для реорганізації сільськогосподарських районів.

Все зростаюче число фермерів знайомиться із принципами максимізації прибутків і бажає застосовувати добрива, корму та інші ресурси таким чином, щоб одержати кількісно обґрунтований економічний оптимум. Зростає не тільки частка фермерів, знайомих із цими методами, але подібні економічні принципи та агротехнічні дані відшукуються та використовуються управлінським персоналом у досить високоспеціалізованих овочевих, зернових господарствах, а також на великій і змішаній тваринницькій і птахівницькій фермах.

Необхідність одержання даних у формі, що дозволяла б вносити виправлення або оцінювати економічні рекомендації, й донині є достатньою для того, щоб велика кількість біологічних досліджень могло б ґрунтуватися на категоріях виробничої функції або її моделей. У багатьох, можливо в абсолютному більшості експериментів застосовується програма дослідження для того, щоб мати можливість розрахувати виробничі функції або безперервні потоки міжгалузевих витрат. Часто додаткові витрати зводяться до нуля. Звідси, як тільки в якій-небудь формі експеримент проводиться, він може бути легко здійснений таким чином, щоб одержати відповідні дані про необхідні агротехнічні взаємозв'язки, що у свою чергу, дозволить застосувати відповідні економічні принципи. Ціль деяких досліджень полягає у визначенні варіації усередині одного технологічного способу виробництва. Але в тих випадках, коли в цьому немає необхідності, додаткова вартість для обчислення регресії (функціонального зв'язку витрат і випуску продукції) може рівнятися нулю.

У тих випадках, коли проведення експерименту у формі, зручної для аналізу виробничої функції, приводить до незначного підвищення загальних витрат, вартість одиниці отриманої наукової інформації, у загальному буде нижче. Установлені у вигляді кількісних відносин виробничі функції дозволяють застосувати диференціювання для визначення граничної продуктивності, знаходження максимуму або мінімуму, розрахунку ізоквант, ізокліни, граничних норм заміщення й інших кіль-

кісних показників, які не можуть бути обчислені на підставі експериментів із установленнями у вигляді кількісних відносин дискретними даними, призначеними для одержання тільки точкових оцінок. Із цього погляду аналіз виробничої функції має як наукове, так і практичне значення.

Численні дослідження в області сільського господарства містять виробничі функції з одним ресурсом або технологією виробництва, що застосовуються на різних рівнях. Наприклад, розходження в кількості застосовуваних азотних добрив або інсектицидів для рослин. Ми скористаємося подібного роду виробничими функціями як перший крок у напрямку до більше загального аналізу функціональних форм. Рівняння з однією змінною, що характеризує витрати, можуть використатися для виявлення деяких властивостей виробничих функцій та відповідних додаткових продуктів. Ті ж самі властивості звичайно мають місце й при n -змінних. Відповідно виробничу функцію варто представити як

$$Y=f(X_1, X_2, \dots, X_n),$$

де Y – випуск, X_i – витрати ресурсу.

Взагалі, при наявності виробничої функції можна визначити наступні величини, які мають безпосереднє значення для економіки: $\frac{\delta Y}{\delta X_i} = f'_{xi}(X_1, X_2, \dots, X_n)$ – рівняння додаткового продукту в натуральному вираженні для i -го ресурсу; $\frac{\delta X_i}{\delta X_j} = -\frac{f'_{xj}(X_1, X_2, \dots, X_n)}{f'_{xi}(X_1, X_2, \dots, X_n)}$ – рівняння граничних норм заміщення i -го й j -го ресурсів; $X_i = f''(Y, X_1, \dots, X_n)$ – рівняння ізоквант; $\frac{\delta X_i}{\delta X_j} = -k$ – рівняння ізокліни; $\frac{\delta X_i}{\delta X_j} = 0$ – рівняння граничних ліній.

Наведені вираження, що базуються на виробничій функції, дозволяють одержати дані, необхідні для економічного аналізу. Бажано одержати зазначені характеристики для різних видів функцій. Маючи це у виді, спочатку займемося обчисленням виробничої функції, що містить один змінний ресурс.

Звичайно, можна прийняти, що певні види витрат залишаються постійними в той час, як інші змінюються. Однак певні ресурси або категорії витрат є екзогенними в тому розумінні, що «вони є результатом дії зовнішніх сил» і не піддаються контролю з боку особи, що приймає рішення, або з боку дослідника. Тому, коли можна контролювати величину лише ресурсів X_1, X_2, \dots, X_g , тоді випадковий вплив асоціюється зі змінними $X_{g+1}, X_{g+2}, \dots, X_n$. Виражаючи цей випадковий вплив через e

$$Y_c = 17,9X_1^{0,540}X_2^{0,390}X_3^{0,165}X_4^{0,012}X_5^{0,073} \quad (1)$$

де Y_c – вартість очікуваного валового доходу від врожаю, виражена в гривнях,

X_1 – кількість землі (у га), зайнятої посівами і використаної для одержання врожаю в поточному році. Не враховуються постійні пасовища, ліси,

X_2 – витрати праці на одержання врожаю в поточному році. За одиницю виміру прийнятий 10-годинний робочий день, фактично витрачений.

X_3 – витрати на технічне обслуговування за рік (у грн), сюди входять амортизація і ремонт машин, експлуатаційні витрати і витрати по прокаті машин,

X_4 – вартість добрив за рік (у грн),

X_5 – інші витрати, зв'язані з виробництвом продукції рослинництва (у грн). Сюди відносяться витрати на насіння та їх обробку, інсектициди, електроенергію.

Коефіцієнт множинної детермінації склав 0,90. Він показує, що 90% варіації в доходах від рослинництва були зв'язані зі змінами кількості витрат. Сума коефіцієнтів еластичності в рівнянні (1) складала 1,18, що відповідає віддачі, що збільшується, на витрати в рослинництві, якщо всі категорії витрат збільшувалися досить повно. Усі коефіцієнти еластичності були істотно більше нуля при імовірності 0,05.

Функція (2), що характеризує тваринництво, також була отримана на основі вибірки, що охоплює два аграрних підприємства:

$$Y_1 = 1,79Z_1^{0,190}Z_2^{0,326}Z_3^{0,009}Z_4^{0,602} \quad (2)$$

де Y_1 – валовий дохід від тваринництва (у грн.). Враховується вартість тварин, що мають бути в наявності під кінець року, вартість тварин, а також вартість усіх продуктів тваринництва, проданих або спожитих на підприємстві;

Z_1 – вартість усіх кормів (у грн). Враховуються корми як власного виробництва, так і покупні;

Z_2 – витрати праці на одержання продукції тваринництва. Як і у функції, що характеризує рослинництво, одиницею виміру є 10-годинний робочий день;

Z_3 – площа (у кв.м.) приміщень, використовуваних при виробництві продукції тваринництва.

Z_4 – інші витрати капіталу у тваринництві (у грн). Враховується вартість тварин на початок року або закуплених у поточному році; амортизація, ремонт і експлуатаційні витрати на машини; витрати на різні матеріали і на ветеринарне обслуговування; комісійні витрати, плата за електроенергію.

Коефіцієнт множинної детермінації склав 0,89, тобто варіація в доході від тваринництва на 90% обумовлюється змінами величини витрат, що враховуються функцією, яка характеризує тваринництво. Сума коефіцієнтів еластичності склала 1,16, тобто не істотно відрізнялася від 1,0. Усі коефіцієнти еластичності, крім коефіцієнта для витрат на зміст приміщень, були значно більше нуля. Однак існує проблема мультиколіарності, оскільки коефіцієнт кореляції між витратами кормів і капіталу на виробництво поголів'я худоби дорівнює 0,91 отже, мається емпіричний базис для укрупнення витрат на виробництво продукції тваринництва. Коли корму і витрати на виробництво поголів'я з рівняння (2) минулого укрупнені в єдину категорію витрат, причому величина продукції тваринництва виражалась у виді функції витрат праці і цієї об'єднаної категорії, коефіцієнт множинної кореляції став дорівнює 0,89. Обидва коефіцієнти еластичності були істотні при імовірності 0,01. Середня гранична продуктивність праці прийняла значення 8,34 грн при розрахунку на один день, а середня гранична продуктивність укрупнених витрат прийняла значення 4,13 грн.

Висновки. Проведений економічний аналіз показав, що середня гранична продуктивність капіталу, витраченого в рослинництві була істотно вище, ніж у тваринництві. Якби підприємство знало це заздалегідь, воно б уклало велику частину своїх обмежених коштів у землеробство і меншу у тваринництво. Правда, багато підприємств, обмежені в коштах охоче займаються землеробством, чим тваринництвом, тому що при цьому їм не приходиться вкладати стільки коштів у розрахунок на 1 грн річних витрат або випуску, як при виробництві м'яса. За розрахованими економічними показниками продуктивності, імовірно, не можна точно визначити параметри для генеральної сукупності, але спрямованість продуктивності і перераховані висновки відповідають структурі виробництва. Можливо, що в рослинництві капітал у виді сільськогосподарських машин, що полегшують важку працю і приносять відомі зручності, вкладався в більшому ступені, чим це було необхідно для врівноваження очікуваних і врахованих граничних витрат і віддач.

Список використаних джерел:

1. Марасанов В.В., Пляшкевич О.М. Основи теорії проектування і оптимізації макроекономічних систем. Херсон, 2002. 190 с.
2. Стеценко І.В. Моделювання систем. Черкаси, 2010. 399 с.
3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки. Київ, 2003. 408 с.
4. Лобода О.М., Кириченко Н.В. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. *Наука й економіка*. 2015. № 3. С. 130-134.
5. Лобода О.М. Вирішення задачі ідентифікації структури управління підприємства. *Сучасна спеціальна техніка*. Київ. 2012. № 3. С. 64-68.

6. Лобода О.М. Побудова моделі динаміки розвитку аграрного підприємства в вигляді магістралі росту. *Економіка та суспільство*. Мукачєво, 2018. Вип. 13. С. 1494-1500.

References:

1. Marasanov V.V., Pliashkevych O.M. (2002) *Osnovy teorii proektuvannia i optyimizatsii makroekonomichnykh system*. Kherson: TOV «Ajlant». (in Ukraine)
2. Stecenko I.V. (2010) *Modeljuvannja system*. Cherkasy. (in Ukraine)
3. Vitlins'kyj V.V. (2003) *Modeljuvannia ekonomiky*. Kyiv: KNEU. (in Ukraine)
4. Loboda O.M., Kyrychenko N.V. (2015) Aktual'ni problemy identyfikatsii ta modeliuvannia struktury upravlinnja pidpryjemstvom. *Naukovo-tekhnichnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu*, vol. 3(39), pp. 130-134.
5. Loboda O.M. (2012) Vyrishennja zadachi identyfikacii struktury upravlinnja pidpryjemstva. *Suchasna specialjna tekhnika*, vol. 3, pp. 64-68.
6. Loboda O.M. (2018) Pobudova modeli dynamiky rozvytku aghrarnogho pidpryjemstva v vyghljadi maghistrali rostu. *Ekonomika ta suspiljstvo*, vol. 13, pp. 1494-1500.

УДК 338.314:636.5:519.868

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.39>

Степаненко Н.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6450-9012>

Stepanenko Natalia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ГАЛУЗІ ПТАХІВНИЦТВА ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ

IMPROVING THE PROFITABILITY OF THE POULTRY INDUSTRY USING MATHEMATICAL METHODS AND MODELS

У статті розглянуто методи та моделі для підвищення рентабельності виробництва таких видів продукції птахівництва, як: м'ясо птиці та яйця курячі. Для порівняльної оцінки продуктивності курей різних кросів використовували різноманітні методи опису та прогнозу селекційних ознак з використанням математичних моделей. Проведено порівняльну оцінку різних моделей росту молодняка яєчного та м'ясного типу. Нами вивчена доцільність використання нових параметрів інтенсивності росту в моделі Т.К. Бріджеса для виявлення генотипових відмінностей між кросами та прогнозуванням живої маси, виходячи з показників, отриманих в ранньому онтогенезі. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішими для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та EXPLIN. Доведена доцільність використання параметрів моделі (кінетична та експоненційна швидкість росту), як додаткових критеріїв при на- правленому відборі за продуктивністю.

Ключові слова: методи, модель, рентабельність, виробництво, експоненційна швидкість росту, кінетична інтенсивність росту.

В статье рассмотрены методы и модели для повышения рентабельности производства таких видов продукции птицеводства, как: мясо птицы и яйца куриные. Для сравни-

тельной оценки производительности кур разных кроссов использовали различные методы описания и прогноза селекционных признаков с использованием математических моделей. Проведена сравнительная оценка различных моделей роста молодняка яичного и мясного типа. Нами изучена целесообразность использования новых параметров интенсивности роста в модели Т.К. Бриджеса для выявления генотипических различий между кроссами и прогнозированием живой массы, исходя из показателей, полученных в раннем онтогенезе. Сравнительной оценке моделей яйценоскости яичных кур обнаружено, что пригодными для их описания и прогнозирования является модифицированные модели Т.К. Бриджеса и EXPLIN. Доказана целесообразность использования параметров модели (кинетическая и экспоненциальная скорость роста), как дополнительных критериев при направленном отборе по производительности.

Ключевые слова: методы, модели, рентабельность, производство, экспоненциальная скорость роста, кинетическая интенсивность роста.

In the article, methods and models for increasing the profitability of production of poultry products such as poultry meat and chicken eggs are considered. Profitability belongs to the most important economic categories, which to some extent characterize in general the economic efficiency of the enterprise on the basis of economic calculation. Domestic poultry farming has become one of the most economically attractive and competitive types of agribusiness. This sector also has significant export potential and prospects for its development, which is one of the strategic goals of increasing the efficiency of development of the agro-industrial complex. Thus, the progress of the poultry industry is determined by the use of intensive factors, which in the first place are the achievements of modern genetics, breeding, biotechnology. Various methods for describing and forecasting breeding features using mathematical models were used for comparative estimation of productivity of chickens of different crosses. Processing of the received data was carried out using methods of biological statistics. The level of profitability of poultry production in recent years is considered. A comparative estimation of different models of growth of young birds of egg and meat types is carried out. We have studied the feasibility of using new growth intensity parameters in the model by T. Bridges to detect genotype differences between crosses and predict live weight, based on the rates obtained in early ontogenesis. The comparative estimation of models of the egg-laying capacity of chickens has revealed that modified models of T. Bridges and EXPLIN are more suitable for their description and forecasting. Data analysis has shown the effectiveness of the evaluation and selection of chickens by components of complex polygenic features, in particular, the norms of the kinetic and exponential velocity of live weight growth and total egg-laying capacity. These indicators are highly correlated with the data of productive features. After studying the relation of model parameters and the level of the main economically useful signs of chickens, the feasibility of using new growth intensity criteria for the selection of high-efficiency genotypes at an early age has been found.

Key words: methods, model, profitability, production, exponential growth rate, kinetic intensity of growth.

Постановка проблеми. Для кількісного виміру рентабельності в цілому по аграрних підприємствах використовують такі традиційні показники: рівень рентабельності, норму прибутку і використання математичних моделей для прогнозування продуктивності тварин.

Рівень рентабельності характеризує економічну ефективність витрат, ступінь їх окупності. Визначається даний показник як процентне відношення суми прибутку до собівартості продукції.

Вітчизняне птахівництво стало одним із найбільш економічно привабливих та конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці і яєць. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу до 2020 року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Птахівництво – це одна з найважливіших і основних галузей тваринництва, яка забезпечує потреби населення цінними продуктами харчування. Дослідженням стану та перспектив розвитку птахівництва в Україні займалися досить багато вчених [1, с. 154; 2, с. 3], серед яких: Б.А. Мельник

[8, с. 63] досліджувала впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій, які сприяють покращенню продукції; Н.О. Аверчева [5, с. 203-209] займалась дослідженням шляхів підвищення економічної ефективності виробництва м'яса птиці на основі повноцінної годівлі; Ф.О. Ярошенко [3, с. 16-19] говорив про можливе підвищення ефективності галузі птахівництва використовуючи різні інновації; І.І. Івко [7, с. 34-46] займався удосконаленням технологій виробництва продукції птахівництва.

Мета наукових досліджень. Метою досліджень було обґрунтування і розробка ефективних моделей для підвищення точності оцінки ліній і кросів за основними селекційними ознаками, визначення їх компонентів і прогнозування продуктивності за даними, отриманими в ранньому онтогенезі. Провести оцінку компонентів несучості і живої маси кросів кращого світового генофонду.

Для досягнення наміченої мети були поставлені наступні задачі:

- провести порівняльну оцінку різних моделей росту молодняку яєчного і м'ясного типу (Річардса, Бріджеса та їх модифікацій, розроблених нами);
- дати порівняльну оцінку моделям несучості курей (Бріджеса, EXPLIN., Мак-Милана і Мак-Нелі);
- встановити можливість використання моделей росту для опису кривої яйцекладки і прогнозування несучості (модель Бріджеса та її модифікації);
- вивчити зв'язок параметрів моделей з рівнем основних господарсько-корисних ознак курей;
- встановити доцільність використання нових критеріїв інтенсивності росту для відбору високопродуктивних генотипів в ранньому віці.

Основний матеріал. Птахівництво забезпечує населення країни дієтичними висококалорійними продуктами харчування. Основна продукція птахівництва – яйця і м'ясо – за поживністю переважає більшість продуктів харчування. Курячі яйця містять близько 12% повноцінних білків, 12% жирів, вітаміни і мікроелементи. Науково обґрунтована норма споживання яєць – 280 шт. на одну особу в рік. Високими поживними якостями відзначається також м'ясо птиці. У м'ясі курей та індиків міститься до 23% протеїну і 17-24% жиру, у м'ясі качок і гусей – відповідно 23-34% і 16-46%.

Сільськогосподарська птиця відзначається скороспіллістю, високою плодючістю, інтенсивним ростом і продуктивністю, що зумовлює добру оплату корму і ефективне використання засобів виробництва. Кури яєчних порід уже в 4,5-5 міс. починають нести і дають до 350 яєць за рік. Курчата м'ясних порід за 45-50 днів досягають живої маси 1,5-2 кг, каченята за 50-55 днів – 2,0-3,0 кг, а жива маса гуски в 4-5-місячному віці становить 6-8 кг. Птиця характеризується високою забійною масою, вихід м'яса становить у середньому 65%. Завдяки скороспілості та високій якості, продукція птахівництва займає пріоритетне місце серед галузей тваринництва [5, с. 203-209].

Характеризуючи виробництво продукції птахівництва за категоріями господарств, необхідно відмітити, що в сільськогосподарських підприємствах, де утримується 55,1% поголів'я птиці, зосереджено 62,7% виробництва яєць в країні, а 37,3% яєць було вироблено в господарствах населення.

Збільшення обсягів виробництва м'яса птиці зумовлене насамперед зростанням попиту з боку населення та підприємств харчової промисловості. М'ясо птиці стало заміником для більшості споживачів м'яса, оскільки в останні роки відбулося суттєве скорочення пропозиції яловичини та свинини.

Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва характеризується такими показниками: продуктивністю птиці – середньою річною несучістю курок-несучок і середньодобовим приростом живої маси молодняку птиці, затратами праці і кормів на 1000 шт. яєць і на 1 ц приросту, собівартістю 1000 яєць, 1 ц приросту і 1 ц живої маси птиці, ціною реалізації одиниці продукції, рівнем рентабельності її виробництва.

Таблиця 1

Рівень рентабельності продукції птахівництва

Показники	Роки	Реалізовано продукції, ц	Собівартість реалізованої продукції		Отримано від реалізації		Прибуток (-) Збиток (+)		Рівень рентабельності
			Усього тис.грн	1 ц, грн.	Усього тис.грн	1 ц, грн.	Усього тис.грн	1 ц, грн.	
Приріст живої маси птиці, ц	2015	3867	1423	367,98	1447	374,19	+24	6,20	1,68%
	2016	3770	1548	410,61	1637	434,21	+89	23,60	5,7%
	2017	3590	1483	422,63	1962	559,00	+479	136,50	32,2%
Яйця, тис. шт.	2015	17366	2261	130,20	2303	132,62	+42	2,42	1,86%
	2016	13177	2345	177,96	2473	187,67	+128	9,71	5,46%
	2017	10392	2078	199,96	2491	239,70	+413	39,74	19,87%

Отже, порівняно низький рівень ефективності виробництва продукції птахівництва є результатом високої собівартості, яка підвищилася внаслідок зростання вартості кормів, електроенергії, палива тощо.

Збільшення вітчизняного виробництва м'яса птиці позитивно позначилося на зовнішньоторговельній діяльності. Обсяг імпорту м'яса птиці у 2017 році становив 4,8% від загальної пропозиції і досяг рівня 64 тис. тонн. Основними постачальниками продукції в Україну є Польща, Франція, Німеччина. Внутрішній попит у 2017 році зменшився до 1,1 млн тонн, оскільки залежить від платоспроможного попиту населення. Україна в межах фонду споживання повністю забезпечує себе м'ясом птиці.

Птахівництво, що ведеться на індустріальній основі, є найбільш інтенсивною галуззю тваринництва. Одна з головних проблем птахівництва є розробка критеріїв раннього прогнозування племінних і продуктивних якостей сільськогосподарської птиці. Тому, важливе значення набуває моделювання та прогнозування розвитку основних селекційних ознак птиці, виходячи з даних початкового періоду продуктивності [4, с. 30].

У таблиці 1 показаний рівень рентабельності за останні роки, який постійно зростає за основними показниками: за приростом живої маси курчат, а також несучості.

Об'єктом досліджень були результати обліку живої маси, несучості, маси яєць птиці, системи збору, накопичення, оцінки та відбору птиці за комплексом ознак, моделювання і прогнозування селекційних ознак з використанням персональних комп'ютерів. Основні етапи досліджень наведені в таблиці 2.

Перший етап досліджень включав порівняльну оцінку моделей росту і несучості курей, які наведені у таблиці 3. Для опису і оцінки росту птиці дослідних груп найбільш частіше в порівняльному аспекті використовують моделі: Т.К.Бріджеса, Ф. Річардса, В.І. Рясенко, логістичну, а для несучості – Мак – Мілана, EXPLIN та Мак – Неллі.

Критерієм вірогідності моделей, які використовували було визначення залиш-

Таблиця 2

Схема проведених досліджень

кової дисперсії ознак (за середнім квадратом відхилення теоретично очікуваних і експериментальних даних), а також відсоток помилок передбачення.

Другий етап досліджень включав розробку програм для ведення бази даних, інформаційного банку, вводу і контролю селекційної інформації для оцінки і відбору курей.

Для розробки прийомів оцінки кривих росту і несучості нами вперше здійснені їх перетворення в лінійну залежність (шляхом сумарного нарощування), що дозволило використовувати індекси формування (Δt), рівномірності (I_p) і напруги росту (I_n). Для цього визначались такі показники:

$$\Delta t = \frac{M_2 - M_1}{0,5(M_2 + M_1)} - \frac{M_3 - M_2}{0,5(M_3 + M_2)} \quad (1),$$

де Δt – інтенсивність формування, M_1 , M_2 , M_3 – несучість відповідно за 1, 2, 3 місяці та жива маса за відповідні тижні життя.

$$I_n = \frac{\Delta t}{ВП} \cdot СП \quad (2), \quad I_p = \frac{1}{1 + \Delta t} \cdot СП \quad (3),$$

де ВП – відносний приріст маси,

СП – інтенсивність несучості.

Для комплексної оцінки курей родинних форм був використаний індекс ЕРЕР [6, с. 42–50], який прийнятий під час проведення міжнародних конкурсних випробувань:

Таблиця 3

Моделі прогнозу динаміки живої маси та несучості

МОДЕЛЬ	ПАРАМЕТРИ МОДЕЛІ
Т.К.Бріджеса $N(t) = A(1 - e^{-(\mu(t+T_0)^n)})$	$N(t)$ – маса в момент часу t , A – маса в зрілому віці (асимптота), T_0 – період ембріонального розвитку, t – вік птахів, α – кінетична швидкість росту, μ – експоненційна швидкість росту
В.І. Рясенко $A_t = A_0 + P(e^{V_0 \cdot k} - e^{V_t} / e^k) \cdot (1 - 1/e^k)$	A_t – показник живої маси на t -му місяці росту, A_0 – жива маса за деякий час після народження, P – коефіцієнт пропорційності, e – основа натуральних логарифмів, V_0 – початкова швидкість росту живої маси, k – величина падіння швидкості росту, V_t – швидкість нарощування живої маси на t -му місяці росту
Ф.Річардса $M(t) = A / (((A/M_0)^n - 1) e^{-kt} + 1)^{1/n}$	A – маса в зрілому віці, M_0 – початкова маса, t – вік птахів, k, n – параметри росту
Мак – Мілана $N(t) = A \cdot (1 - e^{-(t-t_0)}) e^{-\alpha t}$	$N(t)$ – несучість за період t , ε – норма зростання несучості, A – асимптота, α – норма спаду несучості
Мак – Неллі $N(t) = A \cdot t^\varepsilon \cdot e^{-\alpha t}$	$N(t)$ – несучість за період t , ε – норма зростання несучості, A – асимптота, α – норма спаду несучості
EXPLIN $N(t) = 0,5 \cdot (a \cdot e^{bx} + c \cdot x + d)$	$N(t)$ – несучість за період t , a, b – параметри показникової моделі, c, d – параметри лінійної моделі.

$$EPER = \frac{\text{жива маса бройлерів} \times \text{збереженість, \%}}{10 \times (\text{число діб вирощування} \times \text{витрати корму})} \quad (4)$$

Використовували також запропоновану нами модифіковану оцінку (Ім):

$$I_m = \frac{\text{Кількість курчат на 1 батьківського стада, голів} \times \text{Жива маса} \times \text{Збереженість, \%} \times \text{1 бройлера, кг}}{\text{витрати корму на 1 кг приросту}} \quad (5)$$

Нами проведена порівняльна оцінка розробленого методу EXPLIN з моделлю Т.К. Бріджеса.

Показники несучості курей кросу, що були розбиті на класи за продуктивністю, наведені в таблиці 4.

На наш погляд вища точність прогнозу моделі EXPLIN за даними авторів цієї моделі обумовлюється більшим інтервалом попередньої оцінки птиці (за 9–10 місяців несучості), тоді як за моделлю Т.К. Бріджеса ми отримаємо прогноз несучості у віці 14 місяців, виходячи з даних отриманих за 4 місяці. Як що ж використовувати модель Т.К. Бріджеса за такий же термін випробування, тоді ми отримаємо більш точні прогнозовані значення і

Таблиця 4

Динаміка несучості птиці кросу

Вік, тижні	ЛІНІЇ					
	M ⁻ (Y) (n=510)	M ⁻ (Z) (n=675)	M ⁰ (Y) (n=1674)	M ⁰ (Z) (n=1445)	M ⁺ (Y) (n=450)	M ⁺ (Z) (n=300)
1	5,1±0,03	4,3±0,03	5,6±0,02	5,2±0,15	7,3±0,08	6,2±0,15
2	26,6±0,33	22,5±0,27	27,0±0,17	24,3±0,37	29,6±0,40	26,6±0,37
3	52,0±0,41	46,3±0,33	52,8±0,19	49,2±0,40	56,7±0,47	53,3±0,40
4	76,4±0,46	69,0±0,37	79,6±0,20	74,8±0,42	83,5±0,48	80,8±0,42
5	101,1±0,51	91,4±0,39	104,2±0,21	98,3±0,42	109,6±0,49	105,9±0,42
6	124,7±0,55	113,3±0,41	130,1±0,22	122,4±0,43	136,6±0,49	131,8±0,43
7	144,8±0,55	135,5±0,43	153,0±0,22	147,0±0,44	161,3±0,49	157,2±0,44
8	163,6±0,55	154,8±0,43	173,4±0,22	169,6±0,44	184,1±0,48	181,2±0,44
9	182,8±0,54	174,9±0,44	194,9±0,23	190,7±0,45	208,6±0,49	203,9±0,45
10	200,6±0,50	194,9±0,46	215,5±0,24	211,5±0,45	233,2±0,49	225,2±0,45
11	217,5±0,45	213,4±0,41	235,9±0,25	232,4±0,46	256,7±0,50	247,8±0,46
12	233,6±0,49	230,7±0,43	254,5±0,27	252,7±0,48	280,0±0,52	270,2±0,48
13	249,0±0,66	248,4±0,57	273,8±0,32	273,4±0,56	302,1±0,61	293,3±0,56
14	263,7±0,91	265,3±0,76	292,6±0,40	293,1±0,69	321,5±0,76	315,2±0,69

Таблиця 5

Параметри інтенсивності росту курей кросу

Показники	ЛІНІЇ						r	
	M ⁻ (Y)	M ⁻ (Z)	M ⁰ (Y)	M ⁰ (Z)	M ⁺ (Y)	M ⁺ (Z)		
α	1,197	1,242	1,233	1,242	1,246	1,247	0,647	
μ	0,055	0,041	0,045	0,036	0,037	0,035	-0,702	
α/μ	21,854	30,622	27,456	34,930	34,040	35,157	0,720	
To	0,683	0,663	0,632	0,624	0,533	0,584	-0,959***	
a	1,097	1,158	1,131	1,182	1,123	1,183	0,307	
p	21,587	18,394	21,442	19,158	22,391	20,490	0,431	
Інтенсивність росту	Δt	0,709	0,668	0,666	0,615	0,579	0,576	-0,919***
	IP	0,457	0,420	0,472	0,454	0,522	0,498	0,895**
	СП	0,781	0,701	0,787	0,734	0,824	0,785	0,650
	ВП	0,647	0,691	0,647	0,679	0,630	0,668	-0,410
	ІН	0,856	0,677	0,811	0,664	0,757	0,676	-0,267
Несучість, шт.	263,7	265,3	292,6	293,1	321,5	315,2	-	

Примітка: *– P<0,05; **– P<0,01; ***– P<0,001.

відповідно менший середній відсоток відхилення. Тому більш ефективною моделлю EXPLIN буде використана для оцінки птиці з подовженим (за 14 місяців) терміном експлуатації.

Даний висновок підтверджується аналізом параметрів моделі Бріджеса для вивчених ліній, які наведені в таблиці 5.

Аналіз параметрів кривих росту молодняка (табл.4) показав, що експоненційна швидкість росту (μ) мала негативну кореляційну залежність з несучістю курей (-0,702), тоді як кінетична швидкість (α) і співвідношення цих констант позитивно пов'язані з величиною цього показника (відповідно 0,647 і 0,720). Отримані значення коефіцієнтів кореляції є суттєвими. Висока негативна кореляційна залежність встановлена між показником початку інтенсивного росту (T_0) та інтенсивністю формування (Δt), що складають -0,959, -0,919. Індекс рівномірності та середньодобові прирости мали децю нижчу позитивну кореляцію (0,895, 0,650).

Висновки. Практика створення моделей та використання методів показує, що комплексний підхід до планування виробництва продукції птахівництва із застосуванням різних моделей має вирішальне значення у досягненні підвищення рентабельності виробництва продукції птахівництва.

Розроблені методи використані для розробки нової системи обробки і аналізу селекційної інформації, яка дає можливість скоротити трудовитрати під час виконання селекційних операцій на 30%, а ефективність селекції підвищити – в 1,2 рази.

Також встановлено доцільність використання генетико – математичних методів і моделей селекційних ознак для оцінки компонентів складних полігенних ознак і прогнозування продуктивності. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішою для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та EXPLIN. Середній відсоток відхилення для кросів не перевищує 5% порого безпомилкового судження про вірогідність отриманих даних.

Список використаних джерел:

1. Булик О.Б. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5-6. С. 151–156.
2. Жукорський О., Костенко О., Катеринич О. Інформаційне забезпечення і управління селекційно-племінною роботою у птахівництві. *Тваринництво України*. 2014. № 5. С. 2–4.
3. Ярошенко Ф.О. Підвищення ефективності галузі птахівництва на базі інновацій. *Економіка АПК*. 2003. № 11. С. 16–19.
4. Бреславец М.Е., Гуревич Т.Ф. Кібернетика. К.: Вища школа. 1977. 324 с.
5. Аверчева Н.О. Підвищення економічної ефективності виробництва м'яса птиці на основі повноцінної годівлі. *Таврійський науковий вісник : Зб. наук. праць*. Херсон : Айлант, 2005. Вип. 36. С. 203–209.
6. Бородай В.П. Теорія і практика удосконалення птиці м'ясних кросів. Херсон : Айлант. 1998. 100 с.
7. Івко І.І. Удосконалення технологій виробництва продукції птахівництва: ретроспектива і перспективи. *Птахівництво : міжвід. темат. наук. зб.* Х.: ІП УААН, 2009. Вип. 64. С. 34–46.
8. Мельник Б.А. Впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій у промислового птахівництва – шлях до виробництва конкурентоспроможної продукції. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2002. Вип. 6. С. 63.

References:

1. Bulyk O.B. (2016). Metodichni osnovy otsinky efektyvnosti vyrobnytstva produktsiyi ptakhivnystva. [Methodical bases of evaluation of production efficiency of poultry production]. *Innovative economy*. № 5-6, pp. 151–156.
2. Zhukorsky O., Kostenko O., Katerynych O. (2014). Informatsiyne zabezpechennya i upravlinnya selektsiyno-pleminnoyu robotoyu u ptakhivnystvii [Information support and management of breeding work in poultry farming]. *Livestock of Ukraine*. № 5, pp. 2–4.
3. Yaroshenko F.O. (2003). Pidvyshchennya efektyvnosti haluzi ptakhivnystva na bazi innovatsiy [Improving the innovation performance of the poultry industry]. *Ekonomika APK*. № 11. S. 16–19.

4. Breslavets M.E., Hurevych T.F. (1977). Kibernetyka [Cybernetics]. Kyiv: Vyscha shkola, 324 s.
 5. Avercheva N.O. (2005). Pidvyshchennya ekonomichnoyi efektyvnosti vyrobnytstva myasa ptytsi na osnovi povnotsinnoyi hodivli [Improving the cost-effectiveness of poultry meat production through full-fledged feeding]. *Tavriyskyi naukovyy visnyk: Zb. nauk. prats.* Kherson: Aylant, Vyp. 36. S. 203–209.
 6. Boroday V.P. (1998). Teoriya i praktyka udoskonalennya ptytsi myasnykh krosiv [The Theory and Practice of Improving Meat Crossing Birds]. Kherson: Aylant, 100 s.
 7. Ivko I.I. (2009). Udoskonalennya tekhnolohiy vyrobnytstva produktsiyi ptakhivnytstva: retrospektyva i perspektyvy [Improvement of technologies of production of poultry products: a retrospective and prospects]. *Ptakhivnytstvo: mizhvid. temat. nauk. zb.* KH.: IP UAAN, Vyp. 64. S. 34–46.
 8. Melnyk B.A. (2002). Vprovadzhennya efektyvnykh resursozberihayuchykh tekhnolohiy u promyslovomu ptakhivnytstvi – shlyakh do vyrobnytstva konkurentospromozhnoyi produktsiyi [The introduction of efficient resource-saving technologies in industrial poultry farming is the way to produce competitive products]. *Visnyk ahraryoi nauky Prychornomorya.* Vyp. 6. S. 63.
-

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Аверчева Н.О.	54	Лобода О.М.	276
Адвокатова Н.О.	67, 205	Морозова О.С.	160
Алещенко Л.О.	72	Морозов Р.В.	46
Бойко Л.О.	78	Нікітенко К.С.	199
Боліла С.Ю.	87, 108, 122	Нікітенко С.В.	185
Боровік Л.В.	94	Осадчук І.В.	87, 108, 122
Вольська О.М.	17	Пантюк І.П.	145
Галат Л.М.	26	Петренко В.С.	130
Димова Г.О.	257	Петрова О.О.	139
Кавун Г.М.	263	Повод Т.М.	67, 205
Карнаушенко А.С.	130	Потравка Л.О.	168
Карташова О.Г.	176	Пристемський О.С.	212
Кацемир Я.В.	101	Сакун А.Ж.	145
Кирилов Ю.Є.	36	Самайчук С.І.	192
Кириченко Н.В.	87, 108, 122	Скрипник С.В.	236
Ковальов Д.В.	153	Степаненко Н.В.	281
Коваль С.В.	231	Танклевська Н.С.	217
Ковтун В.А.	115	Шепель І.В.	243
Круковська О.В.	9	Ярмоленко В.В.	223
Ларченко О.В.	269	Яценко В.Ф.	250

Таврійський науковий вісник

Випуск 1

Серія: Економіка

Адреса редакції:
73006, м. Херсон, вул. Стрітенська, 23
Телефон редакції: +38 (099) 707-54-52
Електронна пошта: editor@tnv-econom.ksauniv.ks.ua
Сторінка журналу: www.tnv-econom.ksauniv.ks.ua

Підписано до друку 31.01.2020 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 33,95.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.